

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

2006

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund

Bestyrelse

Formand: Lokalhistoriker Olga Pedersen,
Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf. 75198280. e-mail: Olga.pedersen@stofanet.dk

Næstformand: Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75441177.
E-mail: sergeiradonetskij@yahoo.com

Redaktør: Lokalhistoriker Olga Pedersen,
Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf. 75198280. E-mail: Olga.Pedersen@stofanet.dk

Kasserer: Edel Overgaard,
Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75383024
Tlf. 75383024. E-mail: Jens.aaby@stofanet.dk

Søren Frederiksen,
Tværvej 10, 6622 Bække
Tlf. 75389706. e-mail: Fredensbo@12move.dk

Museumsleder Mogens Hansen
Frederiksberg Alle 13, 7200 Grindsted
Tlf. 75323977. e-mail: mogenshansen@mail.dk

Lærer Inge Manøe,
Skelvej 1, 6870 Ølgod
Tlf. 75241970. e-mail: AWSOP@post.tele.dk

Fhv. Skoleinspektør Sven Tygesen
Stadionvej 4a, 6623 Vorbasse
Tlf. 75333119. e-mail: Sven-Tygesen@Vorbasse.dk

Suppleant: Fhv. seminarielektor Uwe Dall,
Vedelsvej 8, 6760 Ribe. Tlf. 75420065

Redaktion: Olga Pedersen, Inge Manøe, Søren Mulvad
og Uwe Dall

Ekspedition

og kasse: Edel Overgaard,

Gironummer: 6 04 31 94

Kontingent: 125 Kr.

Fra Ribe Amt

Historisk Samfund for Ribe Amt
2006

Fra Ribe amt 2006

Udgives af Historisk Samfund for Ribe Amt.

Produktion: Rosendahl · Esbjerg

ISSN 0046-4864

**Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.**

Omslagsbillede:

**Den unge, arbejdsklædte Petra Bjerrum,
omkring 1939.**

Husmandskonen og digterinden – Petra Bech Bjerrum, Tanderup

Af Uwe Dall

Slægten – fra herremænd til husmænd

Husmandskonen og digterinden, Petra Bech Bjerrum, født Bech Sørensen, kom til verden den 5. juli 1916 i Gødsvang, Tistrup sogn, som datter af Maren og Karl Sørensen, der ejede et lille husmandssted.

Petra Bjerrums mor, Maren Bech Sørensen, var ud af den i Vestjylland kendte Haahr-familie. Dette slægtskab redegør Peter Helt Haahr for i bogen »Slægten Haahr«, 1944. Af slægts-tavlen heri fremgår det, at Haahr-slægten kom til Vestjylland, da Ude Haahr i 1728 blev ordineret som præst i Ølgod og Strellev.

Hans søn, Jørgen Udesen Haahr, blev i 1781 gift med Else Cathrine Sørensen, der sad enke efter ejeren af herregården Lindbjerggaard. Derved kom den kendte herregård i Haahr-slægtens besiddelse.

Parret fik samme år en datter, der blev døbt Nikoline Kirstine Haahr. Hun giftede sig i 1800 med gårdejer Niels Vestergaard, og da hendes far, Jørgen Udesen Haahr, døde, arvede hun godset efter ham.

På grund af tidernes ugunst, statsbankerotten i 1813 og de senere faldende kornpriser, kom familien ud i store økonomiske vanskeligheder, og Lindbjerggaard måtte sælges ved tvangsauktion.

Salget af godset betød en voldsom social nedtur, og den tidligere herremand var henvist til at gå ud som daglejer for at kunne forsørge sin familie.

Det nu forhenværende godsejerpar havde imidlertid en søn, Jørgen Haahr Nielsen, der i 1831 havde giftet sig med enken på den nærliggende Thorlundgaard. Han fik derved mulighed for at forære sine forældre et lille husmandssted på en af Thorlundgaards marker.

I 1813 havde Nikoline Haahr født en datter, som blev døbt Maren Bech Nielsdatter. Hun blev senere gift med smed og post Mads Pedersen. Dette ægtepar overtog ved forældrenes død den lille ejendom på Thorlundgaards marker.

I 1845 fik de en søn, som blev døbt Peder Madsen. Han giftede sig med Elisabeth Marie Jensen, som blev moder til omtalte Maren Bech Madsen. I sit ægteskab med Karl Sørensen fik hun datteren Petra, hovedpersonen i denne artikel.

Efter denne redegørelse for de måske lidt udviklede, men spændende slægtsforhold og familiens sociale nedtur, kan det altså konstateres, at det var på mødrene side, Petra Bjerrum var i slægt med Haahr-familien. Hun deltog i sit voksenliv ivrigt i Haahr-slægtens stævner, hvortil hun ofte skrev festsange. Disse familietræf blev afholdt på Rønshoved Højskole, hvor et af slægtens medlemmer, Hans Peder Haahr Haarder var forstander (1941-1979). En af hans sønner er Bertel Haarder, den nuværende undervisnings- og kirkeminister,

Navnet »Haahr« har ifølge Peter Helt Haahrs undersøgelser udviklet sig fra »Haard«

Brudeparret Maren Bech Sørensen, født Bech Madsen og Karl Sørensen gift i Tistrup kirke 10. december 1904.

over »Haar« til »Haahr«, hvorfor familien på Rønshoved i 1940 valgte at gå tilbage til det oprindelige navn og kalde sig »Haarder«.

Også familien »Frifelt« fra Ølgod egnen er af Haahr-slægten. Et kendt navn var her forfatteren og lokalhistorikeren Salomon Frifelt, der boede på slægtsgården, »Frifeltgaard«, som var i familiens eje indtil 1995.

Da Petra Bjerrum i 1945 begyndte at skrive digte, ydede Salomon Frifelt konstruktiv kritik og hjælp og blev efterhånden hendes åndelige mentor. Hun beundrede hans digtning og titulerede ham i sine breve »Hr. Forfatter Salomon Frifelt«.

Der er ingen tvivl om, at når Petra Bjerrum gerne dyrkede slægtsfællesskabet, handlede det ikke om slægtsstolthed, men derimod om, at hun i denne familiekreds, hvoraf flere var

forfattere, befandt sig blandt åndsfæller. Her følte hun sig værdsat og forstået.

Den sociale arv og den gode ballast

Petra Bjerrum fik kun syv års skolegang, men allerede da hun var seks år, havde hendes storesøster lært hende at læse, og snart havde hun gennemløbet sine forældres bogsamling på 50 bøger. Altså en pæn bogsamling efter familiens økonomiske omstændigheder. Denne interesse for bogen og ordene faldt smukt i tråd med ånden og tonen i barndomshjemmet.

Også skolen inspirerede Petra Bjerrum. I et avisinterview i 1954 udtrykte hun det sådan: »Det med at digte er egentlig noget sært noget. Jeg har aldrig lært noget, undtagen i skolen, men der havde vi en gammel lærer med skæg. Det var en landsbylærer af den gamle skole.

Han slog aldrig, men holdt orden på os alligevel, og så var han digterlærer. Uh, hvor kunne han fortælle om vers og bøger. Men jeg glemte det igen eller skød det til side.»

Allerede i skoletiden forsøgte hun sig dog med nogle småfortællinger, som hun sendte ind til forskellige ugeaviser og blade.

Efter konfirmationen kom hun som så mange andre piger på landet ud at tjene, dog ikke på en gård, men som husassistent i private hjem i byen og som ekspeditrice i forskellige forretninger. Helt uden betydning for hendes udvikling kan det heller ikke have været, at hun i 1932/33 fik ansættelse som køkkenmedhjælper på Rødkilde Højskole ved Stege. Hvad hun oplevede eller lærte der, eksisterer der desværre ingen vidnesbyrd om.

Petra Bjerrum som todrig sammen med storebroderen Arne. Allerede da var hun en lille filur med et glimt i øjet.

Når hun i samtalen med journalisten hævder, at hun aldrig lærte noget undtagen i skolen, glemmer hun den viden og dannelse, hun fik i sit barndomshjem.

I hele sit væsen lignede Petra Bjerrum sin moder, Maren Bech Sørensen. Derfor er det at beskæftige sig med moderens personlighed i høj grad også at lære sider af Petra Bjerrum at kende.

I perioden 1935-1943 førte moderen dagbog. Hun var som nævnt født i 1882 i Borum Sogn og drev sammen med sin mand, Karl Sørensen en lille ejendom »Sandholm« ved Tistrup og senere et lidt større brug i Gødsvang, som de ikke kunne magte økonomisk, fordi de havde foretaget for store investeringer i inventar og maskiner. Siden tog de plads som fodermesterpar på forskellige gårde i Syd- og Sønderjylland, bl.a. på Skovlyst ved Brørup og senere i Langetved ved Rødding.

I Maren B. Sørensens dagbog møder læseren et menneske, der rummer både stor sans for naturens skønhed og rigdom og for dybden og perspektivet i tilværelsen. I lyriske vendinger beskriver hun f.eks. »Kornet der strækker sig i Solen og slikker Regndraaber« og »Bøgetræerne er pyntede i lysegrønt«. Linjer, som hun skrev, medens Anden Verdenskrig rasede, og hendes fortsættelse lyder: »Bag ved alt det frodige og kønne larmer Krigstummen langt borte; ved fremmede Grænser er det Død og Gru. Guds gode Gaver, som skulle bruges til Menneskeføde, bliver ned-trampet, ødelagt.«

Hun havde øje for denne modsætning mellem livets fylde og rigdom og menneskets selvished og ondskab. For hende var de bærende værdier fællesskabet med børn, familie og venner, naturens rigdom, troen på ordet og Guds gode forsyn

Da hun engang deltog i en bryllupsfest, iagt-

tog hun en ung husmandskone i en fin, lyseblå silkekjole, der forgæves stod og trippede for at komme ud at danse. Maren Sørensens dom over denne danselystne kone lød: »... hun havde to smaa Børn hjemme, det ene diende, hvorfor gik hun ikke hjem til al den Lykke i stedet for at staa der og gøre sig til.«

Selv om hendes dage var fyldt med arbejde, havde hun tid til at standse op og »være til«. Som hun skriver: »Det er saa hyggeligt at staa i en Krog i Haven og lytte til Lydene længere borte fra og lige over, Biernes Brummen, Køernes Brølen, Lærkesang og Fuglekvidder, Børnernes glade Raab blandet med Graad, en Rutebils Tuden...«

Karakteristisk for hende var netop denne evne til at sanse og være til stede i nuet og perspektivere sine oplevelser ud i en større sammenhæng.

I dagbogen gengiver hun også mange vers, dels brudstykker af salmer, dels lejlighedsviser fra bryllupper og konfirmationer, som hun huskede udenad. Enkelte vers forekommer – uden jeg kan dokumentere det – at være skrevet af hende selv.

Det var troen og ordet, der bar Maren Bech Sørensen gennem livet. Herom skrev hun en søndag formiddag – røgterarbejdet hindrede hende nok i selv at kunne deltage i gudstjenesten: »... nu samles en Del omkring Ordet, som man selv gjorde det, da man var ung, ja, godt var det, at man var med saadanne Steder, det er alligevel det, man har levet paa i alle de mange Aar, der fulgte, baaret en frem gennem Sliddet og Slæbet, gennem Sorger og Skuffelser det er det, der har gjort, at Tilværelsen er blevet taalelig for en i det lange Løb...«

Mens Maren B. Sørensen nedskrev disse tanker, var hun omkring de 60 år og havde et langt liv at se tilbage på. Interessant er det derfor at lægge mærke til, hvad hun vælger at berette

om. Hendes optegnelser rummer meget lidt om hverdagens fortrædeligheder, urimelige arbejdsgivere, det hårde slid eller den usle løn. Et enkelt sted beretter hun om, at det kunne knibe at have kræfter til at få de mange køer malket, men når hun så kiggede op mod lyset, var det, som fik hun nyt mod og ny kraft.

Ægteparrets løn var meget beskedent. Tilsammen fik de 150,- kr. om måneden samt to stk. 200 pounds grise, fri mælk og brændsel samt gratis bolig. Det var dog slet ikke disse sociale og økonomiske vilkår, hendes tanker beskæftigede sig med. Hun havde øje for andre og mere åndelige perspektiver.

Sådan satte en røgterkone, der havde født fire børn, hvoraf et døde som lille, sine følelser og tanker i ord. Hun måtte arbejde alle ugens syv dage, og arbejdsdagene begyndte om morgenen kl. 4 1/2 og sluttede efter aftenmalkningen ved 19-tiden. Alligevel havde hun overskud til at sætte blyanten på papiret og skrive om glæder, sorger, sansninger og dybe tanker. Om alt det, som gav hendes liv mening og fylde.

På mange måder kom Petra Bjerrums tilværelse både socialt, materielt og åndeligt til at ligne moderens.

Familie og hjem

Helt afgørende for Petra Bjerrums liv blev det, at hun i 1937 lod sig ansætte som husholderske hos husmand Adolf Bjerrum i Tanderup ved Farup.

Efter i et par år at have tjent hos den 11 år ældre Adolf Bjerrum blev Petra Bjerrum gift med ham den 27. maj 1939 i Farup Kirke. Han havde i 1934 erhvervet et af de seks statshusmandssteder, som var udstykket fra Tanderupgård. For at kunne komme i betragtning til et sådant husmandssted måtte man have vist, at man var et ordentligt menneske, der havde forstået at spare lidt op, og kunne svare enhver sit.

Den unge, arbejdsklædte Petra Bjerrum, omkring 1939.

En anbefaling fra en af de større og ansete gårdmænd på egnen var også god at have.

Husmandsstedet var på 14 tønder land og kunne lige akkurat brødføde en familie. Husmændene i Tanderup havde det meget småt til at begynde med. Petra Bjerrum skriver, at de f.eks. ingen møbler ejede – så når de skulle til aftenkaffe hos en af de andre husmandsfamilier, måtte de selv medbringe stole.

Snart fik ægteparret Bjerrum nok at se til, idet besætningen kom op på otte køer, fire grisser og en stor flok høns. Som trækdyr til

markarbejdet havde de to oldenborgerheste, som senere blev erstattet af en lille Mac. Farmall-traktor.

Petra Bjerrum måtte som husmandskone være med i arbejdet inde såvel som ude. Hun fødte sit første barn, en dreng, i 1940, og i 1942 kom endnu et drengebarn til verden.

I 1943 flyttede hendes forældre ind hos dem og fik anvist et lille værelse på loftet. De blev en god hjælp både i husholdningen og i bedriften. Endnu en dreng så dagens lys, og i 1946 fødte hun tvillingepiger.

En pige, døbt Inger Grethe, døde kun fire dage gammel i 1947, samme år som Petra Bjerrums mor afgik ved døden. Disse dødsfald tog meget hårdt på hende. En slags erstatning for det døde barn fik hun i 1957, da hun fødte en pige, som blev kaldt Inger Grethe efter den afdøde søster. Hun blev Petra Bjerrums øjesten, hvem hun tilegnede flere digte.

Omkring 1960 ramte en ny stor modgang

Petra Bjerrum læser højt for øjestenen, Inger Grethe, 1966.

Husmandsstedet i Tanderup.

hende, idet den ene af tvillingepigerne, Dinna, i pubertetsalderen blev skizofren. Sorgen over Dinna, der ofte var indlagt på den psykiatriske afdeling i Esbjerg eller Hviding, var så stor, at hun ikke magtede at sætte ord på sine følelser, og derfor findes der hverken dagbogsoptegnelser eller digte, hvori Petra Bjerrum giver udtryk for sin smerte over Dinnas lidelser og formørkede sind. Faktisk havde hun vanskeligt ved at erkende datterens tilstand. I lang tid tolkede hun hendes sygdom som forårsaget af et stofskifteproblem, som hun mente var opstået i forbindelse med puberteten, og som hun derfor troede, kunne helbredes gennem medicinsk behandling.

Sammenholdet i familien og støtten fra naboerne var god og hjalp i nogen grad Petra Bjerrum gennem sorgen og kriserne. I alle årene

kom familien Bjerrum mindst en gang om ugen sammen med de nærmeste naboer, hvor der blev drukket kaffe, snakket og spillet kort. Et særligt glide fandt sted om vinteren i bydelavet, hvor traktementet bestod af et større kaffebord.

Petra Bjerrums fysiske arbejdsevner nedsattes stærkt, da hun i fyrreårsalderen fik slidgigt i ryggen og måtte hospitalsindlægges flere gange. Når smerterne blev alt for store, kunne hun hverken stå eller sidde, men måtte lægge sig i sengen. Her brugte hun så tiden til at digte. Allerede da hun var midt i halvtredserne, rantes hun desuden af sin første blodprop.

I 1972 overtog hendes søn, Aksel Bjerrum, husmandsstedet, og Petra og Adolf Bjerrum flyttede ind i et hus, som de havde ladet opføre på grunden ved siden af. Det var et parcelhus på 120 kvm. og med alle moderne be-

kvemmeligheder. Selv om Petra Bjerrum mente, at det var for tidligt at gå på aftægt som 56-årig, trøstede ægtemanden, der på dette tidspunkt var 67 år, hende med, at det skulle tiden nok efterhånden råde bod på. I hvert fald fik Petra Bjerrum nu mere tid til både at skrive lejlighedssange og digte.

Den 23. februar 1978 døde Petra Bjerrum på Ribe Sygehus 61 år gammel ramt af endnu en blodprop. Hun ligger begravet på Farup Kirkegård.

Mor og medmenneske

Omtrent på samme tid, hvor Petra Bjerrums mor afsluttede sin dagbog, begyndte Petra Bjerrum sine optegnelser i et lille hæfte. Hendes notater havde dog et helt andet sigte end moderens. Petra Bjerrum skrev først og fremmest om sine børns opvækst og udvikling, og i 1945 begyndte hun også at skrive digte om sine børn og sit familieliv. Det allerførste digt stammer fra 19/7 1945, og første strofe lyder således:

Midt i Krig og Ufredsaar,
der spired her i Hjemmet,
tre raske Drengte bragte Vaar,
de straks blev her indlemmet.

I det følgende tegner hun nogle små portrætter af sine tre drenge, og digtet slutter:

Tre raske Drengte ejer vi
med villig Sind og Tanke,
det er der nogen Mening i
at ha´ tre Gutter ranke.

De noget spredte notater strækker sig over perioden fra september 1941 til marts 1950. Det er en bog fra hvis sider, det lyser af moderglæde og -stolthed.

Et særligt øre havde Petra Bjerrum for børnenes sprog og tankegang. De to ældste drenge Karl Viggo og Henning var henholdsvis seks og fem år gamle, da de en dag kom op at skændes, og Petra Bjerrum overværede dette replikskifte:

Henning: A smi´er dig i æ Kafyr (komfur).
Karl V. : Ja, men a smi´er dig op o æ Skostin.
Henning: Ha! Det ka du et, fo a haa jo føst
brænd dig i æ Kafyr.

Fra de var helt små, deltog børnene i arbejdet. De hjalp til overalt, fik hurtigt ansvar og lærte ved at efterligne de voksne. For det udførte arbejde blev der udbetalt lidt ugepenge, hvilket ikke var sædvanligt på landet dengang.

Når børnene blev for slemme kunne Petra Bjerrum godt blive striks. Herom skriver hun:

»I (de to største af drengene) var lidt for ivrige med at hjælpe til med at vaske Tøj, hvorfor det gav et lille Dask over de smaa Fingre. Lidt efter forsvandt to lyse Hoveder nede bag Kornets gyldne Top, og noget efter dukkede de stumpede Bukser frem igen og med Hænderne fulde af fine Margeritter til Mor.

(Begrundelse): »Hver Gang du æ gal o vos, vil vi gi dig Blomster«.

– »Jeg skal til at lære af mine Drengte.«

På den måde gav samværet med børnene livet retning. Moderglæden kommer igen og igen til udtryk i dagbogen, f.eks.: »Jeg sidder med dig – Aksel – du sover – i Mors Arme er du sødt blundet ind træt af Dagens – for dig – store Oplevelser. Du har nu lært at tage nogle Skridt. Du er saa pudsig stolt af at kunne trippe rundt. Dit lille Ansigt skinner som en Sol af glæde. Du fylder mig med en ubeskrivelig Lykke i dette Nu – en voldsom Glæde over at eje dig...«

Snart skrev Petra Bjerrum ikke bare for sig selv i sin dagbog. Hun begyndte at få sine digte

trykt i aviser og ugeblade, ligesom egnens befolkning bestilte stadig flere lejlighedssange hos hende. Men landbrug, børn og digtning, hvor skulle tiden tages fra? Det gik lidt ud over andre ting. Som datteren Mona skriver: »Mor var anderledes, og at hun ofte digtede om natten og sov om dagen, gjorde også, at hun ikke fik tid til oprydning og rengøring, hvilket bevirkede, at jeg sjældent havde legekammerater med hjem. Det var for flovt. (...) men når det skete, at nogen kom med hjem, syntes de altid, at det havde været sjovt. I bakspejlet kan jeg godt se, at vi børn havde vide rammer at udfolde os i. Der var ingen løftede pegefingre. Vore fødselsdage blev også kaldt de bedste og sjoveste. Men frygten for, hvordan der så ud i huset gjorde, at det ikke var tit, at nogen var med derhjemme.

Et andet problem for især os piger var tøjet. Der var ikke mange penge, og mor syede engang vinterfrakker til os af en aflagt frakke. Det var hun bestemt ikke god til, de var varme, men grimme. Jeg tror nok, at vi ofte skilte os ud i påklædning.«

Børnene fik en sjælden gang en tur med deres far i biografen i Ribe, men ellers bestod familiens fornøjelser mest i de gratis glæder. Sommerudflugten kunne f.eks. gå til Kammerlusen. Så blev havemøblerne løftet op på gummivognen' og traktoren sat for. Med hele familien tronende der kørte familien gennem mark og enge ud til havdiget.

Ægtemanden Adolf Bjerrum var en lun og sindig jyde. Da Petra Bjerrum en aften over for ham begejstret bekendtgjorde, at hun da vist havde et digt i dagens avis, og spændt ventede på hans reaktion, svarede han roligt: »Det læser a, når a kommer til den side.«

I det hele taget havde familien en distance-ret holdning til hendes skriverier, og faderen kaldte hende drillende »Apostlen Petrus fra

Ægteparret Bjerrum studerer avisen sammen i 1962. Måske er der et af Petra Bjerrums digte i avisen.

Tanderup«.

I november 1954 fik Petra Bjerrum besøg af journalisten Kjeld Hjorth Christiansen fra bladet »Husmandshjemmet«. Om sin ankomst til gården beretter han: »Midt i stalden sidder en leende kone i en gyng, der hænger ned fra loftet, og rundt om hende står tre-fire børn og lytter benovede til historien om, hvorledes lille mis Pjevski blev døbt efter et langt og indviklet ritual, der viede den til musefangernes ophøjede gerning. Og nu behøver jeg ikke at spørge om vej. Jeg er hos hus-mandskone med den rige fantasi og det lyse sind, Petra Bech Bjerrum i Tanderup...«

At familien Bjerrum skilte sig ud fra andre familier, kan centerleder Palle Due, søn af fhv. folketingsmedlem(SF) Gunhild Due, Sdr. Bjert også skrive under på.

Da Petra Bjerrum i 1955 læste en artikel i

netop »Husmandshjemmet« om landarbejderkonen Gunhild Due, der levede med tre børn i små kår, men med en gevaldig appetit på at læse og diskutere sociale og kulturelle forhold, fandt hun et åndsbeslægtet og ligestillet menneske. Hun kontaktede hende og de udvekslede siden mange breve. De »breve«, som Petra Bjerrum sendte til Gunhild Due, bestod mest af digte – især tankedigte.

Om sin nye veninde, Gunhild Due, skrev Petra Bjerrum til Salomon Frifelt i 1961: »... jeg kan næsten ikke forstå, at det lille menneske kan holde til det hele, men det kniber også somme tider. Hun ser så lille og værgeløs ud, men liver gevaldigt op på en talerstol.«

På et tidspunkt havde Petra Bjerrum fundet ud af, at Gunhild Due var presset pga. af sin mands sygdom, og at hun samtidig havde nogle problemer med sine børn, heriblandt en søn, som havde lidt svært ved at finde ud af at strukturere sine tanker og styre sin adfærd og derfor kunne have brug for en tilværelse under andre forhold. Straks stillede Petra Bjerrum sig til rådighed og tilbød, at Palle, som drengen hed, kunne komme på ferie i Tanderup. Så selv om der var seks børn i forvejen, fandt hun også plads til den otteårige Palle, som de næste seks år holdt sine ferier på husmandsstedet. Her oplevede han fra første færd ifølge egne udsagn at blive accepteret af såvel Petra som Adolf Bjerrum som den lidt uvorne dreng, han var. Han blev taget med i familiens hverdag og arbejdede på lige fod med de øvrige børn. Han fik ansvar og arbejdsopgaver og blev vist tillid og respekt.

»Så skønt de havde meget at se til, havde de alligevel overskud til at tage vare på mig. De så ikke på mine fejl, men på den særlige person, jeg var. I pædagogisk henseende var de faktisk langt forud for deres tid,« mener Palle Due, der i dag fungerer som pædagogisk leder.

Engang da han skulle køre traktoren hjem fra marken med et læs hø, lykkedes det den urutinerede traktorfører at køre i grøften. Selv om det var ærgerligt og tidsrøvende, var der imidlertid ingen, der skældte ham ud. Der blev lånt en anden traktor hos naboen, og læsset kom atter op på vejen.

»Så, nu kan du godt sætte dig op igen og køre læsset hjem,« sagde Adolf Bjerrum. Det var den slags tillid, de viste en,« understreger Palle Due. »Derfor fik det stor betydning for min udvikling at tilbringe ferierne i Tanderup og blive betragtet som et ligeværdigt og respekteret menneske«.

Gunhild Dues datter, Helle holdt også ferie i Tanderup et par somre. Hun mindes ligeledes opholdene som herlige dage og som noget meget specielt, at Petra Bjerrum røg pipe, som hun gemte væk, når børnene kom ind. Helle Due nævner, at den store søskendeflok havde

Petra Bjerrum slapper af med en pipe tobak i sin yndlingsstol.

Gunhild Due og sønnen Palle på besøg i Tanderup i 1962. Pigen i baggrunden er Inger Grethe og manden for bordenden Karl Viggo Bjerrum..

et utroligt sammenhold. Derfor blev det en værdifuld oplevelse for hende at få lov til at være en del af fællesskabet, have så meget rum omkring sig og deltage i arbejdet på mark og i stald. En stærk kontrast til de mere begrænsede rammer i landarbejderboligen hjemme i Agtrup ved Kolding.

På samme måde, som Petra Bjerrum tog sig af Gunhild Dues børn, kunne hun også støtte naboer og andre sognebørn, der trængte til en snak eller en hjælpende hånd. Det kunne være karlen fra nabogården, der efter en biograftur kiggede ind og fik diskuteret sine ungdomsproblemer, eller en lidt retarderet og ikke særlig respekteret ungar, der blev budt på en kop kaffe. Petra Bjerrum favnede alle typer og opsøgte gerne de fattige og udstødte i sognet.

Ikke bare sognebørnene fandt trøst og forståelse hos hende, også for folk ude omkring i landet, der læste hendes digte, fik hun betydning for. Således modtog »Husmandsbladet« et digt, som et svar på nogle af de vers, som bladet havde bragt. Mens Petra Bjerrum havde underskrevet sig »Husmandskonen« var digtet til hende underskrevet »Husmanden«. Dets første vers lød:

Hvor er det sandt det ord, du skrev
om ensomhedens smerte.-
Det ramte lige i en prik
i mit forpinte hjerte.

Petra Bjerrum var ikke politisk aktiv, men deltog i debatten og udtrykte sine meninger gennem

sine digte. Hun abonnerede på »Vestkysten«, og da Kristeligt Folkeparti opstod, stemte hun på det.

En for hende typisk måde at reagere på ses i nedenstående digt, som hun skrev i 1976, da datteren, Inger Grethe var elev på Ribe Katedralskole. Inger Grethe havde gjort sig særlig umage med en dansk stil, som også blev meget vellykket, men som læreren desværre hævdede, at hun ikke selv kunne have skrevet. I stedet for at ringe til læreren og skælde ud fik Petra Bjerrum luft for sin harme ved at skrive et digt, som blev optaget i Ribe Stifts-Tidende. Om læreren nogensinde læste digtet og fattede budskabet, er en anden sag, men Petra Bjerrum fik i hvert fald sat ord på sin vrede i disse strofer:

Hun ville bare prøve –

Hun skrev så ho´edet knaged
En rigtig skolestil,
Alt, hvad hun ku´ præstere
Og mere blev lagt til.

Hun ville bare prøve
At få lidt mer´ end »syv«,
skrev om tre, fire gange,
og det er ikke lyw.

Hun mærked´ skaberglæden,
det lykkedes til sidst.
»Hwa ve´ lærerinden sige?«
Ak, det blev mer´ end trist.

Hun sa´: »Den stil er bedre
end nogen sinde før.
DEN HAR EN ANDEN SKREVET« –
Og BITTENS GLÆDE DØR.

At dele med de andre,
hvad med en pen er skabt,

det er den største glæde,
MEN HER DEN GIK FORTABT.

Og sådan kan det bedste,
man ofrer for en sag,
bli´ formet om til noget,
der ligner et bedrag.

En forudfattet mening
om andre, det er slemt -
Den kan slå ting i stykker,
som aldrig bliver glemt.

Petra

Da vællingen kogte over

Som nævnt havde Petra Bjerrum allerede som barn sendt et par historier ind til bladene, og mere blev det ikke til, før hun fyldte 29 år, altså i 1945. Til journalisten Karin Boye fra ugebla-

Selv om læreren mente, at Inger Grethe Bjerrum ikke selv havde skrevet sin stil, fik hun alligevel sin studenterhue i 1977. Her sammen med forældrene i haven.

det »Landet – Landboliv hjemme og ude« – fortalte hun omkr. 1956: »Det er saa mærkeligt, at jeg slet ikke skrev, dengang jeg var ung og havde Tid, men at det først kom, da jeg var 29 Aar og havde nok at gøre. Ved De, hvordan det gaar til, at en Gryde Vælling koger over? Den presser sig ud over Kanten efter Trykket nedefra og indefra... saadan var det, at jeg begyndte at skrive. Jeg havde en streng Tid, min Mor døde, en lille Pige var død, jeg havde selv haft Nyrebetændelse og havde ikke mange Kræfter (...) det var, som jeg slet ikke kunde faa Magt over Situationen, og da satte jeg mig til at skrive – Side op og Side ned – ja, da sagde jeg til mig selv og blev helt kold ved Tanken om det: Nu er du da ved at blive gal! Husk på, jeg vidste jo slet ikke noget om, at man kunde faa Ud-løsning paa den Maade, havde slet ikke nogen bevidst Hensigt med mit Skriveri. Men alligevel var det uimodstaaeligt, det var som et Pres indefra... Efterhaanden som jeg skrev, saa jeg, at Rimet af sig selv tog Form.«

Et andet sted fortæller hun, at hun rent faktisk var i færd med at skrive en seddel til Brugen, men pludselig løb pennen af med hende, og i stedet blev det til tre-fire sider med vers.

Sådan fødtes digterinden Petra Bjerrum, der siden skrev de mange vers, og gennem skriveprocessen fik hold på sig selv og sit liv.

Til at begynde med underskrev hun sig lidt undskyldende som »Husmandskonen« eller undertiden »Landmandskonen«, når hun offentliggjorde sine digte i dagbladet »Vestkysten«, ugebladene »Husmandshjemmet« og »Landet« eller i hæftet »Jul i Vestjylland«, men snart stod hun personligt inde for sin digtning og underskrev sig nu som oftest Petra Bech Bjerrum.

Hun havde selv en nogenlunde fornemmelse for, om det, hun skrev, var godt nok. Hvis

ordene og digtets form ikke dækkede de tanker og følelser, hun havde inde i sig, duede digtet ikke. Men selv når det lykkedes nogenlunde, ville hun ikke kalde sig digter, idet hun ved at sammenligne sine egne ting med andre forfatteres ikke fandt dem gode og professionelle nok.

En af de digtere, hun kan have haft i tankerne, må være Grethe Riisbjerg Thomsen, født 1925, hvis digte hun klippede ud og gemte. Der hviler den samme stille og vemodige tone over de to kvinders poesi.

En anden forfatter, hun stod i gæld til, var Tove Ditlevsen, født 1918, med hvem hun i en årrække korresponderede.

I dialektdigtene var forbillederne Jeppe Aakjær og især Anton Berntsen.

Sine emner hentede Petra Bjerrum i sin tro, i naturen og hverdagen samt i arbejdet og samværet med mand, børn og andre mennesker. Der var aldrig tale om ren fantasidigtning. Det, hun var mest optaget af at skrive om, var mennesker, men også det, hun syntes, var det vanskeligste. Som hun udtrykker det i et interview i Vestkysten: »Mennesker bliver ikke stående i den samme stilling eller bibeholder den samme stemning i længere tid. Derfor må man gribe dem i små glimt, mens de er der, og gemme dem, til man får tid til at skrive om dem.«

Lejlighedssangene, som efterhånden kom til at fylde meget, skrev hun for alle slags mennesker på egnen, hvad enten de var indremissionske eller grundtvigianere. Her havde hun sin egen lille metode, som hun beskriver således: »Folk kommer og fortæller, hvad jeg skal skrive om, men uden at de selv ved det, er det jo dem, der digter. Jeg lytter bare og fanger deres tanker og skriver dem ned.«

Sit digterværksted havde Petra Bjerrum i den forreste stue i stuehuset. Her stod på et lille bord en skrivemaskine af ældre dato og en

Petra Bjerrum i sit digterværksted 1956.

duplikator, så hun kunne mangfoldiggøre de mange festsange.

I 1950 tilmeldte hun sig et forfatterkursus pr. korrespondance. Da det kneb med tiden om dagen, tog hun også natten i brug. Så, mens tøjvasken kogte i gruekedlen i bryggerset, sad hun i de sene nattetimer med en kop kaffe og nedskrev ord og tanker, som hun senere satte i form.

Digterinde og husmandskone

Som forfatter af lejlighedsdigte var Petra Bjerrum en habil håndværker, der til kendte melodier kunne få versfødderne og rimene til at passe, selv om det også af og til kunne blive nødvendigt at vride sproget lidt. Nedenstående strofe er skrevet til ægtemanden Adolf Bjerrums 70 års fødselsdag og er typisk for hendes lune og humoristiske stil. Den går på melodien til »Jyden han er stærk og sej«:

Det ku' ærg'mæ lidt, o såén
te du mint a vår en bån,
når a er nær ve' de tres
kan a vær med det tefres.

Som bekendt var der en vis aldersforskel mellem ægtefællerne.

Helst udfoldede hun sig som forfatter i den lyriske genre, selv om det hændte, at hun skrev små artikler til f.eks. ugebladet »Flittige Hænder«, der havde en rubrik, der hed: »Fra det virkelige liv«. Også enkelte noveller blev det til. Hendes produktion var i det hele taget ganske omfattende. Alene i forbindelse med researchen til denne artikel er det lykkedes at opspore over 400 af hendes digte og omkring 125 lejlighedssange.

Bladene betalte hende som regel 40-50 kr. pr. optaget digt, hvilket i tidens penge svarede til en dagløn.

At skrive sange til folks fester var en vigtig del af Petra Bjerrums sociale liv. Hun kunne lide at have folk omkring og nød at få besøg i digterværkstedet.

Når hun fik så stort et publikum og så mange positive reaktioner fra bladenes læsere, skyldtes det først og fremmest, at læserne kunne identificere sig med den verden og de situationer, som hun digtede om. Hun skrev om de nære ting og om de tanker, hun gjorde sig om livets problemer og mening. Undertiden kunne disse digte have en religiøs undertone og røbe troen på en magt større end mennesket og på et liv efter døden.

Som datteren Mona Bjerrum skriver: »Mor troede på Gud, og vi fik bedt fadervor hver aften. Hun var grundtvigianer og brugte sin gud i hverdagen, men kirken besøgte hun kun ved særlige lejligheder. Hun fortalte, at engang, hvor hun havde det meget dårligt, så hun lyset på den anden side. Så hun frygtede ikke døden.«

Digtningen

Nogle af sine mest personlige og varme digte skrev Petra Bjerrum om og til sine børn, børnebørn, mand og familie.

Det var som moder, hun fandt sine egentlige værdier og følte sig udfordret som menneske både psykologisk og etisk. Spørgsmål som »Forstår jeg mine børn, og handler jeg rigtigt mod dem,« dukker ofte op i disse tekster.

Det kunne ske, at perspektivet pludseligt åbnede sig for hende, som f.eks. i en situation, hvor hun var ved at give sit barn de første støvler på. Denne handling gav anledning til associationer om vandring og videre til livsvandringen, og hvad den kunne indeholde af medgang og modgang.

I en anden situation så hun sit barn begejstret gribe om en ting og dets bedrøvelse, da det mistede grebet om den og dermed genstanden for sin lykke.

Denne lille oplevelse satte sig hos Petra Bjerrum som et sindbillede på tilværelsens omskiftelighed og blev til digtet »Den første glæde«, hvor de to første strofer lyder:

Den første glæde ved at gribe
om en ting med farver på
er en ren og ægte lykke,
som vi aldrig mer´ kan nå.

Den varer kun, til snoren brister,
der ballonens flugt forbød,
så fostres angsten for at miste
udi glædens moderskød.

Rytmen halter lidt, stilen er måske lidt tung og billederne noget dunkle, hvilket ofte prægede Petra Bjerrums skrivemåde. Der var altid så meget, der pressede på hos hende og ville ud, og så spændtes sproget for hårdt. Men at det undertiden lykkedes for hende at skrive enkelt og fastholde et billede, så det til slut åbnede for en vid udsigt, ses i digtet »Den rette hylde«. Her er en mor faldet i dybe tanker blandt sine sovende børn i deres etagesenge.

Hylder, der er stillet op
og kaldt etagesenge,
bærer hver en lille krop,
og det er vore drenge.

Drømmens lyse gådesmil
på deres friske munde
får et øjeblik mig til
på en ting dybt at grunde.

Tit det kostet har besvær
for alvor ret at lære:
Hylderne skal hver især
sin egen ejer bære.
Vil blandt alle hylder, der
med lokkeglans forjætte,

siden hen det lykkes jer
at komme på den rette?

Men trods al tvivl og bekymring, var der i hendes sind en stærk tillid til fremtiden. Hendes vished kommer på smukkeste måde til udtryk i disse strofer fra »Julikvæld«:

Tæt ligger hjem derude,
hvor de fandt sammen to og to
med solfaldsskær på rude
og børn i aftenro.

Vort land bag havets vove
vil vinde kræfter på ny –
de spæde liv, der sove,
er Danmarks morgengry.

Et andet område, som Petra Bjerrum fandt megen inspiration i, var arbejdet med jorden. Her var familien samlet i fælles gøremål; mand, kone og børn trak på samme hammel. Hun elskede især arbejdet om foråret, når der var grøde i luften. Ordet »grøde« var et af hendes yndlingsord, som f.eks. i digtet »Spiring«:

En dag vil skyer drysse
en byge grødefuld
og forårssolen kysse
den vinterbundne muld.

Når markens afgrøder skulle høstes, var hendes livsglæde størst, og i digtet »O en læs Kuen« lader hun en bondemand på vej hjem fra marken med et kornlæs sige til sin kone:

Hør Maren, trowr du, der gies et støj,
Hwu æ fællesskaw ka hywere tå'ell,
Som o en gråsåndere ængervæj
Imell æ neeg bag æ hæsts há'ell?

Oversat til rigsdansk: »På et læs korn«. Hør, Maren, tror du, der gives et sted, hvor fællesskabet kan højere tale, end på en gråsandet engvej, imellem negene bag hestens hale?

Men da planteavlskonsulent Poul Schou i Farup i en avisartikel i 1975 undrede sig over, at der ingen sange fandtes til roehøstens pris, kom Petra Bjerrum straks på banen, og roerne fik deres digt i Ribe Ugeavis. Dets første strofer lyder:

Med roekniven Mads har travlt i marken,
som han har haft det gennem tredve år,
et svup, et sving, et hug og knivens klinge
præcis hver top fra moderroen slår.

En rytme, som er et med muld og grøde,
et bøj, et stræk, et tag i roens top,
et håndværk, som af faderen han lærte
gik tro i arv, da sønnen voksede op.

Imidlertid var den dyrkningstradition, Mads praktiserede og det håndværk, som han havde lært af sin far, ved at uddø. Og længere nede i digtet lader Petra Bjerrum da også en traktor dukke op med mekanisk aftopper, transportbånd og det hele. Mads må give fortabt over for mekaniseringen, men der er ingen tvivl om, at Petra Bjerrum er på hans side.

Hun var knyttet til traditionen og i bogstaveligste forstand jordbunden. I digtet »Rodløs flygtning« skildrer hun en ung landmand, der er rejst ind til byen. Derinde møder han en bekendt fra sin hjemegn. Over for denne giver han udtryk for, hvor fremmed og ensom han føler sig i byens kunstige og larmende kulisser. Han synes, han har svigtet det sunde, mulden og det menneskelige fællesskab på landet, og han beder vennen hilse derude på markerne med tilføjelsen, hvis nogen da endnu skulle huske ham.

Når hun i digtform skulle give sin mand en kærlighedserklæring, blev det i hans skikkelse som

Markens grøde bjærges. Petra Bjerrum på hæsset og Adolf Bjerrum på sligen.

landmand i arbejdstøjet midt i det daglige slid. I digtet »Han følger sin natur« lyder første strofe:

Et galleri af krydderi
står om min mands person
en himmelsk duft af hø
og halm
af kalve, køer og klor,
af syrnet mælk og grisefo'r
iblandet med en god portion
af smørolie og benzin
og ensilagestank,

af sol og vind, samt stegte
sild
og pibe og tobak.

Naturlyrikken fylder underligt nok ikke meget hos Petra Bjerrum. Selv om hun boede midt i det flade marsklandskab med den lave, fjerne horisontlinje, brugte hun oftest sine naturoplevelser som springbræt til at filosofere over eksistensen, livets og naturens vekslen.

Også naturens rigdom med dens grøde og vækst blev til et symbol på skaberens værk. Rent

sprogligt virker nogle af disse digte tunge og klichéfylde, som i dette vers fra »Når dagen tidlig kvælder«:

Men ingen vår dog evig dør,
for liv bag døden ruger-
En dag den bryder frem som før
skønt frosten jorden knuger.

Billederne og rimene virker noget antikverede med lån fra den ældre salmedigtning og lægger ikke op til nogen ny forståelse eller tolkning af natursammenhængen og det religiøse perspektiv.

Anderledes frisk og sanseligt er sproget i digtet »Marsken«, som indledes:

Marskens flade sletteland
har græs og plovmarksfelter,
har andetræk og grøftevand,
der under tøsne smelter.

Her står læseren ved siden af digterinden og ser og sanser marsklands-kabet en klar og kølig forårsdag.

En noget større gruppe udgør digtene om medmennesket, om de personer og mennesketyper, hun mødte på sin vej. Her er hun indlevende og medfølelse, men kan også være ironisk og sarkastisk. Det er især de svage, hun skildrer, de oversete og kejtede, mens de, som føler sig hævet over næsten, får deres bekomst i f.eks. digtet »Det hæver jo Rasmus og Stoffer«:

Han føler sig ene og overset
den lille mand bag kullissen –
I selskab er han gerne forstemt,
da driller mindreværdsnissen.
For konversationens snirkler og sving,
han er et taknemligt offer,
for det, at han aldrig kan give svar,
det hæver jo Rasmus og Stoffer.

Petra Bjerrum havde både i det virkelige liv og i sin digtning hjerte for dem, der stod lidt udenfor. Hun tog dem til sig, opsøgte dem og fandt ind til deres menneskelige sider og værdier. Disse møder betød meget for hende, og hun skrev:

Jeg søger så gerne de svage
dem livet har nægtet så meget,
de svage med øjne der røber
en styrke, jeg aldrig har ejet.

Over halvdelen af hendes digte må betegnes som tankedigte. De beskæftiger sig såvel med tilværelsens mindre problemer som med meget overordnede emner, der vedrører menneskets grundvilkår. Som det åbne og lyttende menneske, hun var, gik der en konstant strøm af følelser og refleksioner gennem hendes sind. Helt op i titlen kommer tankeaspektet frem. Digtene kan bære titler som »Tanker«, »Alle disse tanker«, »Min tankeby« etc. Som det hedder i digtet om tankebyen:

Den by, hvor mine tanker bor,
har mange snirkelgange,
og nogle af dem er kun grå,
mens andre føles trange.

Og på en åben torveplads
vil man et kunstværk finde,
der altid kan forandre sig
fra frihedsgud til bidsk løvinde.

Sådan så der altså ud inde i Petra Bjerrums hoved. Side om side boede små, grå, snirklede og store, flotte tanker som et torv med en statue.

Også de kolde og beregnende tanker, der kun havde til hensigt at fremme egne interesser – måske endda på andres bekostning, skildrede hun, som f.eks. i »Den kolde hjerne«:

– Den kolde hjerne
 med en klar beregning,
 som ikke ejer noget
 himmelhvælv,
 er som en imiteret
 gylden nøgle,
 som lukker alle
 døre for sig selv.

Det kan da kaldes livsvisdom og forståelse for, hvad der sker, når tanken gør andre mennesker til genstand for manipulation og sætter skel mellem dem og mig, så bliver resultatet som her i digtet ensomhed og udelukkelse.

Den religiøse tro levede side om side med tankens og fantasiens kraft. Derfor skal denne summariske gennemgang af hendes digtning afsluttes med nogle vers, der udtrykker hendes evighedshåb. Digtet hedder »Blandt store stjerner« og lyder:

Blandt store stjerner,
 der i natten
 fik en fakkelflamme tændt,
 står et stjernelys
 med en flamme,
 som for længe siden
 er forbrændt,
 en fattig flamme
 skabt af vissent løv
 og drysset med en smule
 gyldent stjernestøv.

Hvis det er sandt,
 at vi fik hver
 en stjerne,
 så er det min
 der lyser svagt
 derude i det fjerne.

For den tankekolde måske lidt sentimentalt,

men for den, der lytter med hjertet, fornemmes det, at billedet med stjernerne var sandhed for den, som brugte det.

»Lærkesang og Vibeskrig«

I 1951 fik Petra Bjerrum udgivet sin eneste digtsamling med titlen »Lærkesang og Vibeskrig«. Den indeholdt 20 digte og udkom på »Dansk Hjemstavns Forlag« i Ribe.

I samlingens forord gav Petra Bjerrum udtryk for stor betænkelighed ved at overgive sine digte til offentlighedens vurdering og dom. Digtene var nemlig, som hun understregede det, fra begyndelsen blot tænkt ind i en privat sammenhæng som en senere gave til børnene, så de kunne danne sig et billede af deres mor og de tanker og følelser, som rørte sig i hende.

Hun mente heller ikke, at digtene rummede ekstraordinære kunstneriske kvaliteter, men tværtimod var ufuldkomne og præget af fejl og mangler, hvilket hun tilskrev sin mangelfulde uddannelse. Hvor stærk hendes tvivl var, kommer til udtryk i et brev, som hun skrev til Salomon Frifelt i september 1951:

»Jeg tvivler så stærkt på mine evner nu som aldrig før, og nu er det, at jeg vil spørge, om De tror, den slags kan lade sig gøre uden nogen uddannelse, ja De kender vel de små ting, jeg har formet. Jeg mener bare, at hvis man ikke har større evner, end jeg har, til at udtrykke, hvad man oplever og ser, er det så alligevel ikke det bedste at lade den udgivelse fare. Det, man oplever af skønhed omkring sig, skulle jo nødvendigvis fremstilles alt for mat. Ja, andet var der ikke, men da jeg stoler på Deres dømmekraft, ville jeg gerne høre Deres mening.«

Salomon Frifelt fandt, at digtene skulle udgives, og det samme syntes også bogtrykker Aage Jacobsen, Ribe, som var den, der oprindeligt havde foreslået hende offentliggørelsen.

Der var naturligvis stor forskel på at få sine

digte trykt i dagblade og ugeblade, hvor de indgik på linje sammen med strømmen af døgnets nyheder og kunne læses som kommentarer hertil, og så at få dem trykt i bogform og solgt på et marked, hvor de skulle læses og vurderes som litteratur og kunst.

»Lærkesang og Vibeskrig« blev anmeldt i flere medier, bl.a. i dagbladene Vestkysten, Kolding Avis, Vendsyssel Vestreblad, Silkeborg Vestreblad og Fyns Vestreblad samt i ugebladet Husmandshjemmet. Altså i de medier, der henvendte sig til landbefolkningen. Det vil i denne sammenhæng sige fortrinsvis husmænd og bønder.

De fleste anmeldere tog imod digtsamlingen i den ånd, hvori den var skrevet i, og fandt digtene både ægte og ærligt følte i deres indhold, men flere af dem kritiserede formen.

T. J. skrev således i Vestkysten:

»Husmandskonen« har endnu ikke fundet formen, der svarer til det indhold, hun vitterligt er i besiddelse af, og som er den ene uundværlige halvdel af den dobbeltsidede ting, der kaldes kunst.«

Denne indvending gik igen i andre kritikeres anmeldelser, især hæftede de sig ved hendes ofte knudrede sprog og manglende metriske sans.

Men alle var enige om, at hun havde meget på hjerte og stor sans for værdierne i familielivet, hjemstavnens og det rodfæstede liv.

Særlig grundigt tog Kolding Avis' anmelder fat på problemstillingen om forholdet mellem indhold og form og skrev under mærket »r.« bl.a.:

»... Fru Bech Bjerrum er ingenlunde nogen stor digter, og hun gør ej heller krav på at blive læst eller bedømt som sådan. Men hun synes at være et sandt menneske, som endnu besidder den evne til at opleve og til at undres og glædes over de små ting, som så beklageligt mange har sat over styr.

Mange af digtene er fint og smukt følte, de giver læseren andel i en lykkelig oplevelse, der er stærk nok til at trodse den usikkerhed i den metriske udformning, som fru Bech Bjerrum selv ærligt vedkender sig.

Præcisere og bedre kan det vel ikke formuleres. Der boede mange gode tanker og stærke følelser i Petra Bjerrum og et stort behov for at dele dem med andre. Som hendes eget billede med gryden med vællingen, der kogte over, gjaldt dette også for hende selv. Som man siger på nudansk: »Der var tryk på«. Til tider måske for meget tryk, så det kom til at gå ud over klarheden i udtrykket, men aldrig over ægtheden i indholdet.

Slutord

Petra Bjerrum var i mere end en forstand et frodigt menneske. Billedet af pigen i overalls med tommelfingrene i stropperne, tørklæde om hovedet og spand under armen udstråler både vitalitet, livsglæde og styrke. Hendes ansigt er åbent, blikket direkte og kropsholdningen fri. Det er et menneske, som bobler af livskraft og -energi.

Da journalisten »Kis« fra Vestkysten besøgte hende omkring 1950, hvor hun altså var 34 år, hæftede journalisten sig netop ved hendes optimistiske væsen og muntre latterudbrud samt hendes ukrukkede facon og hjertelige imødekommenhed. Også selvironien så journalisten som et fremtrædende træk hos Petra Bjerrum, for ofte gjaldt den høje latter mere hende selv end andre.

Hendes kræfter rakte til mange timer i stalden, på marken og i stuehuset med de efterhånden seks børn og så naturligvis skrivemaskinen og duplikatoren på det lille bord i den forreste stue. Men hun havde også overskud til ferieborn og besøg i sognet hos dem, der trængte. Det kunne godt blive vanskeligt at få

enderne til at nå sammen, derfor måtte hun af og til lade noget blive liggende, og det blev så madlavningen, rengøringen og opvasken. Vanskeligere endnu blev det, da hun fik en smertefuld slidgigt, og næsten håbløst, da blodpropperne til sidst ramte hende.

Men når inspirationen meldte sig, glemte hun alt, både smerterne, børnene og gryderne på komfuret. »Somme tider fik vi sveden vælling, og i kartoffelgryden skulle man helst tage de øverste, for de nederste kunne godt være brændt på,« fortæller sønnen Aksel Bjerrum.

Så selv om børnene var stolte af og elskede deres mor, er de i dag alle enige om, at det til tider kunne blive for meget med Petra og hendes digtning.

Til gengæld for sveden vælling og brændte kartofler efterlod hun sine børn en række smukke digte, hvori hendes stemme stadig lever og bevidner, hvor højt hun elskede dem.

Noter:

1. Vogn med bredt lad og forsynet med hjul med gummidæk.
2. Gunhild Due var siden midten af 1950'erne en kendt skribent og debattør. I perioden 1964-1971 sad hun i Folketinget for SF.
- 3 Brev skrevet til artiklens forfatter.

Litteratur:

Petra Bjerrum, Lærkesang og Vibeskrig
Jul i Vestjylland. Årgang 1935, 1951, 1952 og 1956.
Petra Bjerrums udklipsmapper.
Peter Helt Haahr, Slægten Haahr. 1944.
Husmandshjemmet. 16 nov.1954. »Jeg skulle høre skrive en brugsseddel – men det blev til vers« af Kjeld Hjort Christiansen
Landet. Landholiv ude og inde. 9. febr.1956. »Det maa da vist være det, de kalder Inspiration« af Karin Boye.
Slægtsgårdarkivet, Gl. Estrup. Breve fra Dinna, Mona og Petra Bjerrum til Salomon Frifelt 1948 - 1977.
Vestkysten. Heri »Husmandskone og digter« 1950.

Udklipsbureauet:

Fredericia Avis. 2. apr.1952.
Jydske Tidende. 2. april.1952.
Aalborg Amtstidende. 16. marts 1952
Kolding Folkeblad. 10. marts 1952.
Fyns Venstreblad. 27.marts 1952.
Silkeborg Venstreblad. 27. marts 1952.
Vestkysten 1952.

Samt med tak til:

Bjerrum, Aksel og Ruth. Tanderup.
Bjerrum, Inger Grethe. Sommersted.
Bjerrum, Mona. Vinderup.
Due, Gunhild. Bjert.
Due, Helle. Kolding.
Due, Palle. Bjerringbro.
Mulvad, Søren. Varminglund.
Sørensen, Elin Hjuler. Nr. Farup.

*Uwe Dall, født 1939. Vedelsvej 8, 6760 Ribe.
Mag.art. i nordisk. Fhv. seminarielektor og museumsinspektør, artikler om lokalhistorie samt dansk-faglige og danskdidaktiske emner.*

Gestapochef i Esbjerg

Af arkivleder Henrik Lundtofte

Efter sigende var Thees Burfeind ved at hjælpe sin hustru med vasketøjet, da han blev arresteret på sin bopæl i Niebøl, få kilometer syd for grænsen. Det var den 16. maj 1945, og Burfeind blev straks ført til Danmark og indsat i arresthuset i Kolding – baggrunden var hans nære fortid som Gestapoleder i det tyskbesatte Danmark.

Burfeinds udstationering havde taget sin begyndelse små to år tidligere, i september 1943, da han blev udnævnt til den første chef for Gestapo i Esbjerg. I juni 1944 blev han flyttet til Staldgården i Kolding, hvorfra han indtil befrielsen ledede det hemmelige politis arbejde i hele Sydjylland med stationerne i også Esbjerg og Aabenraa under sig.

I 1948 tog Burfeind i fængslet fat på at skrive sin version af Gestapos virksomhed i det sydlige Jylland. Det blev til en redegørelse, der omfatter 52 maskinskrevne sider. Den skulle med Burfeinds indledende ord berette om »vores indsats mod den danske modstandsbevægelse«.¹

Det er meget usædvanligt, at en højtstående Gestapomand har skrevet en længere redegørelse for tiden i Danmark. I det hele taget er kilderne til Gestapos virksomhed og arbejdsmetoder kun få. Mange arkiver og kartoteker gik op i røg under Royal Air Force-angrebene på Gestapo i Århus, København (Shellhuset) og Odense eller blev ødelagt ved sabotage som i Esbjerg i april 1945, hvor en modstandsgrup-

pe sprængte politihovedkvarteret. Og var den bureaukratiske mangfoldighed af rapporter, direktiver, kartoteker og personalesager ikke destrueret ved indgangen til maj 1945, så blev næsten hele det resterende materiale brændt i befrielsesdagene. Midt i kaos og nederlag lod Gestapocheferne, deriblandt Burfeind, bålene med dokumenter flamme.

På den baggrund er Thees Burfeinds redegørelse interessant. Men den er også en problematisk affære. Burfeind satte sig til at skrive i dansk arrest, og udsigten til en lang fængselsstraf sætter sit meget tydelige præg på redegørelsen. Typisk fralægger den tidligere Gestapochef sig enhver skyld for den voksende tortur og terror i besættelsens sidste år; han sparker ansvaret op til chefetagerne, sender det nedad til de underordnede eller over i den anden lejr, til modstandsbevægelsen – eller også vælger han en helt fjerde løsning, nemlig at være ganske tavs om ubehagelighederne.

Derfor kan redegørelsen kun anvendes med varsomhed – som hér, hvor den sammen med andet materiale benyttes til at belyse træk af Gestapos etablering, personale og arbejdsmetoder i bekæmpelsen af modstandsbevægelsen i Sydvestjylland. Samtidig skal yderligere et par facetter af Burfeinds redegørelse tages op. Den gør det nemlig muligt at se lidt nærmere på Burfeinds forsvarsstrategi under retsopgøret, ligesom redegørelsen åbner for et lille, men sjældent indblik i en Gestapochefs selvforståelse.

Til Esbjerg

»Så kom ordren som et lyn fra en klar himmel om, at jeg den 16. september 1943 skulle melde mig hos det tyske riges befuldmægtigede [Werner Best] på Dagmarhus i København for at udføre en tjenstlig opgave.«²

Det tyske politiapparat i Danmark var spritnyt og under opbygning i september 1943. Først umiddelbart efter samarbejdspolitikens sammenbrud 29. august 1943 blev der oprettet et egentligt operativt tysk politi her i landet. I besættelsens første tre et halvt år havde bekæmpelse af sabotage været et anliggende for dansk politi og retspleje. Denne ordning hørte til hjørnestenene i samarbejdspolitikken og er et af de håndgribelige punkter, hvor Danmark adskiller sig fra resten af det tyskbesatte Europa. Efterhånden som en modstandsbevægelse voksede frem, greb nogle håndfulde tyske politifolk dog i stigende grad ind i danske forhold. Men det var stadig dansk politi, der jagtede og anholdt de første modstandsfolk, ligesom det var danske betjente, der i en bølge af razziaer arresterede kommunisterne.

Så kom Augustoprøret i 1943, samlingsregeringen indstillede arbejdet, og den rigsbefuldmægtigede Werner Best anmodede om at få tyske politistyrker indsat i Danmark. Det tyske politi, der nu trådte ind på scenen, bestod af Gestapo, kriminalpolitiet (Kripo), efterretnings-tjenesten SD og ordenspolitiet. Gestapo og Kripo var under samme paraply, kaldet Sikkerhedspolitiet. Men i provinsen var der reelt kun tale om Gestapo, hvorfor den betegnelse anvendes her.

Politistyrkerne skulle fordeles rundt om i landet. Da Thees Burfeind ankom til det tyske hovedkvarter i København i september 1943, gav sikkerhedspoliets chef ham ordre på at etablere en Gestapostation for Vest- og Sydvestjylland. Burfeind beretter:

»Mig sendte man til Esbjerg med politikredsene Ringkøbing, Varde, Esbjerg, Ribe, Tønder og Toftlund. Vores chef, SS-Standartenführer Mildner, holdt før vores afrejse en formanende tale, hvor han betonedede, at vi skulle forholde os som det byder sig i et land med spioner, sabotører, terrorister og kommunister.«³

Sådan formulerede Sikkerhedspolitichef Rudolf Mildner sig dog næppe overfor Burfeind og de andre regionale ledere. Snarere tværtimod. Mildner, der også var ny i landet, var nemlig indstillet på, at Danmark fortsat skulle behandles som et særtilfælde. Det samme var Best og i sidste ende også Berlin. Der findes en forholdsordre til det tyske ordenspoliti fra denne periode, hvor politifolkene udtrykkeligt får besked på at opføre sig i overensstemmelse med, at de befinder sig i et land, der ikke er i krig med Tyskland. Dertil kommer, at Auguststrej-

Thees Burfeind. Fotograferet under retsopgøret efter besættelsen (HSB).

kerne kun var en god måned borte, og for det nyetablerede tyske politi gjaldt det om ikke at hælde benzin på bålet og skabe nye uroligheder. Netop derfor var Mildner, en mand der ellers ikke viste nogen nåde og som havde sendt jøder direkte i døden i Auschwitz, faktisk også modstander af en aktion imod de danske jøder i oktober 1943. Hans forsøg på at få aktionen udskudt mislykkedes som bekendt.

Danmark var et særtilfælde, og når Burfeind alligevel lægger Mildner skrappe ord i munden, er det givetvis et udslag af en tilbøjelighed til at få cheferne i København til at virke firkantede og radikale – så Burfeind selv kunne fremstå så rund og moderat som muligt.

Burfeind beretter videre, at han ikke modtog konkrete ordrer for Gestapos arbejde ved sin tiltrædelse. Dét harmonerer formentlig bedre med virkeligheden. Gestapos arbejdsopgaver var ikke klart definerede eller tydeligt afgrænsede i 1943. Der blev f.eks. ført forhandlinger om et dansk-tysk politisamarbejde, hvor den tyske side (herunder Mildner) forsøgte at få dansk politi med i sabotagebekæmpelsen mod, at det danske retssystem fortsat kunne dømme sabotører.

Thees Burfeind fik blot besked på fra Esbjerg at stå i spidsen for Gestapo og sørge for bekæmpelsen af modstand, anden undergravende virksomhed og spionage i Vest- og Sydvestjylland. Det gav regionale ledere som Burfeind indflydelse på prioriteringen af opgaverne og »dagligdagsmetoderne« i bekæmpelsen af modstandsbevægelsen. Det indebar, at den enkelte leders faglige kompetence og personlige egenskaber havde stor betydning for Gestapos resultater og fremfærd.

Thees Burfeind

Hvem var så den Gestapoleder, der den 21. september 1943 gav sig fra det tyske hovedkvar-

Sabotagen tog fart i 1943. I Ribe ramte i marts 1943 en voldsom sabotagebrand Møbelfabrikken, de store Ford autoværksteder og Ribe Automobilforretning. Gerningsmanden var Niels Aage Skov. Han blev taget af Gestapo i maj 1944, en arrestation Burfeind betegnede som en "ren succes" (Foto fra Niels Aage Skov: Brev til mine efterkommere. 2000).

ter mod Esbjerg? Hverken i redegørelsen eller under retssagen forklarede Burfeind, hvorfor lige præcis han blev sendt herop. Men det hang utvivlsomt sammen med, at han havde gjort tjeneste ved Gestapo i Slesvig-Holsten.

Når politiledelsen i Berlin sendte politifolk på indsats i et besat land, var det målet at finde personale, der havde et forhåndskendskab til landet, kulturen og sproget. Derfor blev der så vidt muligt sendt folk fra Nordtyskland til Danmark, fordi man regnede med, at de ville have lettest ved at sætte sig ind i dansk kultur og mentalitet – og derfor også havde de bedste forudsætninger for at skabe resultater.

Burfeind var tilknyttet Gestapo i Hamborg indtil 1939, hvor karrieren bragte ham til Tjekkosllovakiet som regional leder. Personalepolitikken i Gestapo var præget af et slags rotationsprincip, hvor lederne hyppigt blev forflyt-

tet. Meningen var at dygtiggøre dem og forhindre stagnation. Så Burfeind blev flyttet rundt og kom i 1942 tilbage til Nordtyskland, hvor han i Kiel blev afdelingsleder med bekæmpelsen af kommunisme som ansvarsområde. Her fulgte han ifølge sin efterkrigsforklaring overfladisk med i udviklingen i Danmark. Men det er givetvis en underdrivelse, eftersom Gestapo i Slesvig-Holsten skulle bekæmpe kommunistiske netværk med forbindelser til eksilkredse nordpå. Derfor var Burfeind nok bedre inde i danske forhold, end han vil være ved. I sommeren 1943 blev han udnævnt til leder af Gestapos grænsepoliti i Lübeck, men altså kort efter sendt til Esbjerg.

Hans baggrund var typisk for mange medlemmere i Gestapo. De var i tiden før Naziregimet hverken gennemfanatiske nazister eller kriminelle udskud, men rutinerede politifolk og ret almindelige tyske familiefædre.

Thees Burfeind var født i Granstedt, Bremervörde, i 1904. Han blev gift i 1931 og blev far til to børn. Han havde aldrig været i konflikt med loven, men blev derimod ægte karriepolitimand. Efter realeksamen havde han ellers taget en bankuddannelse, men skiftede hurtigt spor og begyndte i 1925 i Weimarrepublikkens politi med en ansættelse som betjent ved ordenspolitiet i Hamborg. Senere bestod han en optagelsesprøve, der tillod ham at søge ind ved kriminalpolitiet, hvor han begyndte i 1932. Herfra gik det over i Gestapo.

Straks fra magtovertagelsen i 1933 forøgede og ændrede Naziregimet kraftigt det eksisterende politiske politi, der blev til Gestapo. I lighed med næsten alle kollegernes efterkrigsudsagn hævder også Burfeind, at hans overflyttelse fra kriminalpolitiet til Gestapo skete mod hans vilje. Men alt taler for, at mænd som han kom ind i Gestapo, fordi de som rutinerede og

ambitiøse politifolk blev opfordret og havde muligheden – og fordi de støttede regimet. De blev ikke tvunget. Burfeind hørte i hvert tilfælde til de "omstillingsparate". Ganske kort efter Hitlers magtovertagelse var han blandt de mange embedsmænd, der meldte sig ind i nazistpartiet, og i 1934 blev han også optaget i SS. I 1936 bestod han en tillægseksamen, der muliggjorde hans avancement til Kriminalkommisær to år senere. Det var hans tjenesterang i Gestapo, da han kom til Esbjerg. Inden for SS var han Hauptsturmführer, hvilket omtrent svarer til kaptajn. Også i Danmark steg Burfeind i graderne, og i 1944 blev han udnævnt til kriminalrat, den højeste rang for en Gestapoleder uden en universitetsuddannelse.*

Forfremmelserne taler deres eget klare sprog om en ambitiøs og kompetent leder, der blev værdsat af ledelsen i København.

Mændene på Hotel Hafnia

Nøjagtigt som kollegerne i Ålborg, Århus, Kolding, Odense og København rådede Burfeind kun over et begrænset antal folk. Efter han havde indrettet Gestapos sydvestjyske hovedkvarter på Hotel Hafnia i Skolegade omkring den 1. oktober 1943, bestod hans samlede personale i Esbjerg af i alt 17 ansatte.

De egentlige tyske Gestapofolk kan tælles på mindre end et par hænder. Det var folk som kriminalsekretær (Det svarer til en dansk kriminalassistent) Karl Bein, født i 1904 og fra Gestapo i Hamborg. En anden var Overkriminalsekretær Franz Marquardt. Han var sammen med endnu en Gestapomand kommet til Esbjerg allerede i slutningen af marts 1943 og kom nu under Burfeinds ledelse. Marquardt afhørte i marts 1944 flere gange landsretssagfører Hartvig Rambusch fra det illegale *Frit Danmarks* Esbjerg-gruppe. Angivelig uden at bruge fysisk vold. Burfeind gør sig i rede-gørel-

I Eftermiddag skal Gestapocheferne Burfeind, Naujock, samt Gestapomændene Hans Julius og Hans Erik Munck afhøres

Gestapomanden Hans Munck.

Gestapochefen Burfeind.

Gestapomanden Hans Julius.

Gestapochefen Naujock.

Vestkysten 12. marts 1946.
Øverst til højre er det Burfeind med efterfølgeren August Naujock nedenunder. På den anden side er det to af deres håndlangere fra Esbjerg med Hans Erik Munk øverst og Hans Julius nederst. Billedet blev bragt i forbindelse med de fire Gestapofolks vidneforklaringer i en af sagerne under retsoppgøret (HSB).

sen høje tanker om netop Marquardts forhørs-evner. Noget kunne tyde på, at hovedkvarteret i København var af samme mening, for Marquardt blev i 1944 hentet til Shellhuset som souschef for en vigtig Gestapoafdeling. Selv om mænd som Bein og Marquardt var trænede og erfarne politifolk, der ikke altid greb til vold, var de for længst vænnet til at bruge tortur, når overtalelser, list, udmattelsesstrategi og trusler under forhør ikke længere virkede.

Ikke mindst kriminalsekretær og SS-Sturm-führer Karl Burrack bragte tortur-erfaringer med sig. Han er et ret ubeskrevet blad i Esbjerglitteraturen, men skal være kommet til byen i september 1943. Han afløste i juni 1944 Burfeind og var leder af stationen indtil september 1944. Også Burrack var fra Hamborgs Gestapo, hvor hans arbejde var at bekæmpe modstandsgrupper blandt østeuropæiske tvangsarbejdere og krigsfanger. Han og hans folk myrdede flere hundrede og sendte ukrainere og polakker til KZ-lejren Neuengamme. I Esbjerg var han mere behersket. Karl Burrack forsvandt fra byen i efteråret 1944, hvor han blev flyttet først til Berlin og senere mod krigens slutning tilbage til Hamborg.⁵

Hotel Hafnia husede desuden underordnet tysk personale uden politimæssig skoling. Med tiden blev de i stigende grad involveret i f.eks. forhør og var ikke tyngt af faglig indsigt. Her sad knyttnæverne ikke sjældent endnu mere løst end hos de uddannede Gestapofolk.

Når det kom til stykket var det dybere kendskab til bl.a. dansk til at overse hos de fleste Gestapofolk. Desto vigtigere var det lokalt at rekruttere folk, der talte flydende dansk, som var fortrolige med geografien og som kunne trænge ind i illegale miljøer.

Burfeind ansatte bl.a. dansk-tyskerne Hans Julius og Niels Riis, der begge blev henrettet under retsopgøret efter krigen. Julius søgte

ansættelse på eget initiativ og begyndte på Hotel Hafnia i maj 1944. Han arbejdede for Gestapo i Esbjerg til befrielsen. I begyndelsen af 1944 ansatte Burfeind Niels Riis. Han blev en af chefens bedste danske håndlangere og fulgte med Burfeind til Kolding i juni 1944, men vendte flere gange tilbage til det vestjyske på razziaer. Riis var en typisk repræsentant for Gestapos danske indslag med baggrund i arbejderklassen og politisk ståsted i nazismen samt et længere forløb i tysk tjeneste bag sig, i Riis' tilfælde bl.a. som marinevægter i Esbjerg. Født i 1907 var han dog ældre end det ret unge aldersgennemsnit for danskerne i Gestapo.

Niels Riis' fortid og meritter er beskrevet af Dorthe Petersen i bogen *Thue og hans tid*.⁶ Her får man et billede af, hvordan folk som Riis arbejdede. De deltog i alle led af Gestapos bekæmpelse af illegale grupper. Riis kunne udgive sig som en bekendt af modstandsfolk og forsøgte derved at lokke oplysninger ud af pårørende til de mistænkte. I næste omgang deltog de danske Gestapofolk i razziaer. Lykkedes det at pågribe modstandsfolk fungerede de som tolke under forhørene og i nogle tilfælde også som torturbøddler. Den tidligere bokser Niels Riis' generalieblad tæller talrige mishandlinger og op imod 100 anholdelser i 1944-45.

Typer som Riis og Julius var uundværlige for Gestapo og var da også efter datidens forhold ret vellønnede. De udgjorde ikke nogen stor gruppe. De øvrige danskere, som var ansat af Gestapo, var beskæftiget som chauffører, vagter og rengøringsdammer.

Personalet i Esbjerg blev reduceret kraftigt i juni 1944. Frygten for en invasion på Vestkysten fik Gestapoledelsen i København til at nedprioritere stationen og lægge den ind under Kolding. Det var i den forbindelse, at Burfeind blev forfremmet og forflyttet til Staldgården som leder af Gestapo i hele det sydlige

Jylland. Han tog en del folk med sig fra Esbjerg, og invasionen spøgede i en grad, så meningen var at flytte alle kvindelige Gestapo-ansatte med til Østkysten. Ved befrielsen stod Burfeind i spidsen for et personale på omkring 70 mænd og kvinder fordelt på Kolding, Esbjerg og Aabenraa.

Efter Burracks midlertidige ledelse af stationen i Esbjerg i sommeren 1944 overtog den 47-årige August Naujock fra september 1944. Han opnåede rang af overkriminalsekretær og var endnu en Gestapomand fra Hamborg. Under denne nidkære og primitive chef voksede antallet af Gestapofolk i Esbjerg igen. I 1945 var der en snes mænd og kvinder beskæftiget under Naujock.⁷ Gestapo-stationen havde nu kontorer på Højskolehjemmet, indtil en dristig sabotage den 10. april 1945 raserede ejendommen.

Samarbejdspartnere

I Esbjerg fandtes der udover Gestapo en lille afdeling af SD, den nazistiske efterretningstjeneste, som havde til opgave at rapportere om f.eks. folkestemningen. Men SD var ikke kun en nazistisk udgave af Gallup-instituttet. Af og til tog tjenesten del i oprulninger af illegale grupper. Og SD-lederen i Esbjerg 1943-44, Wolfgang Söhnlein, blev sat til at rekonoscere i Vedersø, da politicheferne i København i december 1943 havde udpeget Kaj Munk som terrormål. Söhnlein var den 4. januar 1944 blandt de fem tyskere, der myrdede digterpræsten.⁸

Grundlæggende var SD en ganske lille organisation. For Gestapo var den tyske militære efterretningstjeneste, Abwehr, der opererede i det sydjyske sammen med det hemmelige feltpoliti, en vigtigere samarbejdspartner i bekæmpelse af modstand. Derudover kunne Burfeind trække på dele af det tyske ordenspoliti, der i

Niels Ris portrætteret under retsopgøret. Den 3. maj 1948 fulgte Højsteret underretterne og idømte Riis dødsstraf (Foto fra C. Næsh Henriksen: Tiden der fulgte. 1948).

oktober 1943 skal have rådet over omkring 150 mand i Esbjerg.

Men det var især selve Værnemagten, der måtte assistere Gestapo ved større razziaer. Værnemagten forsynede også tysk politi med oplysninger og undertiden med fanger, der var blevet anholdt af patruljer og vagtposter.

Endelig var der dansk politi, som tyskerne gerne ville samarbejde med. Burfeind beretter, at han tog på charmeoffensiv blandt politimestrene for at skabe tillid og samarbejde.

*»I flere tilfælde overgav vi anholdte kriminelle forbrydere til dansk politi, og jeg må sige, at vi egentlig kom meget godt ud af det med hinanden.«*⁹

Burfeind fik faktisk ry for at være en mand, som det var muligt at forhandle med for både

politiet og andre danske myndigheder. Han er naturligvis meget forhuppet på at fremhæve, at forholdet til dansk politi var godt. I redegørelsen hævder han, at dansk politi gav Gestapo fotos fra gerningssteder efter sabotager, men bringer i øvrigt ingen konkrete eksempler på, at politiet var behjælpelig i optrevlinger af illegale grupper. Tværtimod skred Gestapo i 1944 til flere anholdelser af en række modstandsaktive politifolk, bl.a. politimester Simony fra Varde, der siden døde i KZ-lejr.

Senere, efter aktionen mod dansk politi den 19. september 1944, kunne Gestapo i Sydjylland trække på dansk-nazistisk hjælpepolitii i form af folk fra Hipo-korpset. Der var et par af de forhadte Hipoer udstationeret i bl.a. Varde.

Stikkere

Det er indlysende, at Gestapo i Esbjerg selv med bistand fra andre dele af tysk politi og Værnemagten ikke havde ressourcer til en nøje overvågning af hvert eneste gadehjørne fra Ringkøbing til Rudbøl, et område med titusinder af indbyggere – hvad gjorde mændene på Hotel Hafnia så for at standse sabotage, anden modstand og spionage?

Stikkeri bruges i besættelsestidslitteraturen meget ofte som forklaring på Gestapos »succeser«. Men Burfeind gør et stort nummer ud af, at han og hans folk aldrig gik i aktion på grundlag af angiveri og skriver i 1948:

*»Når det alligevel lykkedes os at opklare mange sager og rulle hele grupper op, skylder vi det det heldige tilfælde, som jo i sidste ende hjælper ethvert politi og mange embedsmænd til et succesrigt arbejde. Jeg kan ikke godskrive en informant nogen større sag«.*¹⁰

En af Burfeinds »tilfældige« oprulninger udspillede sig i Esbjerg i oktober 1943 kort efter Gestapos ankomst til det vestjyske. Da lykkedes det at trevle en modstandsgruppe omkring det illegale kommunistiske blad

Vestjyden op. Omkring 20 blev anholdt heriblandt den ledende figur, skolelæreren Axel Andersen, der blev taget af Gestapo under en razzia mod et illegalt trykkeri. Men forinden havde Gestapo-folkene gennemført et større oprulningsarbejde, der havde ledt dem til en Esbjergejendom, hvor de mente trykkeriet var placeret.¹¹

Mere tilfældigt var det altså heller ikke. Og i nogle tilfælde skyldtes arrestationerne afgjort angiveri. Frants Gertsen var en endnu en central skikkelse i den esbjergensiske modstandsbevægelse, som det lykkedes Gestapo at arrestere. På tidspunktet for Gertsens arrestation i Esbjerg den 16. marts 1945 var han ikke længere byleder, men med sin viden og mange kontakter alligevel en stor fangst for Gestapo. Han blev bragt til Staldgården og tortureret af bl.a. Niels Riis. Gertsens arrestation skyldtes en angiver, og Burfeind indrømmer det sågar selv.¹²

Når Burfeind roder sig ud i selvmodsigelser og på den ene side benægter, at stikkere spillede nogen rolle og på den anden side i Frants Gertsens tilfælde beretter, at hans anholdelse netop skyldtes angiveri, bunder det i flere forhold. Set fra chefens vinduer var stikkerne ofte egentligt Gestapoansatte – det kunne være en Niels Riis, der infiltrerede en illegal gruppe eller den i Sydjylland ligeledes berygtede Jenny Holm, der var ude i samme ærinde. For modstandsbevægelsen og dens illegale blade var det temmelig underordnet. Men ikke for Burfeind, for på den måde isolerer han i sin redegørelse angiveri til noget mere spontant fra mennesker, Gestapo ikke havde kontakt med forinden. Og på det punkt tyder en del på, at Gestapo ikke fik mange henvendelser fra offentligheden.

Burfeind var næppe ude på at beskytte danskere, der var mistænkt for angiveri. Derimod

VESTJYDEN

Marts

Udgivet af Danmarks kommunistiske Parti, Esbjerg Afd.

1944

Den døde

Tillegnet Kommunalærer

Aksel Ejner Andersen

I en Kælder i Vestre Fængsel,
hvor Murene driver af Fugt,
har Gestapomænd skudt ham,
og sagt, det er sket under Flugt.

Kommunisten, som ikke talte,
saa andre endnu skulde dø,
stod forunderlig tavs og rolig
og hørte Pistolerne gø.

Imens andre har bjerget Livet,
mens nogle blev slæbt imod Syd,
var det sidste, han skulde høre,
Revolvernes bragende Lyd.

Der er én, som de fejgt har myrdet
I Hjerterne føler vi Gru,
men vi har ikke Lov at sørge:
Gestapomænd myrder endnu.

Ja, vi andre, som endnu lever,
m a a glemme, at Aksel er død
og kæmpe den Kamp han kæmped,
med samme forbitrede Glød.

Det illegale
Vestjyden marts
1944 med en forsider
viet Aksel Andersen.
Han blev efter sin
anholdelse i oktober
1943 ført til
København.
Andersen blev ikke
skudt i en kælder i
Vestre Fængsel, men
blev den 4. december
1943 likvideret på
ladet af en lastbil på
Vesterbro sammen
med yderligere to
Gestapofanger.
Skudt "under flugt-
forsøg" hed det bag-
efter. Men i virkelig-
heden var det de
første tyske gengæl-
delsesmord i
Danmark (HSB).

forsøger han generelt at få Gestapo til at fremstå som et almindeligt og fagligt kompetent politi. Et sådant politi kunne i hans øjne ikke være afhængigt af angivere.

Endnu en vigtig grund til, at den tidligere Gestapochef er så optaget af at afvise angiveriets betydning, er, at det ville retfærdiggøre stikkerlikvideringerne. Han forsøger nemlig målrettet at fremstille modstandsbevægelsens metoder som absolut hensynsløse. Hvis han derfor indrømmede, at Gestapo rådede over mange angivere og gik i aktion pga. deres informationer, ville det f.eks. legitimere de fire likvideringer, der fandt sted i Esbjerg i 1944-45. Dermed ville hans forsøg på at tegne billedet af en aggressiv og skruppelløs modstandsbevægelse blive rystet.

Når det gælder stikkeri er det selvmodsigelserne, der springer i øjnene. I spørgsmålet om den stigende brug af tortur har Burfeind også travlt ved håndvasken.

Tortur og optrevlinger

Gestapo og tortur hænger uløseligt sammen. Men det var ikke altid, at fanger blev udsat for tortur under afhøringerne. Og slet ikke efter datidens opfattelse. I dag regnes typiske Gestapo-metoder, der ikke indebar fysisk vold, men som bestod i trusler og døgnlange forhør, også for torturanvendelse.

Specielt i besættelsens sidste 8-9 måneder blev forhørsmetoderne mere og mere forrådede. Karakteristisk nok kunne Burfeind under retsopgøret da heller ikke gøres ansvarlig for en eneste mishandling i Esbjerg mellem september 1943 og juni 1944 – hvilket dog ikke betyder, at der ingen tortur fandt sted på Hotel Hafnia i den periode.

Den voksende torturbrug fra midten af 1944 forklarer Burfeind med en række forhold. Gestapoledelsen forlangte resultater, og

Burfeinds forsvar for de såkaldte »skærpede forhør«, en pænere betegnelse for tortur, hviler på, at det var hovedkvarteret i København, der krævede skrappe afhøringsmetoder for at knække fangerne og få dem til at tale.

I forbindelse med den store oprulning af ledelsen af modstandsbevægelsens region III – den sydjyske – i efteråret 1944 gav Gestapochefen på Shellhuset, Karl Heinz Hoffmann, på eget initiativ grønt lys for tortur, beretter Burfeind. Optrevlingen blev en af Gestapos største succeser i Danmark overhovedet; »Vi rullede hele den illegale butik i Syddjylland op og tilføjede modstandsbevægelsen dens hidtil hårdeste slag.«¹⁾ En lavine af anholdelser rullede fra det østlige Jylland mod syd og mod vest. Modstandsbevægelsen i Esbjerg slap dog relativt nådigt, selv om Gestapo også her foretog flere anholdelser.

Ledelsen i København kan meget vel have presset strenge afhøringsmetoder igennem, men mishandlinger på både Staldgården og Hotel Hafnia tidligere på året viser tydeligt, at det ikke var nødvendigt at indhente tilladelse til »skærpet forhør« fra højeste sted. Desuden mishandlede Gestapofolk på razzia ikke sjældent fanger straks, de var blevet pågrebet. Hele pointen var at opretholde et højt tempo i optrevlingerne. Så var der ikke tid til at finde en telefon og spørge Shellhuset om lov.

Burfeind forsøger at tegne et billede af ordnede forhold omkring forhørsmetoderne og hævder, at der fandtes regler for brugen af »skærpede forhør«. Det betød, ifølge Burfeind og andre Gestapofolk med ham, at der højst måtte tilføjes fanger 20-25 stokkeslag. Ser man på mishandlingerne er det dog helt tydeligt, at gennembankninger og pisk samt i nogle tilfælde mere udspekulerede pinsler blev almindelige i forhørslokalerne, hvilket igen taler imod Burfeinds forsøg på at gøre brugen af tortur disciplineret og topstyret.

Under retssagen påstod Burfeind, at torturbrugen foregik i nødværge, fordi

»Modstandsbevægelsens angreb til stadighed udsatte tyske soldater og politifolks liv og helbred for fare, der kun kunne afværges ved at tyskerne straks efter de pågældendes anholdelse af disse fik oplysninger om deres forbindelser m.v., og at det derfor var nødvendigt at anvende skærpet forhør ...«.¹⁴

Hér overdriver han kraftigt den fare, modstandsbevægelsen udsatte tyskerne for. Likvideringer ramte stort set alene danskere, som modstandsgrupperne mente arbejdede for besættelsesmagten. En bedre forklaring på voldelighederne er manglende evne til at knuse modstandsbevægelsen, og at nogle af Burfeinds folk blev forråede. Selv chefen lagde i mindst tre tilfælde hånd på fangerne. Tilbøjeligheden til at uddele tæsk blev større med tiden. Når først gennembankning og ydmygelser af fanger er alment accepteret, mindskes forhørslederens tålmodighed generelt, og samtidig bliver næste skridt til mere bestialske pinsler uhyggeligt lille.

Burfeind opmuntrede selv til hårde metoder. Her har vi endnu en forklaring på torturen: Den skabte simpelthen resultater. Han lod sine folk prygle og piske fanger og sørgede selv for, at deres indsats blev belønnet. Således anbefalede han, at en notorisk torturbøddel som Niels Riis blev dekoreret med en orden for sine initiativer og oprulninger af illegale grupper – resultater der i høj grad byggede på mis-handlinger.¹⁵

Thees Burfeinds tilbøjelighed til at benægte den udbredte tortur hænger selvfølgelig sammen med, at han skrev redegørelsen, mens han ventede på at komme for retten. Men igen spiller også hans bestræbelser på at fremstille Gestapo som et mere traditionelt politi også en rolle. Burfeind ville så gerne fremstå som en anstændig og fagligt kompetent politimand, der kun billigede tortur i alleryderste nødstilfælde.

Burfeind skriver i 1948 med stolthed om de store oprulninger, det lykkedes at få sat i gang under hans ledelse. To gange formåede han og hans folk at trevle ledelsen af den sydjyske modstandsbevægelse helt op. Fra Staldgården dirigerede han optrevlinger i Esbjerg og af både Bramminggruppen og modstandsorganisationen i Ribe i månederne umiddelbart før befrielsen.

Med Burfeind i spidsen 1943-44 anholdt Gestapo i Esbjerg 83 personer, mens der under hans ledelse 1944-45 blev arresteret godt 1.000 personer i hele det sydjyske område. Flere blev henrettet, og mange endte i KZ-lejr. Karl Heinz Hoffmann, Gestapos chef i Danmark, karakteriserede Burfeind som den »dygtigste kriminalist« blandt lederne i provinsen og som en saglig og energisk leder, der var nøje inde i de verserende sager. Den store oprulning i Sydjylland i efteråret 1944 blev da også fremhævet i et par (overlevende) rapporter, der blev sendt fra Shellhuset til Gestapo-hovedkvarteret i Berlin.¹⁶

Kompetent politiarbejde og en vis dygtighed hos chefen og nogle af hans folk skaffede sammen med angiveri og tortur af fanger resultater. Men alt dette standsede ikke modstandsbevægelsen. Savede Gestapo en gren af, voksede en ny efterhånden frem. Det er ikke ren efterkrigsromantik. Esbjerg er et godt eksempel. Byen blev ramt af fire alvorlige razzia-bølger, men de slog kun midlertidigt ind over det illegale miljø og rev aldrig hver og een af modstandsgrupperne med sig.

Terror

Mod slutningen af 1943 forlangte Hitler og Himmler, at der blev indført væsentligt strengere gengældelser for modstandsbevægelsens aktioner. Aksel Andersen blev i december 1943 et af de første ofre for besættelsesmagtens nye gengældelsesform, nemlig den såkaldte »mod-

terror«. Fra og med mordet på Kaj Munk januar 1944 foregik modterroren i form af anonyme clearingdrab og modsabotager, schalburgtagerne, der fortsatte besættelsen ud.

Modterroren ramte flere gange Esbjerg og i november 1944 også Bramming og Varde. De første schalburgtager i Esbjerg fandt sted den 28. februar 1944 og gik ud over Engers Hansens Boghandel og Paladshotellet, og den 5. maj 1944 blev byen på ny ramt.¹⁷ På begge tidspunkter havde Burfeind den daglige ledelse på Hotel Hafnia, men han kaster ikke lys over terrorsprængningerne i sin redegørelse. Som byens Gestapochef blev han dog næppe holdt hen i uvidenhed – ellers risikerede man jo, at han sendte sine folk ud for at opspore »sabotørerne«!

I begyndelsen af 1944 indløb der fra København ordre til provinsstationerne om at udarbejde lokale kartoteker over fremtrædende tyskfiendtlige personer. Dagbladet *Vestkysten* blev ifølge Burfeind brugt til at finde fotos af relevante personer. Han hævder, at han ikke var klar over, at det gjaldt terrormål, men troede, at der var tale om gidsellister. Igen er det svært at forestille sig, at Burfeind ikke vidste, hvad kartotekerne kunne bruges til, når modterroren nu var begyndt. Kartotekerne viste sig i øvrigt vanskelige at bruge for de omrejsende terrorgrupper, der derfor ofte kontaktede lokale Gestapo- og SD-ledere for at få udpeget attentatmål. Både i forbindelse med clearingdrabene på Poul Carstensen og L. V. Jensen den 13. november 1944 og på pastor Poul Bentzen den 25. marts 1945, var Burfeinds efterfølger Naujock indblandet. Muligvis blev også Burfeind spurgt til råds forud for mordene på Jensen og Carstensen. I den forbindelse vendte han i øvrigt for en stund tilbage til Esbjerg. Byens svar på clearingdrabene var folkestrejken den 15. november, som besættelses-

magten gengældte med undtagelsestilstand og lukning af gas, vand, elektricitet og fjernvarme. Situationens alvor indebar, at Burfeind som Gestapochef for Sydjylland overtog tøjlerne fra Naujock.

Tid til at skrive forsvarstaler

Ganske tidligt om morgenen den 5. maj 1945 begav Burfeind sig mod den dansk-tyske grænse i spidsen for en større kortege. Den 16. maj blev han anholdt i sit hjem og overført til arresten i Kolding. Derefter blev han sendt videre til Alsgades Skole i København, der fungerede som interneringssted for de allieredes krigsfanger i Danmark. I februar 1946 blev Burfeind ført tilbage til Kolding, hvor han skulle vidne i de verserende sager mod især danske Gestapofolk, der havde opereret i Sydjylland.¹⁸

Den nu forhenværende Gestapochef fik god tid til at tænke tanker, for først den 15. februar 1949 lå anklageskriftet mod ham klar. Burfeind stod anklaget for krigsforbrydelser ved som Gestapochef i Esbjerg og Kolding at have været ansvarlig for og givet ordre til tortur af fanger. Anklageskriftet optalte 40 meget grove mis-handlinger, der primært havde fundet sted i besættelsens sidste otte måneder, foruden tre torturtilfælde, som han personligt havde medvirket i. Endelig blev han anklaget for tre terrorsprængninger i efteråret 1944. Men altså ikke for de første schalburgtager i Esbjerg. Anklageren krævede dødsstraf, mens Burfeind plæderede for frifindelse eller mildeste straf.

Nøjagtigt som i redegørelsen hævdede han i byretten, at torturen fandt sted efter ordre fra København. Burfeind tilkendegav desuden, at han ikke var klar over, at forhørsmetoderne var i strid med folkeretten. Han var dog tilstrækkeligt inde i sagerne til at mene, at modstandsbevægelsens aktioner stred mod samme folkeret! Burfeinds forsvar i byretten gør det helt tyde-

Engers Hansens Boghandel i Esbjerg efter schalburgtagen 28. februar 1944. Burfeinds hukommelse var ikke skarpsleben, hvad modterroren angik (HSB).

ligt, hvorfor han satte sig til at skrive en redegørelse i fængslet. Med den ville han især uddybe den tredje søjle i sit forsvar, nemlig at modstandsbevægelsen havde tvunget Gestapo til at bruge »skærpet forhør« – tortur – som ren nødværge.

Byretten idømte den 10. juni 1949 Thees Burfeind otte års fængsel og efterfølgende udvisning for tortur, heriblandt Burfeinds egen personlige medvirken i tre tilfælde. Derimod blev han frikendt for ansvaret for to af de tre terroraktioner. Retten afviste ikke totalt hans forsvar. Det virkede formildende, at Burfeind havde handlet efter ordre og under pres, og at han med rettens ord »i et ikke helt ubetydeligt omfang ... må antages at have optrådt hjælp-

somt overfor danske arrestanter og disses pårørende ...«¹⁹.

Da det under retssagen mod en underordnet Gestapomand kom frem, at Burfeind i efteråret 1944 havde givet ordre til mordet på en jernbanesabotør, fik han i 1950 lagt yderligere fire års fængsel til sin straf. Under den efterfølgende appelsag ved landsretten fik Burfeind en mindre nedsættelse, så dommen kom til at lyde på 10 års fængsel i alt. Kort efter blev han benådet og udvist.

Burfeind og slangen i paradiset

Tyskerne var glade for et ophold ved den danske »Flødeskumsfront«. I fængslet beskrev Burfeind malende sit første indtryk fra efter-

Lørdag den 26. August 1950

Gestapos frygtelige Hærgen i Sydjylland under Burfeind

Det oplystes i Gaar, at der blev foretaget 1300 Anholdelser, 64 henrettedes eller døde i Koncentrationslejr, Schalburgtage for 7½ Mill. Kr., og 8 myrdedes ved Clearingmord

Kolding, Fredag (Privat)

Under Krigsforbrydersagen mod Gestapolederen i Esbjerg og paa Koldinghus Staldgaard, Thees Burfeind oplystes det i Dag, at Gestapo havde foretaget over 1300 Anholdelser i Sydjylland under Krigen, at 64 af de anholdte var blevet henrettet eller var døde i tyske Koncentrationslejre, samt at der var udført Schalburgtage til et Beløb af 7,5 Mill. Kr. i Sydjylland og at 8 Mennesker var blevet myrdet ved Clearingmord.

Der afhørtes isvrigt i Sagen to fhv. Borgmestre samt en Række af de Fanger, som Gestapo havde mishandlet.

Burfeind som Lærer for Bødlerne

Burfeind forklarede først om Forholdene vedrørende Arrestationen af Kommunisterne i Sydjylland. Han oplyste, at han havde afhørt Lederen af Kommunisternes illegale Bevægelse i Sydjylland, Redaktør Ib Nør-lund uden at anvende skærpet Forhør for at vise sine Folk paa Staldgaar-den, at man kunde faa Oplysninger ved energisk at vedblive at spørge. Burfeind udtalte, at det var Ib Nør-lund, der gennem General Bennike havde faaet Redaktør Børge Hou-mann anbragt i Modstandsbevægelses Ledelse i Aarhus. Vedrørende

Burfeind havde sagt til hende, at det ikke klædte hende at spille barmhjertig Samaritan. „Ja, hun vilde give en af dem en Cigaret.“

Burfeinds Forsvarer, Landsrets-advokat Jørgen Wolf, Kolding, bad efter denne Afhøring Anklage-advokaten fremskaffe Erklæringen fra Johnny Holms Sag om hendes mentale Tilstand.

Burfeind om Aktionen mod Grænsegendarmeriet

Man gik derefter over til at drøfte Forholdene omkring Anholdelsen af Grænsegendarmerne.

— Jeg maatte, erklærede Burfeind, paa Pankes Ordre lede Aktionen mod Grænsegendarmeriet. Der blev ialt anholdt 237 Gendarmere. Dagen efter Anholdelsen blev der givet Besked om, at alle Gendarmere over 55 Aar skulde løslades. Jeg kørte til Frøslevlejren, hvor Grænsegendarmerne var anbragt, og talte med samtlige Gendarmere om deres Helbredstilstand og Familieforhold, og jeg løslod paa eget Initiativ 5 Gendarmere paa Grund af særlige Forhold. Hoffmann meddelte efter Ordre oppefra, at Grænsegendarmerne skulde sendes til Tyskland, men Bønslepen gav paa Burfeinds Anmodning Tilladelse til, at de blev i Danmark, indtil Forholdene nærmere var undersøgt. Burfeind udvalgte derefter 75 Gendarmere, som paa Grund af Alder eller Helbredstilstand ikke kunde sendes til Tyskland.

Burfeind afhørtes derefter om Tiltalnet for at have slaaet Politibetjent Gunnar Sørensen, København (tidligere Kolding). Han indrømmede at have givet ham 4 Slag med Haanden, fordi han, Burfeind, var blevet ophidset. Endvidere indrømmede han at have givet Mekaniker Aage Christensen nogle Lussinger ved en Afhøring paa Kasernen i Tønder, og endelig tilstod han at have givet Vognmand Lauritzen, Tønder, 4—5 Plakeslag.

Forhørene fortsættes.

JyllandsPosten den. 26. august 1950. Anklagemyndigheden havde appelleret Burfeind-sagen for at få dommen skærpet til livsvarigt fængsel. I august 1950 kørte sagen i Landsretten med afhøringer af hele Gestapo-toppen i Danmark. Burfeind endte med en dom på ti års fængsel (HSB).

året 1943 af et fredeligt og lykkeligt land med velnærede indbyggere, hvor hans folk følte sig som »maddiker i spæk«. ²⁰ Men Burfeind lod helt sikkert kun sin lyriske åre flyde frit for at få Vestjylland til at fremstå så dejligt og fredfyldt som muligt, så han rigtigt kunne sætte mod-

standsbevægelsen i scene som den store slange i paradiset. Således skriver han om sabotagen mod Højskolehjemmet i april 1945:

»Et grelt eksempel på faren for os er vel sprængningen af vores tjenestested i Esbjerg natten mellem den 9. og den 10. april 1945 ... Det var en højst unfair handling. Hvis vi handlede unfair, så kan den anden side altså heller ikke frikendes ... I og omkring Esbjerg knaldede og bragede det mere og mere, en rigtig heksekedel.«²¹

Burfeind fordeler dog ikke ansvaret for udviklingen ligeligt. Det er og bliver modstandsbevægelsen, der må holde for, når han skal begrunde Gestapos tortur og terror i besættelsens sidste faser. Det er klart, at havde der ikke eksisteret sabotage, undergrundspresse, spionage og likvideringer, så ville Burfeind og hans Gestapofolk ikke være blevet sendt til Esbjerg og det øvrige Danmark. Men det er selvsagt ikke hele forklaringen på, hvorfor det hemmelige politi greb til stadig mere vold og terror. Det skyldtes primært ordrer fra chefetagerne på Shellhuset, ja i sidste ende sågar fra Hitler selv, og det skyldtes, at provinsledere og ordinære Gestapofolk forråedes og var villige til at bruge brutale metoder. Thees Burfeind holdt sig i modsætning til nogle af sine lederkolleger helst på afstand af mishandlingerne. Men også Burfeind bifaldt anvendelsen af tortur, ligesom hans resultater delvis afhang af de informationer, Niels Riis og andre Gestapofolk kunne tvinge ud af deres fanger med trusler, tæsk og pisk.

Burfeind arbejdede utvetydigt for Nazi-regimet, men han ville frygtelig gerne fremstå som den pæne, professionelle og storsindede Gestapochef. Det giver ikke kun indblik i hans forsvarsstrategi, men røber også noget om mandens selvforståelse, for han opfattede sig selv som en fagligt dygtig politimand og et i bund og grund mindre hjul i maskineriet, som

blot parerede ordrer. Således forsøgte han i sin redegørelse i 1948 at stille sig udenfor det massemorderiske system, som ikke desto mindre var afhængigt af mænd som netop Thees Burfeind.

Noter

1. Burfeinds redegørelse s. 1. Redegørelsen er udateret, men kan tidsfæstes til 1948. Den er skrevet på tysk, oversættelserne er overtegnetes ansvar. Historisk Samling fra Besættelsestiden (HSB) råder over en kopi af redegørelsen under 96.72, Aage Trommers forskningsarkiv pk. 8. Hvor intet andet er anført bygger denne artikel i øvrigt på Henrik Lundtofte: *Gestapo! Tysk politi og terror i Danmark 1940-45*. Gads Forlag. 2003.
2. Burfeinds redegørelse s. 2
3. Burfeinds redegørelse s. 2.
4. Kilderne til Burfeinds karriere er følgende: Personalesag fra beslaglagte SS-arkiver, nu i de amerikanske National Archives. Udskrift af dombog fra Burfeind-sagen, HSB, gruppe 40 G. SS-personalesagen viser, at Burfeind meldte sig ind i nazistpartiet i maj 1933, hvorimod han under retssagen i Danmark påstod, at han først meldte sig ind i 1934.
5. Om antallet af ansatte i Esbjerg: Udskrift af dombog fra Burfeind-sagen, s. 8. Om Marquardt se Burfeinds redegørelse s. 3-4, Sven Henningsen: *Esbjerg under Den Anden Verdenskrig*. 1955, s. 145, og Hartvig Rambusch: *Esbjerg-Neuengamme og retur*. 1990, s. 23-27, 40-41. Beins pryglevner er bl.a. nævnt i Iver Enevoldsen: *Basishavn Esbjerg*. 2000, s. 94. Øvrige kilder: Centralkartotekets liste over det tyske politi, HSB gruppe 24 E. Om Burrack se Gertrud Meyer: *Nacht über Hamburg*. 1971 s. 70, 147, 167 og Henningsen s. 201, 225f.
6. Dorte Petersen: *Thue og hans tid*. 1992, bl.a. s. 72-74. Om Riis i øvrigt *Højesteretstidende* 1948, s. 393-421. Om Julius st. 1949, s. 3-36.
7. Om August Naujock og hans ledelse se Udskrift af retsbogen, HSB 99.4., pk. 7.
8. Dette afsnit om Gestapos samarbejdspartnere bygger på Burfeinds redegørelse og generelt på Lundtofte 2003. Om tysk ordenspoliti se *Begivenheder i Esbjerg under besættelsen* s. 99 (HSB) med udtog af dansk politirapport 29.10.43. Om Söhnlein og SD se Gads Leksikon *Hvem var Hvem* 1940-45. 2005. Om Burfeinds ry se bl.a Udskrift af dombogen fra Burfeind-sagen.
9. Burfeinds redegørelse s. 11. For samarbejdet mellem Værnemagten og dansk politi i Esbjerg for

Augustoprøret se Mona Jensen: "Wie die Made im Speck"? *Historisk Tidsskrift* 2004, s. 349-390.

10. Burfeinds redegørelse s. 5-6.
11. Om Andersens anholdelse: Poul Christensen *Af en illegals erindringer* 1976, s. 105. Christensen mener, at Andersen blev stukket, mens Viggo Aasted i sin beretning intet nævner om angiveri, HSB 99.4, arkivfond 146. Henningsen 1955, s. 174 betegner anholdelsen som "uopklaret".
12. Burfeinds redegørelse s. 51. Frants Gertsen *Åh, det var så lidt*. 1995, s. 90, 100 ff.
13. Burfeinds redegørelse s. 24. Om razziaerne Aage Trommer: *Modstandsarbejde i nærbilledet*. 1973, s. 263f.
14. Udskrift af dombogen fra Burfeind-sagen, s. 5.
15. Om Riis se note 6.
16. Udskrift af dombog fra Burfeind-sagen, s.15. Trommer 1973, s. 396. Gestapo-rapporter 26.10.1944 og 1.12.1944. HSB gruppe 26 D.
17. Om terroren Henningsen 1955, s. 211 ff, 220, s. 240ff. Til "Rapport vedr. SD" fortæller Burfeind s. 105-106 om A-kartoteket. HSB gruppe 24 E.
18. Dette og det følgende: Udskrift af dombog fra Burfeind-sagen.
19. Udskrift af dombog fra Burfeind-sagen, s. 26.
20. Burfeinds redegørelse s. 3.
21. Burfeinds redegørelse s. 51.

Henrik Lundtofte, født 1970. Historiker cand.mag. leder af Historisk Samling fra Besættelsestiden i Esbjerg. Har tidl. udgivet bogen »Gestapo! Tysk politi og terror i Danmark 1940-45«. Forfatter til bog- og leksikonbidrag om besættelsestiden.

Barndomserindringer fra Sneum

Af Inge Nybro Laugesen

Jeg er født i 1936 på en gård i Sneum. Gårdens navn er Nybro og den har været i familiens eje siden år 1800. Den var fæstegård under Sneumgård og er udstykket derfra.

Det er en hvidkalket, trelænget gård med stråtag. Gården, der i dag ejes af Lisbeth og Kristian Nybro Mogensen, er fredet og nænsomt renoveret. Den fremstår smuk og velholdt, mere end 200 år gammel.

Lidt om gårdens historie

Gennem hele min opvækst har mine søskende og jeg fået fortalt om gårdens historie, og gennem min slægtsforskning har jeg yderligere fået viden om vor slægt.

Gården brændte i år 1800 for den første ejer i vores familie, Frands Mogensen. Familietraditionen fortæller, at der skulle bages til barselsgilde, så der var tændt op i den store åbne ovn. Gnister derfra fløj ud på gulvet, antændte pelsen på en kat, der fór op på loftet og der antændte stråtaget og hele gården brændte ned.

Det er rigtigt, at gården brændte ned i 1800 og det er rigtigt, at der er født et barn i 1800, men om branden var kattens skyld, kan man ikke bevise.

Efter branden blev gården bygget op igen og stod færdig i 1801. Frands Mogensen valgte på den nye gård at bygge et lille ovnhaus i haven, så man ikke igen skulle risikere en brand fra ovnen. Stuehuset var på den tid det flotteste i

miles omkreds med tre skorstene. Ejernes initialer blev sat med mursten i stuehusets vestgavl og vidner om, at det er en slægtsgård.

Der står: FMS HAD 1801, bogstaverne står for Frands Mogens Søn – Hanne Anders Datter og byggeåret 1801.

Ved gården har der gennem flere hundrede år været et vadested over Sneum Å med kørevej til Tømmerby. Der blev i begyndelsen af året 1800 bygget en gangbro over åen ved siden af vadestedet, så folk kunne gå tørskoede over. Denne bro flød væk under en stormflod i 1821 og blev ikke siden bygget igen. Men navnet Nybro stammer derfra, gården blev dengang kaldt »gården ved den nye bro« og senere kun Nybro.

Jeg har gennem nogle år skrevet ned, hvad jeg kan huske fra dagligdagene i min barndom, om gøremål og særlige begivenheder, til fornøjelse og undren især for mine børn og børnebørn. Livsstilen og dagligdagen på landet har ændret sig så utroligt meget siden min barndom i Sneum.

Det følgende er uddrag af mine erindringer.

Børn og husholdning

Jeg er den ældste af fem søskende, vi første fire er født i årene mellem 1936 og 1942. Der var altid børn at tage sig af for mor, og hun havde en god hjælp i Bedste, der boede på aftægt i husets østre ende.

Børn, familie, hus og have var mors område,

Gården Nybro, Gl. Skolevej 40, Sneum. Gården ejes i dag af Lisbeth og Kristian Mogensen.

hvor hun havde ansvaret for, at det hele blev passet og fungerede godt til hverdag og fest, godt støttet af far. Hvis der opstod problemer, snakkede de sammen om det, mor tog da også del i landbrugets problemer.

Køkkenet var husets mest centrale rum. Her mødtes vi alle flere gange i løbet af dagen for at spise. Det var også her, folk kom ind, når de kom med en besked eller for at snakke og få en tår kaffe. Vi havde telefon, og af og til kom der en nabo for at låne den, det var især for at sende bud efter læge eller dyrlæge, så fik de som regel også kaffe.

I køkkenet blev al maden tilberedt på komfuret, hvor der blev fyret med træ, tørv eller kvas.

Vi havde helt ind til 1950 ung pige, der skulle hjælpe både i huset og lidt i landbruget. Det var helt unge piger, som mor lærte op med huslige arbejder på en gård. Vi havde dem som regel et år ad gangen, og de fleste var vi rigtig

glade for, og ligesom karlene blev de betragtet som en del af familien.

Med en stor familie, karl og pige skulle der hver dag sørges for meget mad til mange måltider.

Morgenmaden klokken syv bestod foruden brød og kaffe, af havregrød med mælk og smørklat til os alle, mor dog undtaget, hun sagde, hun ikke tålte det så godt. Faktisk kunne hun ikke lide havregrød, men hun sagde altid til os, at det var der ikke noget der hed, man skulle spise, hvad der kom på bordet! Det gjorde vi så, jeg synes ikke, vi var kræsne.

For det meste kom de voksne ind og fik formiddagskaffe og eftermiddagskaffe. Var de i marken havde de en mellemmad med, men i roehakningstiden, når både far, karlen og pigen var af sted, gik vi børn sammen med bedstemor ud i marken med formiddagsmad og kaffekanden, Frands og jeg bar madkurven og Bedste bar kaffekanden, der var pakket ind

i et tæppe for at holde sig varm. Det gentog sig igen om eftermiddagen.

Middagsmaden skulle være færdig klokken tolv, og det var den. Maden vi fik, rettede sig meget efter, hvilken tid på året, det var. Bordet var dækket med en dyb tallerken og kniv, gaffel og ske. Vi fik to retter, først grød eller vælling, derefter kartofler, sovs og en kødret. I vintertiden fik vi af og til kålsupper og guleærter, og om sommeren var der tit rødgrød, så fik vi kødretten først.

I eftersommeren fangede far ål i en ruse i åen, og i jagttiden gik han på jagt og skød ænder, agerhøns og harer. Det gav en god variation i middagsmaden.

De retter, jeg kan huske, vi fik var: Sago-suppe, kærnemælksvælling, sødsuppe, øllebrød, mælkegrød, og hvad der ellers blev lavet af mælk eller frugtsaft. Efterretterne var altid med kartofler og sovs og kødet oftest fra gris. Frikadeller stod tit på menuen med stuvet hvidkål eller andre grøntsager. Stribet kogt flæsk, stegt flæsk, brunkål, medister, gryderetter og fisk var alt sammen hverdagsretter.

Søndagsmad kunne bestå af kyllingesteg, flæskesteg, karbonader, koteletter eller hakkebøf, og i jagtsæsonen stegt vildt.

Om søndagen fik vi altid kødretten først, og derefter frugtgrød, budding eller fromage, og så fik vi to tallerkner og spiste af og til i stuen. Der var forskel på hverdage og søndage.

Når vi til hverdag spiste i køkkenet, sad far for bordenden. Til venstre for ham sad karlen på bænken. Til højre for far sad mor, måske med et barn på skødet, derefter pigen. På bænken efter karlen sad to børn. Det var fint at sidde ved siden af karlen. Ved den nederste bordende sad Stine og jeg.

Dres fortalte, at han i 1946 i en periode var hos os igen for at hjælpe. Kristian var da fire år og ville sidde ved siden af Dres på bænken. Det

Inge Nybro Laugesen. Denne artikels forfatter fotografere i 1946.

var egentlig Frands' plads, men Kristian ville sidde der og bekendtgjorde, at han ingenting ville spise, hvis ikke han måtte sidde ved siden af Dres. Frands overlod ham kun nødtvungen pladsen.

Landposten spiste middagsmad hos os en gang i mellem, når det kunne passe på hans rute, og sommetider var der en karl mere eller en daglejer, så rykkede vi lidt sammen om bordet. Bedste var også af og til inde og spise sammen med os, så sad hun på mors plads.

Ovnhuset, hvor bageovnen i gamle dage var installeret i haven til den fredede gård Nybro, Gl. Skolevej 40.

De kolde vintre i 1940erne

– især vinteren 1941

Vintrene 1940-41-42 var ualmindelig kolde efter danske forhold. De kaldes de tre isvintre under krigen, og der blev i flere perioder målt temperaturer ned til minus 30°.

Det følgende er fra vinteren 1941.

Det var meget koldt i lang tid, vandhaner og vandrør var frosne. Det blæste meget, og der kom en del sne, der lagde sig i driver.

Vand til husholdning og til dyrene måtte hentes i åen. Den var naturligvis også frosset til, men ude midt på åen havde far slået hul i isen, og to gange om dagen hentede karlene vand der.

En stor gammel kælk blev læsset med tre mælkejunger, godt spændt fast med reb. Så kørte mændene ned på åen og fyldte jungerne op med vand, og i fællesskab skubbede de kælken hjem.

Vi tre børn, Stine på to, Frands fire og jeg fem år, legede mest i køkkenet, hvor der var

dejligt varmt. Når det var så koldt, havde vi kun varme på i køkkenet. Somme tider var vi en lille tur i stalden, der var der også lunt, og der havde vi en gyng.

Om aftenen efter aftensmaden blev vi vasket i køkkenet og kom tidligt i seng. Vore senge blev varmet op af nogle kampesten, som hele dagen havde ligget i ovnen. Lidt før vi skulle i seng, blev stenene svøbt i klude og lagt ind i vore senge, og når vi kom i seng, havde vi de varme sten ved tæerne.

Når vores unge pige skulle i seng, fik hun også en varm sten med. Det ville karlen ikke, »det er kun for tøser« sagde han. Der var ellers meget koldt på deres værelser, pigens var på loftet. Der var trævægge lige ud til stråtaget og ingen mulighed for opvarmning. Karlens kammer var ved siden af stalden og havde indgang fra bryggerset.

Gamle aviser blev i stor udstrækning brugt til isolering mange steder.

Potteplanterne i vindueskarmen fik aviser

pakket om for ikke at fryse, og folk tog gerne en avis eller to ind under frakken, når de skulle ud. Aviser blev syet sammen til et tæppe til at have over dynen.

I en periode denne vinter faldt der så meget sne, at det mange steder lå helt op til vinduerne, ja nogle steder var der driver helt op til tagskægget, og alle veje var lukkede.

Sognets udnævnte snefoged, der havde til opgave at sørge for at folk blev indkaldt til rydning af vejene. De sendte bud om, hvor den enkelte skulle begynde at rydde. Hver gård skulle stille med to mand straks efter morgenrøgtingen. Når de var forsamlede, gik de i gang med at skovle sne. Det var sejt og tog lang tid at få ryddet et stykke vej for sne. Når hele holdet, måske otte, ti mand var ud for en gård, blev de budt ind på et måltid mad eller noget at varme sig på. Der var som regel også en kaffepunch til dem og det hele foregik med lystig snak og godt humør.

Mens de spiste, blev deres luffer tørret i ovnen, og før de atter gik ud i sneen, blev deres skovle smurt med talg, så sneen lettere kunne slippe.

Der var så megen sne, at Frands og jeg ikke måtte gå ud alene. »I vil blive væk i sneen«, sagde mor. Ud ville vi dog, og så blev vi klædt på. Støvler havde vi ikke, men vi fik vore klude-sko på, og over dem trak mor et par af fars tykke sokker. Vi gik ud for at se på det hele sammen med vores unge pige. Det var mest spændende ude på vejen, hvor snekasterne arbejdede. Flere steder lå driverne i mere end mands-højde. Mændene kastede sneen op i flere afsatser og fik da ryddet vejen.

I sognet havde man en fælles hestetrukken sneplov. Med to stærke heste forspændt jævne-de den vejen til sidst.

Det var vigtigt for beboerne at få vejene ryddet, så mælkekusken og posten kunne komme

igennem. Især mælken var det vigtigt at få sendt til mejeriet, den kunne vel nok holde sig en tid i det kolde vejr, men det kneb med at have mælkeunger nok til at opbevare den i.

Handel og handelsfolk på landet omkring 1940 til 1948

I Vestjylland i 1940'erne havde mange landboere en lang og besværlig vej til købstæderne og deres forretninger, og derfor var de et oplagt og købelystent publikum for omrejsende handelsmænd, der drev deres forretning fra en lille hestevogn, på cykel eller spadserende rundt i landet.

I Sneum fik vi jævnligt besøg af den slags sælgere, der kom og falbød deres varer.

Nogle handlende havde vi dog en hel fast aftale med hver uge.

Købmand

Vore kolonialvarer blev hver uge købt hos købmand Frandsen i Tjæreborg. Hver mandag eftermiddag kom fru Frandsen cyklende ud til os og andre faste kunder, i Sneum og Tradsborg. Fru Frandsen sad ved køkkenbordet og skrev op i kontrabogen, hvad vi skulle have.

Peter Mortensen er klar til at køre varetur for købmand Frandsen i Tjæreborg. Varerne er pakket i æggekasser, der hos kunderne vil blive byttet med de i ugens løb indsamlede æg.

Købmand Frandsens butik i Tjæreborg. I døren ses købmanden til højre sammen med en kommis og en lærling.

Mens mor og hun snakkede om vind og vejr, gik mor rundt og så efter i køkkenskabe og spisestue, hvad der manglede i husholdningen.

Mandag eftermiddag blev de æg, der var blevet lagt af hønsene og samlet ind i ugens løb, set efter og vasket i lunkent vand med soda, hvis de var snavsede. Dem skulle købmanden have med når han kom med de bestilte varer næste dag.

Året rundt i al slags vejr kom Peder Mortensen, der var kusk for Frandsen, tirsdag formiddag med sine små gule heste forspændt en fjedervogn med en stor trækasse monteret på vognen. Her stod købmandsvarerne pakket i kasser til hver kunde. Peder Mortensen bar vores kasse ind med varer, og han fik æggene

pakket ned i kassen og med hjem til købmanden, som hel eller delvis betaling for varerne.

Peder Mortensen havde en bolsjedåse under kuskensædet, og vi fik næsten altid bolsjer af ham. Der var også tit et lille kræmmerhus med bolsjer til børnene, stukket ned mellem varerne.

Brødmand

Brødmanden, der var en bager fra Darum, kom tirsdag eftermiddag hen mod aften. Han kørte i hestevogn rundt med rugbrød til en fast kundekreds, fra landsbyen Darum over Allerup til Sneum og Ålbæk. Vi købte to eller tre friske brød hver uge. Når de lå der på bryggersbordet, duftende og endnu varme, skete det vi satte tænderne i endestykket og tog en bid, lækker!

Vi vidste også, at når mor så det, råbte hun

arrigt: »Hvem har vær't i æ brø'«? Men så skar hun tit et tykt stykke af til os til deling.

Mejerivarer

Smør og ost fik vi fra Ålbæk Mejeri, og det foregik med en bestillingsseddel sendt med mælkekusken. Når mor manglede smør og ost bestilte hun på en fortrykt seddel med vores nummer på, nr. 121, og satte den fast i låget på en mælkejunge. Når mælkekusken kom tilbage med returnmælk, havde han smør og ost med til os og lagde det på mælkejungerne ved vejkannten. Om sommeren var det om at komme ud og hente det, før solen smeltede smørret.

Når vi ville have kærnemælk med hjem fra mejeriet, bandt mor en lille snor i låget på en mælkejunge, så vidste mejeristen, der skulle en slat kærnemælk med tilbage.

Den daglige mælk hentede mor ind hver aften. Den stod koldt i spisekammeret til næste morgen, hvor den blev skummet for fløde og så var klar til at servere. Fløden blev brugt til kaffe og flødeskum, eller til at gøre sovs eller en kage ekstra god.

Fiskemand

Fiskemanden kom en gang om ugen, hvis ikke der kom noget i vejen, som han sagde. Han kom i flere år kørende i hestevogn med sine fisk. Mor var aldrig helt sikker på, hvor friske fiskene var, så hun kiggede efter om gællerne var røde, ellers købte hun hellere røgede fisk, som han også havde med.

En tid kom der en fiskemand på cykel med fiskekasser både for og bag på cyklen.

Efter besættelsen fik fiskemanden en bil, og da kom han i mange år hver lørdag. Så vidste vi, at vi skulle have fisk og øllebrød til middag.

Vi havde en gang en karl, der absolut ikke brød sig om fisk. Når han kunne se sit snit til at træffe fiskemanden, før han kørte ind på gårds-

pladsen, sagde han: »Ingen fisk i dag«! Mor kunne så ikke forstå, der ingen fiskemand kom den dag, men så lavede hun pandekager, og det var alle glade for.

I eftersommeren fangede far ål i en ruse i åen, så fik vi stegte ål, det kunne alle lide. De største ål blev røget.

Pottemager

Et par gange om året kom en pottemager kørende, også i hestevogn. Hele bagenden af vognen var fyldt op med lurfade, kander og krus i alle størrelser og faconer.

Alt var pakket ned i halm, for at det ikke skulle gå i stykker under kørslen. Mor købte tit noget af ham, og Bedste kom ud for at se, hvad der var at få. Børnene var naturligvis faste tilskuere. Pottemageren kunne reparere lertøj. Hvis et fad var gået midt over eller øret af en kande, tog han det med hjem og klinkede det, dvs. satte det sammen med en stålrådshægte. Så kom han med det efter et halvt år, og så kunne man fint bruge det igen.

Uldkræmmer

En uld- eller kludekræmmer fandt også vej til Sneum nogle gange om året, men det var nu ikke altid den samme, der kom.

Han kom enten cyklende med det hele staket og bundet op på sin cykel eller han kom gående med en stor bylt varer på ryggen. Han handlede med underbukser med lodden vrang, lyserøde og brune, underkjoler og strømper, herreundertøj, vanter, tørklæder og anden beklædning.

Mor havde sommetider samlet en pose fuld af uldne, gamle klude, som uldkræmmeren købte af mor. De blev vist kradset op og vævet ind i stof.

Der kom en gang en kludekræmmer, der så lidt lusket ud, syntes mor. Da far kom ind, for-

*Uldkræmmer på besøg i Aastrup.
Foto i Aastrup Sognearkiv B 2252*

talte mor, at der havde været en kræmmer. »Han havde vist ikke rent mel i posen«, sagde hun til far. Jeg undrede mig, for han havde overhovedet ingen mel i posen!

Børstenbinder

En børstenbinder fra Bramming kom om sommeren rundt i Sneum med koste, børster, pensler og kalkkoste.

Reb i alle tykkelser havde han også. Vi børn fik en sommer et stykke tyndt reb til sjippetov af ham, det havde vi længe stor fornøjelse af, både til sjippetov, og når vi legede hest.

Rejsende i småting

Den høje, let ludende rejsende i småting, var absolut den mest spændende at få besøg af.

Han havde hele sin forretning i en lille sort kuffert bag på cyklen.

Han kom ind og sagde: »Go'da, go'da, ta' godt imod en fattig handelsrejsende, der sælger bændel, elastik, sytråd og knapper, hårsøjfer, hårklemmer, kamme og hårvaskemiddel, neglebørster, hårbørster og snørebånd, sikkerhedsnåle, synåle og hæklenåle, tryklåse, lynlåse og hængelåse, blyanter, poesibøger og glansbilleder«.

Ja, han kunne en hel lang remse, og når han åbnede sin kuffert på køkkenbordet, var alle vi børn på plads på bænken for se det hele. Mor købte da også, hvad hun sådan lige manglede, og også lidt til os.

Manden snakkede meget og hurtigt, og kom han omkring kaffetid, fik han kaffe sammen med os. Så fik mor et lille brev hårklemmer gratis.

Skærslibere

Der kom med mellemrum skærslibere og tilbød at slibe knive og sakse. De havde deres slibeværktøj monteret på en cykel eller en trillebør. De kunne være vagabonder, der drev lidt forretning med at slibe for folk. Det var nu sommetider, at knive og sakse var mere sløve, efter de havde haft dem under behandling end før. De tiggede om mad og en skilling, hvis vi ikke skulle have noget slebet.

De almindelige landevejsvagabonder kom ind og bad om husly for natten i laden. De sov i halmen og måtte aflevere deres tændstikker om aftenen, før de gik til ro.

Næste morgen kom de i stalden og fik tilbudt frisk mælk, men takkede nej, de skulle have deres sprit, før de kunne gå videre. De fik en madpakke af mor og en skilling af far.

Og så lidt om det, vi måtte til byen efter

Det var jo ikke alt, vi kunne købe ved de faste og omrejsende handlende, selv om folks behov dengang ikke var så store.

*Skærslipper med sin cykel med slibesten på. Foto fra Anders Enevigs bog *Prinser og vagabonder*. Bragt med tilladelse fra forlaget Dansk Historisk Håndbogsforlag ved Tordenskjold Forlag 1985.*

Det var dejligt at komme med til Bramming i de rigtige butikker. Det var også noget jeg nød, når jeg var i Brande hos Bedste.

Jeg var nogle gange under besættelsen med mor i Bramming, så sad jeg på en pude på bagagebæreren på hendes cykel.

Der var nogle ting, mor altid købte, når hun var Bramming. Det var et franskrød fra bageren og leverpostej fra slagteren, det var delikatesser for os. Ellers var det nok mest lidt tøj til hende selv og os og ting fra isenkrammeren til husholdningen, hun købte.

Vi var en gang i 1942 i Øllgaards manufakturforretning, hvor mor købte forskelligt hos Eickardt, der var førstemand hos Øllgaards. Jeg blev da så flov over mor, for hun spurgte Eickardt, om noget stof til bleer, og så pegede hun på sin store mave. Da gik det op for mig, at hun skulle have et barn, – der blev brug for bleer. Men jeg syntes altså ikke, hun kunne stå der og sige det til en fremmed mand. Hun kunne jo bare have spurgt om noget hvidt stof. Jeg tænkte meget over det på vejen hjemad. Jeg var seks et halvt år, og det var Kristian, der var på vej.

Barber – Frisør – og Brugsen

Vi skulle jo nødvendigvis også klippes en gang i mellem. Mens vi var små var mor ferm til at bruge saksen, men senere kom vi efter tur og nødvendighed med mor eller far, når de skulle til frisør.

Der var en frisør i Ålbæk i 1940'erne, og der blev vi flere gange klippet. Han var vældig flink og vistnok også billig.

En dag havde de voksne bestemt, at Frands og jeg skulle følges med Frovin og Jytte, vore nabo-børn, til Ålbæk for at blive klippet, vi trængte alle fire, sagde de. Og vi skulle gå derom.

Det var nu helt spændende, og vi skulle også ned i Brugsen og købe lidt for mor.

Det var en lang vej at gå, to km., og vi var seks og syv år. Vi tog god tid i Brugsen og så på alle herlighederne i de udstillede glasskabe, og fik også et bolsje hver af Therkelsen.

Efter Brugsen gik vi til frisøren, der lugtede fint parfumeret. Da nogle af os var blevet klippet, kom der en mand ind for at snakke med barberen. De fortalte hinanden historier og lo og snakkede, og barberen klippede Jytte. Han klippede og klippede i den ene side, som var det en dreng, helt op over ørerne, og pludselig standsede han og spurgte: »Er du en pige«? Ja,

*A. A. Øllgaards
manufakturforretning i
Bramminge ca. 1946.
Her købte familien
næsten al deres manu-
faktur.*

det var hun da, nå, så klippede han pighår i den anden side, og sagde, det var jo ikke så godt. Han havde klippet drengehår i den ene side, men det voksede jo ud igen.

Det kostede 1 krone og 25 øre for hver. Da vi kom hjem, gik vi med ind til Kamma og Magnus, jeg tror nok for at høre, hvad de sagde om Jyttes hår.

Magnus blev så gal, han sprang på sin cykel og susede om og gav barberen en ordentlig opsang, »og så ville han s.... ikke betale for hans sjuskeri«! Magnus fik pengene tilbage.

Farvekridt og blækklatter – i skole

Da jeg i januar 1943 fyldte syv år, fik jeg en skoletaske af mor og far. Den var af brunt kunstlæder, kunne bæres over skulderen og havde en ekstra lomme til madpakken. Jeg var meget, meget stolt af den, og jeg fik også et penalhus af træ med tre rum i og skydelåg. Jeg glædede mig meget til at skulle i skole.

I vinterens løb lærte mor mig alle bogstaverne og om aftenen »hørte« far mig i dem. Jeg legede skole med Frands, men jeg ville ikke have ham med, når jeg »gik til skole«. Jeg pakke min skoletaske, fik en lille madpakke med, og så gik jeg pænt hen ad vejen, satte mig på et lille dige ved nogle træer, snakkede med mig selv, sagde alle bogstaverne, spiste min mad og gik så hjem igen.

Så blev det alvor. Jeg begyndte i Opsneum Skole den 1. april 1943. Mor var med mig den første dag. Vi var otte nye: Søren, Hans Christian, Niels Verner, Peder, Gerda, Olga, Jytte og jeg. Jeg sad ved siden af Olga.

Opsneum Skole var en landsbyskole med ca. 50 elever, fordelt i to klasser, Lilleskole og Storeskole. Da gårde og huse ligger spredte, var der i areal et meget stort optageområde, idet der kom børn fra Tradsborg, Sneum hen til banen, Ålbæk ud til Endrup Posthus og selvfølgelig fra Opsneum. De børn, der havde

længst til skole, havde ca. fire kilometer, mange gik, kun få havde en cykel.

I skolen blev der undervist efter Den Vestjyske Skoleordning, en skolelov, der var gældende for mange vestjyske skoler i landdistrikter helt til 1958, og hvor undervisningstiden i stor udstrækning var tilrettelagt efter, at børn var en nødvendig og værdsat arbejdskraft ved landbruget, især i sommerhalvåret.

De tre yngste årgange gik i Lilleskole, og de fire ældste årgange gik i Storeskole. Skoleåret gik fra april til april.

Den Vestjyske Skoleordning fungerede i hovedsagen sådan, at de ældste elever havde en lang hverdags skolegang om vinteren og ingen eller kun en halv dag om ugen om sommeren. For de yngstes vedkommende var det så omvendt med længere skoledage om sommeren.

Ordningen var ikke, som mange tror, indført af sparsommelighed. Det var faktisk landets dyreste skoleordning og havde flere undervisningstimer end de fleste andre landsbyskoler. De gentagne ministerielle prøver viste da også meget tydeligt, at børnene under Den Vestjyske Skoleordning havde et betydeligt højere niveau end de andre i fagene dansk og regning¹.

I Opsneum Skole blev vi undervist af hr. og fru Hansen. Hansen havde de store, og fru Hansen havde de små samt de store piger til gymnastik og håndarbejde. Parret var lærere i Opsneum Skole fra 1915 til 1957, ja, fru Hansen endog som vinterlærer helt fra 1910². Min far havde også gået i skole hos dem.

Lærer Hansens var dygtige lærere, passede godt på skolen og dens inventar, og det blev børnene også oplært til. Om vinteren og i vådt vejr havde vi altid skiftesko med, træsko på ude og kludesko inde.

Skolen havde fået bygget en hel ny fløj i 1942 med bibliotek, gymnastiksal med omklædningsrum og brusebad og på første sal en

sløjdsal og lærerindejlighed, og der blev installeret centralvarmeanlæg i hele skolen.

I Lilleskole lærte vi grundigt at læse, skrive og regne, havde dansk og regning hver eneste dag og bibelhistorie og danmarkshistorie nogle gange om ugen. Fru Hansen var fabelagtig god til at fortælle bibelhistorie, og jeg husker mange af fortællingerne endnu. Vi sang en salme hver morgen og fru Hansen bad Fader-vor. Mange salmevers skulle vi lære udenad, men det var ikke noget problem for mig, jeg havde let ved at lære udenad.

I danmarkshistorie hørte vi om Roar og Helge, sagnkongerne og vikingernes togter og lærte også at synge folkeviserne om dem. Ja, også om kongerne i Danmark og deres bedrifter.

Om lørdagen havde vi tegning i den sidste time, hvor vi tegnede efter mønster på kvadret papir og farvede med skolens farvekridt. I korte perioder om vinteren havde vi papirsløjde, hvor vi beklædte tændstikæsker med tapet, limede dem sammen til dukkehusmøbler og lavede andre enkle papirting. Det nød vi meget, og det var de eneste kreative fag, vi havde i Lilleskolen. Jo, vi gik i skole om lørdagen, men havde dog fri allerede kl.12.

Fru Hansen var meget striks med, at der skulle være ro og orden, og man skulle huske sine ting. Jeg var altid bange for ikke at være god nok, så jeg gjorde mit bedste og kan heller ikke huske, jeg har fået mange bebrejdelser. Fru Hansen kunne blive så forfærdelig gal og hidsig, hvis vi var uartige, – og så blev hun rød helt ned på brystet.

Vi blev afstraffet med et rap af en lineal over fingrene, og vi kunne også blive sat i skammekrogen.

Det blev en af drengene en gang, og han syntes så, at han ligeså godt kunne tage hjem, men det ville fru Hansen ikke have. Men dren-

gen var gal, så han løb fra skoletaske og bøger ud og fik fat i sin cykel og kørte hjem. Vi var lamslåede over, han turde.

Når vi kom i Storeskole fik vi flere fag. Det var geografi, hvor de store vægkort blev rullet ud og hængt op, og det var naturhistorie, hvor vi af og til fik lov til at se nærmere på de udstoppede dyr og fugle, der ellers stod i det aflåste glasskab sammen med hugormen i spritflasken.

Vi havde også sang, hvor Hansen spillede på violin til, ikke altid lige godt, men de to fag, gymnastik og håndarbejde, der også hørte til hos de store, var jeg rigtig glad for.

De ting, vi lavede i håndarbejde, var nu ikke lige vellykkede. Jeg husker luffer, der var for snævre til at kunne bruges, og et halstørklæde der kradsede, og det havde taget en hel vinter at lave det. Mine evner til håndarbejde blev dog bedre med årene.

Der var en lille boldbane bagved skolen, hvor vi spillede rundbold og langbold, når det var godt vejr, men altid med Hansen eller fru Hansen med derude.

I Storeskole var også børnebiblioteket, et tofløjet skab, der blev åbnet en halv time, før vi skulle hjem om lørdagen. Vi måtte låne to bøger hver uge. Det var jeg meget glad for, og tit havde jeg læst begge bøger inden mandag.

Hansen forlangte også ro og orden i timerne, og det var der som regel altid. Det kunne ske, at drengene gik over strengen og snakkede eller skubbete til hinanden, det tolereredes ikke, og de fik et rap af linealen, eller Hansen hev dem i de små hår ved ørerne eller i ørerne. Ved de nederste borde sad et par drenge, der ikke var så hurtige til at lære, de havde en hård skoletid med ustandselige nederlag.

Pigerne fik for det meste kun en mundtlig balle, men det var da også slemt nok. En dag gik det dog helt galt for mig. Jeg snakkede med

Anna, min sidekammerat, mens vi rettede hinandens staveord, Hansen sagde »Ti stille«, men jeg var ikke færdig med at fortælle, og pludselig stod han nede ved mig og trak mig op ved øret. Åh nej, hvor var jeg flow, og ondt gjorde det da også, jeg var ildrød og varm i hovedet!

Det var nu vist den eneste gang, jeg fik »ryk« i ørerne.

Frikvarter

I frikvartererne skulle vi være ude. Vi legede En, to, tre krone, Kædetek, To mand frem for en enke, Stanton op i æ luft og Kat efter Mus sammen med drengene. Antonius over æ hus en gang i mellem, men det skulle der særlig til-ladelse til. Pigerne alene legede sanglege som Munken går i enge, Søster, Søster søde og Tag den ring og lad den vandre. Det var mest om sommeren.

I perioder spillede vi piger bold op ad muren i læskuret. På andre tider af året var det marmorkugler og hønseringe, vi spillede om. Der var lege, der hed Svingfigur, hvor vi blev svunget rundt og skulle derefter stå i den mest forvredne position, og en anden var Kluddermutter, hvor vi stod i en kreds og filtredes os ind imellem hinanden og skulle redes ud igen uden at slippe hinandens hænder. Vi hoppede i sjippetov og »Lång Rev« (langt tov).

Vi havde alle poesibøger, og det var mest om vinteren, vi udvekslede bøger for at skrive min-devers i dem. Det var de mest forskellige vers, vi brugte.

Eksempler her under:

*Roser er røde,
violer er blå,
jordbær er søde,
og du er ligeså.*

*Elsk din mand og stop hans hoser
så skal du vandre på røde roser.*

Lærere og elever i Opsneum skole 1946. I anden række som nr. tre fra venstre ses Inge Nybro Laugesen.

*Når uglerne tuder i træernes top,
så ser vi Inge i grisegalop.*

*Som svanen den snehvide
over vandet glider hen
gid alle dine dage, må glide let som den*

T	L
S Ø D	V E L
S	L

Ja, der var mange flere vers, man kunne skrive. Det var meget flot, hvis man kunne lave en lille tegning sammen med verset.

I frikvarteret gik Hansen og fru Hansen altid ind i »privaten«, men de holdt øje med os alligevel. Engang var der en af drengene, der hav-

de gjort noget galt, for pludselig kom Hansen ud i skolegården, greb fat i drengen, bøjede ham ned og slog ham i enden med flad hånd. Ligeså pludselig gav han slip på drengen og vi spurgte bagefter hvorfor? Drengen sagde: »A bed ham i æ lår«!

Til skolen var der en stor have, og når mirabeller og æbler var modne, tog lærer Hansen en spand fuld af frugt og smed det ud i skolegården mellem os, så fór vi som høns om havre for at få fat i et æble.

Skolevejen

Vi gik til skole i god tid hver morgen, jeg husker ikke, vi er kommet for sent.

Forinden havde vi fået havregrød, børstet

tænder og fået en sjat vand i hovedet og så lige pudset vore sko eller træsko.

Når vi gik hjem fra skole, havde vi det som regel sjovt, og det tog tit nogen tid at gå hjem. Det var især svært at komme forbi Sildebæk. Der har nu aldrig været sild i, men vi har set både hugorme og snoge.

Sildebæk er en bæk, der løber fra Tradsborg gennem Opsneum Mose og engene ned til Sneum Å.

Om foråret efter tårbrud var der meget vand i bækken, ja, somme tider var vejen oversvømmet. Om sommeren flød den stille, og så var der hundestejler, som vi prøvede på at fange, og da fik vi da tit en våd sok.

Jeg fulgtes altid med Jytte, for vi havde ingen cykler og gik til skole i mange år.

Tit fulgtes vi også med drengene. På vej hjem fra skole fandt vi af og til en fuglerede, den gik vi så og holdt øje med hele sommeren.

Om vinteren var der tit sneboldkamp mellem os fra Sneum og Tradsborgerne på vej hjem fra skole, og vi kom hjem med våde strømper og luffer.

Vi kunne være heldige om vinteren at komme op at køre med mælkekusken om morgenen til skole. Så stod vi mellem de varme mælkejunger og nød turen.

Mælkekusken var i mange år Magnus Jensen fra Sneum Kjør. Han kørte med to store, røde heste og en flad kassevogn med bøndernes mælk til mejeriet i Ålbæk. Efter krigen fik han en vogn med gummihjul, så blev det lettere for hestene.

Højdepunkter i skoleåret

Sommerferien startede omkring 1. juli og varede til omkring 14. august, afhængig af hvordan weekenden faldt. Var der travlhed derhjemme med hø og senere med høsten, var der aldrig noget i vejen for at blive hjemme fra skole, men

far ville nødig bede os fri.

Den rigtige arbejdsperiode i skolen begyndte først 1. oktober, når vinterskoletiderne startede. Så havde vi lange dage i skolen, om middagen løb vi hjem og spiste, og løb derom igen. De børn, der havde langt, havde naturligvis mad med, men det var forbudt at have drikkevarer med, det kunne ødelægge bøgerne, så man drak vand fra drikkekummen i gården. Var det meget koldt, fik vi også lov til at få madpakke med og blive der om middagen, det var virkeligt dejligt.

Hen mod jul skete der dejlige afbrydelser i det daglige. Først kom bogkatalogerne, hvor vi kunne bestille julebøger til levering lige før jul. Vi fik altid to bøger, det var Historiebogen, Børnenes Jul og Den lille Historiebog.

Den 1. december tegnede Eva, lærer Hansens datter, en juletegning på Lilleskolens tavle med et juletræ med 24 lys på. Nu kom vi én efter én op hver dag og lagde farve på et lys med skolens tavlefarvekridt.

Den sidste uge før jul måtte vi skrive juleord i stedet for staveord, og vi holdt strengt regnskab med, hvor mange vi havde, for det var om at få flest. Vi havde også nogle timer med at lave julestads og anden pynt.

Juletegning på tavlen og juleord havde vi altså ikke i Storeskole, der arbejdede vi bare videre. Den allersidste dag i skolen kom alle de små ind i Storeskole, og så havde fru Hansen lavet en juledekoration til katederet og vi sang julesalmer sammen. Nogle år fik vi lov til at komme i gymnastiksalen og lege Sørøverleg på den sidste dag før juleferien. Juleferien varede til den 6. eller 7. januar.

Vintertiden blev afbrudt af fastelavnsmandag, hvor vi havde fri. Der var ikke arrangeret noget i den anledning i skolen.

En dag i foråret 1946 kom der en bjørnetæmmer på besøg i skolen. Han kørte i en lille

ladvogn, og på ladet stod et bur med en bjørn i. Bjørnen trippede lidt og havde en mundkurv om snuden, den så ikke ud til at have det godt. Vi kiggede og kiggede og gik rundt om buret, manden stod og stirrede på os, og bjørnen så sløvt på os. Den havde det ikke godt, var vi enige om.

Eksamen

Næste højdepunkt var eksamen sidst i marts. I dagene før eksamen skrev vi diktat og genfortælling så smukt, vi kunne, med pen og blæk på nogle løse sider fra et kladdehefte. Der blev delt blækflasker ud til hvert bord. Det var svært at skrive uden at klatte, bedst var det med en »kongepen« Alle havde en lille klud i penalhuset til at tørre pennen af med.

Vi regnede forskellige regnestykker, skrev dem fint ind på papir, to streger under facit, og satte navn og alder under. Så kom eksamensdagen, en stor dag for alle os børn.

Da kom skolekommissionen og præsten og sad og hørte på os en hel dag. Flaget var oppe, og hr. og fru Hansen var i pænere tøj og også meget flinkere den dag.

Vi blev overhørt af lærer Hansen og fru Hansen i deres respektive klasser, og skolekommissionens medlemmer sad og vurderede os, mens vi læste og fortalte. Samtidig cirkulerede vore anstrengelser på de løse papirer imellem dem.

Om middagen var hele skolekommissionen inde og spise middag hos lærer Hansens, og vi havde lang middagspause. Efter deres middag havde vi gymnastikopvisning og udstilling af håndarbejde og sløjd. Min mor var medlem af skolekommissionen i mange år.

Dagen efter eksamen havde vi fri, og eksamensdagen var også sidste skoledag for dem, der var konfirmeret og dermed færdige med skolen.

Så gik de og sang på melodien: Sur, sur, sur

*Fri, fri, fri, for skolens plageri.
Når vi kommer op i klassen,
får vi alle en på kassen,
fri, fri, fri, for skolens plageri.*

Jeg var nu aldrig ked af at gå i skole i Opneum.

Om sommeren før vi fik ferie var vi på udflugt med skolen. Første år efter krigen var vi kørende i hestevogne til Endrupholm. Vi kørte i mange flot pyntede vogne i en lang række. Vi havde mad med og legede i parken, købte is og ting, hvorpå der stod »Hilsen fra Endrupholm«.

Næste sommer var vi på Fanø, og året efter i Kolding, hvor vi så chokoladefabrikken og Koldinghus.

Om vinteren, da jeg var fyldt tolv, kom lærer Hansen hen og snakkede med far og mor om, at jeg skulle gå i Mellemskole i Esbjerg på Statskolen. Jeg var noget betænkelig ved det, men både mor og far syntes, det var en rigtig god ide.

Det var ellers kun lærer Hansens børn, der havde gået mere end de syv år i skole i vores sogn.

Der var optagelsesprøve på Statsskolen sidst i juni, og lærer Hansen ville gerne læse ekstra dansk og regning med mig privat. Efter påske gik jeg så til ekstra undervisning tre eftermiddage om ugen sammen med to drenge fra Ålbæk, de skulle til optagelsesprøve i Ribe på Kathedralskolen.

Optagelsesprøven varede to dage, og det var noget af en prøvelse for mig, jeg var så genert og kendte ikke en eneste. Far kørte mig derned og hentede mig igen. Jeg blev optaget, og jeg var glad, men havde alligevel ondt i maven af og til over alt det nye og fremmede, der ventede mig.

Sommerferien lå foran, og derefter ville min

skolegang i Esbjerg begynde, og jeg kunne nok regne ud, at min hverdag herefter ville blive meget anderledes.

*Inge Nybro Laugesen. Født 1936. Toften 55, 6650 Brørup.
Tidl. Sygeplejerske.*

Noter

1. Fra: Tvillingsogne af Marsk og Geest. Bind I, side 92.
Sneum-Tjæreborg Skolevæsen af Ejvind Sørensen
2. Harald Nielsen: Fra det Kommunale Skolevæsen i Ribe
Amt 1870-1970

Hvor intet andet er nævnt er foto i privat eje.

Birkedommerens livlige Elisabeth

– en celeber skilsmisssag fra 1764

Af Søren Mulvad

Lidt sydøst for Ribe ligger landsbyen Lustrup, som i den lange periode 1468-1812 var centrum i den lille retskreds Lustrup Birk. Der er andetsteds i store træk gjort rede for dette birks historie. Her skal blot fortælles om en usædvanlig episode, som vedrørte en af birkedommerne, Jens Nielsen Outzen. Han stammede fra Emmerlev i en af de kongerigske enklaver i Sønderjylland, og var vistnok søn af en salthandler dér. Der er en ubekræftet formodning om, at han var hjulpet til de juridiske studeringer af herskabet på Schackenborg. Han blev i hvert fald student i en moden alder, og hans juridiske eksamination foregik i 1758 på Schackenborg, hvilket var ret usædvanligt. Karakteren var: »Ej aldeles ubekvem«.

Seks uger efter eksaminationen fik han bestalling som birkedommer i Lustrup Birk.

Han var formodentlig en retlinet og nøjagtig embedsmand, man har ingen årsag til at mistænke ham for andet. Desværre havde han i et svagt øjeblik i sin ungdom ægtet en pige, Catarina Elisabeth, som ikke kom til at gøre ham ære, om end hun nok på anden måde har været en spændende partner for den unge mand. Livlig var hun i al fald. Hun var datter af regimentskvartermester i Heager ved Ringkøbing Jens Falck og hustru Elisabeth Schumacher. Elisabeth Schumacher blev efter sin mands død, gift anden gang med en sognepræst i Gram, Anders Thorup. Han var præst i Gram 1751 til 1780.

Vi véd ikke, hvor de to unge fra hver sin ende af Vestjylland traf hinanden, sandsynligheden

taler for, at det har været under et tjenesteforhold et eller andet sted.

Jens Nielsen Outzen var født ca. 1725 og Catarina Elisabeth ca. 1722. De blev viede i Gram Kirke af Elisabeths stedfader den 26. september 1754 og deres første barn, Niels, blev født i Møgeltønder den 27. juli 1755, det andet barn Jens, født i Bredebro den 20. februar 1756.

Familien kom til Høm i Seem Sogn, som lå indenfor Lustrup Birks grænse, og blev bosat på en af gårdene, tilhørende Grevskabet Schackenborg, og Jens Outzen begyndte at arbejde som birkedommer. Han førte ikke selv pennen, når embedsbøgerne blev skrevet, selv om han hævdede skriverlønnen og stoppede den i egen lomme. Han lejede en fattig og sølle mand til det grove. Der var både politi-protokoller, skøde- og pantebøger og justitsprotokollen foruden øvrige embedsskrivelser at tage vare på. Man må ikke forfalde til at tro, at disse retsprotokoller var hverken tørre eller triste. Ganske vist er det samfundets mistrøstigheder, der oprulles deri: nabo tvister, uenigheder i handel og meget deslige; men ofte gengives sagerne i samtidens mundrette replikker, så at man med ringe fantasi kan forestille sig situationen i tingstuen og på åstederne.

I nedennævnte sag må man forestille sig, at der har været stort tilløb af både landsbyboere og måske borgerfolk fra Ribe, der nok kendte birkedommeren, for han påtog sig tillige med sine egne embedsforretninger ofte at føre sager for dem ved retterne i Ribe og Hviding og måske endnu flere steder.

Elisabeth var bestemt ikke indstillet på det stil-

lestående liv som husmoder på landet. Hun havde slet ikke ambitioner om at være husmoder overhovedet. Efter nogle års forløb blev det Jens Outzen for broget at huse hende, hvad følgende retssag viser.

Den 12. juli 1763 var indstævnet en række personer ved Lustrup Birketing, for nu havde birkedommeren fået nok af sin livlige kone. Outzen kunne ikke selv sidde i dommersædet, når han var part i sagen, så byfoged Steensen fra Ribe førte retten.

Først skulle det høres, om nogen havde noget at indvende imod stævningerne.

Det var der. Sognepræsten i Gram, som var birkedommerens svigerfar, leverede et langt indlæg. Herimod protesterede Outzen. Hans væsentligste indvending var, alle de indstævnede, i alt 15 personer, nu en gang var mødt, var det tvivlsomt, om de ville møde frem igen, såfremt sagen skulle udsættes, især fordi folk, på grund af en grasserende kvægsyge, havde skræk for at bevæge sig for langt bort fra deres egne landsbyer. I værste fald kunne de indstævnede være døde, inden sagen kom i gang, så han bad om, at alle måtte blive taget i ed og forhørt.

Dommeren betænkte sig, men fulgte sluttelig Outzens ønske på den måde, at Outzen måtte stille sine forberedte spørgsmål til vidnerne straks, men hustruens forsvarer, advokat Fogtmann i Ribe, først skulle stille sine tre uger senere.

Ti af de femten vidner var kvinder, og disse var ikke deres medsøster nådige. Der kom artige ting for dagen.

Man fornemmer, at konerne i Høm har stået ved dørsprækkerne og holdt helt nøje øje med, hvad der foregik på bygaden og i nabogårdene.

Her skal ikke gennemgås samtlige 15 vidners forklaring. Vi vil begrænse os til de vigtigste, som var de nærmeste naboer og tjenestefolkene på gården.

Tjenestepigen Gertrud, som tidligere havde tjent hos birkedommeren og i mellemtiden var

blevet gift med en mand i Tiset, fortalte, at Outzens kone, Catarina Elisabeth i hendes tid som tjenestepige på gården, flere gange havde været så beruset, at hun havde måttet hjælpes til sengs. Når birkedommeren ikke var hjemme, hvad han ofte ikke var for sine embedsrejser for Schackenborgs skyld, så gik hustruen ud på besøg i byen og løb bestandig fra den ene til den anden, mest hvor hun ikke havde noget ærinde, for at sidde og sladre. Og når hun var hjemme, indbød hun gerne andre og bød dem på brændevin og drak selv med. Især var hun gået på besøg hos Niels Pedersen i Høm, hvor karlen Hans Sørensen fra Lustrup tjente, ligesom hun ofte indbød denne tjenestekarl til at besøge sig, når birkedommeren var ude. De spillede da kort med hverandre og gik undertiden over i loen eller laden og var borte 1/2 time eller kortere. Ofte tilbragte Hans Sørensen natten i birkedommerens hus.

Når Hans Sørensen forrettede sit arbejde i sin husbonds hus, gik Catarina Elisabeth ofte over til ham og drev allehånde gækkerier med ham, endogså i andres påsyn. Dette havde tjenestepigen selv set fra vinduet og henover gaden, hvor man kunne se ind ad lodøren i genbøgården.

Når Hans Sørensen og andre havde været budne til huset om aftenen i birkedommerens fravær, havde Catarina Elisabeth fulgt dem alle til dørs, men var kommet tilbage til stuen igen med Hans Sørensen ved armen, som så var forblevet der om natten. Hun vidste dog ikke, om han havde haft lov dertil af sin husbond. Hun havde set, at Hans Sørensen tvende nætter efter hverandre havde ligget i birkedommerens egen seng under dynen og konen i bar skjorte og kuns med en liden rød trøje over. Hun vidste ikke, (med ægte jysk forbeholdenhed) af hvad årsag Hans Sørensen lå i sengen, men tykkes ikke, at det var ret. Når hun havde kunnet se det, var det fordi hun lå i en anden alkove i samme stue sammen med birkedommerens to børn.

Catarina Elisabeth havde flere gange beordret Gertrud op af sengen om aftenen efter klokken 9, hvor hver mand i Høm ellers var til sengs, og havde forlangt, at hun skulle lave tevand til sig og sine gæster.

Desuden vidste hun af at sige, at Catarina Elisabeth i 1760 en gang havde rendt efter en mandsperson og strejftet om i Roager og Obeling i 1 1/2 døgn.

De næste vidner var nabokoner, som ofte havde set Elisabeth løbe om på besøg i byen og have gæster. De havde set, at hun havde gantedes med Hans Sørensen, når denne skulle arbejde i loen. De havde leget og kastet hverandre om i halmen. Ved bordet havde hun drevet gæk med Hans Sørensen og havde for spøg slået skeen ud af hans hånd. Hans Sørensen var ofte buden op til Elisabeth at ligge om natten, fordi hun – efter sin mands råd – ikke skulle ligge ene.

Man kan så spørge, hvorfra disse koner vidste alt dette. De må have listet om og kigget ind ad vinduerne eller i hvert fald sladret med alle og enhver i byen, hvad heller ikke forekommer utroligt.

Et tredje vidne vidste, at Elisabeth havde ligget i med Hans Pedersen i Høm, og at hun en gang havde fået byens smed til at bryde det schackenborgske pengeskrin op, som stod i huset, hvori birkedommeren forvarede de penge, han opkrævede i skatter til sit herskab. Hun havde taget en stor sum penge af skrinet.

En anden gang havde Elisabeth drevet om i Roager og havde på Roager Kro drukket sig så beruset, at hun lå på gulvet og spyede og måtte hjælpes til sengs af kromandens døre.

Forhørene skred videre i langsommelige gentagelser. Hvad den ene kone ikke vidste eller havde hørt, det kunne den næste fortælle. De havde næsten alle hørt eller set det ene eller det andet. Eneste hændelse, der blev ændret, var, at byens smed ikke havde opbrudt pengeskrinet, men havde repareret det, efter at Elisabeth selv havde brudt det op.

Forhørene strakte sig over tre på hinanden følgende dage i samme uge, inden første runde afsluttedes.

Nyt forhør

Ugen derpå blev der nye forhør. Niels Pedersen i Høm forklarede, at han havde været i birkedommerens hus i dennes fraværelse. Han havde blandt andre ting set, at birkedommerens hustru lå på en canapé og sov, og at Jakob Smed sad i samme stue ved kakkellovnen og sov. Jakob Smed vågnede, rejste sig af stolen, knappede sine bukser ned, og med dem om knæene lagde han sig over birkedommerens kone og rakte tillige sin hånd op under hendes klæder. Niels Pedersen gik da hen til dem og stødte Jakob Smed for rumpen med sin fod og gik derpå sammen med sin bror Jesper, der også var til stede, ud af stuen i ungefåhr en halv times tid. Da de vendte tilbage, sad Jakob Smed ved konen, men de to brødre gik da dydigt hjem til sig selv, da det var sildigt og hver mand i byen var i seng.

Endnu en tjenestepige trådte frem og fortalte flere lystige detaljer om Elisabeths ublu omgang med gifte mænd i Høm. Ikke alle detaljer kan være umiddelbart selvoplevede uden at vedkommende vidne har sneget sig rundt og udspioneret fru birkedommer Outzen. Men da husets tjenestepiger lå i samme stue som herskabet, dog i forskellige alko-ver, kan det undre én, at fruén så uhæmmet har givet sig sine lidenskaber i vold. Enten har Elisabeth været skingrende tosset eller også var birkedommeren en sådan tværdriver og træmand, at hun af den grund søgte andres selskab.

Hele sagen mundedes naturligvis ud i, at birkedommer Outzen senere fik bevilget skilsmisse af de kirkelige myndigheder efter at have præsenteret de beedigede vidnesbyrd. De nedskrevne akter fra tamperretten findes tilsyneladende ikke længere, men da Elisabeth først døde 1790 og birkedommeren allerede indgik nyt ægteskab i 1765

med Herle Beyer Iversdatter af Stavnager, så må skilsmissen være fuldbyrdet omkring 1764. Dette andet ægteskab blev indgået i Seem Kirke den 16. november 1765 og de første børn, tvillinger, blev født 1766.

Nu var det sådan, at man ikke ustraffet førte et utugtigt liv i dette land i 1760-erne. Catarina Elisabeth og hendes elsker, karlen Hans Sørensen blev idømt at skulle stå »åbenbar skrifte« i Seem Kirke. Mon ikke kirken var fyldt med andægtige sognefolk den pågældende dag?

De gode Seem-bønder blev alligevel snydt for at høre saftige detaljer fremlagt i kirken. For mærkværdigvis havde birkedommeren selv indgivet ansøgning til kongen om, at hans tidligere hustru måtte fritages for denne nedværdigelse. Fritagelsen blev bevilget, imod at hun betalte 1 rigsdaler til Ribe Hospital. Hans Sørensen derimod måtte udstå både kirkens straf og skulle der til betale 50 rigsdaler til fattiggassen i Seem, hvad han vel slet ikke har været i stand til.

Hvad blev der så af denne livlige Elisabeth efter skilsmissen? Man véd det ikke så nøje. Hendes ældste søn, Niels blev selv jurist, og han efterfulgte sin far som birkedommer i Lustrup fra 1785, og kunne købe en gård i Hundegade i Ribe, hvor han boede, og moderen boede da hos ham der. Hun døde som sagt i 1790 og blev begravet fra Katarinæ Kirke i Ribe. I kirkebogen står der ærbart, at hun ved sin død var »Enke efter Birkedommer Outzen i Høm«. Men vi kan ikke vide, hvor hun har haft ophold fra 1764, og indtil sønnen tog hende i huset.

De øvrige søskende, af ægteskabet med Herle, gik det ikke så godt. Nogle af dem endte som fatiglemmer på Ribe Hospital. Et enkelt barnebarn blev en kendt original, – en højst ejendommelig person, der var sognepræst på Holmsland. Man kan se af denne præsts børns navne, at han i hvert fald ikke skammede sig over sin farmoder. Et af hans børn kom til at hedde Jenstrine Falkmine

Elisabeth Outzen, tydeligvis opkaldt efter begge faderens bedsteforældre på fædrene side.

Hele sagen rummer ejendommelige aspekter. Læseren må undre sig over, at de to øvrige navngivne mænd, ud over tjenestekarlen, ikke blev forfulgt med straffe, bøder og påbud om åbenbar skrifte. Man kan undre sig over den astronomisk høje bøde, som den ringe tjenestekarl blev idømt, og som han aldrig havde nogen jordisk chance for at betale.

Sagen rummer endvidere pudsige detaljer om dagliglivet i en vestjysk landsby. Det har tilsyneladende ikke været ukendt at drikke tevand på landet i 1764, med mindre der er tale om hylde- eller kamillete. Man hører, at folk i Høm kendte og benævnte møblet »canapé«, som man ellers ikke regner med, skulle have været almindeligt inventar i bondestuer på det tidspunkt.

Endelig forstår man på tjenestepigernes forklaringer, at de har sovet i samme stue som herskabet, der den akademiske uddannelse og den fine titel af birkedommer til trods, tilsyneladende ikke har levet anderledes end jævne bønderfolk.

Litteratur:

Mulvad, Søren: Lustrup Birketing. By, marsk og gest 7. 1994
Do.: Seem Sogn. 1997.

Kilder:

Lustrup Birks justitsprotokol.
Seem Sogns kirkebog.
St. Katarinæ Sogns kirkebog.
Brevveksling med bibliotekar Carl Langholz, Skive og lektor Knud Prange, Brønshøj.

Søren Mulvad, født 1948, Varming Vesterby 9 6760 Ribe. Lærer. Har tidl. skrevet artikler i Fra Ribe amt, Seem Sogns historie 1997 samt en lang række artikler i ugeblade og tidsskrifter, samt flere teaterstykker for børn og voksne.

Kystsanatoriet i Hjerting

– børn gennem 90 år

Af Aja Høy-Nielsen

En folkelig bevægelse

Kystsanatoriet i Hjerting er i dag Danmarks Lungeforenings eneste tilbageværende sanatorium. Stedets historie gennem 90 år afspejler børns skiftende behov for behandling, omsorgs og socialpædagogiske tiltag.

Danmarks Lungeforening hed tidligere Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse og blev stiftet i 1901. Det var den første folkelige bevægelse (patientforening), der tog initiativ til at hjælpe en gruppe alvorligt udsatte borgere, nemlig de mange tuberkuloseramte familier. På den tid var tuberkulosen en af de farligste sygdomme i Danmark med 6000 dødsfald om året, dvs. en tredjedel af alle dødsfald blandt voksne i år 1900. Sygekasserne, der var en gensidig kollektiv forsikring, dækkede ikke opholdsbetaling og behandling for tuberkulose-syge og patienter med kroniske sygdomme, fordi det ville underminere deres økonomi. Ved indførelse af tuberkuloselovene i 1905 blev det muligt at give statsstøtte til Nationalforeningens sanatoriebyggeri og tilskud til opholdsbetaling. Loven gav mulighed for byggeri i forskellige udformninger: Tuberkulosehospitalet for patienter, der var så alvorlig angrebet af tuberkulose, at de ikke kunne behandles på et sanatorium, kysthospitalet for børn med lungetuberkulose, f.eks. Julemærkesanatoriet ved Kolding, eller for børn og voksne med knogletuberkulose, f.eks. Juelsminde. Et tuberkulosesanatorium, som Spangs-

bjerg Sanatorium ved Esbjerg, var beregnet for voksne med lungetuberkulose. Kystsanatorier var rettet mod børn med scrofulose kaldet kirtelsygen, en form for lymfeknudetuberkulose. Smittekilden var ofte mælk fra inficerede køer med den såkaldte kvægtuberkulose. Børnene havde blandt andet hævede mandler og lymfekirtler samt øjenlågsbetændelse.

Nationalforeningen blev med tiden en folkelig bevægelse med 14 sanatorier, to plejehjem, et kollegium, to hvide busser med røntgenudstyr til gennemlysning af befolkningen samt 200 parcelhuse til tuberkuloseramte familier. I det første år indmeldte der sig 12.078 og tre år senere i 1904 var medlemstallet 28.000.

»Høstblomst-sanatoriet ved Hjerting«

Sådan præsenterede dagbladet Vestkysten den 10. juli 1915 Nationalforeningens fjerde kystsanatorium. Sanatoriet var blevet bygget for midler indsamlet ved salg af »Høstblomsten«.

Nationalforeningen ønskede at gøre noget særlig for de kirtelsyge børn og for de børn, der måtte anbringes udenfor hjemmet, mens en af forældrene var indlagt på sanatorium. Næsten 300 børn af syge forældre havde i 1912 ophold på børnehjem eller var i privat pleje. Den 10. september 1910 blev den lille Høstblomst solgt over hele landet for 10 øre og nettoudbyttet blev 134.688,40 kr. Nationalforeningen havde besluttet at bygge fire kystsanatorier, foreløbig med et på Sjælland og et i Østjylland.

I Vestjylland mente man sig forfordelt, og året efter i 1911 nægtede kredsbestyrelsen for Ribe Amt at deltage i salget af Høstblomsten. Man må formode, at denne protest og pression påvirkede Nationalforeningen, for efterfølgende blev et kystsanatorium for drenge på vestkysten vedtaget og der blev igen solgt mærker i Ribe Amt. Der blev peget både på Fanø og Hjerting som en mulig placering, men især Holmlands Klit var længe det foretrukne sted. Sagen blev afgjort, da Guldager Sogneråd stillede en grund til rådighed i Hjerting.

I eftersommeren 1914 gik byggeriet i gang på en skrænt ca. 10 minutters gang nord for Hjerting By med storslået udsigt langs kysten mod Esbjerg og ud over bugten til Langli og Fanø. Forstranden var bred med god legeplads til drengene. Bygningens facader var af røde håndstrøgne sten, og der var hvidmalede, små-rudede vinduer samt rødt tegltag, hvilket var karakteristisk for vestjysk byggestil både på landet. I stueetagen var der en stor opholds- og spisestue med pejs, derudover køkken, spisekammer og fadetur samt toiletter. På første sal en sovesal til 30 drenge, to værelser til plejemor samt værelser til en assistent og fem piger. I kælderen var der en benzindrevet motor til vandforsyningen, samt kedelanlæg hvorfra køkken og bad blev forsynet med varmt vand. På grunden var der septiktank. Den 15. juli 1915 var kystsanatoriet klar til modtagelse af 30 drenge.

De kirtelsyge drenge 1915-1948

Drengene kom overvejende fra Jylland og Fyn og var i alderen fire til 14 år. Børnenes opholdstid sig som regel på sanatoriet i fire til fem måneder. Ingen børn var der mindre end fire uger, men enkelte i otte måneder. I årene 1939 til 1945/46 kom der færre drenge på kystsanatoriet, men til gengæld var det gennemsnitlige

ophold forlænget til 6-11 måneder. Årsagen var først og fremmest den, at forældrene var utrygge ved at sende børnene hjemmefra på grund af truslen om krig og de efterfølgende besættelsesår. Det ser ud til, at Nationalforeningen og lægerne på den baggrund var enige om at fastholde belægningsprocenten ved at lade børnene opholde sig i længere tid på sanatoriet. Denne problematik omtales ikke i foreningens årsberetninger. Opholdsbetalingen blev dels dækket af staten (tuberkuloseloven), dels af forældrenes sygekasse eller af kommunekassen. Drengene kom først og fremmest fra hjem, hvor forsørgeren var arbejdsmand eller håndværker, enkelte fædre var landmænd. Ca. 1/3 af drengene kom fra hjem, hvor moderen var forsørger, typisk som rengørings- og vaskekone eller syerske.

Ved ankomsten blev drengene straks undersøgt af overlæge Brinch fra Spangsbjerg Sanatorium og fik skrevet journal. Ved den mindste mistanke om, at de eventuelt var smittet med en børnesygdom blev de isoleret, og hvis de var smittet med f.eks. kighoste, skoldkopper eller skarlagensfeber, blev de straks overflyttet til Esbjerg Sygehus. Man var af gode grunde bange for, at de øvrige drenge, der i forvejen var svækkede, skulle blive smittet med en børnesygdom. Udover at føre lægejournal over hvert barn var lægen også forpligtiget til at føre optegnelser over sanatoriets belægning og drift til Nationalforeningens årsberetninger. Forstanderinden forestod den daglige drift, herunder fastlæggelse af kosten og udførelsen af hygiejnen. Forstanderinden førte også en slags journal over hvert barn og skrev til børnenes forældre ca. hver tredje måned. Forstanderinden havde ansvaret for børnene, og der stod i hendes instruks, at »legemlig afstraffelse bør så vidt mulig undgås«. I stillingsopslaget til forstanderindestillingen blev der søgt

På udflugt med hestevogn. Det var almindeligt, at gårdmændene stillede hest og vogn til rådighed, så drengene kunne få denne oplevelse med. Billedet er fra 1941 eller 1945. (Foto: Hjerding Lokalarkiv).

efter en praktisk anlagt og fuldt uddannet sygeplejerske. Lønnen var 540 kr. årlig foruden fri kost, logi og uniform samt pensionsret. Et lønniveau svarende til oversygeplejersken på Esbjerg Sygehus. De første tre forstanderinder blev der kun i kortere tid, indtil frk. Laura Bjerring tiltrådte i 1924. Hun forblev der til 1948.

De scrofuløse børn var et sørgeligt syn at skue med hævede kirtler og mandler, åbenstående mund, betændelse i øjenlåg og hornhinde. Jævnligt måtte lægen fjerne øjenvipper (hårene) for at få betændelsen til at gå over. De fleste børn havde kronisk halskatar eller bronkitis og let feber. Det var også almindeligt med

hævede, til tider betændte, bylder i armhulen og i lysken. Det betød, at lægen kunne være nødt til at skære hul i bylden for at skabe afløb, hvis ikke bylden gik i sig selv. Det var vilkårene før antibiotikæraen. De var også blege og trætte på grund af blodmangel forårsaget af en ensidig kost. Men det største problem ud over kirtelsygen var huller i tænderne. I hele perioden havde mellem 90-98 % af drengene huller i tænderne. I de første år var det læge Brinch, der plomberede og trak løse og rådne tænder ud. Et trædebor blev benyttet til udboring af tanden inden plomberingen. Omkring 1933 blev der indrettet en tandlægeklinik på Spangsbjerg Sanatorium, betjent af en tandlæge fra

Esbjerg, og hertil blev drengene sendt. Nogle børn havde polypper, som blev fjernet, andre var vådligere, og i 1940'erne var børnesår ikke usædvanlig. Kontrolvejning en gang om ugen var en vigtig parameter for at vurdere, om de trivedes – tog på i vægt.

Drengenes ophold i Hjerting forløb gennem alle årene ret ens. De ankom til sanatoriet med hestevogn fra Guldager station, de senere år med bus fra Esbjerg. Ved ankomsten kom de straks i bad og blev afluset. De fik daglig fem måltider jævn mad samt 1 ¼ l sødmælk fra godkendte besætninger uden kvægtuberkulose. Drengene havde pligter for en uge ad gangen med f.eks. borddækning, kartoffelskræling, fejning af gulve, skrabning af sne om vinteren m.m. Hver formiddag gik de med frk. Bjerring i spidsen ned til Hjerting By for at hente post og bestille varer. I mange år kom lærer Eriksen fra Hjerting Skole to gange om uge, og underviste i dansk, skrivning og regning. Om sommeren badede de hver dag. Fastelavn blev fejret med udklædning og slåen katten af tøndem. Sanatoriets fødselsdag blev fejret med gæster fra Nationalforeningen og kredsbestyrelsen. Hver sommer stillede omegnens gårdejere hestevogne til rådighed til en udflugt for børnene. Undertiden tog nogle af fiskerne drengene med ud på en sejltur. Julen var som et eventyr, fortæller en af de tidligere ansatte. Alle børn fik gaver af Nationalforeningen. Første juledag var der besøgsdag. Fjerde juledag var alle borgere fra Hjerting og Guldager inviteret til julefest med julelege og kaffebord. På den måde sagde frk. Bjerring tak til alle de naboer, som på en eller anden måde havde hjulpet kystsanatoriet i det forløbne år.

Efter anden verdenskrig var der ikke længere det samme behov for kystsanatorier. Kirtel-sygen var i aftagende. Kvægtuberkulosen var på retur samtidigt med, at mejerierne var begyndt

at varmebehandle mælken (pasteuriseret mælk). Forstanderinde Laura Bjerring var blevet 61 år og søgte sin afsked med fratrædelse den 30. november 1948.

Heinilds drenge 1948-1979

Nationalforeningen måtte således se sig om efter en anden målgruppe af drenge, som kunne nyde godt af et ophold i Hjerting. I København var overlæge Svend Heinild i 1948 blevet ansat til at lede børneambulatoriet på Finsensinstitutet og »Afdelingen for ikke-tuberkuløse børn« på Refnæs ved Kalundborg. Heinild var en pioner indenfor socialpædiatrien og blev landskendt for mange foredrag og bøger om de symptombærende børn. Børn der mistrivedes og var småsyge, børn med vedvarende ondt i maven, kronisk bronchitis og var vådligere. Med ansættelsen af sygeplejerske Marie Skov, der havde dygtiggjort sig inden for børnesygdomme, især børnepsykiatri på Rigshospitalet, Schweiz og i Norge, var det muligt at indlede et samarbejde med børnepsykiatrisk afdeling i Århus og Heinilds børneambulatorium. Kystsanatoriet i Hjerting modtog herefter »socialt syge« drenge i alderen 5-15 år til tre måneders ophold. Det siges, at Heinild sagde, at de drenge, man ikke kunne styre på Refnæs, blev sendt til Hjerting. I flere af hans børnebetretninger om drenge står, at de blev anbefalet et landophold. Måske blev de sendt til Hjerting.

Den nye målgruppe af drenge krævede en mere pædagogisk vægtet omsorg og dermed ansættelse af uddannede barneplejersker, senere erstattet af pædagoger. Men da det ikke var muligt at forhøje budgetrammen blev antallet af drenge i stedet, dog efter noget besvær, nedsat til 25. Det var ikke længere en tuberkulose-læge, der var tilsynsførende, men fra 1939 praktiserende læge E. Jessen, Esbjerg. Men rutiner-

Forstanderinde frk. Skov spiller for de små drenge. Fra først i 1950'erne. Foto: Privat.

ne med registrering af børnenes sundhedsstand og den ugentlige vejning blev fastholdt. Hvis man udelukkende læser de årlige lægebetragtninger er det svært at opdage, at målgruppen af børn var blevet en anden. Uændret var derimod forsøgerens erhvervsmæssige baggrund. Det var stadig den tunge ende, der vendte nedad.

Drengenes hverdag afveg ikke fra tiden før 1948. De skrællede kartofler, dækkede bord, fejede og hjælp til. Der blev fortsat givet skoleundervisning, nu i en nyopført skolebygning på grunden. Om sommeren tog de på udflugt med rutebil kørt af vognmand Thorstensen. Han var en lun vestjyde og kunne underholde med fantastiske røverhistorier til stor morskab for drengene. Julen var forsat som den plejede med forældrebesøg første juledag, men desværre med et lille fremmøde på grund af af-

standen, idet en del af drengene kom fra Sjælland og København. Fjerde uledag var egnens befolkning indbudt til kaffebord, og der blev spillet dilettant.

Efter 30 ½ års virke i Hjerting tog frk. Skov sin afsked som 67-årig i 1979. 25 år efter fortalte frk. Skov, at hun tit havde ønsket, at det var forældrene hun havde fået på ophold og ikke de symptombærende børn. Behandlingstilbudet til disse socialt og adfærdsmæssigt belastede drenge var ikke længere tidssvarende. Nye socialpædagogiske behandlingsmetoder, der rettede sig mod hele familien og foregik i nærmiljøet, vandt frem.

Grænsebørn ved havet 1979

Nationalforeningen måtte endnu engang revidere sine opgaver i forhold til børnene og søge ny leder og samarbejdspartner. En gammel

aftale med Dansk Sundhedstjeneste i Sydslesvig blev genoptaget, og Kystsanktoriet modtog heretter udelukkende børn fra det danske mindretal i Sydslesvig. I alle årene har det været overlæge Gundhild Cordes fra Dansk Sundhedstjeneste og de tilknyttede fem danske hjemmesygeplejersker, der udvælger børnene – både piger og drenge – til otte ugers ophold. Opholdet betales af Dansk Sundhedstjeneste, og Nationalforeningen administrerer regnskab og lønninger som hidtil. De to organisationer mødes flere gange om året. Nationalforeningen, fra 1995 Danmarks Lungeforening, ejer bygningerne og sørger for den løbende vedligeholdelse.

Forstanderinde Inger Eriksen, 1986-1996, oplyser, at mange af børnene led af astma, mistrives eller kom fra hjem med socialt dårlige forhold. Der var plads til 25 børn i alderen fire til fjorten år, og der var ofte flere søskendepar. Personalnormeringen var stram, foruden lederen var der 9-10 pædagoger/pædagogmedhjælpere. Personalet arbejdede i to-holdsskift med en vågen nattevagt. Embedslægeinstitutionen havde det lægelige tilsyn og ved behov for lægehjælp blev byens praktiserende læger benyttet. De årlige beretninger var yderst beskudne og omtalte udelukkende belægningsprocenter og børnenes alder.

Børnene havde deres skolebøger med og fik undervisning af lærere fra Hjerting Skole. Hver andet år blev der holdt loppemarked med salg af hjemmelavet hybenmarmelade og boller samt de donerede gaver. De indkomne midler blev brugt til køb af nyt legetøj. Der var forældredag en gang om måneden og med tiden var der flere forældre, der har fået bil og kom på besøg. Julen var ikke længere som i gamle dage, for kystsanktoriet lukkede mellem jul og nytår.

Ny ledelse 2001

I 2001 var det slut med 86 års ledelse ved sygeplejersker, og Danmarks Lungeforening valgte deres mangeårige medarbejder, pædagog Dorte Kristensen som ny leder. Børnene kommer fortsat fra det danske mindretal i Sydslesvig, hvor det nu drejer sig om overvægtige børn og børn i medicinsk behandling for f.eks. astma. For at imødekomme børnenes behov for sundhedspleje og vejledning blev sundhedsplejerske Annette Pedersen ansat i en deltidstilling pr. 1. februar 2002. Børnenes antal er reduceret til 18 og dertil er der ansat 15 medarbejdere, overvejende pædagoger. Fire af børnene er mellem 4-6 år, de øvrige 12 modtager fuld skoleundervisning af lærere fra Nordvangsskolen. Tre dage om ugen foregår undervisningen på sanktoriet og to dage om ugen på skolen, hvortil de kreative fag er henlagt.

De overvægtige børn udgør ca. $\frac{1}{3}$, og de ved, at de er i Hjerting for at tabe sig. De får samme kost som de øvrige, men mindre portioner og det vigtigste, den daglige motion, er en $\frac{1}{2}$ time med »sved på panden«. Motionen foregår sammen med en af de ansatte og kan være cykelture, svømning eller aktiviteter i motionsrummet. Børnene taber sig fra $\frac{1}{2}$ -1 kg om ugen. Efter hjemkomsten er det hjemmesygeplejersken, der følger børnene og vejleder forældrene.

Der er ikke længere fast besøgstid, forældrene må komme, når de har lyst, og det gør de. Mobiltelefoner har børnene også, og så længe de selv kan administrere brugen af den, dvs. at den skal være lukket i skoletiden og under måltiderne, blander personalet sig ikke. En samtale til Tyskland koster 2 kr. i minuttet. Sanktoriet er som i tidligere tid vendt mod lokalsamfundet, og til alle større aktiviteter inviteres naboerne og tidligere ansatte, f.eks. da den nye bålplads blev indviet med stegte pølser. Til det sidste bestyrelsesmøde inden jul inviteres de to

”Sved på panden” er en af aktiviteterne på for overvægtige børn. 2003. (Foto: Kystsantoriet i Hjerding).

tidligere forstanderinder Marie Skov og Inger Eriksen med.

Med udgangen af 2006 udløber den 5-årige kontrakt mellem Dansk Sundhedstjeneste og Danmarks Lungeforening. I øjeblikket, sommeren 2006, er en forhandling igang om forlængelse af kontrakten for årene 2007-2011

Kilder

Landsarkivet for Nordjylland

PX7 B 3 Rihe Amts Lægkredsforening

Protokol nr. 4, s. 89-91.

Instruks for lægerne ved Nationalforeningens Kystsantorier og Instruks for forstanderinderne ved Nationalforeningens Kystsantorier.

Andre kilder

Nationalforeningen til Tuberkulosens bekæmpelse. Årsberetninger inkl. de lægelige beretninger 1915-1952 samt 1981-1982. Lægelige indberetninger 1981-2000.

»Høstblomst-Sanatoriet ved Hjerding«. Esbjerg Avis, den 10. juli 1915.

Eva Holskov: »Grønsebørn ved havet«, Danmarks lungeforenings medlemsblad Lungenyt, 2001.

Bøger

Arboe-Rasmussen, Claus. *Om 100 år er alting glemt*. Danmarks Lungeforening 1901-2001. Augustenborg, Als 2000.

Hvidt, L. N. *Den danske Medicinallovgivning*. København 1916, s. 170-185.

Høy-Nielsen, Aja. *Sygeplejersker i en provins*. Dansk Sygeplejeråd 1999, s. 147-151.

Karlsen, Hugo Hørlyck (red.) *Det drejer sig om tillid*. Bog om Svend Heinild. København 1989, s. 10-12 samt 202-203.

Sand, Knud. *Medicinallovgivning og socialmedicin*. København 1956, s. 153-156.

En særlig tak til

Grete Gregersen, Hjerting Lokalarkiv
Petra Jakobsen, ung pige 1937-1939
Marie Skov, forstanderinde 1948-1979
Inger Eriksen, forstanderinde 1986-1996
Dorte Kristensen, forstander 2001-

Aja Høy-Nielsen. Født 1944. Havnegade 69, 6700 Esbjerg. Sygeplejerske. Tilknyttet Dansk Sygeplejehistorisk Museum. Har skrevet artikler til fagblade, årbøger og portrætter til Dansk Kvindebiografisk Leksikon samt bøgerne: »Sygeplejersker i en provins – træk af sygeplejens historie og professionalisering i Esbjerg i årene 1890-1925«. Dansk Sygepleråd 1999 og »Emil Cold 1865-1953 – læge i Esbjerg. Lægen og mennesket, tiden og stedet«. Esbjerg 2005.

Erindringer fra Bække Mose

Af: Anders Jul Kristensen

Sidst på året i 1924 kom jeg til verden i en lille landejendom – dengang – noget forfalden, ved den sydvestlige side af den store mose, på den tid ofte kaldet Gispel Mose. Mine forældre overtog ejendommen efter en tvangsauktion, den var da på ca. 40 tdr. land, mager sandjord, ude af kultur, og besætningen bestod kun af et par køer.

Min mor stammede fra Kertemindeegnen, hvor jorden er anderledes givtig. Da min mormor hørte om, at hendes datter nu var blevet kone på en 40 tdr. land stor gård, klang det godt i hendes ører, idet det måtte garantere for en vis velstand. Det er os børn fortalt at ved min mormors første besøg i det jyske, efter at have beset forholdene der, drog tilbage til det fede Hindsholm, og fældede tårer over al den elendighed hun havde set. Min far stammede fra Hejnsvig egnen, så han have fået lynghede, sandjord og nøjsomhed ind med modermælken.

Jeg var den ældste af i alt 10 søskende, og da jeg lærte at tale, var det på fynsk efter min mor. Trods sine over 60 år i Jylland, vedblev hun at snakke fynsk, uden at der var jysk indblandet.

En enkelt begivenhed jeg husker fra min tidlige barndom er, min mor sad på tørvekassen og gav mig livstykke på. Imens kom jeg til at kigge op på den blå emalierede saltbøtte, der hang på væggen, på hvis låg der stod en blågul lakeret legetøjsbil i blik, som var en foræring til mig, den gjorde stor lykke.

Komfuret i køkkenet var af støbejern med to, tre kogesteder med ringe og en vandgryde til varmt vand forsænket ned i komfurpladen. I stedet for ringene kunne der sættes en støbjernsplade med »tapper« på, så den kunne fange varmen til et par strygejern. I stuen stod en kakkelovn, der ligeledes var af støbejern. I de to ildsteder blev der fyret med tørv fra mosen. De hentedes ind fra tørvehuset i en kurv, og blev hældt i tørvekassen. Det var et rart sted at sidde på tørvekassens låg op ad det varme komfur en kold vinterdag. Der blev tændt op med risbrænde og halm fra laden. Der var ikke altid lige godt aftræk i skorstenen, så kvalmede det af røg, og vi kom til at hoste.

I 1938 nedbrændte den trelængede sammenbyggede, hvidkalkede gård med bølgebliktag, en uforglemmelig, uhyggelig oplevelse. Et nyt stuehus var da under opførelse, så nu blev det til en helt ny velbygget gård, opført i rødt tegl med god plads til både mennesker og dyr. Gården fik navnet »Vestergård«, idet det var den gård, der lå længst mod vest ud ad Vittrupvejen i Bække nær grænsen til Lindknud Sogn.

Vi børn gik i Asbo skole, hvortil der var 2,5 kilometer. Vi handlede mest i Bække Brugsforening, hvor vores far en årrække var i bestyrelsen, »Brugs« Andersen var uddeler. Der havde de den såkaldte kontrabog, hvor der blev ført regnskab med de varer, der blev købt, og de æg vi leverede fra hønsegården, var delvis betaling.

Den nye gård på Vittrupvej, der blev opført efter branden i 1938. I baggrunden ses en del af mosen. Foto omkring 1950, i privat eje.

Mosens udseende og kreaturerne

Der hørte efterhånden adskillige tønder land mose til »Vestergård«, idet vore forældre opkøbte noget af nabomosen, som blev bragt i kultur, jo, de fik ord for at være flittige folk. I årenes løb voksede gårdens arealer til ca. 60 tønder land. Mosejorden var et godt supplement til de højere liggende agre, der ikke tålte tørke. I mosen var der god græsning for gårdens kreaturer.

Tydeligt erindrer jeg i 1930'erne, at næsten hele mosen fremstod som en enorm græsbe-groet flade, ifølge bogen Bække Sogn II henved 275 hektar, inddelt i fenner, der var ind-

hegnet med pigtråd, hvor der i sommerhal-våret gik kreaturer og græssede, en del af dem kom udensogns fra.

Da der på sine steder var ret dybe og til tider vandfyldte grøfter, kunne det af og til hænde, at kreaturer, der brød ud af fennerne, plumpe-de i. Hvis det blev opdaget i tide, hvad det ikke altid gjorde, blev Falcks kranvogn rekvireret, og dyret hejst op ved hjælp af en gjord, der møjsommeligt blev lag om livet på det uheldige dyr. Det var ret så dramatisk for os børn at over-være, også når far kom hjem fra mosen og berettede om, at et dyr var druknet.

I sommerperioden græssede køerne i

mosen, der var nok ca. 18 i alt, når der var flest. De blev om morgenen hentet hjem til malkning, hvilket indtil ca. 1944, da fik vi installeret elektricitet, foregik ved håndkraft. Ved den tid var der dog, på grund af tørvegravningen, ikke så mange køer tilbage på gården.

Den mælkevogn, vi havde derhjemme, havde den tidlige morgentur og skulle altså være den første på mejeriet. Derfor måtte vores far ud i mosen allerede ved firetiden for at genne køerne hjem. Efter malkningen blev de atter sendt i mosen, og det samme gentog sig til aftenmalkningen. Dengang var det ikke ualmindeligt, at køerne blev malket til middag også, om det var tilfældet derhjemme, husker jeg ikke.

Far sad på den trebenede malkestol og håndterede køernes patter for mælk, som i en lind strøm fandt ned i den galvaniserede spand, ofte sang han salmen: Blomstre som en Rosengård, så godt han kunne, gehør havde han ikke meget af.

Om foråret skulle der sås kunstgødning på markerne og i mosen. Det kunne hænde at det blev mig, der var kusk for de to heste. Jeg sad foran på den stive kassevogn, og far lå på knæ bagi. Med en håndskovl spredte han løs af kunstgødningen, der lå i en dyngge på vognbunden. Da det i forårstiden jo ofte er koldt og fugtigt, blæsende vejr, skete det, at jeg fik en part af gødningen lige i ansigtet, når vinden bar imod. Det behøver vist ikke nogen nærmere forklaring på, hvorfor dette job ikke var noget ønskejob. Efterhånden blev der anskaffet en mekanisk og mere hensigtsmæssig gødningsspreder.

Vi børn blev sat til at hjælpe til, så godt vi kunne, også med malkningen. På grund af manglende evner og lyst til landbrugsarbejde, blev jeg nok skånet noget. Delvis fordi mor mente, at jeg skulle have tid til at øve mig i violinspil. Hendes fætters søn, Niels Simon, var

med sit violinspil avanceret til at blive kongelig kapelmusikus, så der var noget at leve op til, selvom det var noget langt ude i familien. Da den Anden Verdenskrig brød ud ophørte mit violinspil, så noget godt kom der da ud af den krig.

Ungkreaturerne blev drevet ud i mosen om foråret og opholdt sig i en fenne til hen på efteråret. De skulle så vandes og tælles med mellemrum, Og når en eller flere brød ud, hvad der kunne hænde, skulle de jages ind igen. Vandingen foregik med en håndpumpe, som vi børn blev sat til at betjene. Pumpen skulle først spædes, så skulle cementkarret fyldes op med vand, også et noget træls job, at blive sat til.

Fennerne havde forskellige navne: Vinterfennen, Mølbyfennen, Pumpefennen, og Østerfennen. Navnene refererede til, at en mand ved navn Jesper Vinter havde nogle kreaturer i græsning på den første. Det samme var tilfældet med Mølbyfennen, der blev benyttet af en mand fra Sønderjylland. De to sidstnævnte navne forklarer sig selv.

Mosens lyde, lugte og dyreliv

De første erindringer jeg har om »æ mues« er nok lyden derudefra. Den karakteristiske lyd, som Horsesøgøgens svingfjer gav fra sig, når den gik ned i pludseligt dyk.

Bekkasinen var den gang almindelig i mosen, en sky fugl som en jæger skulle være rask i vendingen for at få ram på.

Viber så og hørte man overalt, ligeledes den ret store fugl Regnspoven, samt Hjejler. Begge fuglearter, der er nemme at kende på deres karakteristiske fløjten.

I jagttiden var det dengang noget af en svir at være jæger i mosen. Man traf på agerhøns derude, mens ænder og fasaner dengang ikke var så almindelige. Vi havde lejet jagten ud til

*Kultivering af
Bække Mose
omkring 1925.
Foto i Bække
Lokalarkiv.*

en familie Ussing fra Erritsø ved Fredericia. Hvor meget de fik ud af at gå på jagt med deres hunde på gårdens marker, husker jeg ikke. For os drenge var det en svir bagefter at støve området igennem for at finde afskudte patronhylstre. Et flot patronhylster der endnu duftede af krudtrøg, var værd at samle på.

Der kunne også høres motorstøj fra mosen, når en af datidens traktorer, af mærket Fordson, trak en fræser henover et moseareal. Det var en petroleumsdrevet traktor med brede baghjul, for at traktoren ikke skulle synke førerhus var der slet ikke tænkt på dengang.

Violinspilleren

Et eller andet sted på den anden side af mosen kunne man på stille sommeraftener høre én spille violin, bl.a. »Sæterjentens søndag«, det gav en helt egen stemning. Jeg har siden hen fundet ud af, at det var en herre, hvis fulde navn var Hans Skøde Donslund. Han sad på en

stol udenfor sin lille ejendom nordvest for mosen og lod de smægtende toner fra sin violin lyde.

Jeg lærte ham og hans kone Minna at kende mange år senere, da jeg som elektriker, kom i deres hus, efter at de var flyttet til Teglgårdsvej i Bække. Af og til stak jeg hovedet indenfor til de flinke folk, der fik jeg fortalt sagens rette sammenhæng. Efter at vi havde indtaget en snaps fattede Hans Skøde Donslund så violinen og spillede, sin høje alder til trods, løs på instrumentet, f.eks. »Trædballehus Polka« og hans selvkomponerede »Møllevæls«, stilet til Bække mølles 100 års jubilæum i 1947, i hvis anledning møllen blev flot sat istand. Bække Mølle forfaldt efterhånden totalt og er for længst helt fjernet.

Dansk Folkemindesamling har optaget en del af de melodier Hans Skøde Donslund har komponeret. Han, der var ud af spillemandsslægt, kunne også traktere med trækbasunspil til morgensang ved sølv- og guldbryllupper.

*Tørvegravning i
Bække Mose ca.
1942.*

*Foto: Bække
Lokalarkiv.*

På stille sommeraftener kunne man også opleve, at der blev brændt lynghede af på den anden side af mosen mod Sønderhedesiden, i mørkningen opstod der et rødtligt flammeskær, en egen røgduft kunne anes derfra.

Kanalen på den anden side af mosen (nord) aflagde vi knægte af og til et besøg. Der var ikke farbar vej hele vejen derover, men vi gik tværs igennem. Vi lurede på hundestejler, som vi fangede med net og hældte på syltetøjsglas. Vi fangede også Vandkalve og Guldsmedelarver, som vi kom på større glas, tog herligheden med hjem for nærmere studium. Jeg tror dog ikke, vi kunne holde liv i menageriet ret længe.

Hugorme var der en del af, især i grøftkanterne. Vi holdt os gerne på solid afstand af dem, men betragtede de fæle slanger med nysgerrighed og gru, hvis de dukkede frem for øjnene af os.

Et pudsigt optrin fra dyrenes verden skal lige flettes ind her. Vor nabo mod vest, Hans Ravn,

på gården »Ingeborgsminde«, som der hørte over hundrede tønder land til, havde en mergelgrav, hvor der kunne bades. En sommerdag blev nogle folk, der arbejdede i mosen, vidne til et spektakulært optrin. Et par karle kom løbende i fuldt firspring hen over mosen, med skrækken malet i ansigtet, de stilede direkte mod mergelgraven. En bisværmer var lige i hælene på karlene, så de sprang lige på hovedet i vandet i den frelsende mergelgravs forplumrede vand. Bierne, anført af dronningen, opgav forfølgelsen, efter at have taget et par runder over vandspejlet. De gode karle kunne så ånde lette op – i ordets bedste forstand.

Tørvegravning

Som før nævnt fyredes der næsten udelukkende med tørv i mit hjem. Så når det blev sommer, var det med at komme ud i mosen og grave tørv, hvilket foregik med håndkraft i hvert fald indtil krigsudbruddet i 1939.

Vor far håndterede tørvespaden af hvilke fandtes to slags, den almindelige og »maskinspaden«, der var udformet med et vinkelret skær, og et ekstra håndtag, så der kunne skæres to sider ad gangen, og løftes en lang luns tørvedynd op på én gang. Far lod sig nøje med den almindelige spade, den var til at betale sig fra og nok mere handy.

Først blev der gravet overjord af, det var jo selve overfladen, der var begroet med lyng, græs, eller andre planter, som blev kastet tilbage i graven. Derefter kom selve tørvedyndet til syne til en dybde af halvanden til to meter. På sine steder i den nordøstlige del var der omkring fire meter dynd i en sort kvalitet, der var den bedste, ellers var dyndet rødligt og noget løst i det. Den dårligste kvalitet blev kaldt for »hundekød«, den var noget trævlet og ikke nem af skære i. I vores del af mosen var det nok mest de to sidstnævnte slags, der gjorde sig gældende.

Dyndblokkene blev skåret ud i tørvebænke, således kaldtes den væg i graven, der blev skåret tørv af. Disse blev lagt på land, skåret ud i tørvestørrelse, og derefter lagt på tørvefjæl, som var et par sammentømrede brædder på tre- fire meters længde. I den ene ende blev der forspændt en hest, og en af os børn fik besked på at lade hesten trække læsset hen til læggepladsen, hvor de nyopgravede tørv blev lagt ud til tørring. En sådan udbringning af tørvene sås også besørget af en lang trillebør, der kaldtes en kat. Ved brug af en sådan, sparede man hesten, men det kostede til gengæld armkræfter, ikke mindst da hjulet, der var af træ med jernring omkring.

Vi havde madkurv med i mosen, hvis da ikke vores mor kom med denne. Vi nød at sidde på kanten af tørvebrinken og få os noget til føden, når det blev ved den tid. Tørsten blev slukket ved saftevand eller stakitøl, hvidtøl i en fem-

liters flaske anbragt i et træstativ, der fra navnet stakitøl. Hesten stod tøjret og gumlede løs af sin fyldte mulepose.

Var det en tør og lun sommer, var det en svir at have med tørvegravning at gøre, bl.a. kunne man nøjes med at vende tørvene en enkelt gang. Var det en fugtig og kold sommer, skulle tørvene vendes flere gange, eller de skulle stuves, det vil sige lagt op i facon som en bikube, hvori vinden kunne få frit spil. Til allersidst blev tørvene, inden de skulle læsses på vogn, strevlet sammen med en rive, og derefter kørt hjem til tørvehuset, som nok efterhånden var i bekneb for en ny forsyning tørv til nytte for den forestående fyringssæson.

Hver sommer, ikke mindst i krigsårene, kom der fra »Asserbølgård«, der ligger et par kilometer syd for Lindknud, en flok, som vi kaldte »de kriminelle« sammen med deres ledere. »Asserbølgård« fungerede dengang som et åbent fængsel, så vidt jeg var underrettet, og var den sidste station før løsladelsen. Opvarmning af de store bygninger krævede mange læs tørv. Efterhånden gik de over til et motordrevet presseværk. Bygningerne på »Asserbølgård« anvendes nu til andre formål.

Også firmaet Brødrene Ludvigsen fra Agerbæk, der drev møbelfabrikation, var i nogle år at træffe i mosen. Både de og »de kriminelle« holdt til neden for gården »Hofskræddergård«, i et stykke af mosen, der var lyngbegroet og som aldrig havde været kultiveret.

Tørvefabrikation

Efterhånden blev Bække Mose rammen om en egentlig tørvefabrikation, der især under Anden Verdenskrig tog et voldsomt omfang.

Jeg vil nok sige, at der næsten herskede klondykeagtige tilstande i Bække by og omegn i tørveårene. Der kom nærmest en invasion udefra af alskens slags folk for at deltage i tørveeventyret.

Arbejdere i tørvegraven hos Legarth i Bække Mose omkring 1935-1950. Foto i Bække Lokalarkiv.

Her var der gode penge at tjene i en periode med arbejdsløshed, for de der havde kræfter og lyst dertil. De fremmede udefra boede på bedste beskab, i værelser, på staldlofter, i udhuse, og i lemfældigt sammentømrede barakker. Fabrikanternes lønninger til bisserne blev for nogens vedkommende omsat i kortspil, rafing og drikkeri på kroen. Man hørte i og efter tørvetiden folk sige: »Det er en rådden tid«

Det er nok ikke usandt, at det var de færreste fabrikanter, der fik overskud af tørveproduktionen. Var det en regnfuld sommer, blev der ikke fremstillet så mange tørv, hvilket jo gik ud over indtjeningen. Våde tørv er ingen god salgsvare, med mindre de havde været udsat for hård frost, så kunne de jo virke tilforladeligt tørre. Var sommeren tør og solrig, var der gang i den, beruset af det gode vejr, blev der fabrikeret tørv til helt hen omkring september, så nåede de sidste tørv ikke at blive tørre – så var man jo lige vidt. Så det var med at besinde sig, det var der trods alt nogle af fabrikanterne, der gjorde – tror jeg nok.

Der blev snakket om, at der var hen imod 100 foretagender i gang og ligeledes hen imod 1000 ansatte derude – når det gik allerhedest til i Bække Mose. I min erindring står, at der var hele seks-syv ælteværker, ellers pressere, nogen med avanceret tilbehør.

Den første tørvefabrik, Legarths Ælteværk, låovre ved Bække siden. Maskineriet blev trukket af et lokomobil fyret med fast brændsel, der lod sin dampfløjte lyde ved arbejdstids begyndelse og ophør. Fabrikken tilhørte gdr. Jørgen Legarth »Bækkegård«, der også ejede »Bække Møllegård«. Jeg har kun set den foretagsomme herre i glimt, men husker ham som en markant skikkelse.

Værket lå ved den gode del af mosen, hvor der, som før nævnt, var tørv af både kvantitet og kvalitet. Der blev af og til gravet moseeg op. Legarth kørte i en Chevrolet årgang 1928, hvor karosseriet var opbygget i både træ og stål, f.eks. dørstolpen var af træ. Jeg lånte senere i mit liv en mage til, hvor dørstolpen faldt af på grund af råd, således at det blev til åben vogn.

*Æltemaskine til tørvefrembringelse. Bække Mose.
Foto i privat eje.*

*En lille pause i mosearbejdet i Bække Mose.
Foto i privat eje.*

»Nylandia«

Omkring 1938 blev tørvfabrikken »Nylandia« etableret. Det var et ælteværk, som lå lige øst for mit hjem,

Værket ejedes af gdr. Laurids Lykke Teglgård, dog var der vistnok til at begynde med flere parthavere såsom J. Legarth, J. Jensen Rugholm og installatør Henrik Ehlers, Vejen. Henrik Ehlers var fra Bækkeegnen og drev en større elforretning i Vejen, men havde samtidig en mindre landejendom ved Bække, og derved blev han ved at være Bækkeborger.

Efter at et sjak havde opgravet tørvedynden, blev den på tipvogne trukket af en skinnetraktor kørt til ælteværket, hvor det blev tippet ned i æltemaskinen, hvor materialet blev findelt og opslemmet med vand. Der skulle en stor vandboring og en stærk pumpe med en stor vandbeholder til for at holde værket tilstrækkeligt forsynet. Derefter blev denne dyndvælling ført op i dyndkassen med en kopelevator. Den store kasse var af træ og stod forankret på solide træstolper. Af praktiske grunde skulle dyndet jo føres til vejrs, så dyndvognen kunne køre ind under, hvorefter der blev åbnet for lemme, og dyndet fossede ned i vognen, der var en stor trækasse sat på gummihjul. Det pjaskede til alle

sider, så alt i nærheden blev pyntet godt til, også folk og fæ, det hørte med til håndteringen. Dyndvognen var forspændt to-tre heste, og kørtes af »Dynd Ejnar«, der vistnok hed Vejgård til efternavn. Senere da man efter besættelsestiden igen kunne få benzin, blev der anskaffet en lastbil til at køre dyndet ud på læggepladsen – der skulle det jo ud, enten det foregik på den ene eller på den anden vis. Der var inddraget adskillige tønder land til formålet. Her blev det hele pløret ud i et passende lag for derefter at antage en fast konsistens, at blive tromlet over med dyndtromlen, der var et gitterværk i firkanter med tørvefacon, den var hestetrukket. Når de facontromlede tørv var nået at blive næsten tørre, blev de vendt, enten med håndkraft, rive, eller en hestetrukket høvender. Næste skridt var strevling i lange rækker, stuvning forekom kun sjældent. Efter hele denne proces blev tørvene læsset på hestetrukket vogn eller på ladet af en lastbil kørt til forbrugeren eller til Bække Jernbanestation, hvor de blev vejret, og vandprøver udtaget. Til ælteværkets drift hørte en stor éncylindret stationær motor, petroleums- eller dieseldrevet. Lidt hen i 1940'erne blev den udskiftet med en elektromotor.

I tilslutning til fabrikken »Nylandia« blev der bygget en lille enlænget landejendom, stuehus og stald/lade i forlængelse af hinanden, ud til Vittrupvejen. Her boede Chresten Egs-gård med familie i nogle år, han stod for noget på ælteværket. Efterhånden fik familien foden under eget bord, idet de flyttede til Chrestens fødegård »Egsgård« på Vorbasse Sønderhede. Senere flyttede Peder Udesen med familie ind på ejendommen. Han var pantefoged i kommunen blev senere ejer af gården »Margrethenborg«. Derefter kom L. Lykkes bror, Peter Lykke, til ejendommen, som også kaldtes »Nylandia«. Han bistod i en del år ved den tørve og formbrændselsproduktion, der foregik. Nu er ejendommen og dens jorder forlængst overgået til rekreativt område for jægere og byfolk.

Somrene 1940 og 1941

Det var først på sommeren 1940, efter krigsudbruddet i september 1939, vi kunne mærke begyndelsen til den omfattende tørveproduktion i Bække Mose, ud over de par værker der allerede var i gang. Det første, jeg husker, var en tøv tøv lyd, der kom østfra, ude i mosen. En to-takts Bukh dieselmotor var det, der frembragte denne, i mine ører, lifflige lyd. Motoren trak en pumpe, der sørgede for afvanding af tørvegraven, ud i afvandingskanalen, der havde sit udløb i Holmeå.

Snart efter kom der flere motorer til, og presseværkerne holdt deres indtog. Det var modsat en kødhakker, knivene sad forrest på akslen og modtog dyndblokkene, der blev leveret via en transportør af et par arbejdere, der stod i graven og skar dyndet fri og læssede det i transportøren. Efter knivenes findeling fortsatte dyndmassen gennem en snegl for at ende i en tragtformet tud, hvor det kom ud af. Med facon som en tørv, og blev det af en arbejder rask skåret af i en aflang blok og lagt på en vogn med et stort fladt lad – en såkaldt rulle-

vogn med en rulle midt under vognen, som hjul for køretøjet. I den ene ende forsynet med en krog, så en hest kunne forspændes. Kusken var gerne en stor dreng eller pige, som så førte rullevognen ud til læggepladsen, hvor en arbejder aflæssede blokkene og med en skarpslebet greb delte blokkene ud i den rigtige tørvestørrelse. En tom vogn stod klar til returkørsel – tre vogne var således impliceret i opgaven.

I sommeren 1941 var min bror Olav og jeg beskæftigede som kuske ved en presser, der var i gang lige øst for den hjemlige mose. I høj-sommeren, i de lyse nætters tid, kørte vi i døgn-drift, de voksne i treholds skift, os kuske i to hold, d.v.s. 12 timers arbejdsdag, den korte sæson skulle jo udnyttes – det er, hvad der står i min erindring. Det var en drøj ensformig tjans, hvor Jørgen Ø. Pedersen på et af holdene stod ved presseren og tog fra og lagde det ,der kom ud af presseren på rullevognen. Han var en oratorisk begavelse ikke mindst overfor os mere eller mindre sagesløse kuske, når vi, efter hans mening, ikke var hurtig nok i vendingen.

De voksne arbejdede på akkord. Jørgen Ø. Pedersen lod heller ikke Fynboen og Skøt fra Øster Gesten Mose, der stod i graven, gå ram forbi, men de store ord bundede ikke så dybt – det gør de jo i reglen ikke. Jørgen Ø. Pedersen var vistnok en af de førende ved presseren. Mange år senere, efter at jeg have nedsat mig som selvstændig elinstallatør i Bække, hvor Jørgen Ø. Pedersen blev vores kunde, var han nu blevet en fredsommelig herre. Han og hans familie boede i Bække, hvor der nu blev drevet en velrenommeret dræningsmesterforretning. Vi mindedes tiderne i mosen og morede os derover.

Selvom vi havde lyse nætter, var der i timerne omkring midnat behov for at se sig godt for, for særlig lyst var det nu ikke, slet ikke i gråvejr.

Legards tørvfabrik i Bække Mose omkring 1945. Ælleværket, hvor mosedynd blev blandet med vand.

Foto i Bække Lokalkarkiv. B. 100517

I klart vejr kunne vi på det tidspunkt skimte lysglimtene fra de allieredes bombetogter over Nordtyskland.

Tørvebisserne

Troldhede-Kolding-Vejen Jernbane sendte i højsæsonen særtog til Bække Station et par gange i døgnet. De tog tørv med til Kolding, hvorfra de blev fragtet videre ud i landet. Der blev anlagt et ekstra læssespor til formålet. Far havde en solid gummivogn, som det kaldtes dengang, en vogn med understel fra en lastbil med luftgummihjul, der kunne laste 3.300 kg. Den var købt hos vognmand Bernhard Larsen, Lindknud. Far havde også et par gode heste at spænde for, selv var han meget arbejdsom, hvad der også krævedes. En god aflønning derfor havde han fortjent, og fik det forhåbentlig også.

I 1943 undersøgte far mulighederne for at komme til i vintersæsonen at køre med Brunkul fra lejren i Troldhede, han mente der var gode penge at tjene der. Det var meningen, at en af egnens karle skulle derop med vogn og heste. Det blev dog ikke til noget, da den gode karl viste sig at være mere interesseret i kortspil, som i hårdt arbejde. Så tog vores far selv

derop med sit køretøj. Læsset til med hakkelse og korn, som foder til hestene, det var en tur på en hel del kilometre. Olav, der var konfirmeret, tog sig, sammen med vores mor, af gårdens drift den vinter, mens manden på gården var væk.

I den hjemlige mose var der skiftende tørvproducenter. I 1940'erne var der en entreprenør, Toft Nielsen fra Vembegnen syd for Lemvig, der producerede tørv sammen med vores far. Det var flinke, stabile folk, han havde med sig, der trofast mødte op, når sæsonen begyndte. Toft Nielsen stod for arbejdet sammen med sin bror Karl, derudover var der Richard, kaldet »æ buwn« – bonden – og hans bror Ejnar, samt Evald og hans bror Richard, der kaldtes »æ Sømand« – for at skelne mellem de to enslydende fornavne. Sidstnævnte havde sejlet udenlands og var således i besiddelse af det engelske cigaretmærke Players, en velduftende cigaret af Virginia tobak. De var, på en enkelt nær, ugifte, og havde andre gøremål for udenfor tørvsæsonen, bl.a. dræningsarbejde. Der var også en stor og stærk Fynbo, som gjorde sig bemærket ved at have en skovl med uden krykke, håndgreb, men det lod han sig ikke gå på af. Dengang var det vanskeligt at skaffe ordentlig håndværktøj.

Tørvesjakket stak med stort velbehag en pris Gøteborg snus i munden af og til – jeg betaktede mig for deres tilbud om prøvesmagning. I deres sparsomme fritid gik de ikke af vejen for et spil kort, dog ikke uden penge. Ellers var det stiltfærdige folk, som kom til at høre vort hjem til. Kost og logi fik de derhjemme eller i nabolaget. En overgang, da det gik hedest til, havde de derhjemme mindst 30 »tørvebisser« på kost, så der var noget for mine forældre at holde styr på. Bispisningen forgik i laden, landbruget var jo delvis nedlagt i disse år. Mor skriver i sine erindringer, at hun havde en pige som med-

hjælp, der efterhånden led af træthed, forårsaget af omgang med én af pensionærerne.

Efterhånden som gårdens marker blev anvendt til læggeplads for tørvene, havde vi kun én ko tilbage, som nok havde sit hyr med at levere mælk nok til den store husholdning. Det traditionelle markarbejde var næsten ophørt på de op til mosen liggende landejendomme.

Hans Kristian Fynbo

Hans Kristian Fynbo, hans rigtige efternavn var Larsen, var eneboer i et primitivt blikskur beliggende i naboplantagen tilhørende Oskar Rosengren. Hans ernærede sig som daglejer i mosen og i nærliggende ejendomme, når det ellers passede ham. Han var ikke altid lige ædruelig, drak for sig selv, stor og stærk var han, god til at stå i en mødding for at læsse møg på vogne. Var han i det lune, kunne han være underholdende og bl.a. synge for os. Til andre tider kunne han være mærkelig, så vi børn var ikke trygge ved ham. Hans liv sluttede midt i 1950'erne. Han blev fundet død i vor nabo Johannes Christensens kartoffelmark.

Der var en fynbo mere, nemlig Peter Fyn, han var og forblev ungkarl. En nydelig og omgængelig mand var han. Han var en af de mange, der kom til Bækkeegnen i begyndelsen af »tørvetiden« og blev hængende på egnen, hvad nogle få andre også gjorde. Peter Fyn boede en del år hos gdr. Hjalmar Andersen. Heller ikke han nåede ikke at blive en gammel mand, tiltagende svækkelse gjorde det af med ham.

I en lille træbarak, der blev opført under krigenovre på »Nylandia«s jorder, sådanne primitive beboelser var der en del af ved mosen i de tider, boede der en enlig mor med sine fire voksne sønner. De hed Christoffersen til efternavn og kom vistnok fra det østjyske. Det var en stovt kone, og sønnerne var flotte mørkhårede, stærke mandfolk. De kørte bl.a. tørv til Bække

Station med en lastbil. Jeg var en enkelt gang med på turen, vi læssede tørvene med greb ind i en lukket banevogn, det krævede sin mand. Der skete det tragiske med sønnerne, at de blev angrebet af tuberkulose, og de tre af dem døde af den frygtede sygdom.

»Nylandia« havde de en ung skinnetraktorfører, en Strårup, fra en gård på Koldingegnen med en lys fremtid for sig, skulle man synes. Han var ellers landmand, men tog i mosen for at tjene penge. Også han blev ramt af sygdom og døde. Det var lungebetændelse. Det var før penicillinets tid.

Det siger sig selv, at vi der kendte til disse mennesker, ikke var uberørte over deres tragiske skæbne.

Da Vembfolkene kom og arbejdede sammen med vor far – han lagde mose til, og de havde arbejdskraften, var der rimelig god økonomi i produktionen. Da mosetiden var omme i sidste halvdel af 1940'erne, skulle der jo atter drives traditionelt landbrug på vores egn. Men da den hjemlige mose, der før var græsbevokset og givtig, lå hen som en ødemark, og agerjorden var ude af kultur, så var der ikke meget tilbage at starte et nyt kvæghold op på. Far havde dog, i forhold til de fleste andre, været så fremsynet, at den afrømmede overjord blev planeret ud, så »Vestergårds« mosearealer relativt hurtigt blev genskabt til korndyrkning og græsfenner. Det var ikke mindst Toft-Nielsen's fortjeneste. Han der var dræningsmester forestod noget af arbejdet med dræning og mergling. I løbet af få år var der igen ordnede forhold på »Vestergård«.

Elektriciteten i mosen

Omkring 1943-44, blev der installeret elektrisk strømforsyning til afløsning af petroleumslamper og motorer derhjemme og i nabolaget. Vi blev forsynet med strøm fra Sydvestjysk Andels

Elektricitets Forsyning, S.A.E.F., i daglig tale kaldet Karlsgårde. Et mindre vandkraftværk ved Varde, som blev ledet af den navnkundige M.K. Nielsen-Højslev. Hovedparten af strømmen blev nok leveret fra Esbjerg Dampcentral, der blev forsynet med brunkul fra Søbylejerne ved FASTERHOLT. De med brunkul tungtlastede lastbiler passerede også igennem Bække efterladende sig spor af kuldrys.

I skellet mellem vores mark og »Nylandia«s læggeplads, blev der placeret en transformator, højspændingslinierne kom fra Vittrupside.

Der blev fra vest af S.A.E.F. og fra øst af K.O.H. Kolding Oplands Højspændingsforsyning ført strøm til Bække mose, hvor der blev placeret transformatorer. Da forstummede lyden fra de brændstofkrævende motorer til fordel for de mere stiltiende og mere stabile elektromotorer, der fremover stod for trækraften for tørveproduktionen. På grund af den herskende mangel på bl.a. kobbertråd og elmåster og for få penge, blev der på sine steder ophængt pigtråd på granrafter, og trådene kunne hænge så lavt, at de var indenfor menneskelig rækkevidde, ikke ufarligt, dog var der stor spændingsfald i denne lemfældige form for ledningsføring, som ikke fik lang levetid i mosen. I øvrigt blev der adskillige steder ladet hån om i sikkerheden i omgangen med det elektriske, det flød med dårligt isolerede kabler og andre elektriske dele, der skulle jo for enhver pris holdes gang i tørveproduktionen. Nogen er vel kommet til skade, men man synes ikke at have hørt om egentlige ulykker desangående. I vore dage havde produktionen fået stopforbud, inden den var nået at komme i gang.

Da tørveproduktionen ophørte for »Nylandia«s vedkommede, årstallet huskes ikke, fortsatte de med smuldskrabning til produktion af formbrændsel. Denne proces forgik i mosen. Ved at skrabe lag efter lag af tørvemulden,

indtil man nåede bunden, og der ikke var mere at komme efter. Formbrændselsfabrikken lå lidt nord for ejendommen. Den bestod af primitivt opførte træbarakker, hvor et par ældre stampere tog sig af formbrændselsproduktionen. Også andre steder på vor egn var der gang i dette stamperi.

Tilbageblik og eftertanke:

I en del år blev der skrabet smuld i Bække Mose af et firma fra Gesten, hvoraf der blev produceret sphagnum. Denne produktion ophørte i 1990'erne, da der ikke længere kunne opnås tilladelse fra fredningsmyndighederne til yderligere smuldskrabning i mosen.

For få år siden kørte jeg en aften i maj en tur ud i mosen primært for at lytte til Nattergalens sang og fik den tanke, at mosen nu igen er vendt tilbage til naturen til trods for, at der iflg. bogen Bække Sogn II kun skulle være blevet opgravet ca. 85 hektar af mosens samlede areal. Som følge af, at det er sket noget usammenhængende her og der, kom næsten hele mosen til at henligge i et stort morads, der efterhånden tilgroet med selvsåede løvtræer af forskellig art, der for længst har nået deres fulde højde. Så nu fremtræder arealet mere som skov end som tørvemose, nok til mere gavn for dyr end for mennesker, da det er ret ufremkommeligt at færdes derude.

Artiklen er bearbejdet og forkortet af redaktionen.

Anders Jul Kristensen. Født 1924. Stationsvej 15, 6622 Bække. Fhv. El installatør.

En barndom på Esbjerg Havn 1930-1948

Af Verner Gorridsen

Den 24. Februar 1930 kom jeg til verden på Sømandshjemmet Ny Havn ved Fiskerihavnen i Esbjerg, og her boede jeg, indtil jeg i september 1948 begyndte det medicinske studium i Århus. Mine forældre Hans og Kirstine Gorridsen var efter et par år som bestyrerpar på sømandshjemmet »Gl. Havn« i 1929 blevet bestyrerpar på »Ny Havn«¹. Begge var født i 1899. Far var fiskersøn fra Skærbæk ved Kolding Fjord, mor var gårdmandsdatter fra Hammel-egnen. Far var diakon og mor var økonomauddannet fra hotelkøkken i Århus. Vi var i alt fire børn: En storesøster, født i 1928, dernæst mig og siden to søstre.

Tilværelsen »om bord« på Sømandshjemmet:

Vor lejlighed lå på første sal med syv vinduer ud mod Trafikhavnen og Fiskerihavnen. Pga. en travl arbejdsdag for far og mor fra tidlig morgen til sen aften havde vi privatpige og opholdt os som små af praktiske årsager mest i »privaten«.

Familien spiste morgenmad sammen i privaten. Senere – i den skolepligtige alder – desuden altid eftermiddagskaffe sammen, også i privaten af hensyn til familielivet og den livlige snak om vor skoledag og vore oplevelser. Alle øvrige måltider blev indtaget til fast – meget fast – tid i spiserestauranten sammen med de boende, hjemmeværende fiskere m.fl. Måltidet blev »annonceret« ved, at far eller førsteservitricen gik rundt i lokalerne i stueetagen med husets store messinggongong og slog på den

med køllen, hvis hoved var indbundet i vaske-skind. Dette slagtej blev en kardinalting i vor dagligdag. Altid flot pudset og altid at finde på sin faste vægplads. Det var meget disciplineret, og måltiderne startede præcis kl. 12 og kl. 18.

Så gik man til bords, og far startede med en bordbøn. Ingen støj eller uorden før far var færdig. Bestyrerfamilien havde eget bord, hvor vi børn fra små havde vor faste plads og lærte bordskik. I øvrigt var der ingen fast bordplan for de øvrige, men de unge fiskeres interne samvær gav som regel visse faste mønstre.

På hverdage serveredes to varme retter. Jeg er fostret op med talrige forskellige slags grød og supper samt kød- og fiskeretter *en masse*. Mors målsætning var, at maden skulle være sund, god, velsmagende og rigelig, og det lykkedes hver gang. Man kendte ikke til kræsenhed, men spiste uden kommentarer den mad, der kom på bordet.

På søndage var der gjort lidt mere ud af maden, der var altid dessert, og der var hvide duge og plattémage på alle borde samt vand i karaffer, men ingen isklumper. Det var ikke opfundet som »hvermandseje« endnu. Vi havde kun isskab.

Til aftensmaden kl. 18 var der først en varm ret og derefter brød, smør og pålæg – hjemmelavet forstås. Drikkelse var husholdningsøl og te. Indtil ombygningen af sømandshjemmet først i 1940'erne var der to køkkener: det ene var »koldt køkken« til kafferestauranten med

Forstanderfamilien på sømandshjemmet "Ny Havn" med de tre ældste børn. Fra venstre Hans Peter Johan Gorriksen (1899-1965), artiklens forfatter Verner (f. 1930), Aase Elisabeth (f. 1928), Karin 1931-1973) og fru Kirstine Gorriksen, f. Jensen (1899-1991).

kaffe, brød og smørrebrød, det andet til spisere-
staurationens middagsmad og varme retter.
Ved ombygningen blev de slået sammen til et
stort køkken.

På sømandshjemmet startede hverdagen
med morgenkaffe til lastarbejderne ved den
tidlige morgenløsning af kuttere, der var lan-
det dagen i forvejen og tilmeldt losning ved
Auktionshallen. Som oftest var det ved fire-fem-
tiden om morgenen. Kl. 8.15 var der morgen-
andagt i privaten for den del af personalet, der
kunne undværes. Vi børn var fast inventar, før
vi nåede den skolepligtige alder. Herfra stam-
mer vor indlæring af morgensalmer.

Om aftenen var der hver dag kl. 21 aftenan-
dagt i restaurationen. Her deltog alle, som

oftest også de boende gæster, også dem, der
ikke tilhørte fiskerbefolkningen. Andagterne
var korte og blev ordnet af far, men der blev
sunget rigtig meget. Herfra stammer især mit
kendskab til aftensange, årstidssalmer og
fædrelandssange. Alt fra Grundtvig til Jeppe
Aakjær blev benyttet. Især under besættelses-
årene 1940-45 gik mange aftener med sang. Kl.
23 blev hovedindgangen låst, og far gik over i
Auktionshallen for at se på opslaget, hvornår
første fiskeauktion var næste morgen samt hvor
mange kuttere, der var tilmeldt. Det gav ham et
skøn over, hvornår der næste morgen kom folk
til morgenkaffe og hvor mange. Efter dette
skøn blev bordene dækket i kafferestaurationen,
så de var klar til servering.

Det grundlæggende formål med opførelsen af sømandshjemmene i de større danske havnebyer var, at de skulle være aktive og kristne hjem og tilholdssteder for fremmede søfolk og fiskere, der var besætninger på de anløbne fremmede kuttere og handelsskibe. Derfor fastholdt man den kristne dagligdag på hjemmene, og således også på sømandshjemmet »Ny Havn«. Dette koncept medførte afholdelse af en del møder søndag aften. Far forvaltede dette med megen indlevelse og kreativitet. Der kom mange kendte talere, såvel lægfolk som indremissionærer og sømandsmissionærer, kristeligt indstillede politikere, præster og andet godtfolk. Kendte lokale kræfter blev under besættelsestiden benyttet i stor udstrækning. Jeg mindes en ubrudt række af taler og talere med tydelig indremissionsk baggrund og andre med mere underholdningsværdi. Skolefolk, der magtede oplæsningens kunst, lokale sangkor og musikalske fiskere, der håndterede violin, guitar eller harmonika – altid med et lødigt indhold, og der afsluttedes med aftensang og andagt. Disse aftener var tilløbsstykker med fuld hus. Foruden skibenes besætninger kom mange af Vesterbyens indbyggere på disse aftener. Der var alvor og gammen, og disse møder og sammenkomster gav os børn et tæt kendskab til mange forskellige familier i byen, og der stiftedes mange kontakter mennesker imellem.

Både dengang og nu som voksen bekræftes min fornemmelse af en interessant opvækst med en bred buket af alle slags folk, der strømmede igennem mit barndomshjem, som næsten på højskolemaner var et kraftcenter på havnen for alle uanset politisk og religiøst tilhørssted.

Der boede ikke mange mennesker på havnen, og vi var stort set uden naboer. Derfor levede vi børn uden mulighed for at lege i kvar-

Børnefremmede foran Sømandshjemmet Ny Havn. Drengen i den hvide skjorte med hvide flipper ved den høje piges side er mig. Pigen m. hvid sløjfe i håret er min søster Karin. Pigen t.h. m. fletninger er søster Aase. Bagest t.h. ses den hornmine fra 1. verdenskrig, der blev opsat som offentlig indsamlingsbøsse til hjælp til fisker- og sømandsenker. T.v. ligger vor schæferhund »Barü«.

teret med andre, i modsætning til børn, der boede i selve Esbjergs Vesterby. Men vi kedede os aldrig. Vi lærte at fantasere og lege med hinanden, og ingen af os har mindet om »ensomhed« under opvæksten.

Bortset fra at vi ikke lige måtte færdes ved kajerne, drev jeg omkring og sugede alle indtryk ind fra særdeles aktive og spændende omgivelser, hvilket ikke var enhver knøs givet. Jeg erindrer svagt stormene med de mange druknede fiskere 1936 og 1938. Mange detaljer fra især 1938 – da jeg var otte år – står endnu i min erindring. Specielt huskes det ekstraordinære højvande i 1938, hvor havnebassinernes kaj anlæg stod under vand. Langs sømandshjemmets sokkel stod vandet nok en halv meter op. Når de kutterbesætninger, der boede om bord, skulle op på hjemmet at spise, kom de roende i kutterens redningsjolle, altid af typen norsk pram, som blev fortøjet, hvor det var muligt ved udvendige dørhåndtag eller af tunge og lange faste rækker af cykelholdere af

De fire børn på sømandshjemmet »Ny havn«: Åse, Kirsten (f. 1937), Karin og Verner. Til venstre fru Gorrisen og på trappen noget af hjemmets personale. (8010/2)

jern anbragt langs murene. Al anden færdsel på havneområdet var umulig, og skolegang var udelukket i et par dage. Denne storm, der kostede omkring 25 fiskere livet på havet, gjorde et voldsomt indtryk på mig. Far og mor kendte næsten alle familierne til de omkomne.

Af det brogede og på mange måder righoldige persongalleri, der gennem min opvækst strømmede gennem vore stuer, vil jeg nævne enkelte: Bestyrerparret Kynde på sømandshjemmet »Gl. Havn« i perioden 1904-17, i daglig tale kaldt Pappa og Mamma, blev mine gudforældre. Byens præster: pastor Poul Bentzen sognepræst ved Zions Kirke, pastor Birke, også ansat ved Zions Kirke, provst Kjærgaard, sognepræst ved Vor Frelzers Kirke, sognepræst Johannes Pedersen, Dejbjerg, også kaldet »Dejbjergpræsten«, kendt i store dele af Vestjylland pga. et særdeles humoristisk, uhøjtideligt og filosofisk gemyt, lærer og landstingsmand Poulsen, Stenderup syd for Holsted, læge Johannes Hoff (kaldet dr. Hoff) tidl. forstander for Diakonskolen i Århus på tidspunktet for fars ophold på denne. De havde et specielt og

nært forhold til hinanden trods aldersforskellen, stammende fra dyb og gensidig respekt og begges udstrålende personlighed. Desuden Chr. Bartholdy, Indre Missions formand, Vilhelm Rasch, som var Sømandsmissionens generalsekretær ligesom Eilschou Holm, der afløste Rasch.

Far og mor var meget afholdte af såvel hjemmets personale som af fiskerbefolkningen. Begge havde let ved at omgås alle folk og alle aldersklasser. De unge fiskere, der kom ned til Esbjerg fra Vestkystens fiskerlejer for at prøve mere moderne fiskeri med større havgående både, fik hurtigt ubegrænset tillid til mine forældre, som tog hånd om dem i alle måder, uden at det på nogen måde gik ud over autoritet eller tillid. De havde begge den udstråling af autoritet og kærlig omsorg, som var fornøden på just denne plads og just i denne opgave. Utrolig mange forhold blev til livslange venskaber, som udmøntedes i stadige besøg og breve efter fars og mors fraslytning i 1949 og til deres død. Far døde i 1965 – mor i 1991.

Foruden at være et tilholdssted for de unge fiskere fra kysten skulle sømandshjemmet også kunne yde det, et hjem også kan: vejledning, råd og omsorg. Jeg oplevede, at dette formål opfyldtes ved mine forældres adfærd over for de unge fiskere, som havde »huset« som deres faste tilholdssted, når de var i havn. Far havde altid »noget i gang« med at finde gode hyrer til dem. Derfor var der hyppige kontakter mellem de unge, deres hjem og far. Stemningen var præget af den høje prioritering af dialogen – samt at intet emne var tabu. Sygdom, hjemme, problemer med hyren: døren til fars kontor og adgang til mors lytten stod altid åben. M.h.t. fremtiden var det magtpåliggende for far at få de unge på Fiskeskipperskolen, til at blive i erhvervet, når de udviste stabilitet. Via mine forældres netværk fik de unge gode hyrer. Det

Når der kom frugtbåde til Esbjerg, blev besætning og "fremmede" inviteret til sømandshjemmet. Det var for os børn en oplevelse at se disse fremmedartede klædedragter. Vore forældre synes altid, at vi skulle se verden og føle os dus med den. Fru Goridsen længst til venstre og søster Aase er pigen til venstre.

er indlysende, at far således ofte fik forhyring i stand på søndagsbådene – dvs. på de kuttere, hvis skippere tilhørte Indre Mission – men absolut ikke blot disse. Far var på ingen måde ensidig i disse situationer, men kom naturligt og gerne i alle kredse. Dette prægede i øvrigt også vores opdragelse, hvad jeg mere og mere har opfattet værdien af som voksen. Både far og mor havde personlighed og ordet i sin magt, De forrådte aldrig deres »ståsted«, men havde en vid horisont samt ønskede, at det skulle smitte af på såvel deres børn som deres omgivelser.

Man kan spørge: hvordan gik så forholdet

mellem de mange unge piger i personalet og de unge fiskere? Utvivlsomt har der også været episoder, hvor bestyrerparret skulle markere moralen og »slå en streg i sandet«, men jeg erindrer ingen kriser. Og har der været sådanne, blev vi sikkert holdt udenfor. Men forlovelser og efterfølgende ægteskab var der bestemt en del af. Far og mor var med til mange af disse bryllupper, som startede et livslangt bekendtskab/venskab i mange tilfælde. Jeg var ikke »bestyrerens søn«, men var i alle forhold deres ligemænd. I min gymnasietid var jeg mere sammen med dem på Fiskerihavnen end med mine klassekammerater i min fritid.

Julen

Af kirkeårets højtider markerede julen på sømandshjemmet sig mest. I juleugen var de 15 værelser, som huset rådede over til liggende gæster, tomme. Personalet, som til daglig bestod af 16-17 piger, var reduceret til mindst muligt, og restaurationerne var tomme.

Vi holdt altid jul i »Den grønne stue«, som var et særligt pænt restaurationslokale med fire mahogniborde og tunge dyre møbler på egeparketgulve. Det var nabolokale til den store spiserestaurations med flisegulv, adskilt fra denne med store svingdøre med slebet glas og svungne messingrør til håndtag. »Den grønne stue« var et estimeret lokale pga. de dyre møbler, og det blev til daglig benyttet af kaptajner eller andre skibsofficerer fra handelsflåden, der ventede på skib, eller disses familier, der ventede på ægtefællens ankomst med skib fra handelsflåden. Når sømandsmissionens generalsekretær Vilh. Rasch eller lignende standspersoner var på besøg, spiste far og mor derinde med disse gæster. Så kunne man snakke uforstyrret over måltidet. Der var også reoler med de danske rederiers blade, flere opslagsværker af høj kvalitet samt – underligt nok – værket »1001 Nats Historier« i pragtfuld læderindbinding med guldsnit. Mange er de timer, jeg som dreng har læst i denne verdenslitteratur. Det er jo i sit princip ikke ligefrem kristen litteratur, og jeg har ofte senere i mit voksenliv undret mig over værkets tilstedeværelse.

Juletræet – en stor rødgran – kom den 23. december om formiddagen, og det nåede helt til loftet. Juleaften startede hvert år med, at Fiskeskipperskolens leder A. Lindquist mødte om formiddagen for at pynte træet sammen med os børn. Han var en meget nær ven af vore forældre, meget pedantisk og velstruktureret i hele sin adfærd, men sin skolemesteragtige adfærd til trods elskede vi ham. Han pyntede

efter en ganske bestemt »dagsorden«, så pyntet kom på i den praktiske rækkefølge. Når vi var sammen med ham i just dette ærinde, aflagde han al strikshed, trådte ned på »børneniveau« og fortalte nærmest uafbrudt om nisser, jul og H.C. Andersen samtidig med en let og skæmtsom overhøring af os om disse emner. Far og mor havde travlt med allehånde gøremål inden jul og havde ikke tid til at underholde os. Vor julestemning blev »opbygget« af Lindquist, og en juleaftens formiddag uden ham var aldeles utænkelig.

Der var altid udenlandske skibe i havn ved juletid, og fra disse kom en del søfolk og holdt juleaften med os på sømandshjemmet. Far havde omkring 1920-21 været assistent på det danske sømandshjem i Hamborg og kunne klare sig pænt på tysk. Derfor blev juleevangeliet også læst på tysk og desuden kort kommenteret på såvel tysk som dansk bagefter.

I juleugen levede vi vort liv i denne stue og i spiserestaurationsen, som lå nabo til den. Alle måltider blev indtaget i spisesalen med de fiskere og søfolk, der var blæst inde i havnen. Det drejede sig næsten udelukkende om søfolk fra handelsflåden, såvel danske som udenlandske. Personalet var med ved alle måltider. Vi følte os som én stor familie, og vi børn savnede intet »privatliv«. Tværtimod var der en hyggelig stemning hele tiden i denne »juledagligdag«, der fuldstændig adskilte sig fra den øvrige del af året. I juleugen blev der også afholdt julefest på hjemmet for »Havnens folk«, og det var altid et tilløbsstykke, hvor de store restaurationslokaler var fyldte.

Vor kirkegang var naturligvis til Zions Kirke, andet var ganske utænkeligt. Det var Vesterbyens og fiskernes kirke. Sognepræsten var pastor Bentzen, der så grusomt blev myrdet natten til Palmesøndag i 1945 i sin ægteseng. Det var clearingmord og udslaggivende var

På græsmarken over for sømandshjemmet mod Trafikhavnen. Bagest til venstre Lindquist, der var leder af Fiskeskipper-skolen. Forrest til venstre Mamma alias fru Kynde, som med sin mand var bestyrerpar på »Gl. Havn« 1903-17 og iøvrigt mine gudforældre. Dernæst fru Lindquist. Bagest th. sidder mor med mig. Ca. 1933

pastor Bentzens tale ved begravelsen af en frihedskæmper få dage før.

Nytårsaften var som juleaften – blot med familien Lindquist som faste gæster. Ofte var sømandsmissionær Lodberg Jensen og broderen fiskeskipper Frederik Lodberg Jensen med koner og børn også tilstede. Disse nytårsaftener var uhyre festlige med spil og oplæsning, bl.a. læste Lindquist altid »Grantræet« af H.C. Andersen. Juletræet blev stående til helligtrekonger den 6. januar efter god dansk skik.

Nytårsaften 1943 husker jeg specielt af en ganske bestemt årsag: Lindquists ældste barn – en søn – Kaj Erik var blevet smidt ud af gymnasiet af rektor Bruun. Kaj Erik var af en tysk soldat blevet set, da han stod i en trappeopgang og ødelagde et hagekors, der var tegnet eller udskåret ved trappen. Det kostede ham en kort arrestation. Rektor Bruun på Statsskolen ville – som han sagde – »ikke have en straffet person på sin skole«. Denne nytårsaften læste Kaj Erik

»Den blå anemone « op for os. Jeg ved ikke, hvor han havde den fra, for den var ganske ny fra Kaj Munks hånd. Min unge alder til trods husker jeg tydeligt oplæsningen og indholdet, måske fordi digtet slog en ny tone an i aftenens indhold. Få dage efter blev Kaj Munk skudt af tyskerne ved Hørbylunde.

Udenbords sømandshjemmet

Nogle af mine tidlige erindringer om livet uden for hjemmets fire vægge går på min beundring for sømandshjemmets facon med den runde og flotte facade, der endte – flot i mine barneøjne – i hver ende med en gavl og en flagstang på hver gavlspejls. Fra disse flagstænger vajede hver søndag to flag: Øverst Dannebrog og derunder Sømandsmissionens flag: Dueflaget. Dueflaget benyttedes også af de kuttere, hvis skipper tilsluttede sig Sømandsmissionen. Det havde sin plads på mesanmasten, hvor det førtes under Dannebrog. På kutterens stormast

førtes ved festlige lejligheder en stor vimpel med rød bundfarve og kutterens navn i hvidt.

Grundet vore forældres optagethed i hjemmets daglige arbejdsgang havde vi barnepige – kaldet privatpigen. Med hende gik vi eller kørtes i promenadevogn langs Trafikhavnen til anlægget ved det kendte vandtårn ved Gammel Havn. Det var en tur på to en halv kilometer hver vej. Målet var legepladsen med gynger og sandkasser og en lille karrusel, som vi stående selv kunne betjene. Der var dejligt, og der var en vidunderlig udsigt over den gamle havn, Grådyb og Fanø. Men det var en fornemmelse af at være et fremmed sted. Spadsereturen ad nuværende Trafikhavnsvej med – som oftest – de mange dampere var noget helt andet end udsynet »hjemme« til kutterflåden, trafikken var mere intens med mange lastbiler og virkede farlig. Dampernes lossebomme svingede, og taljerne hvinede. Lastarbejderne gik i en uendelighed og bar sække med kul eller koks i land med opskårne sække som hætter over hoved, skuldre og ryg. Andre bar ligervis halve grise om bord. Lossebommene ordnede de helt tunge ting. Langs dampernes ræling stod styrmændene, der holdt opsyn med losning og lastning og råbte deres ordrer. Selv fuglelivet var nyt. »Hjemme« var vi vant til måger. Her var der i hundredvis af spurve og enkelte toplærker, der pikkede korn op. Dette korn samlede sig langs skinnerne, og det gav ganske bestemte mønstre i utallige fugleflokke. Ligeså var der i snesevis af duer. Skibsnavnene prydede agterstavn eller bov. Fremmede flag sås på flagstang over agterstavn. Udenlandske bynavne angav hjemsted. Og der var en speciel lugt overalt af soyakager eller soyabønner. Siloer og store pakhuse dominerede bygningsrækken over for kajanlægget.

Der var en fascinerende travlhed overalt, men af en ganske anden art end i Fiskeri-

havnen. Alt var meget større. Blandt besætningsmedlemmer sås også fremmedartede mennesker: kinesere og negre. Dampere lagde til kaj vha. Svitzers slæbebåde eller blev halet fra kaj og svunget rundt i bassinet med kurs mod havneudløbet. Jeg mener slæbebåden hed »Bjørn« og havde malteserkorset – Svitzers rederimærke – på skorstenen.

Jeg husker, at vi nu og da rundede Fanøfærgeriet med fanøfærgen i lejet. Jeg kendte dem fra »hjemmets« vinduer med det samme og var noget imponeret af dens størrelse trods alt. Den så så liden ud fra vore vinduer, når den pendlede mellem Esbjerg og Fanø. Det var for den lille dreng som at komme helt hen til den store lastbil, som han kendte så godt på afstand. Dampernes størrelse var næsten for meget at være nær på.

Ved Englandskajen fæstnede sig også navne »A.P. Bernstorff«, »Parkeston«, som jeg i 1948 sejlede til Harwich med, »Alexandra«, som jeg i 1948 sejlede hjem med til Esbjerg.

Af andre skibe, der hørte min barndom til, var »Phønix«. Men nok især sandpumperen »Ægir«, der særdeles ofte passerede Fiskerihavnen til og fra arbejdet med den konstante uddybning af Grådyb.

Særlig drastisk oplevede jeg lastningen af kreaturbåndene, når kreaturerne blev drevet ud af eksportstaldene om bord under megen råben fra mændene, der drev dem af sted over terrænet og op ad sliskerne om bord i dampere. Jeg mindes svagt, at et af rederierne vedrørende disse transporter hed Clausen. Uroen ved disse kreaturdrifter blev næsten dramatisk, når et stykke kvæg undslap flokken og kontrollen og galopperede hen ad en nærliggende gade. Det kunne være ganske vanskeligt at indfange det, og det bragte stor opstandelse i trafikken.

Når jeg som barn var i området ved Gl. Havn

Igen på marken mellem hjemmet og Trafikhavnen. Da mor er i kittel, må det være en hverdag. Til højre sidder forstanderen for Sømandshjemmet »Gl. Havn« Johs. Otto Jensen med mig.

var der dog én bygning, som jeg var »dus« med: sømandshjemmet Gl. Havn. Dels var jeg klar over, at far og mor havde været bestyrerpar på stedet, dels kom jeg til at kende husets indre ret godt, da far og mor kom en del sammen med bestyrerparret Johannes Otto Jensen og fru Misse. Min storesøster gik i klasse på Vestre Skole med den ældste søn Bent Otto – jeg gik i klasse med hans yngre bror Jens Otto, hvis fødselsdag jeg altid var inviteret til.

Selv om jeg følte mig lidt på udebane, når jeg færdedes på området ved den gamle havn, var jeg bekendt med områdets historie, som var Esbjerg Havns egentlige begyndelse. Yderligere lå kutterværfterne i dette område, hvilket gav det en særlig estime hos mig. Værfternes ejere var værfternes navne: Søren Kjeldsen, N.P. Jensen, Raun-Bybjerg. Jeg erindrer ikke nogen- sinde at have passeret disse værfter, uden at der var nybygninger i gang under tag i stort set åbne haller. Her kunne man følge det fremadskridende byggeri fra det første og vigtige tekniske skridt: Kølen, der blev strakt, til det spanterjeste skib stod som et interessant og smukt

træskelet, der slutteligen beklædtes, og man så skroget færdigt, tidligere med den klassiske kutterhæk, senere med den moderne krydserhæk, som blev den altdominerende. Hele værftet genlød af lyde fra save og hamre og kølleslag, lyde der var »venligere« end de hvinende kraner. Men det bedste var duften af frisk eller lagret træ. Den hang i luften overalt, og blandt disse dufte vandt egetræets førsteprisen.

Esbjergs Kommunale Skolevæsen var i min drengetid meget velrenommeret. Der var tidligt indført børnehave-tradition som første »skoleår«. Jeg begyndte i børnehaven på Vestre Skole hos frk. Svarrer i 1936. Ved første fremmøde blev jeg fulgt til skole, derefter var det enegang også på de mørke morgener, men jeg har ingen erindring om ængstelse ved dette. Jeg husker mange detaljer fra skolevejen i havneområdet. »Premier Is« var sømandshjemmets naboer til begge sider. På skolevejen kom derefter først en lille benzintank, bag hvilken der var en cykelhandler, dernæst åbne markarealer på venstre side og til dels på højre side. Lidt henne på venstre hånd i nuværende Nyhavnsgade lå Oxbølls radioforretning med specielt kutterne som kunde. Derefter kom værksted for en lappeskomager, en blikkenslagerforretning og et lille fiskerøgeri, hvis indehavere var et usædvanligt flinkt ægtepar, der var små af vækst og talte en underlig dialekt, som jeg helt sikkert mente var fordi, de var hollændere. Så kom på samme side barberforretningen, ejet af en flink mand, der hed Trans. Han meldte sig under besættelsen som frivillig tysk soldat til østfronten. Så lukkede barberforretningen, og vi søgte andre steder hen. Det havde vi nok gjort alligevel. Bag disse huse og forretninger var der åbne markarealer, der stort set gik helt ud til, hvor digerne begyndte nord for Fiskerihavnen og også nåede det areal, som lå ved det sidste havnebassin og bar

det uofficielle navn: Sibirien. Senere kom de første beboelseshuse på venstre hånd, i folkemunde kaldet Otte-husene. Husene var små dobbelthuse: stueetage og almindelig høj tagrejsning. Der har nok været fire dobbelthuse. Deraf navnet med tallet otte. Jeg var lidt bange for børnene derfra, da de oftest var lidt pågående og gerne ville yppe kiv. Lige inden Gammel Færgevej mødte man de første bymæssige beboelseshuse.

På sydsiden af Nyhavnsgade mellem Gammel Færgevej og nuværende Vesterhavsgade og begyndende fra denne først et værksted for skibsmotorer – mon ikke det var »Vølund»? Lidt efter kom Stefan Josefsens skibsforretning med udstyr til skibe, fortrinsvis kutterne: kompas, skibsklokke, kovser, sjækler o.l. Naboforretningen i samme hus handlede vistnok med støvler og havtøj.

Vognmandsforretningerne, der ejede de store isvogne med hesteforspand til transport af is til kutternes fiskefangster af rensede fisk, var I.C. Andersen, Blach og Hans Chr. Pedersen. Sidstnævnte havde til huse i Nyhavnsgade lidt før Gammel Færgevej. Stedet lignede nærmest et velholdt husmandssted med gårdsplads, staldbygninger og markareal. Her levede også hans fritgående gæs. Blandt disse var en gase med en pudsig adfærd gennem flere år. Den gik hver morgen til Fiskerihavnen – solo. Forbi Sømands-hjemmet og over nuværende Fiskerihavnsgade til det grønne areal mellem denne og kajen. På dette areal parkerede auktionsmestrene og de velbjergede skippere deres biler med næsen mod første bassin. Her vandrede gasen fra bil til bil og spejlede sig i bildørene. Den kunne nu og da fare lidt i flint og hvæse ad sit spejlbillede. Derefter gik den om på bilens modsatte side – måske for at finde den formastelige konkurrent. Efter at have »gennemgået« de fleste biler vandrede den hovent tilbage til sin mark og gårds-

plads. Den var i øvrigt noget aggressiv og har med spredte vinger og megen hvæsen væltet mig, da jeg engang formastede mig til at gå til byen på dens fortov. Denne skolevejs del fra havnen til den nuværende store rundkørsel på Strandby Plads har jeg gået eller cyklet på fra 1936 til 1948 hver skoledag. Fra Strandby Plads ændrede skolevejen sig i takt med min opvækst. Vestre Skole blev til Stormgades skole og denne til Statsskolen i Svendsgade. Hvor Gammel Færgevej i dag løber sammen med Vesterhavsgade i en meget spids vinkel lå med indgang fra Vesterhavsgade Tivoli. Et bygningsmæssigt meget unikt sted fra Esbjergs første tid bestående af træbygninger med tjærepaptag udstyret med et tårnagtigt spir. Der var en skyggefuld have med træer og en plæne, så pæn som en plæne nu kunne blive på det sted. På mig virkede stedet meget romantisk, men jeg kom der ikke. Det var en beværtning med mange øl og kortspil, så det var ikke ligefrem min »tilladte genre« at færdes i. Men et lille grønt område i nærheden af pakhuse og andre store prosaiske bygninger var det. Omkring min 12-13 årsalder opførtes en ret primitiv teatersal, som havde »Eventyr paa fodrejsen« af den populære danske digter og præst Christian Hostrup på programmet. Det gav vore forældre en chance for at give os en lille forsmag på teaterverdenen, Vi var derhenne at se stykket og morede os kongeligt. Teaterbesøg var absolut ikke hverdagskost for os.

Livet på havnen

I hundredvis af timer har jeg under min opvækst betragtet udsigten fra vor lejlighed på første sal gennem vinduerne ud mod havnen, hvor der var udsigt til både Trafikhavnen og Fiskerihavnen. Mod syd kunne man tværs over Trafikhavnen se, når Fanøfærgen forlod sit leje og følge dens færd over farvandet til Nordby på

De tre ældste søskende fra sømandshjemmet »Ny Havn« om bord på kutter E 487 »Marinus Helt«

Fanø gennem sejlrenden til dette brug. Så man ud gennem de vestvendte vinduer, kunne man se såvel kutterne som damperne tværs over den nordlige del af Fanø, når de sejlede ind gennem Grådyb. Jeg kendte englandsbådene i den faste rutefart og kunne i vor stærke kikkert nikke genkendende til såvel »Alexandra« som »Parkeston«, inden de rundede først Fanøs nordspids og siden sømærket »Jerrig« ud for Sædding, inden de satte kurs mod Esbjerg Havn. Lige ud ad stuevinduerne mod vest sås østgavlen af den 200 meter lange Auktionshal, langs hvis nordside Auktionskajen lå. Der lossedes alle fangster af isede fisk fra kutterne. Det var en verden helt for sig selv at overvære de daglige auktioner over diverse fiskefangster, der lå opstablet i svære trækasser – alle ens. Dér lærte man fiskene at kende. Jeg kan endnu genkalde mig den galoperende auktionarius-

stemme, der bekendte fiskearten og mængden af det parti der blev udråbt til salg. Budene fra opkøberne blev oftest – efter afgivelsen af første bud – markeret ved en lille vippet med piben, et nik eller en lille håndbevægelse givet med få ørers spring i så fabelagtig en fart, at ukendte tilskuere ingen chance havde for at følge med, hverken i pris eller i hvilken person, der i stimlen af folk havde budt.

Når højeste bud var fikseret, slog auktionarius med sin lille hammer på den dertil medbragte træplade. Dette lille klik ekkoer endnu i mit øre. Så var partiet solgt, købers navn på papirseddelen blev smækket på en af de øverste fisk i kassen, og man fortsatte straks til næste parti. Der var fart over feltet, hvilket nærmest hidsede tilskuere op til en konkurrencestemning, som var det 6-dages cykelløb i Århusallerne, man overværede.

For enden af Auktionskajen var der kajplads til de indgående kuttere, der skulle kontrolleres af personalet fra Havnevagten m.h.t. eventuel fortoldning. Foruden denne funktion var den også fortøjningsplads for kuttere, der havde et sygt eller tilskadekomment besætningsmedlem om bord. Der blev de afhentet af ambulancen fra Falck eller Zonen, som var tilkaldt over Blåvands Radio af kutteren før anvendelse af havnen eller af Centralsygehuset i Esbjerg, når vagthavende læge havde talt med kutteren over Blåvand. Da jeg senere, i 1959, som læge blev ansat på kirurgisk afdeling på sygehuset, har jeg selv flere gange talt med kutterne over Blåvands Radio, når de ønskede rådgivning. Når mit råd var at søge til Esbjerg Havn snarest, blev jeg orienteret om sejltiden til Esbjerg og bestilte derefter ambulance samt afgav råd og evt. medicinordination under sejladsen til havnen. Hver kutter havde om bord en veludstyret medicin- og forbindingskasse, som jeg kunne henvise til i mine telefonråd. Jeg har altid været imponeret af den ro og fine vurdering, som den, jeg talte med, havde. Instruktionerne kunne tage lidt tid at give, da forbindelsen ordnedes via »skiftetale«, og man kunne altså ikke afbryde hinanden, da det – mens man talte – var en en-vejs-samtale.

Helt ude for enden af Auktionskajen ved havneindsejlingen havde redningsdamperen sin faste plads. Jeg husker tydeligt det første redningsskib, »Vesterhavet«, som jeg som lille har været om bord på sammen med far. Det blev i 1938 udskiftet med »F.V. Mortensen«, som fyldte lidt mere, men lå fortøjet samme sted. Jeg beundrede dens sorte, moderne skrog og dens gule overbygning, og fra vore stuevinduer har jeg set den mange gange med en kutter på slæb.

Også på »F.V. Mortensen« har jeg været om bord, og jeg husker dennes kaptajn P.H. Fjelde,

som i en kort periode boede på sømandshjemmet. Han blev meget populær i fiskerflåden pga. sin velvillighed til at rykke ud for fiskeskipperne i 1940'ernes strenge isvintre, hvor frosten var så hård, at der var næsten fast is få sømil ud i Vesterhavet.

»F.V. Mortensen« samlede de kuttere, der ville på fiskeri, og de afsejlede så med redningsdamperen forrest for at bryde isen for kutterne. Det lignede en andemor med en stribe ællinger efter sig. Var der kuttere for indgående, lagde »F.V. Mortensen« bi uden for Grådyb og »samlede dem op« for at få dem i havn uden unødvendige skader på træskroge.

Alt dette kunne fra vore vinduer opleves på første parket. I klart vejr kunne man mod syd over Vadehavet se Ribe Domkirke, og mod nordvest så man Blåvand Radios master. Begge afstande er på 25 km. Det fortæller lidt om, hvordan man i ældre tider ved hjælp af bævne – bål på højtliggende steder – ret let i klart vejr kunne sende signal/alarm over store strækninger.

Et andet skib, der står klart i min erindring, var Fyr- og Vagervæsenets »H.V. Ravn«, som havde kajplads for enden af en anløbsbro neden for bygningen i nærheden af Havnevagten. Bygningen indeholdt den kendte danske redningsbådstype med det røde træskrog og det hvide fenderbælte hele vejen rundt om skroget samt linen til at gribe fat i hængende i buer. Det røde murstenshus var smukt med sit tegltag, stræbepiller og de grønne gavlporte med to påmalede Dannebrogssplitflag i kors.

Nær Havnevagten stod mindsteningen for tragedien med et redningsbådsforlis og tab af redningsmænd og føreren Lambertsen. Utallige gange er jeg gået forbi denne mindsten med det udhuggede relief af situationen. Trods min unge alder har jeg altid følt det som et »must«

Stabelsløbning af kutter E 719 »Twea«, som min far og farbror lod bygge på N.P. Jensens skibsbyggeri i 1947. Rektor på Esbjerg Statsskole synes ikke, en stabelsløbning var en begivenhed, man kunne få fri til.

at læse stenens tekst. Mit sind blev altid tungt, og jeg anbragte disse redningsfolk i et gemme i min sjæl for helte. Ofte stod jeg stille foran stenen i minutter for at forestille mig, hvilken frygtelig situation det måtte have været.

Fra mindsteningen kunne man gå hjem over det store ubebyggede græsareal mellem Hallerestauranten og Trafikhavnen til sømandshjemmet. Når man kom bag om Hallerestauranten til den nuværende Auktionsgades for-tov, havde man på højre hånd et lille anlæg, der strakte sig langs Auktionsgade og var omgivet af en lav rødstensmur. Ved indgangen til anlægget – hvis formål jeg ikke er klar over – stod en gråmalet hornmine fra Første Verdenskrig. Den havde en påskrift malet med nærmest håndskrift: »Før lagde jeg Søfolk i Dødens

lænker. Nu samler jeg Penge til Børn og Enker.« Derover var en spalte i minen til at putte penge i. Den blev tømt en gang i året. Også dette »mindesmærke« gjorde mig stille og eftertænsom.

Af dagligdagens nuancer i min drengetid er der nogle tilsyneladende ligegyldige ting, der dog er blevet hængende som evige markører: Udsigten fra vore vinduer – men ikke just kun for udsigtens skyld. Ej heller for æstetikken i landskabet. Nej det er pga. det væld af aktiviteter, der udfoldede sig i al slags vejr og året rundt. De to havneindsejlingsfyre, der året rundt i mørket blinkede rødt og grønt. Det store ur på »vor ende« af Auktionshallen, på hvis mægtige urvisere vi dagen igennem fulgte dagens rene tidsforløb. At vågne meget tidligt om

morgenen og høre »dagen begynde«, når iskuskene mødte med vognene forspændt de tunge jyske eller belgiske heste. Altid tospand og lyden af vognhjuleenes jernringe mod brostenene. Så var det tryk hverdag og alt i orden. Lidt mere fornemmelse af utryghed gav det, når man efter sengetid i det mørke børneværelse på tågede nætter hørte tågehornets jamren. Man anede risikoen i det befærdede farvand i Grådyb og mindedes de farlige episoder, der blev beskrevet, når skipperne talte med far på hans kontor. Når tågehornet lød om dagen, tænkte jeg ofte på yngstemanden om bord, der under udsejling fra bøjen med snurrevoddet kunne blive sat ud i kutterens redningsjolle – den lille norske pram – fortøjet til ankerbøjen og forsynet med en krukke ferskvand, et brød og skibets klokke. Der sad han så og vippede i en time eller så til kutteren gik til bøjen igen for at hale snurrevoddet ind. En ensom time med mange tanker. Nedsejlinger og kollisioner i tåge og stille vejr med slet hav var ulykker og forlis, som var betydeligt vanskeligere at acceptere end forlis i stormvejr.

Før den 9. april 1940 var der hele tiden anløb af udenlandske dampere i Trafikhavnen. Ofte lå der både to og tre dampere »uden på hinanden«. Ofte fulgte jeg far på besøg på disse. Far blev altid godt modtaget om bord. Talrige er de dampere jeg har været guidet rundt i fra broen til maskinrum.

Om foråret var der i Fiskerihavnen et stort opbud af kuttere fra Thyborøn, Frederikshavn, Hundested og enkelte fra Gøteborg-området. De kom, når rødspætterne søgte ind mod kysten, og landede fangsten bl.a. i Esbjerg. Disse blev ofte besøgt på søndage af skippere, der havde tilsluttet sig Sømandsmissionens KFUM, altså tilhørte »Broderkredsen på Havet«, der som logo førte »Dueflaget« på kutteren og i jakkens revers. Der var en fast flok,

der søndag formiddag samledes på sømandshjemmet for at fordele kristelige blade mellem sig til omdeling på de fremmede kuttere. Det var bl.a. Zions sogns kirkeblad, »Redningsbåden« og »Et ord med på vejen«. Således kom man i snak med fiskere af alle holdninger og kunne tale om problemer og kristendom og afgive invitationer til hjemmet og informationer om møder, udflugter eller kristelige sammenkomster. Disse aktiviteter blev taget meget alvorligt og gennemførtes med stor ildhu.

Man oplevede mange holdninger og kunne nok fastslå, at Indre Missions arnested næppe var Nordsjælland, men mere den jyske vestkyst. Forskelle i de små ting kunne også skinne igennem. F.eks. kunne visse svenskere ikke befinde sig på sømandshjemmet, da tobaksrygning ikke accepteredes i svensk »kristent regi«. Til gengæld kunne disse svenskere godt komme i havn søndag formiddag. Dette virkede anstødeligt på de Esbjergbåde, der var tilsluttet fiskefartøjsforsikringen »Union«, hvis vedtægter på det tidspunkt absolut forbød det. Medlemmer af »Union« måtte afbryde fiskeriet så betids, at de kunne komme i havn inden midnat lørdag. Far talte længe med svenskerne om dette, og det endte med forståelse fra begge sider, så svenskerne atter kunne holde deres indtog på hjemmet.

I øvrigt satte den stadige vekslen mellem højvande og lavvande – ebbe og flod – også sit fingeraftryk på visse havnenære områder. Kutternes fortøjninger skulle idelig justeres. Det var en opgave for de besætningsmedlemmer, som boede om bord. Ellers måtte skipper på havnen for at se til sin kutter. Naturligvis søgte man at have så meget slæk i fortøjningerne, at det hele var ordnet så praktisk som muligt. Men stormvejr fra den kritiske retning kombineret med status for flod og ebbe kunne nemt afføde behov for en tur på havnen.

Ved ebbe sænkedes vandstanden med omkring 1,5 meter, hvorved havbunden kom til syne. Denne våde og bløde havbund kaldes flakkerne. De strakte sig ofte 100 til 200 meter ud fra stranden op langs kysten forbi Fourfeld Bæk, Sædding til Hjerting. Derefter blev vanddybden større tæt på stranden. På disse flakker havde ormegraverne travlt med at grave sandorm. Det var for en del mennesker et erhverv, da sandorm solgtes som agn til ålekroge og i øvrigt i stor stil til hobbyfiskere. Det drejede sig ikke om tre til fire ormegravere, men om snesevis i hele området. Det samme gjaldt flakkerne ved Fanøs østkyst.

Skulle en mindre kutter renses i bunden, var det praktisk ved højvande at sejle den om i Trafikhavnen. Der sejlede man den op mod den lille og smalle strandbred i bassinets nordlige ende og strandede den blidt med vilje, hvorefter man fortøjede den med siden til det skrå glacis, der var støbt fra vandoverfladen og op til det daværende grønne areal. Derefter afventedes ebben, der fik båden til at lægge sig på siden og lejringsen stabiliseredes med en trosse i land fra masten. Så skræbde man bund eller malede og ventede på højvande, så båden atter var flot. Man kunne så eventuelt ved næste ebbe gå i gang med den anden side. Enkelt og egentlig ganske smart.

I den almindelige dagligdag på havnen kunne man som lokalkendt rimeligt let finde den kutter man var interesseret i, såfremt man ville kontakte besætningen. Der var tradition for, at søndagsbådene, som tilhørte »missionsfolkene«, lå ved første pier. I andet bassin fandtes en ophalerplads, hvor fiskerikontrollen tog stikprøver, når de ønskede at kontrollere en last for undermålere i fangsten eller andet ulovligt fiskeri. En dag var en af søndagsbådene beordret til kontrol. En ikke-missionsskipper så det og kommenterede det med, at der

måske kunne være noget typisk for »missionen« m.h.t. stedet og kontrollen. Få dage senere var netop denne skipper beordret til kontrol det pågældende sted. Det så den lune og meget respekterede missionsmand Chr. Grønne, der med et skævt smil gik på »prajehold« og råbte til den aktuelle skipper: »Er du blevet missionsmand?«. Kommentaren levede og blev genfortalt mange gange – mest af missionsfolk!

Som enhver »landsby« havde havneområdet også sine originaler. Vi havde Søren Hus, Tiphede og Kristian med tilnavnet »Torskehoved«. Søren Hus og Tiphede var begge eneboere. Søren boede et sted i nærheden af Sibirien i et gammelt styrehus lidt isoleret og udstyret med få fornødenheder, og han ernærede sig nok ved lidt tiggeri og klunseri. Han gjorde ingen fortræd og hørte til i »gadebilledet« ude omkring tredje og fjerde bassin og området bag de senere opførte sildeoliefabrikker, hvilke stort set var grønne arealer, der henlå i brak.

Tiphede boede på marken bag føromtalt Trans' barbersalon i et særdeles ydmygt lille hus, der principielt var hvidkalket. Af størrelse var det nok kun 35 kvadratmeter. Jeg tror det stammede fra arilds tid og kan hælde det har været bevaringsværdigt og fra Esbjerg Kleves første beboelse. Jeg har været meget nær på det utallige gange, da fars garage lå kun et halvt hundrede meter derfra. Jeg opfattede det som lerklinet og mindes svagt, at siderne havde et par stolper i »murværket«, som var det dårligt udført bindingsværk. Hele min opvækst opfattede jeg Tiphede som »værende i sin bedste alder«. Han havde en lang og jordvindende gang og altid et smil i sit særdeles snavsede og sortskæggede ansigt. Han gik konstant rundt med en trætrillebør med jernring om hjulet af samme type, som bønderne brugte til transport af mælkejunger, og han fulgtes af en hund, der

mest lignede en langhåret hvid setter med sorte aftegninger, snavset og godmodig som sin herre. Tiphede havde nogle få grise, som levede i samme hus som han boede i, måske endog i samme rum, sagde man. Der kunne vel højst være to eller tre små rum i våningen. Bag huset var en meget lille indhegning, hvor svinene gik ude om sommeren. Min kontakt til Tiphede var hyppig, men alligevel distancerende grundet en let ængstelse. På sømandshjemmet var det nødvendigt at have en svinetønde i form af en stor træetønde til madaffaldet fra køkkenet. Denne svinetønde havde far sagt til Tiphede, at han kunne hente, hvilket han gjorde med jævne mellemrum. Den indeholdt mange godbidder, og jeg er overbevist om, at han selv levede af den. Han var en smilende og venlig mand. Hilste altid når vi mødtes, men jeg bakkede altid et par skridt, hvad han nok havde forståelse for. Bar altid en fedtet og rundpuldet hat over det halvlange, sorte og krøllede hår. Hvornår han »forlod« min tilværelse, husker jeg ikke. Det har nok været i min 12-13-årsalder.

Kristian »Torskehoved« boede ikke på havnen, men et mig ubekendt sted oppe i Vesterbyen. Han var en stor og før mand med højde og vægt over middel, og han gik altid i et slidt mørkt jakkesæt, oftest lettere bedugget med til-løb til let slingrende gang, når han kom til havneterrænet fra Strandby Plads. Hvad årsagen var til hans tilnavn, ved jeg ikke. Måske var det på grund af hans ansigt, som var stort med poser under øjnene og let »hængende« kinder samt en stor og lidt trist mund, når han ikke var i løftet stemning. Han snakkede altid højlydt med sig selv og hilste med store armbevægelser på stort set alle forbipasserende, såvel fodgængere som cyklister. Han gjorde heller ikke nogen fortræd, men faldt i påfaldende dybsindig fuldmandssamtale med folk, der gad høre

på ham. Han havde tit »ligfald« – epileptiske anfald – med kramper og fråde ud af munden. Jeg har overværet en del anfald med opspærrede øjne. Pludselig faldt Kristian om på fortovet, havde kramper og vred sin store krop. Det så meget farligt ud. Efter få minutter var han som oftest rolig, kunne rejse sig og lidt slingrende genoptage sin tur. Man kendte ham og stod blot stille hos ham, til han blev klar. Kun en enkelt gang har jeg set, at ambulancen blev tilkaldt, sikkert af en fremmed på havnen. De lokale fandt det ikke fornødent.

Fiskeriets anseelse

I 1945 kom jeg i gymnasiet på Esbjerg Stats-skole, hvorfra jeg blev student i 1948. Det var uhyre få elever, der gik i gymnasiet fra Vesterbyen i Esbjerg. Statsskolen virkede meget fremmed på mig, og jeg faldt aldrig helt til i dens sociale samvær. Under hele gymnasietiden følte jeg, at den verden jeg kom fra, var ganske fremmed og i øvrigt uden interesse for Statsskolen, Fiskerihavnen var for alle nærmest »en by i Rusland«. Det bekræftedes af en bestemt holdning hos rektor Thure Hastrup. I 1947 lod min farbror og far kutter »Twea« E 719 bygge på N.P. Jensens kutterværft, Esbjerg. Pris ca. 225.000 kr., størrelse ca. 50 brt. En stabelaf-løbning er en speciel mærkedag for et skib og dets ejere. Stabelafløbningen skulle finde sted en formiddag med flagning, navngivning, kaffe og hvad der hørte til. Familien skulle naturligvis være til stede. Jeg havde fået en seddel med hjemmefra med ønske om fritagelse fra undervisningen to-tre timer for at kunne deltage og blev kaldt op til rektor, der afviste og overhovedet ingen forståelse havde for sligt. Han talte lidt hånende om »stabelafløbninger«, hvilket fik mig til at kaste respekten for hans holdning over bord, idet jeg oplyste, at en stabelaf-løbning er ikke kun noget praktisk og en lige-

E 719 »Twea« af Esbjerg. Jeg elsker dette billede. Var selv med den som kok i 1948 på Fladen Grund efter sild og tun.

gyldig milepæl i et skibs historie, at »Twea« var en af de største kuttere i havnen, og at jeg blev væk den dag fra skolen uanset hans syn på »stabelafløbninger«. Derved blev det. Jeg tog til stabelafløbning, og jeg husker, at jeg nærmest var forarget over den manglende forståelse.

I øvrigt havde Fiskerihavnen og de aktiviteter, der udfoldedes der, ikke den interesse i selve Esbjergs byliv, som man kunne forvente. Naturligvis var det arbejde, som fiskeriet skaffede Esbjerg by og den deraf kommende rentabilitet samt det økonomiske afkast i det hele taget af interesse. Men ud over den udøvende

del af Esbjergs befolkning – nemlig fiskerfamilierne selv og de erhverv der var direkte tilknyttet fiskeriet og for det meste lå på Fiskerihavnen eller i Vesterbyen – var forståelsen for erhvervet og den dybere interesse for dets udøvere mindre end forventet.

Der var en uforståelig forskel på interessen for Trafikhavnen, Fanøfærgeriet og Englands-trafikken på den ene side og fiskerflåden og hvad den skabte på den anden side.

Det ses også af, at havnen næsten aldrig i dagligdagen eller på søndage fik besøg eller tilskuere fra city eller østbyen. Fiskerihavnen

med diverse funktioner og de familier, der var tilknyttet, blev en slags enklave i byen. Forklaringen med, at fiskerne stort set kom fra kysten nordpå, virker ikke troværdig. En fisker fra Tørring eller Klitmøller, fra Torsminde eller Stenbjerg er lige så fremmed for den nye by som læreren fra Nr. Nissum eller Århus. I Esbjergs store ekspansionstid var alle principielt tilflyttere og primært uden netværk i byen. Uden på nogen måde at være negativ, tror jeg mere på følgende årsager:

Der var en smule »bedrefølelse« i mange samfundslag i forhold til fiskerierhvervet. Fisker kunne sikkert enhver blive: Ingen »organiseret« læretid, parret med næsten ingen skolegang – hvilket jo ikke var helt forkert. Det rimede en del med at være »bondemand« i de første årtier i 1900-tallet. Dertil kom fiskernes »uroelige« livsrytme og arbejdsdage, der var dikteret af vind og vejr og ikke gav muligheder for en fastere struktur m.h.t. faste rytmer i samfundets sociale samvær. Foreningsliv og et medlemskab af bestyrelser og udvalg måtte vige for »havgade«.

Familielivet skulle også have sin tid, når lejlighed gaves. En del besætningsmedlemmer var ikke hjemmehørende i Esbjerg, eller hvor de evt. fiskede fra, og benyttede efter anduvning af de respektive havne lejligheden til at besøge hjemegnen.

Disse forhold sænkede også utvivlsomt interessen eller behovet fra fiskernes side til større kontakt til det omgivende samfund. Dette sociale billede var ganske anderledes, når fiskeren passede sit erhverv og var bosiddende i de mindre fiskerlejer langs kysten. I øvrigt begrænsede fisketurene på disse steder sig oftest tidsmæssigt fra tidlig morgen til eftermiddag.

Blandt andet med forståelse for disse ovennævnte »sociale forhold« og med et sigte for fremtiden og den unge fiskers anseelse og

muligheder, var det far magtpåliggende, at få fiskeren gjort interesseret i at få fiskeskippereksamen, hvoraf der fandtes to: Kystskippereksamen, der gav ret til at føre små kuttere inden for nærmere definerede områder i de indre danske farvande og sætteskippereksamen, der gav ret til at føre større kuttere med et større aktionsradius.

Skolegang på Fiskeskipperskolen var ikke attraktiv for alle unge fiskere. Ofte skulle de »have et målrettet spark« for at starte en skolegang. Skolens leder A. Lindquist forlangte bl.a., at man kunne søfartsreglerne til det perfekte. Denne »udenadslære« var en stadig årsag til eksamensfeber. Mange er de situationer, hvor jeg har siddet med den aktuelle lærebog i hånden for at høre fiskeren i »salmeversene« de sidste dage før eksamen. Når repetitionen blev for belastende, måtte vi slappe af ved billardspillet. På hjemmet havde vi to sådanne gode billardborde, og spillet var meget populært. Selv under spillet kunne den vordende eksaminand pludselig starte med søfartsreglerne in mente: »Under tågetykning, snefald og svære regnbyger skal farten være moderat under hensyntagen til de stedfindende omstændigheder og forhold«. Inden eksamen sad disse »verselinier« mere fast end julesalmerne.

Nye tider

Efter krigen anede man i dagligdagen, at nye tider var på vej. Store investeringer og fjernfiskeri krævede større effektivitet. Sikkerhedskrav fulgte med. Der kom flere penge »mellem hænderne« og dermed dyrere vaner. Man havde set fremmede egne: Licensrejsernes ture til England/Skotland og laksefiskeri fra Bornholm rykkede fiskerne så meget ud af dagligdagen, at en aften med billardspil på sømandshjemmet næppe dækkede oplevelsesbehovet. Man boede ikke som kokkedreng mere om

bord, men havde værelse i byen. Børn fra fiskerfamilierne kom på gymnasiet og fik hyppigere og hyppigere en videregående uddannelse på seminarium – i erhvervslivet uden for fiskeriet eller på universitetet. Verden lå efter krigen åben og skulle afprøves – både turistmæssigt, men også mht. muligheder for anderledes livsløb.

Dermed svandt »landsystemningen« fra Vesterbyen. Børn fra fiskerbefolkningen blandedes i fritid og uddannelsesforløb mere og mere med det øvrige samfund. Dette indvirkede naturligvis på traditioner – lige fra kirkegang, over teaterbesøg og turistrejser til sysler i det enkelte hjem. Sådan må det nødvendigvis være. Jeg er desuden selv et eksempel på denne nye »trend«. Fra mellemskoleeksamen i 1945 på Stormgades Skole med op mod måske 1000 elever var vi vist to elever, der fortsatte i gymnasiet. Begrebet »søndagsbådene« er fortid.

Min familie fraflyttede Esbjerg i august 1949. Da var der nok begyndende økonomiske bekymringer med fiskerflåden. Men der var kommet mange nybygninger. Sildefiskeriet var etableret med sildefangst direkte beregnet til Andelssildeoliefabrikken, som blev bygget i 1948. Det medførte stort set en deling af såvel kutterflåden som havnen – nemlig det traditionelle konsumfiskeri med landing ved Auktionshallen og solgt via den traditionelle auktion og sildetrawlerne/tobistrawlerne, som landede til industrien ved Andelssildeoliefabrikken, der var fiskernes egen eller måske rettere sagt: Kutternes egen.

At det i løbet af de næste halvtreds år skulle vise sig, at Esbjergs fiskerflåde næsten skulle udgå, konsumfisk blive passé, havnen næsten kun kendt som offshore-havn og selv sildeolie-lugten, der dengang var lig med lugten af penge, skulle blive svagere, var ikke nemt at forudsæ. Meget har ændret sig. Selv når man kom-

mer til Esbjerg søværts fra, skal man lede lidt efter at få øje på byens gamle vartegn Vandtårnet ved Bavnehøj. Det danner ikke mere den markante profil af byen.

Efterskrift

Alt vedrørende de to sømandshjem i Esbjerg er nu fortid. De oprindelige funktioner i bygningerne er ophørt, og bygningerne er solgt. Sømandshjemmet »Gl. Havn« er handlet flere gange. I dag er det flot renoveret og ejes af vagtskibsselskabet ESVAGT.

Sømandshjemmet Ny Havn ejes af »Hjem Is«. Under min hustrus og mit besøg i Esbjerg i efteråret 2005 kørte vi på Fiskerihavnen. Der lå kun få store og rustne trawlere, og havnen var for en stor del lavet til marina for lystbåde. Trods hverdag ingen særlig »action«. Bedding lå mere eller mindre øde hen. Ingen kuttermotor var i gang. Ingen sildelugt eller sildemel-lugt. Ingen travle bude eller varevogne var i gang med at læsse proviant om bord. Ingen små petroleumbåde fra BP eller Shell tøffede bassinerne rundt for at tanke kuttere op med brændstof. Ingen store fiskebiler stod startklare og læsset med fisk til Italien. Jeg gik ind i en fiskeforretning i nærheden af stedet, hvor tidligere godsbanegården havde ligget. Købte lidt torskenakke. Spurgte hvornår de var landet. I Hvide Sande i formiddags, lød svaret. Det fik mig til at tænke på St. St. Blichers fortælling: »Ak! Hvor forandret!«

Nu manglede jeg blot et kig ind på sømandshjemmet, om dette var muligt. Det var sen eftermiddag, men hoveddøren var åben. Blev venligt og høfligt mødt af en ung mand, der sad på »fars kontor«. Han spurgte: Hvad kan jeg hjælpe med? Jeg fortalte kort om mit kendskab til stedet. At jeg blot lige ville mindes. Han var meget forstående, og jeg kiggede mig lidt om.

Den unge mand fulgte med og hørte på. I øvrigt var det mig en glæde at se, hvor ordentligt og rent der var. Da vi skulle videre, sagde han: I skal have en is – en stor is. Og så hentede han to gode is til min hustru og mig. Vi takkede og hilste af. Da jeg startede på at spise isen, randt sidste strofe af Christian Winthers »Flugten til Amerika« mig i hu: »Jeg drukned' min sorg og fandt min trøst på bunden af sago-suppen«.

Noter

1. Se også forfatterens artikel »Delte forældre med fiskere og søfolk« i *Udlængsel og hjemve. 100 års logbog for sømænd, fiskere og andet godfolk*, udgivet i anledning af Indenlandsk Sømandsmissions 100 års jubilæum 28. april 2005, s. 118-123 De to sømandshjem i Esbjerg er bl.a. beskrevet i Alan Hjorth Rasmussen: *Sømandshjemmet Ny Havn 1927-1977. Esbjerg 1977* og Mette Guldborg: *Sømandshjemmet Gl. Havn. En bygning på Esbjerg Havn gennem 100 år*. Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg 2003.
2. Jens Otto Jensen har skrevet om sin barndom på Sømandshjemmet Gl. Havn i artiklen »Erindringer fra en barndom på Sømandshjemmet Gl. Havn« i *Sjæk'len 2003. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet*, Esbjerg 2004, s. 127-149.

Verner Gorridsen, født 1930, Hjortevej 2, 8643 Ans. Født og opvokset på Sømandshjemmet »Ny Havn« i Esbjerg. Har virket som praktiserende læge i Ans. Er i dag aktiv som forfatter, debattør, foredragsholder og turleder. Er desuden formand for »Foreningen til Bevarelse af Tange Sø«.

Artiklen er redigeret af Mette Guldborg 23. april 2006 med rettelser fra forfatteren 27. april 2006

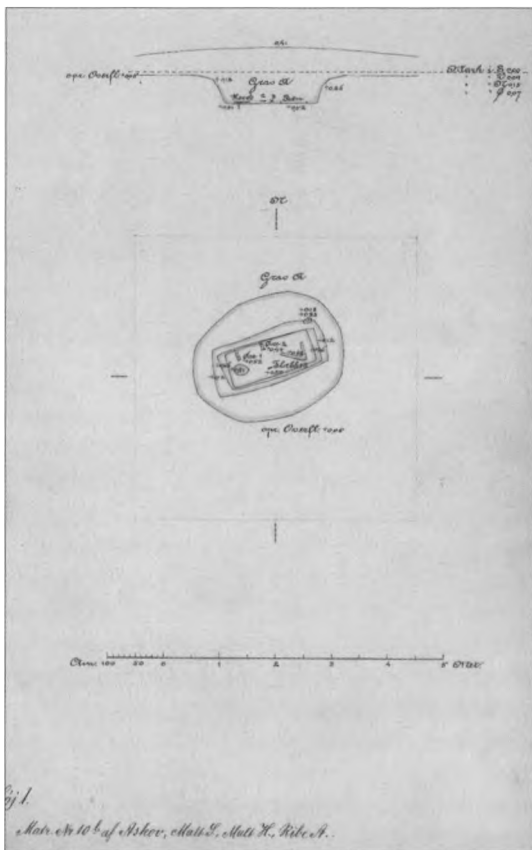

Fig. 2. Høj 1. Plan og snit af højen.

af en undergrav (grav A – fig. .2). Graven var orienteret NØtØ-SVtV. På den oprindelige jordoverflade, tegnede gravens omrids sig tydeligt som en oval: 2,70 m lang, 2,15 m bred. Yderst i fyldskiftet sås rødgult undergrunds-sand, midt over graven var fylden blandet, væsentligt blegfarvet sand. Graven indsnævredes stærkt nedefter, i hvert fald på langsiderne. Gravens bund lå 0,47 m under den oprindelige jordoverflade.

Ved gravens nordøstre hjørne fandtes en enkelt sten, hvis underside lå ca. 0,30 m over

gravbunden. I gravfylden kunne lidt under den oprindelige jordoverflade spores to grålige striber på langs ad graven. De forløb næsten parallelt med gravens langsider og stammer måske fra forrådnede træ; evt. planker, der har ligget som dække over graven eller var indstukne sideplanker. Ellers fandtes ikke sikre spor af træ, ligesom graven heller ikke indeholdt kullag.

På gravens bund kunne iagttages et skeletspor. Det opløste skelet sås som en grågrønlig affarvning i jorden. Det var tydelig forskellig fra den øvrige gravfyld. Der sås aftryk af hovedet; det ene eller begge lårben samt det ene eller begge skinneben. Rørknoglerne tegnede sig som striber; hovedet som en rund plet. Den døde har – som det er almindeligt i mandsgrave – ligget på højre side med hovedet i vest, ansigtet mod syd og med optrukne ben.

Lige nord for hovedet fandtes en stridsøkse (fig. 17,6). Ved gravens nordside og ud for den dødes underliv fandtes en tyknakket flintøkse (fig. 16,7). Endelig fandtes en flække (fig. 17, 19). Den lå på langs af graven og nærmest ved gravens sydside.

Stridsøkseen daterer både undergraven og hele gravhøjen. Den er af en type (type C), som var almindelig i stridsøksetidens start, ca. 2800 f. Kr.

Høj 2

Højen var noget udjævnet ved pløjning og toppen hævede sig kun 0,87 m over den tilstødende markoverflade.

Der undersøgte et 5 m x 5 m stort stort udgravningsfelt (fig. 3). Højen var bygget af blandet, overvejende rødgult sand uden regelmæssig aflejring. Den oprindelige jordoverflade sås som et få cm. tykt, gråligt lag med blegsand derunder. Også denne høj er bygget på hede. Undergrunden bestod af rødgult sand, øverst en del grus-

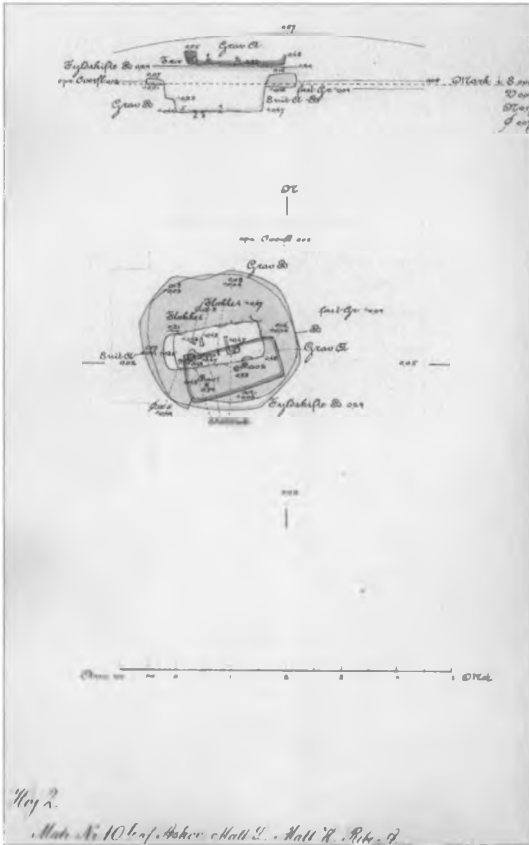

Fig. 3. Høj 2. Plan og snit af højen.

blandet og mørkt rødbrunt; dybere nede lyst gulligt.

Allerede ca. 0,40 m under højtønnen viste der sig en aflang plet (grav A). Den havde regelmæssig aflang form; var 1,80 m lang i retningen VSV-ØNØ og 0,72 m bred. Gravfylden var overvejende grålig, meget forskellig fra den omgivende, mere blandede højfyld. Langs fyldskiftets nordside sås en tynd, grågrøn stribe, vistnok forrådnede træ af gravens nordlige sidevæg. Ved gravens nordvestlige hjørne lå en enkelt, ca. 0,2 m stor sten. Gravens bund lå kun

lidt dybere. Den sås som et ca. 3 mm tykt grågrønt lag, vistnok opløste organiske stoffer (kistebunden?).

På gravbunden og hele vejen rundt iagttog udgraveren et lag løs, mørk grålig fyld. Det dannede en 5-10 cm bred og ca. 5 cm dyb rende. Grænserne var ret diffuse, så den blev ikke opmålt. Den angav utvivlsomt pladsen for en sidebeklædning af træ omkring gravrummet

På gravens bund fandtes 5 ravhængesmykker, som lå sammen i en hob. Derved lå en flad, gennemboret ravskive (fig.17,8).

Straks under grav A sås et stort, lidt rundt fyldskifte (grav B – fig. 4). Det var 2,65 m langt i retningen ØNØ-VSV og 2,65 m bredt. Fylden var mere grålig end den omgivende højfyld, og næsten hele vejen rundt stod fyldskiftet meget skarpt. Ved den fortsatte gravning afdækkedes en stenlægning, hvis ydre omkreds nogenlunde

Fig. 4. Høj 2. Grav B, set fra ØN

fundt sammen med fyldskiftet. Stenlægningen var 2,70 m lang og 2,35 m bred og havde samme længderetning som graven. I midten viste sig et regelmæssigt, stenfrit rum: det egentlig gravrum.

Graven var gravet ned i undergrunden. Gravens fyld var stærkt blandet sand. I selve gravrummets sider mod Ø, S og N sad 10-15 cm store sten, som dannende en nogenlunde tæt beklædning af sidevæggene. De kunne iagttages i uforstyrret leje helt ned til gravbunden, men om der indenfor dem har været bygget en trævæg, som de har afstivet, kunne ikke ses.

I gravens vestlige ende sås ingen stenforing som på de andre sider, men en afsats som ca. 22 cm over gravens bund muligvis har tjent til støtte for det trædække, som sandsynligvis har ligget over graven.

Udenom gravrummet bestod stenlægningen mest af 10-15 cm store sten. Yderst lå stenene i et enkelt lag, indad mod graven i to-tre lag.

Gravens bund lå ca. 0,5 m under den oprindelige jordoverflade. Graven var her ca. 1,58 m lang i ØtN-VtS og 0,65 m bred. Der var hverken spor af en trækiste eller træbeklædning af gravrummets vægge.

På gravens bund, som var det urørte gule undergrundssand, fremkom et skeletspor. Den døde har ligget på højre side med hovedet mod vest, ansigtet mod syd og med stærkt optrukne ben. Sporene af selve kraniet med underkæbe sås i den vestlige del af graven. En ca. 22 cm lang rørknogle lå langs gravens sydside tæt op til hovedet. Sporene efter venstre lårben og skinneben lå bøjede i en spids vinkel.

I nærheden af den dodes venstre skulder fandtes en tyknakket flintøkse (fig. 16,8). En stridsøkse (fig. 17,24) lå på siden lige vest for kraniet. Ved bæltestedet fandtes en flække (fig. 17,7). En anden, spids flække (fig. 17,5) lå lidt nord for hovedet (tilfældig indblandet?).

Grav A har været anlagt delvis ind over den ældre grav B. Der må være gået så lang tid mellem de to gravlæggelser, at grav B var sunken fuldstændig sammen, for ellers kunne bundlaget (det tynde, mørke lag) i grav A ikke have været så regelmæssigt og uforstyrret. Grav B kan dateres af stridsøkseen (type C), til samme tid som høj 1, eller ca 2800 f. Kr.

Høj 3

Højen var stærkt udjævnet af pløjning, men hævede sig dog stadig indtil 1,32 m høj over den omgivende markflade. Højen var bygget på en mod syd nedad skrånende flade.

Der blev undersøgt et 5 x 5 m stort udgravningsfelt omkring højmidten (fig. 5). Højen var bygget af stærkt blandet sandjord med forskellige farver (rødlig, gullig, grålig, hvidlig). Den indeholdende en del grus og var pletvis noget kulblandet. Den oprindelige markoverflade sås som et gråsort lag og et underliggende, tyndt lag blegsand; sandsynligvis en gammel lyngflade. Derunder sås et tyndt lag blegsand. Undergrunden bestod af sand, som øverst var mørkt rødbrunt og gruset, dybere nede gulligt og mere stenfrit.

Der fandtes en stridsøkse (type I) i pløjelaget (fig. 16,3). Den stammer sandsynligvis fra en af ploven ødelagt grav.

Allerede i den øvre højfyld sås fyldskiftet af en undergrav (grav A), nedgravet i undergrunden. 0,83 m under højtoppen tegnede den sig skarpt som et aflangt fyldskifte 2,84 m langt og 0,85 m bredt. Graven, som var gravet ca 1/2 m ned i undergrunden har nok været noget større.

I højde med den oprindelige jordoverflade kom en stensætning om graven til syne. Ved den fortsatte udgravning viste det sig, at graven var omsat med en ramme af temmelig store sten (indtil 0,60 m store). Den havde retningen

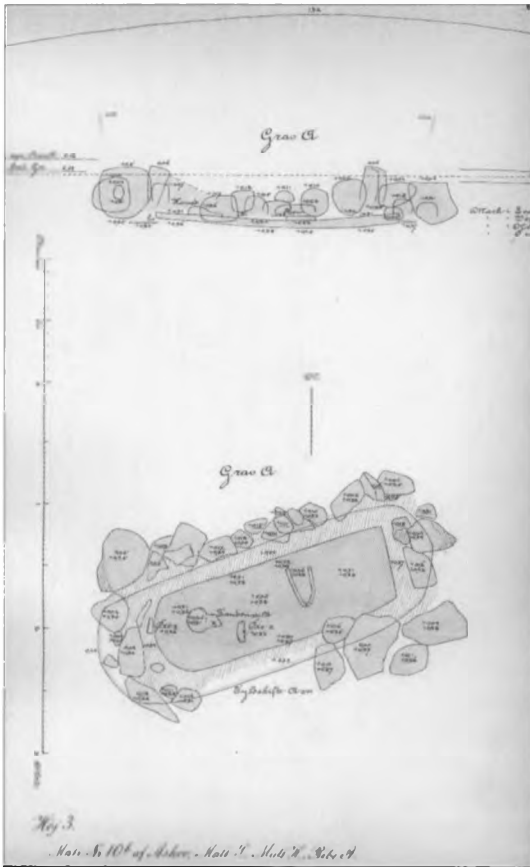

Fig. 5. Høj 3. Plan og snit af højen.

ØtN-VtS; var udvendigt 3,0 m lang og indtil 1,8 m bred. Stenrammen dannede et tæt og sammenhængende stenramme langs gravens nordside, i den vestlige ende samt i dele af sydsiden. Her manglede den dog i ca. $\frac{1}{3}$ af sydsiden. I østenden lå fire sten som en lille, samlet stenlægning, der ved et åbent rum var adskilt fra stenrammen i begge gravens langsider. Indenfor rammen fandtes om hele gravens en stenfri rende 0,1-0,2 m bred. Fylden i renden var løs, mørkebrun, og stammer sandsynligvis fra formlidet træ. Indenfor den nævnte rende var

gravbunden tæt belagt med småsten; ca. 6-8 cm store. Den stenlagte gravbund var 2,0 m lang og 0,8 m bred.

Graven må være anlagt på denne måde: en større nedgravning, hvis nøjagtige udstrækning ikke kunne ses, var langs begge langsider sat to svære planker på højkant. De vendte en nogenlunde jævn side ind mod gravrummet, mens deres yderside synes at have været mere ujævn. Muligvis har det været en kløvet træstamme. Udadtil har plankerne været afstivet af store sten, som er stukket ned mellem træets yderside og nedgravningens inderside. Mellem disse planker og noget indenfor enderne er stillet kortere planker på højkant, som gravrummets østlige og vestlige afslutning. Også disse planker er udadtil afstivet af 4-5 sten for hver ende. Det kunne ikke ses, at de har været sat ind i en fals i langsidernes planker. Derefter er gravrummet indenfor plankerne blevet brolagt med småsten, som dannede et nogenlunde jævnt leje. Stenene var overtrukket med et tyndt, noget fedtet lag. Graven har sandsynligvis været dækket af planker, men det har ikke efterladt sig spor.

På bundbrolægningen iagttoges et skeletspor, bestående af hoved, et lårben og et skinneben. Lår- og skinneben lå bøjedede sammen i en spids vinkel. Skeletsporet var helt blødt og havde overvejende en grågrønlig farve dog med nogle gullige pletter. Der sås dele af tandemaljen fra underkæben.

Den døde har været nedlagt på sin højre side med ansigtet mod syd, hovedet i vest og med stærkt optrukne ben.

Lige syd for liget og omtrent ud for brystet fandtes en stridsøkse (fig. 16,5). Den lå på siden med æggen mod nord. En tyknakket flintøkse (fig. 17,12) lå tæt udenfor brolægningens vestende; over renden og der hvor den vestlige endeplanke har haft plads.

Stridsøkstens fra grav B er af samme design, som stridsøkterne i høj 1 og 2 (type C). Den daterer gravhøjen til begyndelsen af stridsøksetid eller ca. 2800 f. Kr. Den i pløjelaget fundne stridsøkse tilhører yngre stridsøksetid; ca 2500 f. Kr.

Høj 4.

Højen var en lille, udjævnet højning, som hævede sig ca. $\frac{1}{2}$ m over den omstødende mark.

Der undersøgtes et 5 x 5 m stort udgravningsfelt (fig. 6). Højen var bygget af blandet, noget gruset sand, som nogle steder var regelmæssig flammert (sort og hvid). Sandsynligvis fordi højen i hvert fald delvis var bygget af lyngtørv. Den oprindelige jordoverflade viste sig som et tyndt, mørkt lag ovenpå et lag gråhvidt blegsand. Det må være en gammel hede-flade. Undergrunden bestod af gult, øverst rødt eller brunt sand.

I den oprindelige jordoverflade sås meget klart et ovalt fyldskifte (grav A). Det var 3,30 m langt i retningen SVtV-NØtØ og 1,75 m bredt. Yderst sås hele vejen rundt en mørkegrå stribe. I midten var der mere blandet fyld. Graven indsnævredes nedefter og antog 0,43 m dybere en regelmæssig, rektangulær form. Den var 2,30 m lang i ØNØ-VSV og 0,85 m bred.

Gravbunden, der nåedes knap 10 cm dybere, havde nærmest samme form og udtrækning. Den fremtrådte som et 1-2 mm tykt lag forrådnede træ, som viste sig hist og her og uden at dets grænser klart kunne erkendes. Langs gravens sydside sås i fylden en fem cm bred, brun stribe, som var tydeligst i gravens østlige del. Det er sandsynligvis spor efter en forrådnede, kantstillet planke. Nær gravens vestende fremkom en kuldækket plet, som måske er resterne af en lille æske af træ.

Af skelettet fandtes ikke sikre spor. På grav-

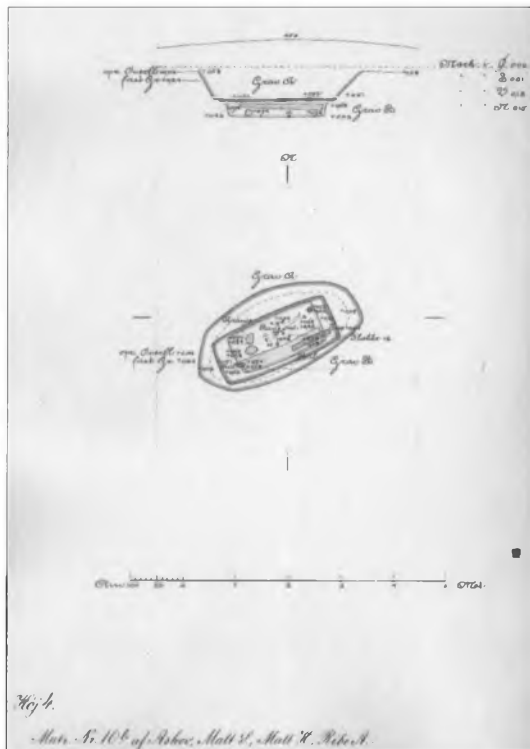

Fig. 6. Høj 4. Plan og snit af højen.

bunden fandtes derimod 11 ravperler (fig. 7 – fig. 17,1), nemlig seks hængesmykker; et uregelmæssigt, ravstykke samt fire små, rørformede ravperler. De rørformede perler lå tæt sammen med hullet vandret, som havde de har været trukket på en snor. De øvrige stykker lå alle på siden med gennemboringen lodret.

Umiddelbart under grav A sås den blandede fyld af en undergrav (grav B), hvis omrids faldt nøjagtig sammen med grav A. Nedadtil aftog nedgravningen stærkt i udstrækning, så den 0,6 m under den oprindelige jordoverflade var 1,75 m langt og 0,75 m bredt. Det havde nøjagtig rektangulær form.

I denne dybde sås i næsten hele gravens

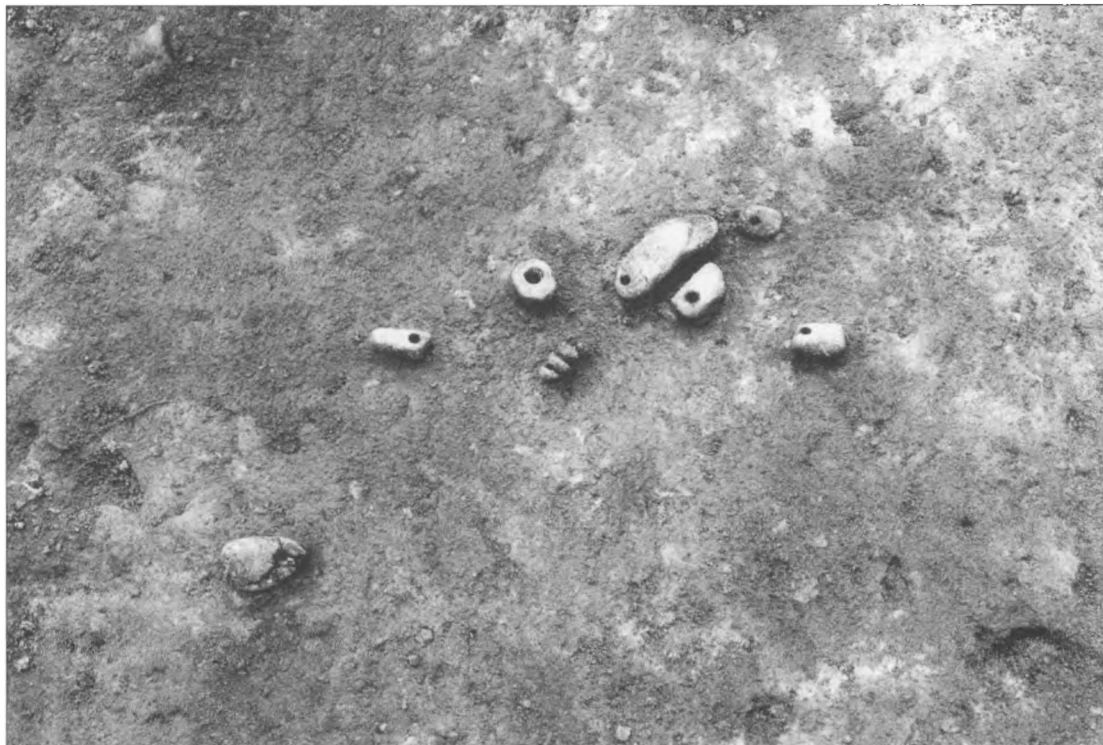

Fig. 7. Høj 4. Grav A, ravets placering i graven.

længde et sammenhængende lag egekul med åreerne i gravens retning. Det var 1,67 m langt, 0,25-0,30 m bredt og ca. 0,5 cm tykt. Begge trælagets sidekanter, der løb parallelt med graven, lå i samme højde, mens kullaget ved midten var noget mere nedtrykt. Det må stamme fra et svedet trædække. Nord for kullaget fandtes forrådnede trærester, ligeledes på langs af graven men gående noget dybere ned i gravfylden. Utvivlsomt har dækket over graven bestået af 2-3 planker eller stammer lagt på langs.

Bunden af graven var i hele sin udtrækning dækket af et tyndt, gråt lag, vistnok opløst træ. Ved den østre ende fandtes kulsmuler indenfor et ca. 0,2 x 0,2 m stort område. Måske skyldes

det, at bundbrættet var blevet noget svedent af ild.

Omtrent midt i graven fandtes en flække (fig. 17,2). Ved gravens vestende sås en ubestemt grøngrå plet. Striber af samme farve sås også andet steds i graven. Det er sandsynligvis spor efter det helt opløste lig, som lå med hovedet i vest.

Grav A er anlagt så nøjagtig over grav B, at udgraveren opfatter det som bevidst. Ingen af højens grave kan dateres nærmere. Grav A er sandsynligvis en kvindegrov, mens grav B er en ældre mandsgrav.

Fig. 8. Høj 5. Grav B, set fra SØ.

Høj 5

Højen var noget udjævnet ved pløjning, men hævede sig dog stadig 1,20 m høj over den omgivende mark. Lodsejeren fortalte, at der fra pløjelaget i tidens løb var fjernet en mængde håndstore sten, efterhånden som han pløjede til dem. Der var ingen tilbage ved undersøgelsen.

Der undersøgtes et 5 m x 5 m stort udgravningsfelt omkring højmidten. Højen var øverst bygget af rødbrunt, gruset undergrundssand, dybere nede mere blandet sand, bl.a. en del blegsand. Grænsen mellem de to fyldlag stod i udgravningens sidevægge for det meste skarpt,

da de også var adskilte ved et ca. to cm tykt muldlag (gråsort lag). Højen er utvivlsomt opført i to omgange, og der er hengået så lang tid inden det øvre fyldlag påførtes den oprindelige høj, at der har kunnet danne sig et tyndt lag muld oven på denne.

I udgravningens sidevægge lå den oprindelige højs overflade ca. 0,5 m over den gamle markflade, hvorpå højen er bygget. Den øvre og den nedre højfyld svarer utvivlsomt til henholdsvis grav A og grav B nedenfor, således at den oprindelige, lave høj er opført over grav B, og den øvre højfyld påført ved anlægget af grav A.

Lidt syd for højens midte og 0,58 m under højtoppens niveau sås et aflangt fyldskifte. Det var 2,20 m langt i retningen ØtN-VtS og 0,76-0,85 m bred. Gravfylden bestod af det mørkerøde, grusede sand, der også udgjorde det øvre fyldlag i højen. Det tegnede sig over størstedelen af gravens omkreds skarpt mod den omgivende højfyld, dvs. den fyld, som den oprindelige høj var bygget af.

Det var tydeligt, at grav A var nedgravet i den oprindelige højs top, hvorefter højen er udvidet med den mørkerøde, grusede fyld, som ved gravens sammensynkning er sunket ned i gravrummet. Ved forsigtig afskrabning af gravens fyld afdækkedes ca 15-20 cm nede en trækulsflage i hele sin udstrækning. Den var den sydligste planke af et trædække, der har ligget på langs af graven. Der kunne ikke ses spor af den øvrige del af dette trædække, som sandsynligvis har bestået af to-tre længdeplanker.

Oven på nordsiden af ovennævnte planke lå nær gravens østende en lille, uregelmæssig flække (fig. 17,4) som må være tilfældig indblandet. Under den sydlige planke i gravens dække, nær gravens vestende og ved dens sydlige side lå en fint formet stridsøkse (fig. 16,4). Den lå på gravens bund, som var et ganske tyndt, gråbrunt lag; utvivlsomt opløst organisk stof; sandsynligvis en hud.

Sandet under graven var stedvis rødbrændt og på gravbunden lå en masse små trækulsstykker. Sandsynligvis er det spor efter et bål af kvas, der har været tændt på gravbunden.

Langs begge gravens langsider fandtes fylden brunfarvet i en bredde af 5-10 cm. Disse brune fyldstriber var meget løsere end den øvrige fyld. De var utvivlsomt spor efter to på højkant stillede sideplanker, som var stukket noget dybere ned end gravrummet indenfor. En tilsvarende afslutning af gravrummet kunne ikke ses for enderne.

Da grav A var gravet væk, viste der sig i den nedre højfyld et fyldskifte fra en dyb undergrav (grav B – fig. 8). Ca. 1 m under højtoppens niveau tegnede fyldskiftet sig som en bred oval, 2,75 m lang i retningen NØ-SV og 2,50 m bred. Fylden indenfor kredsen var overvejende gulligt, gruset undergrundssand, der var tydelig forskellig fra den omgivende, brunlige og grålige højfyld. Midt i dette ovale fyldskifte tegnede sig et indre fyldskifte, af form som en noget uregelmæssig, aflang rektangel. Den var 2,05 m lang i retningen NØ-SV og på midten 0,90 m bred.

Ca. 1,48-1,79 m under højtoppens niveau afdækkedes langs nedgravningens nordøstside en sammenhængende flage egekul (indtil ca. 1 cm tyk), som skrånede nedad mod gravrummet, og hvis årer løb i dettes længderetning. Ubetydelige, forkullede rester iagttoges i højde med kulflagen ved gravens sydlige hjørne. Her sås også i samme dybde to større sten. Alt dette har utvivlsomt hørt til gravens dække, der har bestået af planker eller flager, delvis forkullede og lagte på langs over graven. Ved den fortsatte udgravning viste sig, i en dybde af 2,05 m under højtoppens niveau, brune striber, indtil 4 cm brede, i gravens omrids (fig. 11a). Den brune masse var løsere end den omgivende fyld og er utvivlsomt opløst træ.

På gravens bund sås et skeletspor. Det fremtrådte som en grågrønlig aftegning i den nedre gravfyld. Der blev iagttaget spor efter hovedet (bl.a. en hel række tandemalje); sandsynligvis dele af bækkenet, venstre og sandsynligvis også højre lårben, venstre skinneben. Skelettet har ligget med hovedet mod øst og ansigtet mod syd.

Ved nakken og ind under den nedre del af hovedet fandtes ni spredtliggende, små ravperler, bl.a. et hængesmykke og fem rørformede perler. Over og under skeletsporet fandtes nog-

le steder et mørkebrunt pulver, som udgrave-
ren opfatter som opløst tøj eller dyrehud.

Graven må være anlagt sådan: Der er gravet
et større, ovalt hul i undergrunden. I dette hul
er gravrummet dannet ved planker stillet på
højkant i langsiderne og kortere planker, lige-
ledes på højkant for gravrummets ender men
noget indenfor sideplankernes ender. Denne
trækonstruktion har man bragt til at ligge fast
ved udenom den at udfylde den ovale nedgrav-
ning med faststampet fyld. Her har man brugt
det opgravede, gule undergrundssand hvori
dog er indkommet en del af det mørkere brun-
røde, grusede lag, som på stedet fandtes afle-
ret som det øverste lag af undergrunden.

Indtil syv cm under gravbunden fandtes
spredte kulstykker. Så dybt må nedgravningen
altså have været.

Højviddelsen og den øvre grav kan date-
res af den fundne stridsøkse. Den tilhører en
type (type H), som var almindelig midt i strids-
øksetid eller ca 2600 f.Kr. Den underliggende
kvindegrav må være en del ældre; måske fra tid-
lig stridsøksetid eller ca 28-2700 f. Kr.

Høj 6

Højen lå kun 34 m fra høj 3. Den var en næsten
helt udjævnet ved pløjning, som kun hævede
sig 8-38 cm over den omgivende mark. Ejeren
fortalte, at den tidligere havde været meget
større.

Der undersøgte et ca. 5 x 5 m stort felt om-
kring højmidten. Tæt under pløjelaget sås et af-
langt, rektangulært fyldskifte. Det repræsenterede
en bundgrav, der efter sit niveau må være anlagt
på den oprindelige jordoverflade. Graven var
2,20 m lang i retningen Ø-V og ca. 0,40 m bred.
Tæt op til gravens nordside og 0,4 m fra vesten-
den, fandtes en meget forvitret og dårligt for-
met stridsøkse (fig. 16,1). Den lå på siden med æggen
skråt nedad mod syd og skaftsiden mod øst.

Der fandtes hverken kiste- eller skeletspor.
Under graven var urørt undergrundssand. Så
der har heller ikke været en undergrav i højen.
Både graven og højen dateres derfor af strids-
øksen. Den tilhører en type (type K), som hen-
fører anlægget til sen stridsøksetid eller ca
2500 f. kr.

Høj 7

Højen var udjævnet ved pløjning, men hævede
sig dog stadig 1,09 m over den tilstødende
mark.

Der undersøgte et 5 x 5 m stort udgrav-
ningsfelt omkring højmidten (fig. 9). Højen var
bygget af blandet, overvejende gråligt og brun-

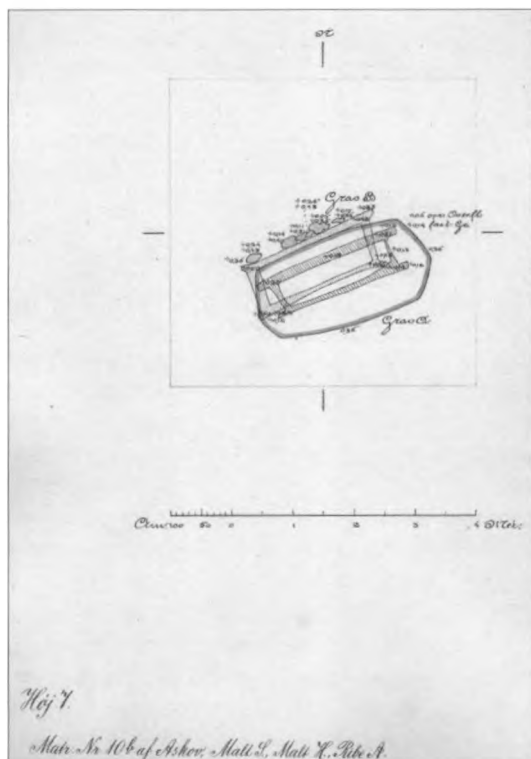

Fig. 9. Høj 7. Plan og snit af højen.

ligt sand, men også lysegult undergrundssand i ringe mængde. Den oprindelige jordoverflade, hvorpå højen var bygget, viste sig som et mørkegråt lag med et underliggende lag lysere gråt eller hvidligt sand (blegsand). Sandsynligvis er højen bygget på en gammel lyngflade. Den oprindelige overflade lå 1,03 m under højtoppens niveau. Undergrunden bestod øverst af mørkt, rødbrunt noget gruset sand; dybere nede af lysere gulligt, svagt leret sand.

Allerede under pløjelaget kom et fyldskiftet til syne (grav A). Ca. 0,73 m under højtoppen var fyldskiftet ca. 3 m langt i retningen ØNØ-VSV og 1,55 m bredt. Den vestlige ende var dog ødelagt af en rævegrav. Gravfylden bestod af gråligt, hvidligt og gulligt sand, uregelmæssigt fordelt i striber og pletter. Graven indsnævredes nedefter.

Gravens bund lå 1,22-1,34 under højtoppens niveau. På den nordlige langside og i enderne af den sydlige langside sås en indtil 10 cm bred, løs, brun fyldstribe, i hvis rande sås en tynd sort stribe (fig. 11,b – den fremhævede streg). Det stammer utvivlsomt fra forrådnede træ. I en del af sydsiden bemærkedes alene den tynde, sorte stribe. Ved gravens ender sås lidt indenfor længdestribernes ender, lignende lidt bredere, brune fyldstriber på tværs. Graven har altså været lavet af en trækonstruktion bestående af længdeplanker, stillet på højkant som sidevægge i gravrummet og forbundne nær enderne med kortere tværplanker.

Ind over gravrummet lå i hele dets længde et få mm tykt, sort lag, som var nedbuet langs ad midten. Det er utvivlsomt det forrådnede træ af det nedsunkne dække over graven. Det lå således henover den nedenfor nævnte stridsøkse, og der var gravfyld under det ved gravens langsider. Trækonstruktionen var udvendigt 2,30-2,45 m lang i retningen ØNØ-VSV og 0,70 m bred. Gravrummet var indvendigt ca. 1,75 m langt og 0,55 m bredt.

Ved gravens vestende og ved den sydlige side

lå en stærkt opløst stridsøkse (fig. 16,2). Den lå på siden med æggen i syd og skaftsiden mod øst. Der kunne ikke iagttages noget skeletspor så lidt som et bunddække.

Grav A, hvis bund lå 0,29 m under den oprindelige jordoverflade, viste sig at være anlagt ind over en ældre grav (grav B – fig. 10), som var gravet ned i undergrunden. Ved anlægget af grav A har man således gravet ned i den høj, der er opført over den ældre undegrav B og har tilfældigt eller forsætligt truffet pladsen lige over denne. Det kunne ikke ses, om der samtidig var sket en højudvidelse.

Allerede under afdækning af grav A sås toppen af nogle sten, som viste sig at høre til nordsiden af grav B. Da grav A var gravet væk, fremtrådte undergraven som et rektangulært fyldskifte med samme længderetning som denne. Lidt dybere viste sig brune fyldstriber. De var 10-15 cm brede og stammede fra en trækonstruktion af samme form og indretning som den, der fandtes i grav A. I det spor, som træet i undergraven har efterladt, sås dog ikke

Fig. 10. Høj 7. Grav B, set fra VSV.

Fig. 11. Skitse af trækonstruktionerne i høj 5, grav B og høj 7, grav A.

den tynde, sorte stribe, men kun den lyse, brune fyldmasse. Der var heller ingen rester af noget trædække, så lidt som et trælag i gravens bund. Ved gravens nordside var anbragt 6 større sten tæt opad tværvæggens yderside. De har utvivlsomt skulle afstive træplanken.

Trækonstruktionen var udvendigt 2,35-2,40 m lang i retningen ØNØ-VSV og indtil 0,95 m bred. Gravrummet var indvendig 1,80 m langt og 0,60 m bredt. Træet gik indtil 10 cm dybere ned i undergrunden end gravbunden.

I gravens vestende fandtes et ornamenteret lerkar, liggende på siden med munden mod SØ. Karret har jævn S-formet profil, lille bund og er på oversiden ornamenteret med vandrette fiskebensmønstre. Det er kun ca 14 cm højt (fig. 17,11). I gravens østende sås nær sydsiden en rundagtig, grågrøn plet. Det er sandsynligvis de døde opløste hoved, men andre skeletspor kunne ikke iagttages. Ved gravens midten iagttoges et tyndt, fedtet, brunligt lag, ca. 10 cm stort. Den kan være sporene efter en læderpung.

I undergraven (grav B) har sandsynligvis været begravet en kvinde. Med sig i graven fik hun et lerkar (med øl?). Karret tilhører en type (type IC), som daterer graven til en ældre del af stridsøksetid (1). Stridsøksetid i den øvre grav

er af en type (type H), som daterer denne grav til midten af stridsøksetiden eller ca 2600 f. Kr.

Høj 8

Højen lå kun 23 m fra høj 7. Den var stærkt udjævnet ved pløjning, men hævede sig 0,45 m over den tilstødende mark.

Der undersøgtes et 5 x 5 m stort udgravningsfelt omkring højmidten (fig. 12). Højen var bygget af blandet sand uden regelmæssig afstribring. Den oprindelige jordoverflade tegnede sig som et sortgråt lag, hvorunder fremkom et tyndt lag lysere, gråt blegsand. Den er altså bygget på en gammel hedeflade.

Tæt under pløjelaget og 0,28 m under højtoppens niveau, sås noget nord for højens midte et noget usikkert fyldskifte (grav A). Det var 1,90 m langt i retningen NØtØ-SVtV og 0,85 m bredt. Gravfylden var mere ensartet brungrå end den omgivende fyldjord.

Nærmest gravens nordside og lidt nærmere ved vestenden end ved østenden, fandtes ca. 112 små ravperler fordelt i tre hobe. Den ene hob (fig. 12, nr.1) bestod af 89 ganske små ravperler, hvoraf 20 endnu lå på række, således som de i stridsøksetid har været trukket på en snor. 11 af perlerne lå markant dybere end de andre. Den anden hob (fig.12, nr. 2) består af 10, gennemgående lidt

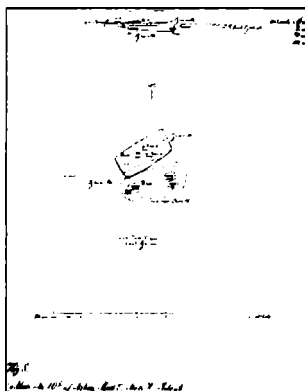

Fig. 12. Høj 8.
Plan og snit af højen.

Fig. 13. Høj 8. Grav A. Ravperlerne. Nationalmuseet foto.

større. Den sidste hob (fig. 12, nr.3) bestod af 13 ligeledes noget større perler. Næsten alle ravperlerne er simple, rørformede perler (fig. 13).

Der sås ikke noget bundlag. Grav A må være dannet ved nedgravning i den høj, der er opført om den oprindelige grav.

Tæt syd for grav A tegnede sig i den oprindelige jordoverflade et aflangt, firsidet fyldskifte (grav B). Det var 2,45 m langt i retningen ØtN-VtS og 1,39 m bredt. For enderne buede fyldskiftet noget ud. Ca. 10 cm dybere iagttoges hen over gravens midte et ca. 30 cm bredt, løst brunt lag, som udgraveren opfattede som stammende fra en opløst, svær planke eller stamme, der har ligget som dække på langs ad graven.

Gravens bund lå 0,72-0,74 m under højtoppens niveau. Den dannedes af undergrundens grågule, lerede sand.

I gravens østlige ende fandtes i fylden en mørk plet af ubestemt omrids. Det kunne ligne sporene af et hoved. I den vestlige del af graven sås nogle mørke striber, der nok kunne svare til benene. Der fandtes intet gravgods.

Begge højens grave har sandsynligvis rummet kvinder. De kan ikke dateres særlig præcist.

Høj 9.

Højen, der var stærk udjævnet ved pløjning, må

have været ganske stor. Den er bygget på en skrånende flade. Toppen hævede sig endnu 1,13 m over den tilstødende markflade. Ejeren fortalte, at der for mange år siden til forskellig tid var opløjet to stridsøkser og en flintøkse af højen.

De undersøgte et 6,00 x 6,00 m stort udgravningsfelt. Fylden var meget løsere end i de andre høje og bestod af næsten ensartet grårødt sand. Hist og her fandtes kulsmuler.

Den oprindelige overflade dannedes af et tyndt, formuldet lag og – nogle steder – et tyndt lag blegsand. Undergrunden bestod af gulligt sand; øverst mere rødtligt stenfrit og meget fast.

Over størstedelen af udgravningsfeltet og tæt under muldlaget fandtes større sten liggende spredt. Der var ingen sammenhængende stenlægning tilbage, og der var øjensynlig i tidens løb ved markarbejde fjernet mange sten, som ploven efterhånden var stødt på. Sandsynligvis har der lige under den nuværende højtop været anlagt en eller flere, nu ødelagte grave.

I den løse højfyld kunne ikke ses noget fyldskifte. Ved forsigtigt afgravningen fremkom imidlertid to oldsager, som må have været gravgods i en bundgrav; orienteret omtrent øst-

vest. Det drejer sig om en tyknakket flintøkse (fig. 17,13), som lå skråt nedad med æggen mod syd, samt et stort ravstykke med gennem-boring i den ene ende. Det lå ca. 1 m øst for flintøkse. Flintøkse (type IA) er forholdvis stor (17 cm lang) og viser prikhugning på store dele af navnlig sidekanterne.

I den nedre højfyld; på den oprindelige jordoverflade eller lidt nedtrykt i blegsandet fandtes resterne af en boplads fra tidligneo-litisk tid. Fundene (fig. 17,3) omfatter lerkarskår, bl.a. rand- og hals/bugskår af dragtbægre; flækker og skiver, bl.a. af en sleben økse, samt flintaffald. Højen er således bygget på en tidligneo-litisk boplads.

Det er ikke muligt at datere denne gravhøj nøjere indenfor stridsøksetiden.

Høj 10

Højen lå i nærheden af høj 9 og på sammen mod syd skrånende bakkeside. Det var en mindre, ved pløjning stærkt udjævnet højning. Højtoppen hævede sig 0,67 m over den omgivende mark.

Der undersøgte et 5 x 5 m stort udgravningsfelt omkring højmidten (fig. 14). Højen var bygget af blandet sand uden regelmæssig aflejring. Den oprindelige jordoverflade, hvorpå højen var opført, sås ikke. Undergrunden havde samme sammensætning som under nabohøjen (nr. 9).

Umiddelbart under pløjelaget fandtes midt i højen en stenslægnings (grav A – fig.15), hvis sten nåede helt op i pløjelaget, til dels endog op til selve overfladen. Det er således sandsynligt, at der ved markarbejde er bortført nogle af stenene, som har hørt til stenslægningen. De resterende sten lå dog for størstedelens vedkommende sandsynligvis i urørt leje. Stenslægningen var 1,92 m lang i retningen Ø-V og indtil 0,67 m bred. Den bestod af et enkelt lag 10-

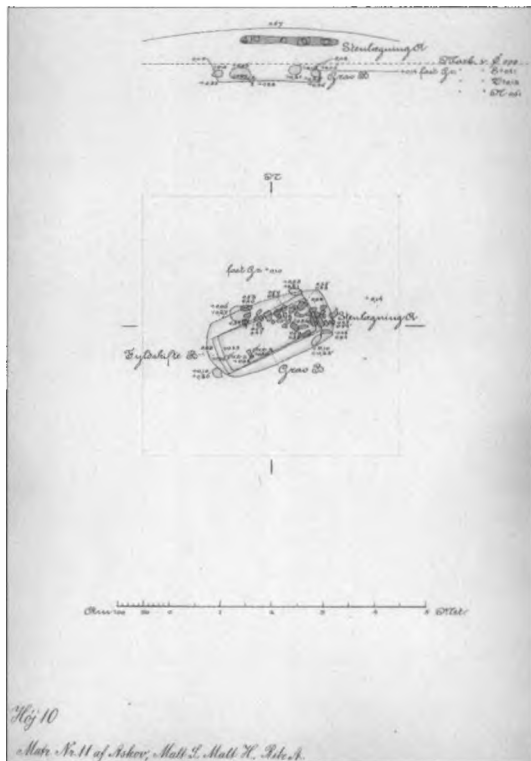

Fig. 14. Høj 10. Plan og snit af højen.

30 cm store sten, for det meste liggende tæt sammen. Udgraveren anser det for sandsynligt, at stenslægningen har været dække eller tyngde over en grav (grav A) som ikke kunne erkendes. Umiddelbart under stenene var jorden flere steder kulpletet, men der fandtes ingen sammenhængende striber eller flager af kul.

Ved stenslægningens vestende fandtes et lille, uornamenteret lerkar (fig. 17,10) liggende på siden med munden i SØ. Det stammer fra dolktiden.

Ved den fortsatte udgravning tegnede sig lidt over højbunden tydeligt et aflangt fyldskifte (grav B). Det var 2,55 m langt i retningen VSV-ØNØ og 1,20 m bred. Fylden indenfor

Fig. 15. Høj 10. Grav A, set fra S.

fyldskiftet var mere grålig (med brune pletter) end den omgivende mere rødlige højfyld.

Noget dybere, omtrent i niveau med undergrunden, viste sig midt i fyldskiftet en rektangulær grålighvid fyldplet. Den var 1,92 m lang og 0,77 m bred. Den til graven foretagne nedgravning i undergrunden har i det væsentlige haft denne form og størrelse.

Omtrent ved gravens bund, som nåedes i en dybde af ca. 1 m under højtoppens niveau, fandtes 4 større sten liggende udenom og tæt opad det rektangulære gravrum. De er sandsynligvis anbragte i den ovale nedgravning til afstivning af gravens trækonstruktion. Af denne fandtes dog intet spor. Der iagttoges heller ikke noget skeletspor.

Nær gravens vestende og ved sydsiden lå en flintøkse (fig. 17,9) på siden med æggen mod nord. Umiddelbart op ad flintøksens nakke fandtes en stærkt opløst stridsøkse. Den stod lodret med nakken nedad og skaftsiden mod øst. Gravfylden var på dette sted særlig hård (næsten som al), og den grågrønne stenart, hvoraf øksen var dannet, var så opløst, at den smuldrede ved mindste berøring. Den lod sig således ikke optage.

Høj 10 er utvivlsomt bygget i stridsøksetiden. Grav B med både en flintøkse og en stridsøkse må være en mandsgrav fra den tid. Den øverste grav er derimod anlagt i dolktiden eller i slutningen af 3. årtusind f. Kr.

Diskussion

Højgruppen på Askov Mark er som nævnt en typisk lille højgruppe fra stridsøksetiden. De 10 undersøgte gravhøje indeholdt mindst 17 grave, hvoraf en enkelt grav (høj 10, grav A) dog tilhører den efterfølgende dolktid. Blandt de andre grave er ni mandsgrave og seks kvindegrave. Mandsgravene er kendetegnet ved, at de døde har fået en stridsøkse med i graven og ligger med hovedet mod vest. Kvinderne ligger med hovedet mod øst og er gravlagt med raverler. Hertil kommer enkelte flækker (alle fra mandsgrave), et par flintøkser (fra både mands- og kvindegrave) samt et svejet lerkar fra en kvindegrav.

Højgruppen og gravene dækker hele stridsøksetiden, måske med undtagelse af periodens allertidligste del. Det kan ses af stridsøkserne, hvoraf tre tilhører type C; to er af type H; én er af type I mens én er af type K. Der er således en

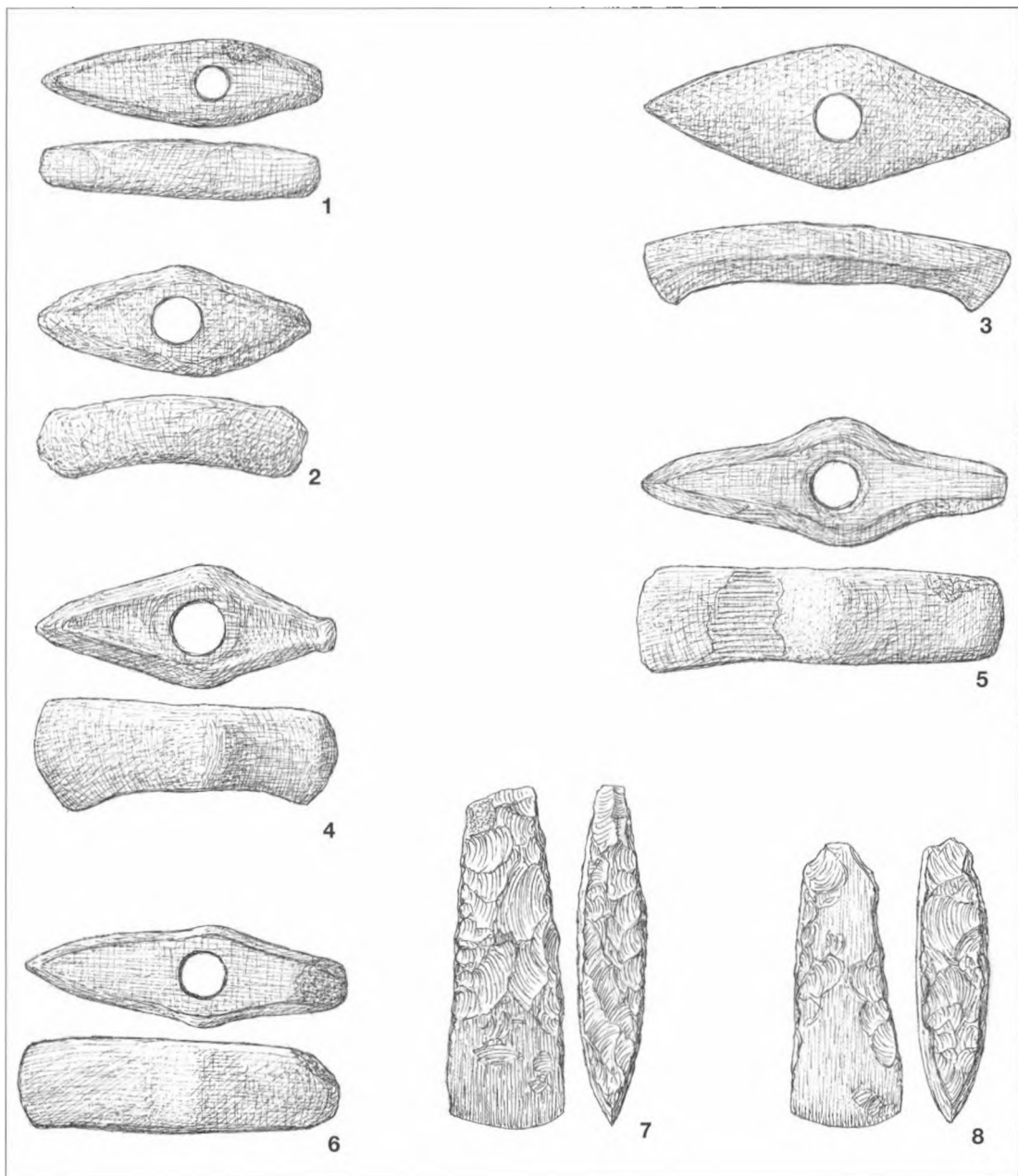

Fig. 16. Gravgaverne. (H. Ørsnes del.) 1:3.

overvægt af mandsgrave fra ældre stridsøksetid (fase YN I). Det bekræftes af det svejdede bæger fra høj 7 grav B, som ligeledes tilhører ældre stridsøksetid.

Det er karakteristisk, at højgruppen er bygget på en allerede eksisterende hedeblade.

Pollendiagrammerne fra hele Midt- og Vestjylland viser nemlig, at lyngheden i tidlig stridsøksetid bred sig over store arealer, hvor den afløste skoven. Det er en rydningsfase, hvor skoven bliver trængt tilbage med økse og ild. Samtidig med skovrydningen bliver der anlagt små bygmarker. Byggen voksede på markerne sammen med rødknæ, den lancetbladede vejbred og andet ukrudt.

Hedens bratte fremrykning i tidlig stridsøksetid skyldes hverken en klimændring eller andre naturlige forklaringer. Den jyske hedes opståen skyldes en bevidst, menneskelig indsats. Stenalderbønderne har skabt den lyngdominerede hede og de har aktivt vedligeholdt den. Lyngheden var ikke en fjende, som Hedeselskabet med Enrico Dalgas i spidsen propagerede i midten af 1800-tallet, men derimod en vigtig ernæringskilde.

Selv om det lyder overraskende i vor tid med meget effektivt landbrug, så er hedelyng i det tørre og sandede Vestjylland den mest givtige græsningsafgrøde, man kan dyrke. Kvæg og får æder meget gerne de friske, næringsrige årskud af lyng, ja synes at foretrække dem for de fattige hedegræsser. På en lynghede kan man desuden indsamle store mængder vinterfoder til husdyrene eller i varme vintre lade dyrene selv finde føden.

Men heden kan i den frie konkurrence ikke holde stand mod skoven. Fra de nuværende hedeområder ved vi, at buske og træer vil vandre ind, og at området vil springe i skov igen. I stridsøksetid er skoven kunstigt holdt væk og hedelyngen er blevet fremelsket. Sandsynligvis

er det sket ved, at stenalderbønderne med mellemrum brændte hederne af. Det tåler træer og buske ikke. Lyngen derimod spirer særdeles rigeligt efter en afbrænding og vil efter få år fuldstændig dække området.

Ved stridsøksetidens start omskaber stenalderbønderne dele af den jyske halvø til et hedelandskab, som de udnytter i en slags hedekultur. Den form for landbrug kræver store arealer, så i løbet af perioden fik visse strøg af Sydvestjylland præg af et åbent, næsten skovløst hedelandskab.

Samtidig med heden dukker også de nye enkeltgravshøje op ligesom et helt nyt, arkæologisk kompleks ser dagens lys. Det som i gamle dage kaldtes enkeltgravskultur, og som i dag hedder stridsøksetid.

I store dele af Jylland fremstår der ved stridsøksetidens begyndelse et klart skel i kultur- og samfundsudviklingen. Enkeltgravene repræsenterer en ny gravskik. Samtidig sker der ændringer i udformningen af stridsøkser, lerkar og ravperler – altså alle de ting, som man lægger mærke til.

Ved stridsøksetidens start ca. 2800 f.Kr. fremtræder i enkeltgravens jyske område pludselig et nyt, anderledes samfund. Ændringerne foregår meget hurtigt, sandsynligvis inden for kun 50 år.

På den jyske halvø er det lykkedes at isolere en ældste fase af stridsøksetiden. Den kaldes ældre undergravstid, fordi gravene var gravet ned i jorden, ganske som de fleste grave i højgruppen på Askov Mark.

Fasen kan indtil videre kun erkendes i de stridsøkseførende mandsgrave, men man har svært ved at forestille sig, at der ikke også er kvinde- og barnegrave fra den tid. De ældste enkeltgrave er karakteriseret ved stridsøkser af typerne A og B samt delvis også type C¹. Alle typer buer efter længden. De har rektangulært

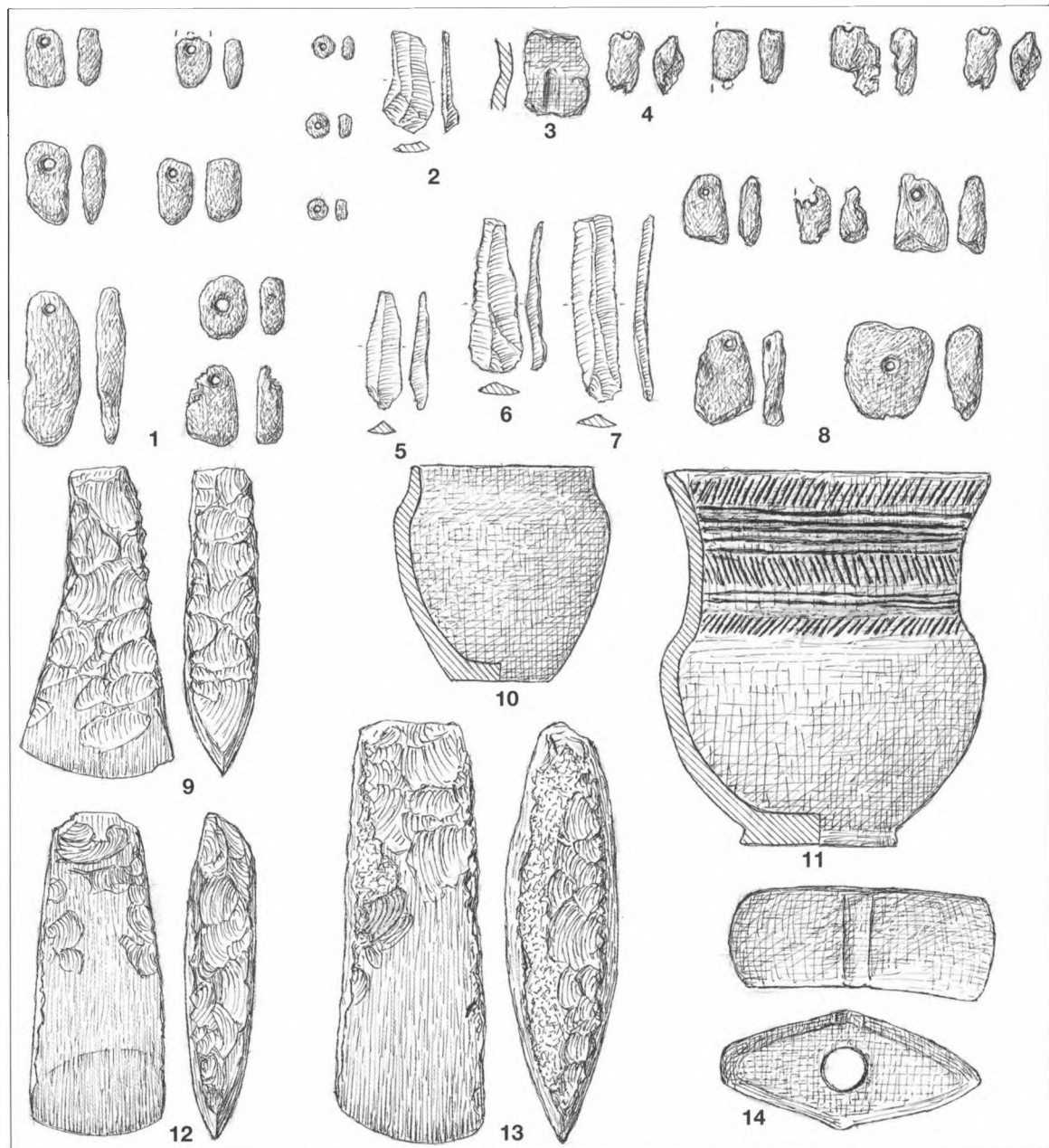

Fig. 17. Graugavere. (H. Ørsnes del.). 1:3.

eller afrundet tværsnit og hængende æg. Fundene viser, at type A og type B er samtidige. I Nordtyskland er det tydeligt, at de såkaldte type B-økser har en mere vestlig udbredelse end A-økser. Forskellen mellem dem er således geografisk. Forskellen til type C er fortrinsvis håndværksmæssig, da type C er mindre fint udformede økser.

I hele Europa kendes kun 137 mandsgrave med stridsøkser af denne tidlige slags. 83 % er undersøgt på den jyske halvø og 60% i det midtjyske område omkring Ribe- og Skjernåernes vandsystemer. Som det eneste sted i Europa dækker de tidlige stridsøksegrave her et sammenhængende, geografisk område. Andre steder på den jyske halvø ligger gravene spredt i grupper og det er karakteristisk, at de helt mangler på øerne i Vadehavet. Uden for den jyske halvø kendes der også en del enkeltgrave med stridsøkser af type A/B i det vestlige Niedersachsen og i Holland. I resten af Europa er disse økser så sjældne, at de må opfattes som eksportstykker.

Der kan kun drages én – til gengæld meget sikker konklusion heraf, nemlig at det arkæologiske fundkompleks, som højgruppen på Askov Mark og de tidlige enkeltgrave repræsenterer, er udviklet ved begyndelsen af stridsøksetid i området omkring Ribe- og Skjernåens vandsystemer. Eller sagt på en anden måde: Enkeltgravskulturen i gammeldags forstand er opstået i det sydlige Midt- og Vestjylland. Det sker samtidig med, at pollendiagrammerne fra Midt- og Vestjylland viser en landnamnsfase, hvor resterne af den gamle urskov fældes for at give plads til lyngheden, som stenalderbønderne udnyttede i en slags hedekultur.

Ideen med den ændrede erhvervsstrategi opstod i området ved Ribe og Skjern Å, men tankerne blev hurtigt taget op rundt omkring på den jyske halvøs sandede jorder samt i

områder med tilsvarende jordbund i Nordvesttyskland og Holland. En ny tid: Stridsøksetiden var indvarslet. Den dækker hele Nord-Midt og Østeuropa.

Noter

1. Se Klaus Ebbesen, *The Battle Axe Period – Stridsøksetid*. København 2006.
2. Fundet med tilhørende udgravningsberetning opbevares på Nationalmuseet (NM A 24.517-78). Hele højgruppen ligger i Malt sogn. I Det kulturhistoriske Centralregister har højene følgende numre: høj 1 = sb. 39; høj 2 = sb. 42; høj 3 = sb. 40; høj 4 = sb. 30; høj 5 = sb. 43; høj 7 = sb. 45; høj 9 = sb. 48; høj 10 = sb. 49.
3. Se P.V. Glob, *Studier over den jyske Enkeltgravskultur*. København 1945. (Gælder alle typebestemmelser og dateringer af stridsøkserne).
4. Se Klaus Ebbesen, Oprindelsen. *Skalk* 2006,1.

Klaus Henrik Ebbesen, født 1946. Direktør. Slotsdalen 99, 2970 Hørsholm. Tidligere udgivelser se: www.klaus-ebbesen.dk

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt

Fra Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskrifter vedrørende Ribe Amts historie Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra biblioteker, museer og enkelte private, der velvilligt har stillet deres udgivelser til rådighed for redaktionen. Her vil man fortsat være meget taknemlig for oplysninger, der kan føre til, at listen bliver så fuldstændig som muligt. Når der i listen henvises til Egnsbogen 2005, er det Grindsted-Billunde-egnen, der henvises til. Lokalårbogen omfatter Bramming Kommune og RA 2005 er Historisk Samfund for Ribe Amts årbog 2005.

Historieformidling

By, marsk og geest 17. Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen. Ribe 2005.

De kom og de blev. Indvandrere i Ribe Amt 1850-2005. Esbjerg 2005.

Fra Ribe Amt. Historisk Samfunds Årbog 2005. Esbjerg 2005.

Lokal-Årbogen 2005. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune. Bramming 2005.

Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts museer 2005. Haderslev 2005.

Ripenser-bladet. Medlemsblad for Ripenser-Samfundet siden 1916.

Ribe Stiftsårbog. År 2005. Ribe 2005.

Sjæklen 2004. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg 2004. Esbjerg 2005.

Sjæklen 2005. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg. 2005. Esbjerg 2006.

Vestjyske Fortællere. Varde 2005.

Anden Verdenskrig

Christensen, Torben Vinge: »Tyske panserhindringer omkring Varde« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 99-106.

Hansen, Hans Peder. Krigen. Besættelsen og Befrielsen – som jeg husker det. Holsted 2005.

Sønderkær, Knud Eigil: »Kærgård under 2. verdenskrig« i Lokalårbogen 2005 s. 52-58.

Sørensen, Søren Peder. De ungarske soldater. En glemte tragedie fra den tyske besættelse af Danmark under 2. Verdenskrig. Varde Museum 2005.

Arkiver og museer

Holm, Rasmus, Juul: »Oprettelsen af Vejen Kunstmuseum – Et eksempel på kultur og mentalitet i Vejen i starten af det 20 århundrede« i Mark og Montre 2005 s.76-92.

Lundtofte, Anne-Sofie: »Vi var der selv – en barndomshistorisk gør-det-selv-udstilling« i Mark og Montre 2005 s.107-111.

Nielsen, Teresa: »Et hjørne af Niels Hansen Jacobsens keramikværksted« i Mark og Montre 2005 s.112-116.

Arkæologi

Frandsen, Lene B.: »Vikingetiden i Henne« i Mark og Montre 2005 s. 5-14.

Klæsø, Iben Skibsted: »Et sælsomt spænde fra Ribe-egnen« i By, marsk og geest 17 s. 5-13.

Larsen, Jette Linæa: »Sønderside revisited – på sporet af et marinearkæologisk problemkompleks« i Mark og Montre 2005 s. 93-106.

Madsen, Per Kristian: »Kalvslund Kirke – en tilsyneladende beskeden kirkes alder og stråtag« i By, marsk og geest 17 s. 22-42.

Olsen, Henriette Roued: »Poul Helweg Mikkelsen – amatørarkæologi i 1930'erne på Holsted-egnen« i Mark og Montre 2005 s.117-123

Renboe, John: »Lidt tanker om formidling« i Mark og Montre 2005 s.124-131.

Slyngborg, Mette: »Industrisamfundets kulturarv – udpegning af industriminder i Ribe Amt« i Mark og Montre 2005 s.132-139.

Søvsø, Mette Højmark:»Middelalderlige ringspænder fra Ribe« i By, marsk og geest 17 s. 43-57

Dyreliv

Gijsbers, Wilma og Bert Lambooi: » Okser for øksen. Et nutidigt blik på den historiske langdistance-transport af levende okser.« i By, marsk og geest 17 s. 58-79.

Jensen, Thyge og Carl Chr. Kinze: »Almindelige Delfiner i indre danske farvande« i Sjæklen 2004 s. 91-112.

Jensen, Thyge: »Hvaler i danske farvande, 2005« i Sjæklen 2005 s. 155-165.

Skov, Ragnhild: »Sælerne på Fiskeri- og Søfartsmuseet. Arbejdet i dag – 30 år efter indvielsen af Sælariet« i Sjæklen 2005 s. 143-153.

Tougaard, Jacob, Svend Tougaard, Thyge Jensen og Dieter Adelund: »Vadehavets sæler i Nordsøen« i Sjæklen 2005 s. 131-142

Erindringer

Andersen, Chr.: »En beretning om 2 menneskers emigration

til USA og senere Canada» i Vestjyske Fortællere 2005 s. 33-41.
Astrup, Jens: »Ud og op. En oplevelse a aldrig glemmer« i Vestjyske Fortællere 2005 s.117-125.

Bak, Olaf: »Fra plov til pen« i Lokalårbogen 2005 s.43-47.

Bak, Olaf og Poul Haahr: »Glimt fra 2004-2005« i Lokalårbogen 2005 s.97-111.

Bertelsen, Erik Holme: »Grindsteds Godfather« i Egnsbogen 2005 s.18-27.

Erhardtisen, Aksel: »Vestergades lyksaligheder« i Lokalårbogen 2005 s. 11-17.

Junk, Niels Erik: »En gøgler fra Vong – og et par skolehistorier« i Lokalårbogen 2005 s.73-77

Hansen, Folmer: »Den teaterglade statist på det gamle Varde teater« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 79-82.

Hegn, Stig: »Slaget ved Dybbøl. En bonde fra Gørding fortæller« i Lokalårbogen 2005 s.84-90.

Madsen, Ernst: »Mine bedsteforældre« i Egnsbogen 2005 s.12-17.

Markussen, Ludvig: »Brogade i Varde ca. 1915« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 127-

Mortensen, Jegvan: »Glimt fra min barndom på Åvangen i Varde« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 57-62.

Nielsen, Arne Bruun: »Kærgård som pighjem« i Lokalårbogen 2005 s. 48-52.

Olesen, Vagn: »Gammelt brev fra Colorado i U.S.A.« i Lokalårbogen 2005 s.91-95.

Pedersen, Olga: »En hyrdedrengs erindringer« i RA 2005 s.73-80.

Petersen, Sam. Højst: »Humørpigerne fra Vejrup« i Lokalårbogen 2005 s. 59-66.

Simonsen, Petra: »Erindringer fra min skoletid« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 25-32.

Simonsen, Petra: »Bedstefar fortæller om gamle dage« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 83-98

Slot, Kaj: »En stor sag« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 9-16.

Sønderkær, Knud Eigil: »Kærgård under 2. verdenskrig« i Lokalårbogen 2005 s. 52-58.

Thomsen, Jørgen: »Minder fra Storegade 59« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 67-72.

Fiskeri og Søfart

Abd-El Dayem, Torben: »Fra Cairo til Vadehavet« i Sjøklen 2004 s. 45-56.

Byskov, Søren: »Hvad blev der af Esbjerg-fiskeriet?« i Sjøklen 2004 s. 9-26.

Byskov, Søren: »Hvide Sande-fiskeriet i forandring, 1990-2005« i Sjøklen 2005 s. 67-79.

Frederiksen, Niels. Et liv til søs. Esbjerg 2006.

Hahn-Pedersen, Morten og Rene Toudal Poulsen: »Danske

paasgerlinjer på Nordsøen, ca. 1850-2005« i Sjøklen 2005 s. 9-25.

Jacobsen, Anne Lif: »Rederiet Phønix, 1911-1994« i Sjøklen 2005 s. 27-51.

Jacobsen, Gunnar: »Snurrevodsfiskeri – et tilbageblik« i Sjøklen 2005 s. 81-89.

Møller, Henrik J.: »Fiskeriet i det sønderjyske Vadehav 1920-1965« i Sjøklen 2005 s. 91-113

Søndergaard, Morten Karnøe: »Dansk fiskeri i det internationale spil« i Sjøklen 2004 s. 27-44.

Wiil, Lone: »Esepiger og bakkebåde« i Vestjyske Fortællere 2005 s.144-146.

Forenings- og fritidsliv

Præstholm, Henrik: »Vandrehejmmet SOLFANG, Henne Strand« i RA 2005 s. 3-10.

Flytningehistorie

Gammelgaard, Arne. På Hitlers befaling. Varde museum 2005

Haahr, Poul: »Paul Lund og de lettiske flytningebørn« i Lokalårbogen 2005 s.23-29.

Idræt

Bruhn, Verner. Idræt i Esbjerg. Esbjerg 2005.

Jespersen, Niels: »Dansk Vandrelaug Esbjerg under besættelsen« i RA 2005 s.85-96.

Industri og forretningsvirksomhed

Andersen, Jeffrey: »Bykroen i Gørding – og lidt om afholdshotellet« i Lokalårbogen 2005 s.79-83.

Andreasen, Jens: »Grindsted Brugsforening« i Egnsbogen 2005 s. 34-43.

Dall, Uwe: » Af familien Keldorffs krønike – et industrieventyr i Tange 1947-1973« i By, marsk og geest 17 s.104-118.

Hansen, Lulu Anne: »Fra ferierejsende til forretningsrejsende i Sjøklen 2004 s. 57-74.

Hansen, Werner: »Dumpede ind på formandsposten« i Lokalårbogen 2005 s.36-42.

Haahr, Poul: »Rogar Mogensen og hans butik« i Lokalårbogen 2005 s.18-22.

Mulvad, Søren: »Skomagerpolka på toppede brosten« i RA 2005 s. 37-46

Nielsen, Tage: »Jensens Planteskole ved Lis Langschwager og Kaj Jensen« i Lokalårbogen 2005 s. 6-10.

Pedersen, Olga: »Aastrup Kro« i RA 2005 s. 109-112.

Ravn, Gert: »Vardes handel« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 63-72.

Jubilæer og Jubilæumsskrifter

Boesen, Olav: »Klassefesten« i Lokalårbogen 2005 s. 71-72.
Burchardt, Jørgen. »Da ost blev for alle. 100 års udvikling set fra Brørup Mejeri« Sønderskov 2005.
Degnbol, Vagn: »Darum skoles 50 års jubilæum den 1. oktober 2004« i Lokalårbogen 2005 s. 67-70.

Kirker og kirkeliv

Madsen, Per Kristian: »Kalvslund Kirke – en tilsyneladende beskeden kirkes alder og stråtag« i By, marsk og geest 17 s. 22-42.

Kunst

Birkeland, Sven Arvid: » Kong Valdemar og Dronning Sofia« i RA 2005 s. 81-84
Hansen, Mogens: »Ovnplade fra 1600 tallet, fundet på Grundstedegnen« i RA 2005 s. 97-108.

Mejerihistorie

Burchardt, Jørgen. »Da ost blev for alle. 100 års udvikling set fra Brørup Mejeri«. Sønderskov 2005.
Klitmøller, Linda: »Niels Pedersen og dansk mejeribrug i 1880erne« i Mark og Montre 2005 s. 59-75.

Personalhistorie

Arne Knudsen. De drog ud og kæmpede for friheden. Grethe Jæger og Søren Manøe. Esbjerg 2005.
Cornelius W. Peters. »Andefængerens Arbejdscyklus og økonomi for en daglejer på Amrum, 1867-91« Martin Reimheimer i Sjaklen 2005 s. 115-129.
Eilif Egon Richardt Søndergaard Krogager. Ejvind Sørensen i RA 2005 s.61-72.
Emil Cold. Læge i Esbjerg. Lægen og mennesket, tiden og stedet. Aja Høy Nielsen, Esbjerg 2005.
Iver Lassen Andersen. De drog ud og kæmpede for friheden. Grethe Jæger og Søren Manøe. Esbjerg 2005.
Johanne Nielsen, lærerinde og Mandøboer. Tage Nielsen i Lokalårbogen 2005 s. 30-35.
Keldorffs familiekrønike. Uwe Dall i By, marsk og geest 17 s. 104-118.
Niels Hjort. Erik Holme Bertelsen i Egnsbogen 2005 s. 18-27.
Niels Pedersen. Linda Klitmøller i Mark og Montre 2005 s. 59-75.

Religionshistorie

Simonsen, Johs. Bredmose: »Esbjerg Havn og fynske grundtvigianere« i RA 2005 s. 21-30.

Retshistorie.

Slot, Kaj: »En stor sag« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 9-16.

Samlere

Døssing, Per: »Da Varde lavede Øl« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 109-116.

Skolehistorie

Nielsen, Ahlmann: »Træk fra Jerne skoles historie« i RA 2005 s. 55-60.

Socialhistorie

Høy-Nielsen, Aja: »Da københavnerpigerne kom til Hjerting« i RA 2005 s. 47-54.
Kjær, Gerda: »Anne Marie Olesdatter. Fattigvæsen i Jerne-Skads sogn i 1800 tallet« i RA 2005 s. 31-36.
Manøe, Søren: »En gårdbrand i Roust – en social tragedie« i RA 2005 s. 11-20.

Sygehus- og plejevæsen

Høy-Nielsen, Aja: »Da københavnerpigerne kom til Hjerting« i RA 2005 s. 47-54.
Høy-Nielsen Aja. Emil Cold. Læge i Esbjerg. Lægen og mennesket, tiden og stedet. Esbjerg 2005

Vadehav og kyster

Guldberg, Mette: »Det kulturhistoriske arbejde i vadehavsområdet – en oversigt« i Mark og Montre 2005 s. 35-45.
Guldberg, Mette og Søren Møller Christensen: »Historisk kystkultur som ressource« i Sjaklen 2004 s. 75-82.
Jensen, Stine Gro: »Kystudviklingen fra Nymindegab til Skallingen« i Mark og Montre 2005 s. 46-58.
Kaas, Eigil: »Globale forandringer – og deres betydning for Vadehavet« i Sjaklen 2004 s. 113-134.
Møller, Henrik: »Fiskeriet i det sønderjyske Vadehav 1920-1965« i Sjaklen 2005 s. 91-113.
Tougaard, Jacob, Svend Tougaard, Thyge Jensen og Dieter Adelung: »Vadehavets Sæler i Nordsøen« i Sjaklen 2005 s. 131-142

Turisme

Brodde, Marco: »Bæredygtig turisme i Vadehavet« i Sjaklen 2004 s. 83-90.
Duedahl, Orla: »På byrundvisning i Varde« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 17-24.
Givskov, Klaus og Tonny Rask. Han lærte os at rejse. Tjæreborg 1999.
Hahn-Pedersen, Morten: »Danske passagerlinjer på Nordsøen, ca. 1850-2005« i Sjaklen 2005 s. 9-25.

Vejhistorie og stednavne

Gammeltoft, Peder: »Drivvejen gennem Ribe Amt – set fra stednavnene« i Mark og Montre 2005 s.15-34.

Ribe Amt eller dele deraf

Gammeltoft, Peder: »Drivvejen gennem Ribe Amt – set fra stednavnene« i Mark og Montre 2005 s.15-34.

Jæger, Grethe og Søren Manø. De drog ud og kæmpede for friheden. Historisk Samfund for Ribe Amt 2005.

Manø, Søren: »Dødemandsbjerger« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 73-78.

Ribe Stiftsbog 2005. Ribe 2005.

Ripenser-bladet. Medlemsblad for Ripenser-Samfundet siden 1916. Ribe 2006.

Udbye, Kristian: »De 20 gårde, der blev til Billund Lufthavn« i Egnsbogen 2005 s. 28-33.

Billund Kommune

Hansen, Martin: »Fra Libanon til Legoland« i De kom og de blev s. 93-100.

Udbye, Kristian: »De 20 gårde, der blev til Billund Lufthavn« i Egnsbogen 2005 s. 28-33.

Vorbasse

Tygesen, Sven Erneberg: » »Minnis« triste skæbne« i De kom og de blev s. 21-27.

Tygesen, Sven Erneberg: »En dansk englænder« i De kom og de blev s. 77-87.

Blåbjerg Kommune

BlaabjergLokahistoriske Arkiv: »Fra London til Lunde« i De kom og de blev s. 74-76.

Henne

Frandsen, Lene B.:»Vikingetiden i Henne« i Mark og Montre 2005 s. 5-14.

Præstholm, Henrik: »Vandrehjemmet SOLFANG, Henne Strand« i RA 2005 s. 3-10.

Nymindegab

Jensen, Stine Gro: »Kystudviklingen fra Nymindegab til Skallingen« i Mark og Montre 2005 s 46-58.

Blåvandshuk Kommune

Larsen, Jette Linaa: »Sønderside revisited – på sporet af et marinearkæologisk problemkompleks« i Mark og Montre 2005 s. 93-106.

Lundgren, Jens O.: »Et finnebarn« i De kom og de blev s. 28-32.

Oksbøl

Ravn, Cert: »Mette Bertelsdatter i Ho« i Vestjyske Fortællere 2005 s.107-108.

Skallingen

Jensen, Stine Gro: »Kystudviklingen fra Nymindegab til Skallingen« i Mark og Montre 2005 s. 46-58.

Bramming Kommune

Bak, Olaf: »Fra plov til pen« i Lokalårbogen 2005 s. 43-47.

Bak, Olaf og Poul Haahr: »Glimt fra 2004-2005« i Lokalårbogen 2005 s. 97-111.

Hansen, Werner: »Dumpede ind på formandsposten« i Lokalårbogen 2005 s.36-42.

Haahr, Poul: »Rogar Mogensens og hans butik« i Lokalårbogen 2005 s.18-22.

Haahr, Poul: »Paul Lund og de lettiske flygtningebørn« i Lokalårbogen 2005 s.23-29.

Hegn, Stig. En forlænget arm. Bramming Boligforening 1945-2005. Bramming 2005.

Ingvardsen, Bent. En Brammingdreng ser tilbage. To lyd-bøger, cassettebånd. Vejen KLO 2005.

Nielsen, Tage: »Jensens Planteskole ved Lis Langschwager og Kaj Jensen« i Lokalårbogen 2005 s. 6-10.

Nielsen, Tage: »Johanne Nielsen, lærerinde og Mandøboer« i Lokalårbogen 2005 s. 30-35.

Timmermann, Kurt. En arbejder i Bramming under besættelsen. Redigeret af Stig Hegn. Bramming 2005.

Darum

Boesen, Olav: »Klassefesten« i Lokalårbogen 2005 s. 71-72.

Dejnbol, Vagn: »Darum skoles 50 års jubilæum den 1. oktober 2004« i Lokalårbogen 2005 s. 67-70.

Gørding

Andersen, Jeffrey: »Bykroen i Gørding – og lidt om afholdshotellet« i Lokalårbogen 2005 s.79-83

Erhardtson, Aksel: »Vestergades lyksaligheder« i Lokalårbogen 2005 s. 11-17.

Hegn, Stig: »Slaget ved Dybbøl. En bonde fra Gørding fortæller« i Lokalårbogen 2005 s.84-90.

Olesen, Vagn: »Gammelt brev fra Colorado i U.S.A.« i Lokalårbogen 2005 s. 91-95.

Hunderup

Nielsen, Arne Bruun: »Kærgård som pige hjem« i Lokalårbogen 2005 s. 48-52.

Sønderkær, Knud Eigil: »Kærgård under 2. verdenskrig« i Lokalårbogen 2005 s. 52-58.

Vejrup

Holm, Johannes L.: »Landsbysmeden i Vejrup«. I de kom og de blev s. 40-44.

Petersen, Sam. Højst: »Humørpigerne fra Vejrup« i Lokalårbogen 2005 s. 59-66.

Vejrup Sognearkiv. Vejrup Bogen om udviklingen i Vejrup gennem tiderne. Vejrup 2005

Vester Nykirke

Junk, Niels Erik: »En gøgler fra Vong – og et par skolehistorier« i Lokalårbogen 2005 s.73-78.

Brørup Kommune

Buarchardt, Jørgen. Da ost blev for alle. 100 års udvikling set fra Brørup Mejeri. Sønderkov Museum 2005.

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn. Årsskrift 2005.

Nielsen, Holger Busch: »En schweizer, der flyttede til Danmark og forblev schweizer« i De kom og de blev s. 64-68.

Offersen, Lars. Byagerskolen 1980-2005. Brørup 2005.

Lintrup

Madsen, Ernst: »Mine bedsteforældre« i Egnsbogen 2005 s. 12-17.

Esbjerg Kommune

Bruhn, Verner. Idræt i Esbjerg. Esbjerg 2005.

Byskov, Søren: »Hvad blev der af Esbjerg-fiskeriet?« i Sjøklen 2004 s. 9-26.

Bøllund, Richard, red. De kom og de blev. Indvandrere i Ribe Amt 1850-2005. Esbjerg 2005.

Bøllund, Richard: »Den vedvarende forbindelse til Danmark« i De kom og de blev s. 55-63.

Bøllund, Richard: »Da opstanden brød ud« i De kom og de blev s. 69-73.

Bøllund, Richard: »En palæstinenser fra Esbjerg« i De kom og de blev s. 101-107.

Bøllund Richard: »Fra paradiset til kulden« i De kom og de blev s.117-120.

Bøllund, Richard: »Et frisk pust fra Kina« i De kom og de blev s.121-127.

Bøllund, Richard: »En af de uønskede« i De kom og de blev s.128-130.

Bøllund, Richard: »Ønskejettet i Esbjerg« i De kom og de blev s.131-134.

Bøllund, Richard: »Islam betyder fred« i De kom og de blev s.149-152.

Esbjerg Kommune. Ny Esbjerg Kommune. Esbjerg 2005

Hahn-Pedersen, Morten og Morten Karmøe Søndergaard:

»Havnerapporten i Sjøklen 2005 s. 53-65.

Høy-Nielsen, Aja. Emil Cold. Læge i Esbjerg, -lægen og mennesket, tiden og stedet. Esbjerg 2005.

Høy-Nielsen, Aja: »Da københavnerpigerne kom til Hjerding« i RA 2005 s. 47-54.

Jespersen, Niels: »Dansk Vandrelaug Esbjerg under besættelsen« i RA 2005 s. 85-96.

Kjær, Gerda Bolt:»Anne Marie Olesdatter. Fatigvæsenet i Jerne-Skads sogn i 1800tallet« i RA 2005 s. 31-36.

Lundtofte, Ane-Sofie: »»var der selv – en barndomshistorisk gør-det-selv-udstilling« i Mark og Montre 2005 s. 107-111.

Nielsen, Ahlmann: » Træk fra Jerne skoles historie« Henne Strand« i RA 2005 s.55-60.

Nyrup Rasmussen, Poul. Rødder. Esbjerg 2005.

Skads provsti. Kirker i Esbjerg, på Fanø og i Esbjergs Omegn. Skads 2005

Simonsen, Johs. Bredmose: »Esbjerg Havn og fynske grundtvigianere« i RA 2005 s. 21-30.

Gjesing

Foreningsoversigt for Gjesing. Gjesing 2005

Hjerding

Wiil, Lone: »Esepiger og bakkebåde« i Vestjyske Fortællere 2005 s.144-146.

Sneum

Guldborg, Mette. Historisk Vadehavskultur: Kulturhistorisk introduktion til det danske Vadehavsområde. Fiskeri- og Søfartsmuseet 2005.

Tjæreborg

Rydahl, Anette, Flemming R. Nielsen, Preben Gotthold, redaktion. Krøniken om Tjæreborg skole: en fortælling om en landsbyskoles udvikling gennem 50 år. Tjæreborg 2005.

Sørensen, Ejvind: »Tjæreborgpræsten – Ilif Egon Richardt Søndergaard Krogager« Henne Strand« i RA 2005 s.61-72.

Fanø Kommune

Heegaard, Mette: »Fra Heiligenbeil til Fanø«. I De kom og de blev s. 33-39.

Grindsted Kommune

Andreasen, Jens: »Grindsted Brugsforening« i Egnsbogen 2005 s. 34-43.

Bertelsen, Erik Holme: »Grindsteds Godfather« i Egnsbogen 2005 s. 18-27.

Hansen, Mogens: »Ovnplade fra 1600 tallet, fundet på Grindstedegnen« i RA 2005 s. 97-108.

Rendboe, John: »Lidt tanker om formidling« i Mark og Montre 2005 s.124-129.

Starup, Jens Erik: »Fra frihedskamp til byrådsarbejde« i De kom og de blev s. 108-111.

Helle Kommune

Agerbæk

Hansen, Margit og Leo Mathiesen: »Kurdere på flugt« i De kom og de blev s. 144-148.

Roust

Manøe, Søren: »En gårdbrand i Roust – en social tragedie« i RA 2005 s.11-20.

Holsted Kommune

Hansen, Hans Peder. Krigen, Besættelsen og Befrielsen, som jeg husker det. Holsted 2005

Olsen, Henriette Roued: »Poul Helweg Mikkelsen – amatørarkæologi i 1930'erne på Holsted-egnen« i Mark og Montre 2005 s.117-123.

Føvling

Føvling menighedsråd. Føvling kirke 1205-2005. Føvling 2005.

Aastrup

Pedersen, Olga: »En hyrdedrengs erindringer« i RA 2005 s.73-80.

Pedersen, Olga: »Aastrup Kro« i RA 2005 s. 109-112.

Pedersen, Olga. Aastrup Sogn i det tyvende århundrede. Esbjerg 2005

Ribe Kommune

Buk-Swienty, Tom. Den ideelle amerikaner. (Om Jacob A. Riis) København 2005.

Dahl, Bjørn Westerbeck: » »Forfatter I 1858 af A. Th. Techt« – kortet over Ribe fra 1. udgaven af Trap-Danmark« i By, marsk og geest 17 s.80-91.

Dall, Uwe: » Ribe Købstads eksistenskrise o. 1900 og indlemmelsen af Lustrup-Tveed-Tange Kommune« i By, marsk og geest 17 s. 92-103

Dall, Uwe: »Af familien Keldorffs krønike – et industrieventyr i Tange 1947-1973« i By, marsk og geest 17 s. 104-118.

Kjær, Carl Christian. Trekvart århundrede – et tilbageblik, en Ribedrengs erindringer. Ribe 2005.

Klæsøe, Iben Skibsted: »Et sælsomt spænde fra Ribe-egnen« i By, marsk og geest 17 s. 5-13

Kværnø, Richard og Karen Margrethe Melbye: » Har lovet Vor Herre at hjælpe andre« i De kom og de blev s. 45-54.

Mulvad, Søren: »Gendarmen i et grænsesogn« i De kom og de blev s. 13-15

Mulvad, Søren: »Skomagerpolka på toppede brosten« i RA 2005 s. 37-46.

Jernved.

Prange, Knud: »De halve løver i Ribe – baggrunden for Ribes byvåben« i By, marsk og geest 17 s. 14-21.

Ribe og Omegns bialverforenings historie. Holsted 2005
Schultz, Mai-Britt. Ambrosius Stub 1705-1758. Svendborg 2005.

Skovgaard, Hanne og Hans Helge Pedersen red. Landboforeninger gennem 200 år. København 2005

Steinmeier, Ole: » Fra dyrlæge i Holland til kødkontrollen i Esbjerg« i De kom og de blev s. 112-116.

Steinmeier, Ole: »Organist og landmand« i De kom og de blev s. 135-139.

Steinmeier, Ole: » Historien om en irakisk flygtning« i De kom og de blev s.140-143.

Søvsø, Mette Højmark: »Middelalderlige ringspænder fra Ribe« i By, marsk og geest 17 s. 43-57.

Kalvslund

Madsen, Per Kristian:» Kalvslund Kirke – en tilsyneladende beskeden kirkes alder og stråtag« i By, marsk og geest 17 s. 22-42.

Spandet

Sørensen, H. E. Før genforeningen. Lydbog. Tønder 2005.

Roager

Høegh, Kurt Overgaard. Slægtsbog for Christen Jensen, født i Roager 1766, død i Skrave sogn 1852. Silkeborg 2005

Varde Kommune

Bechgaard Holm, Flemming. Varde Kommune, i samarbejde med Historisk Samfund for Varde og Omegn. Varde 2005.

Birger Madsen, Agnete. Karen Sofhises barselsfærd: levevilkår for ugifte mødre og uægte børn i to danske landsogne cirka 1830-1880. Århus 2005.

Christensen, Torben Vinge: »Tyske panserhindringer omkring Varde« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 99-106.

Duedahl, Orla: »På byrundvisning i Varde« i Vestjyske Fortællere 2005 s.17-24.

Feilberg, Birthe Nordentoft. Vardeminder. 15 beretninger fra årene 1930-50, samlet og redigeret af. Varde 2005.

Gammelgaard, Arne. På Hitlers befaling. Varde museum 2005.

Hansen, Folmer: »Den teaterglade statist på det gamle Varde teater« i Vestjyske Fortællere 2005 s.79-82.

Lindby, Jens. Varde Å genne 100 år. Varde 2005.

Lindby, Jens: »En gæstearbejder« i De kom og de blev s. 88-92.

Markussen, Ludvig: »Brogade i Varde ca. 1915« i Vestjyske Fortællere 2005 s.127-143.

Mortensen, Jegvan: »Glimt fra min barndom på Åvangen i Varde« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 57-66.

Ravn, Gert. Vardesyssels årbog 2005. Oxbøl 2005

Ravn, Gert: »Vardes handel« i Vestjyske Fortællere 2005 s.63-66.

Ravn, Gert. Janderup-Billum kirkebog 1637-1757. Oxbøl 2005

Sørensen, Søren Peder. De ungarske soldater. En glemt tragedie fra den tyske besættelse af Danmark under 2. Verdenskrig. Varde Museum 2005.

Thomsen, Jørgen: »Minder fra Storegade 59« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 67-72.

Billum

Jeppesen, Gunhild:» Svenskere i et vestjysk landsogn«. I De kom og de blev s. 11-12.

Simonsen, Petra: »Erindringer fra min skoletid« i Vestjyske Fortællere 2005 s.25-32.

Simonsen, Petra: »Bedstefar fortæller om gamle dage« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 83-98.

Nordenskov

Andersen, Chr.:»En beretning om 2 menneskers emigration til USA og senere Canada« i Vestjyske Fortællere 2005 s. 33-41.

Næsbjerg

Lauridsen, Leif Veis: »Fra Skaane til den vestjyske hede ved Næsbjerg«. I De kom og de blev s. 16-20.

Vejen Kommune

Holm, Rasmus Juul: »Oprettelsen af Vejen Kunstmuseum – Et eksempel på kultur og mentalitet i Vejen i starten af det 20. århundrede« i Mark og Montre 2005 s.76-92.

Houborg, Anette red. Museums- og Kunstforeningen for Vejen og Omegn 1905-1924. Haderslev 2005.

Nielsen, Teresa: »Et hjørne af Niels Hansen Jacobsens keramikværksted« i Mark og Montre 2005 s. 112-116

Nielsen, Teresa: »En efterlysning – Niels Hansen Jacobsens portræt af en typisk jyde« i Mark og Montre 2005 s. 116.

Andst

Birkeland, Sven Arvid:» Kong Valdemar og Dronning Sofia« i RA 2005 s. 81-84.

Askov

Askov Højskole og Efterskole. Årsskrift 2005

Lødelund

Klitmøller, Linda: »Niels Pedersen og dansk mejeribrug i 1880'erne« i Mark og Montre 2005 s. 59-75.

Ølgod Kommune

Gårde

Gårde skole 50 års jubilæum 1955-2005. Gårde 2005

Tistrup

Døssing, Per: »Da Varde lavede ØI« i Vestjyske Fortællere 2005 s.109-116.

Historisk Samfunds årsmøde og generalforsamling

Historisk Samfunds generalforsamling fandt sted den 4. april på Sydvestjyllands Efterskole, Bramming Hovedgaard, Kirkebrovej 7, Bramming.

Mødet indledtes med foredrag arrangeret i samarbejde med Sydjysk Folkeuniversitet. Overlæge Kirsten Lylloff fortalte om sit arbejde med en ph.d.-afhandling om de tyske flygtninge i Danmark i årene 1945-1949.

Det var et meget engageret foredrag, og der var stor spørgelyst fra deltagerne. Et bevis på at de fem besættelsesår 1940-45 og følgerne deraf stadig optager sindene.

Det var et meget engageret foredrag, og der var stor spørgelyst fra deltagerne. Et bevis på at de fem besættelsesår 1940-45 og følgerne deraf stadig optager sindene.

Efter foredrag og kaffebord indledtes generalforsamlingen, hvor fhv. museumsinspektør Søren Manøe valgtes som ordstyrer og fastslog at generalforsamlingen var lovlig indvarslet.

Derefter aflagde formanden Jørgen Dieckmann Rasmussen, bestyrelsens beretning for 2005, og kassereren Edel Overgaard fremlagde regnskabet der balancerede med 26 7038,83 kr.

Begge dele godkendtes af forsamlingen. Derefter blev der foretaget valg til bestyrelsen, hvor Edel Overgaard, Søren Frederiksen og Olga Pedersen genvalgtes. Roll Præstegaard havde ikke ønsket genvalg og nyvalgt blev Inge Manøe, Skelvej 1, Gaarde, 6870 Ølgod.

Efterfølgende bad formanden Jørgen Dieckmann Rasmussen om ordet og bekendtgjorde, at han på grund af et stort arbejdspress på Byhistorisk Arkiv i Esbjerg, så sig nødsaget til at trække sig ud af Historisk Samfunds bestyrelse.

Dette afstedkom en ny situation, og ordstyreren, Søren Manøe bad om generalforsamlingens godkendelse af, at suppleant Sven Ernebjerg Tygesen fra Vorbasse, trådte ind i bestyrelsen for et år, og at foreningen derfor i året 2006 kun har én suppleant, nemlig Uwe Dall, og at bestyrelsen i det kommende år forsøgte at få et nyt bestyrelsesmedlem fra Esbjerg, idet det menes af stor vigtighed at denne by, som den største i Amtet er repræsenteret i Historisk Samfunds bestyrelse. Denne beslutning godkendtes af generalforsamlingen. Uwe Dall genvalgtes som suppleant. Som revisorer genvalgtes Søren Manøe og Ejvind Busk Jensen.

Der var ikke indkommet nogen forslag til bestyrelsen, og kontingentet foreslåedes uændret til 125 kr. Dette blev ligeledes vedtaget.

Under eventuelt takkede den afgåede formand Jørgen Dieckmann Rasmussen, først Roll Præstegaard for hans indsats i bestyrelsen, hvorefter næstformand Søren Mulvad takkede Jørgen Dieckmann Rasmussen, ligeledes for det arbejde han har gjort for Historisk Samfund.

Bestyrelsens beretning for virksomhedsåret 2005

Beretningen for 2005 skal indledes med at udtale mindeord. De vedrører Svend B. Troelsen, Vester Vedsted, mangeårigt medlem af Historisk Samfund, som døde i begyndelsen af juni måned. Svend B. Troelsen var indbegrebet af en lokalhistoriker med gård- og slægtshistorie som speciale. Han kendte næsten hver eneste gård i sognet og kunne ikke blot fortælle om gårdene, men også om de mennesker, som boede – eller havde boet – i dem. Hans mangeårige arbejde med gårdshistorien blev trykt i bogen »V. Vedsteds Sogns Slægts- og ejendoms-historie«, der udkom i 1992 og udsendtes i en opdateret udgave som CD-Rom i år 2000. Han vidste dog meget mere, end hvad han nåede at sætte på tryk eller udgive på CD-Rom. Det ved alle, der har henvendt sig til ham og bedt om oplysninger til Vester Vedsted Sogn. Jeg vil bede forsamlingen rejse sig og sammen med mig mindes ham.

For et år siden – blot den 5. april – afholdt Historisk Samfund for Ribe Amt generalforsamling i Janus Bygningen i Tistrup. Det var en god og rigtig spændende aften, ikke mindst på grund af lektor Viggo Sørensens interessante foredrag om jyske dialekter. Spørgelysten og iveren efter at kommentere var stor, ikke mindst da hans eksempler nærmere sig vores sprogområde. Efter generalforsamlingen konstituerede bestyrelsen sig uændret, det vil sige med Jørgen Dieckmann Rasmussen som formand, Søren Mulvad som næstformand, Edel

Overgaard som kasserer og ansvarlig for ekspeditionen, Olga Pedersen som redaktør af Fra Ribe Amt og Roll Præstegaard som sekretær. Mogens Hansen og Søren Frederiksen har som menige bestyrelsesmedlemmer deltaget i diverse udvalgsarbejder, bl.a. med hensyn til programlægning og medlemsmøder. Desuden har vores suppleant Uwe Dall været aktiv i redaktionskomiteen bag Fra Ribe Amt sammen med redaktør Olga Pedersen og Søren Mulvad.

En af bestyrelsens centrale arbejdsopgaver har været at afvikle årets program. Første arrangement blev afholdt den 31. maj om aftenen, hvor Olga Pedersen var guide på en tur til mindesten i Tirslund, Stilde og Holsted Plantager.

Trods det regnfulde vejr var der mødt mange op da lokalhistoriker Olga Pedersen fortalte og viste rundt omkring mindesten i Holsted området. Her ses en del af forsamlingen ved Dalgas stenen i Tirslund plantage.

Næste arrangement var præsentation af Fra Ribe Amt 2005, og den fandt sted på vandrehjemmet Solfang i Henne. Amtsrådsmedlem Bent Poulsen stod for præsentationen af årbogen, men deltagerne fik også lejlighed til at se og høre nærmere om vandrehjemmets historie, bl.a. fordi én af årbogens artikler handlede om det. Igen i år kunne redaktionen præsentere en årbog med mange forskellige artikler, både i emner og tid. I Svend Arvid Birkelunds artikel om kong Valdemar og dronning Sofia var vi tilbage i 1100-tallet, og Ejvind Sørensen fra Tjæreborg førte os med sin artikel om Tjæreborg-præsten Ejlif Krogager helt op i vor tid. Netop denne blanding – samt artiklernes længde – gør årbogen meget populær. Det er ikke mange dage siden, en ældre dame stoppede mig på gaden i Esbjerg og nævnte, at hun i den netop overståede vinterkulde havde slået mange gode timer ihjel med Fra Ribe Amt 2005. Ingen tvivl om at årbogen er ét af Historisk Samfunds vigtigste aktiver.

Motion er godt – så derfor indbød vi medlemmerne til en vandretur på den gamle studedrivevej fra Ribe til Gredstedbro den 4. september 2005, der var udnævnt til Nortrail-dag. Guider på turen var antikvar Jakob Kieffer-Olsen og projektmedarbejder Charlotte Lindhardt, der begge har været med i projektet om de gamle driveveje. Vi var ikke alene om arrangementet den 4. september, men havde slået os sammen med Ribe Amt, Den antikvariske Samling i Ribe og Folkeuniversitetet i Esbjerg og Ribe.

Det var dog ikke slut med motionstilbud endnu. Den 25. september var Historisk Samfunds medlemmer indbudt til Historisk Søndag i Nordby på Fanø, hvor vi skulle opleve, at Fanø er andet end badestrand og sommerhusområder. Med Jan Jepsen som guide besøgte vi Skibsfarts- og dragtsamlingen og gik en tur i

Nordbys gader. Undervejs blev der fortalt om husene og menneskene og naturligvis Nordbys og Fanøs historie. Det var også en god dag.

Årets sidste arrangement blev holdt den 1. november på Riber Kjærgaard. Foredraget handlede om livet på landet gennem de sidste 50-60 år med Johs. Nørregaard Frandsen som den engagerede foredragsholder. Han har sine rødder i Grimstrup, men arbejder nu på Institut for Litteratur, Kultur og Medier, Syddansk Universitet, Odense. En mere engageret foredragsholder skal man lede længe efter, og han talte længe ud over, hvad han var kontraktligt forbundet til. Blot en skam, at ikke flere medlemmer fandt vej til Riber Kjærgaard – foredraget havde fortjent et langt større fremmøde end de 25 personer, der deltog.

Af andre synlige aktiviteter i 2005 må nævnes udgivelsen af Grete Jæger og Søren Mannøes bog, »De drog ud og kæmpede for friheden«. Bogen blev præsenteret på Ølgod Museum den 22. september. Præsentationen var lagt i hænderne på højskoleforstander Poul Erik Søe, og under overskriften, »Historien er det kit, der binder nutiden sammen«, gav han en meget engageret præsentation af bogen.

Ud over det nævnte har der været arbejdet på andre fronter, bl.a. med hjemmesiden, som forventes at gå i luften i slutningen af april. Det bliver en hel ny måde at kommunikere med jer som medlemmer på, ligesom vi også ser det som en mulighed for at hverve nye medlemmer til Historisk Samfund.

Endvidere bør det nævnes, at kulturminister Brian Mikkelsen endelig har hørt på os. Som I ved, har han i finanslov 2006 bevilget flere penge til Statens Arkiver, så læsesalene kan mandagsåbne igen fra 1. maj. Det kan vel kun skyldes, at vi adskillige gange sammen med andre interesseforeninger har skrevet til ham og brokket os over den forringede service for akti-

ve slægtsforskere og lokalhistorikere i de fjerneliggende distrikter.

Hvad sker der fra 1. januar 2007? Det har været et af de store og helt centrale spørgsmål for bestyrelsen for Historisk Samfund for Ribe Amt i 2005. Amtet forsvinder jo fra den dato og hvad så? Som forening behøver Historisk Samfund for Ribe Amt dog ikke lade sig påvirke af en sådan ændring i den administrative struktur – på den anden side har Ribe Amt været én af vore gode og vigtige samarbejdspartnere. Som bekendt er det ikke kun amtet, der forsvinder fra 1. januar 2007, men også de fleste af de 14 kommuner, der i dag udgør Ribe Amt. Tilbage bliver fem, nemlig Billund, Esbjerg, Fanø, Varde og Vejen, Også det kan komme til at påvirke Historisk Samfund, idet kommunerne er blandt tilskudsgiverne til Historisk Samfunds virksomhed. I vores overvejelser har bl.a. indgået samarbejde med Vejle Amts Historiske Samfund, men et aftalt møde med vejlsenerne om sagen blev desværre aflyst af dem. Vi har ikke forfulgt sagen, men vedtaget at fortsætte som hidtil i håb om selv at være bæredygtige ind i fremtiden. Også økonomisk.

Glemmes skal det snart tidligere Ribe Amt dog ikke – bestyrelsen arbejder på oprettelsen af en lokalhistorisk fond, der især skal støtte det lokalhistoriske arbejde i det område, Ribe Amt udgør i dag.

På bestyrelsens vegne vil jeg slutte beretningen for 2005 af med at bringe en tak til vore faglige samarbejdspartnere, Ribe Amts Lokalarkiver og Ribe Amts Museumsråd. Til Ribe Amt, kommunerne i Ribe Amt – Billund Kommune undtaget – samt Lida og Oskar Niensens Fond skal der lyde en stor tak for det tilskud, der spiller en væsentlig rolle for finansieringen af Historisk Samfunds aktiviteter. Endelig vil jeg gerne takke bestyrelsesmedlemmerne samt de aktive medlemmer i redaktionsudvalget for indsatsen i det forgangne år. En særlig tak skal lyde til Roll Præstegaard, som har valgt at forlade bestyrelsen. Han har været guide på ture, været med i programudvalget og ikke mindst har han sørget for, at vi har haft referat af bestyrelsesmøderne, næsten før vi er nået hjem.

*Jørgen Dieckmann Rasmussen
Formand*

Nye medlemmer 2005

Inge Nybro Laugesen, Brørup
Else Maria Stifeld, Esbjerg
Kaj Petersen, Esbjerg
Ahlmann Nielsen, Esbjerg
Alex Kristensen, Esbjerg
Birthe og Niels Cramon, Glejbjerg
Rigmor Timmermann, Glejbjerg
Svend Aage Jensen, Glejbjerg
Jens Dalgas Jensen, Glejbjerg
Niels Jørgen Pedersen, Glejbjerg

Kurt Kirkegaard, Grindsted
Jørgen Lehnemann, Ribe
Søren Danielsen, Tarm
Aase Sørensen, Tistrup
Charles Vind, Tjæreborg
Henning Juul Sørensen, Tjæreborg
Tove og Hans Sørensen, Vejen
Erling Hansen, Outrup
Kurt Andersen, Ølgod

Register 2006

Abwehr. Tysk militær efterretningstjeneste.	29	Bjerrum, Dinna. Tanderup	8	Danmarks kommunistiske Parti (DKP)	79ff
Agerbæk	72	Bjerrum, Henning. Tanderup	9	Danmarks Lungeforening	59
Agtrup	12	Bjerrum, Inger Grethe. Tanderup	7	Danmarks Lungeforening	64ff
Allerup	44	Bjerrum, Karl Viggo. Tanderup	9	Dannebrog	93
Alsgades Skole	34	Bjerrum, Mona. Tanderup	10, 16	Dansk Folkemindesamling	70
Andelsildoliefabrikken. Esbjerg	105	Bjørn, Frk. Esbjerg	80	Dansk Hjemstavn Forlag, Ribe	20
Anden Verdenskrig, Den	5, 72	Blach. Vognmandsforretning. Esbjerg	96	Dansk Smede- og Maskinarbejder Forbund (DSMF)	79ff
Andersen, Aksel. Lærer og modstandsmand. Esbjerg	30, 34	Blicher, St.St.	105	Dansk Sundhedstjeneste	64ff
Andersen, Carlo. Bestyrelsesmedlem i DSMF, Esbjerg	85	Blinkenberg, Christian. Professor i klassisk arkæologi	107	Dansk Sundhedstjeneste i Sydslesvig	64
Andersen, H.C. Forfatter	92ff	Blåvands Radio	98	Darum	44
Andersen. Uddeler. Bække	67	Bornholm	104	Den lille historiebog	52
Apostlen Petrus fra Tanderup	10	Borum Sogn	5	Ditlevsen, Tove. Forfatter.	14
Arbejderbevægelsens Informations Central	84	Boye, Karin. Journalist	14	Dolktid	121
Asbo Skole	67	BP. Esbjerg	105	Dres. Karl. Sneum	41
Askov Højskole	107	Bramming.	34, 46ff	Due, Gunhild. Fhv. MF.	10ff
Askov Mark	107, 121, 123, 125	Bramminggruppen	33	Due, Helle. Sdr. Bjert	11
Asserbølgård	72	Brande	47	Due, Palle. Centerleder. Sdr. Bjert	10ff
Augustoprøret	24	Bredebro	55	Due, Peder. Bestyrelsesmedlem i DSMF, Esbjerg	93, 100
Auktionsgade, Esbjerg	99	Brinch. Overlæge. Spangsbjerg Sanatorium	60	Ebbesen, Klaus	107
Auktionshallen, Esbjerg	88, 97, 99, 105	Bruun. Rektor på Esbjerg Staisskole.	93	Eggsgård	75
Auktionskajen, Esbjerg	97ff	Brørup	5, 54	Eggsgård, Chresten. Vorbasse Sønderhede	75
Bang. Overlæge på Rigshospitalet	83	Burfeind, Thees. Gestapoleder. Esbjerg	23ff	Ehlers, Henrik. Installatør, Vejen.	74
Banke, Jørgen. Bibliotekskonsulent	82	Burrack, Karl. SS-Sturmführer	28ff	Eickhardt. Førstemand. Bramminge	47
Bartholdy, Chr. Formand for Indre Mission, Esbjerg	90	Bække	67, 73ff	Emmerlev	55
Bavnehøj, Esbjerg	105	Bække Brugsforening	67	Endrup Posthus	48
Bech Bjerrum, Petra. Tanderup	3ff	Bække By	72	Endrupholm	53
Bech Nielsdatter, Maren	3	Bække Jernbanestation	74, 76ff	Enevig, Anders. Forfatter.	47
Bech Sørensen, Arne	5	Bække Mark	78	Engers Hansens Boghandel. Esbjerg	34ff
Bech Sørensen, Petra	3	Bække Mose	67, 72ff	England	104
Bein, Karl. Kriminalassistent. Esbjerg	26ff	Bække Mølle	70	Englandsbådene, Esbjerg	97, 103
Bentzen, Pastor. Zions Kirke. Esbjerg	34, 90, 92	Bække Møllegård	73	Enkeltgravskultur	107
Berlin	24ff	Bække Sogn II	68, 78	Eriksen, Inger. Forstanderinde. Hjerting	64ff
Berntsen, Anton. Digter.	14	Bækkegård	73	Eriksen. Lærer. Hjerting Skole	62
Best, Werner. Rigsbefuld-mægtiget.	24	Børnenes Jul	52	Esbjerg 23ff, 53ff, 60ff, 79ff	87ff
Beyer Iversdatter, Herle. Stavanger	58	Børnepsykiatrisk afdeling i Århus	62	Esbjerg Dampcentral	78
Birke, Pastor. Esbjerg	90	Carstensen, Poul. Modstandsmand.	34	Esbjerg Havn	87, 95, 97ff
Bjerring, Laura. Forstanderinde. Hjerting.	61ff	Centralsygehuset, Esbjerg	98	Esbjerg Kleve	101
Bjerrum, Adolf. Husmand. Tanderup	6	Christensen, Johannes. Bække Mose	77	Esbjerg Kommunale Skolevæsen	95
Bjerrum, Aksel. Tanderup	8, 22	Christiansborg	84	Esbjerg Sygehus	60
		Christoffersen. Bække Mose	77	ESVACT. Vagtskibsselskab. Esbjerg.	105
		CIA. Amerikansk efterretningstjeneste	84		
		Clearingsdrab	34		
		Cordes, Gunhild. Overlæge	64		
		Dalgas, Enrico	123		
		Dall, Uwe	3		

Europa	125	Grønne, Chr. Missionsmand,	Husmandsbladet.	13
F.V. Mortensen. Redningsskib.		Esbjerg	Husmandshjemmet.	10, 21
Esbjerg	98	Grådyb	Hvide Sande	105
Falck, Jens. Regimentskvarter-		Guldager	Hviding	56
mester i Heager v/Ringkøbing	55	Guldager Sogneråd	Højskolehjemmet	37
Falck. Redningstjeneste. Esbjerg	98	Guldager Station	Høm, Seem Sogn	55ff
Fanø	53, 60, 94, 101	Gødsvang	Hørbylunde	93
Fanfærgen	94, 96, 103	Gøteborg	Høstblomst Sanatoriet ved	
Farup	6	H.V. Ravn. Fyr - og Vager-	Esbjerg	59
Farup Kirke	6	væsenets skib.	Høy-Nielsen, Aja	59
Farup Kirkegård	9	Hallerestaurantion, Esbjerg	Haahr Haarder, Hans Peder.	
Fasterholt	78	Hamborg	Højskoleforstander på Røns-	
Finsensinstituttet. København	62	Hammel	hoved	3
Fiskerihavnen, Esbjerg	87, 90ff	Hansen, Einer. Formand for	Haahr Nielsen, Jørgen.	
Fiskeskipperskolen	90, 104	DKP i Esbjerg	Lindbjerggård	3
Fjelde, P.H. Kaptajn. Esbjerg	98	Hansen, Eva. Opsneum.	Haahr, Nikoline Kirstine.	
Flittige hænder. Ugeblad	15	Hansen, Fru. Skolelærerinde.	Lindbjerggård	3
Flødeskumsfronten	36	Opsneum	Haarder, Bertel. MF. Minister.	3
Fogtmann. Advokat i Ribe	56	Hansen, Hr. Skolelærer.	I.C. Andersen, vognmandsfor-	
Folkekuren i Hald	83	Opsneum	retning. Esbjerg	96
Ford. Ribe	25	Hansen, Søren. Esbjerg	Indre Mission	100
Fourfeld Bæk	101	Harwich	Ingeborgsminde	71
Frandsen, Fru. Købmands-		Hastrup, Thure. Rektor.	Jacobsen, Thune. Justitsminister.	82
frue i Tjæreborg	43	Esbjerg.	Jacobsen, Aage. Bogtrykker, Ribe	20
Frandsen. Købmand. Tjære-		Havnevagten, Esbjerg	Jensen, Bent Otto. Esbjerg.	95
borg	43	Hedeselskabet	Jensen, Elisabeth Marie	3
Fredericia	70, 79	Heimild, Svend. Overlæge.	Jensen, J. Rugholm. Bækkeegnen	74
Frederikshavn	100	Esbjerg	Jensen, Jens Otto. Esbjerg	95
Frifelt	4	Hejnsvig	Jensen, Johannes Otto. Bestyrer.	
Frifelt, Salomon. Forfatter		Helt Haahr, Peter	Esbjerg	95
og lokalhistoriker	4, 11, 20	Himmler, Heinrich. Leder af SS.	Jensen, Kaj Erik. Esbjerg	93
Frifeltgaard	4	Tyskland	Jensen, L. V. Modstandsmand.	
Frihedsrådet	79	Hindsholm	Esbjerg	34
Frovin. Sneum	47	Hippo-korpsset	Jensen, Lodberg, fiskeskipper.	
Fyn, Peter. Bækkeegnen	77	Historiebogen	Esbjerg	93
Fyns Venstreblad	21	Hitler, Adolf	Jensen, Magnus. Mælkekusk fra	
Første Verdenskrig, Den	99	Hjem Is. Esbjerg	Sneum Kjær	52
Gadeberg, E. Bestyrelsesmedlem		Hjerting	Jensen, Misse. Bestyrer. Esbjerg	95
i DSMF, Esbjerg	85	Hjerting By	Jensen, Sigfred. Bestyrelses-	
Gallupinstituttet	29	Hjorth Christiansen, Kjeld.	medlem i DSMF, Esbjerg	85
Gammel Færgevej, Esbjerg	96	Journalist.	Jerrig, Sømærke, Sædding	97
Gammel Havn; Esbjerg	94	Hoff, Johannes. Overlæge.	Jessen, E. Praktiserende læge,	
Gelsted, Otto	79	Århus	Esbjerg	62
Certrud. Tjenestepige. Høm	56ff	Hoffmann, Karl Heinz.	Juelsminde	59
Gertsen, Frants. Modstands-		Gestapochef.	Jul i Vestjylland	14
mand. Esbjerg	30	Høfskræddergård	Jul Kristensen, Anders	67
Gestapo	23ff	Holland	Jul Kristensen, Olav	75ff
Gesten	78	Holm, Eilschou, Sømands-	Julemærkesanatoriet ved Kolding	59
Girridsen, Aase Elisabeth.		hjemmets Generalsekretær	Julius, Hans. Gestapohånd-	
Esbjerg.	88	Holm, Jenny. Gestapohånd-	langer	27ff
Gispel Mose	67	langer	Justitsministeriet	80
Gl. Skolevej, Sneum	39	Holmeå	Jyllandsposten	36
Gorridsen, Hans Peter Johan.		Holmsland	Jytte. Sneum	47
Esbjerg	87	Holmsland Klit	Kamma	48
Gorridsen, Karin. Esbjerg.	88	Horsørødljeren	Kammerslusen	10
Gorridsen, Kirstine. Esbjerg	87	Hostrup, Christian. Præst,	Karlsgårde	78
Gorridsen, Verner. Esbjerg	87	digter	Kiel	26
Gram Kirke	55	Hotel Hafnia, Esbjerg	Kis. Journalist på »Vestkysten«	22
Granstedt, Bremervørde	26	Hundegade, Ribe	Kjærgaard, Provst. Esbjerg	90
Grundtvig, N.F.S.	88	Hundested	Klitmøller	104
		Hus, Søren. Esbjerg	Kolding	12, 23ff, 53, 76

Kolding Avis	21	Mogensen, Kristian	41	Rambusch, Hartvig.	
Kolding Fjord	87	Mortensen, Peder	43ff	Landsretssagfører	26
Kolding Øplands		Mulvad, Søren.	55	Randers	79
Højspændingsforsyning K.O.H.	78	Munk, Hans Erik.		Rasch, Vilhelm, Sømandshjem-	
Koldinghus	53	Gestapohåndlanger	27	rets Generalsekretær	90ff
Kommunisternes Valgavis	81	Munk, Kaj. Digterpræst.		Rasmussen, Hans.	
Kongeaen	107	Vedersø	29, 34, 93	Forbundsformand DSMF	84
Kripo	24	Møbelfabrikken. Ribe	25	Raun-Bybjerg. Værft. Esbjerg	95
Kristeligt Folkeparti	13	Møgeltønder	55	Ravn, Hans	71
Kristensen, Dorte	64	Mølbyfennen	69	Refnæs ved Kalundborg	62
Kristensen, Frode, Lærer.		N.P. Jensen. Værft. Esbjerg	95, 102	Ribe	10, 24, 33, 53, 56, 80
Tørring	107	Nationalforeningen til		Ribe Domkirke	98
Kristensen, Knud. Statsminister	84	Tuberkulosens Bekæmpelse	59	Ribe Hospital	58
Kristian Torskehoved. Esbjerg	101ff	Nationalmusset	107	Ribe Katedralskole	13, 53
Kynde, Hr.& Fru. Bestyrerpar på		Naujock, August. Gestapo-		Ribe Stifttidende	13
Sømandshjemmet »Gl. Havn«	90	chef	27, 29, 34	Ribe Ugeavis.	17
Kystsanatoriet	64ff	Nazistpartiet	26	Ribe Å	125
Kystsanatoriet. Hjerting	59	Neuengamme, KZ-lejr	28	Rigshospitalet. København	62
København	23ff, 63	Nexø, Martin Andersen	79	Riis, Niels. Gestapo-	
Københavns Politigård	80	Niebøl	23	håndlanger	28, 30, 33
Lambertsen. Redningsfører.		Niedersachsen	125	Riisberg Thomsen, Grethe.	
Esbjerg	98	Niels	55	Digter.	14
Landet - landboliv hjemme		Niels Simon	69	Ringkøbing	24, 30
og ude.	14	Nielsen Outzen, Niels.		Roager	57
Langetved	5	Birkedommer.	55, 58	Roager Kro	57
Langli	60	Nielsen-Højslev, M.K	78	Rosendahl, Annine	80
Larsen, Bernhard. Vognmand.		Nordby, Fanø	96	Rosendahl, Else	80
Lindknud	76	Nordvangsskolen	64	Rosendahl, Hansigne	80
Larsen, Hans Kristian »Fynbo«.		Norge	62	Rosendahl, Knud	80
Eneboer	77	Nr. Nissum	104	Rosendahl, Kristian. Bogtrykker.	
Laursen, Arne. Skrædder,		Nybro Laugesen, Inge	39	Esbjerg	82
Esbjerg	83	Nybro Mogensen, Kristian	39	Rosendahl, Laurids Theodor	79ff
Legarth, Jørgen	73ff	Nybro Mogensen, Lisbeth	39	Rosendahl, Søren	80
Lermvig	76	Nybro. Gård	39	Rosengren, Oskar	77
Lindbjerggård	3	Nyhavnsgade, Esbjerg	95ff	Rosengård	69
Lindknud	72	Nylandia, gård	75	Royal Air Force	23
Lindknud Sogn	67	Nylandia. Tørvefabrik	74ff	Rudbøl	30
Lindquist, A. Fiskerskipper-		Obeling	57	Rusland	79
skolens leder. Esbjerg	92, 104	Odense	23, 26	Rødding	5
Ludvigsen, Brødrene	72	Opsneum	48, 53	Rødkilde Højskole	5
Lundtofte, Henrik	23	Opsneum Mose	52	Rønshoved Højskole	3
Lustrup	55	Opsneum Skole	48ff	Sandholm	5
Lustrup Birk	55	Otte-husene, Esbjerg	96	Schackenborg	55ff
Lustrup Birketing	56	Outzen, Jenstrine Falkmine		Schackenborg, grevskabet	55
Lübeck	26	Elisabeth	58	Schalburgtage	34
Lykke Teglgård, Laurids. Gdr.	74	Oxbølls radioforretning, Esbjerg	95	Schau, Poul. Planteavl-	
Lykke, L	75	Paladshotellet. Esbjerg	34	konsulent i Farup.	17
Lykke, P	75	Pedersen, Annette. Sygeplejeske	64	Schumacher, Elisabeth Catarina	55
Lærkesang og Vibeskrig.		Pedersen, Dorte. Forfatter	28	Schweiz	62
Ditsamling.	20ff	Pedersen, Hans Chr.	96	Sct. Katarinae Kirke. Ribe	58
Madsen, Peder	3	Pedersen, Johannes. Sogne-		SD, efterretningstjeneste	24, 29
Magnus	48	præst. Dejbjerg	90	Sdr. Bjert	10
Margrethenborg	75	Pedersen, Jørgen Ø.	75	Seem	58
Marquardt, Franz.		Pedersen, Mads. Smed og post	3	Seem Kirke	58
Overkriminalesekretær	26ff	Pedersen, Niels. Høm	56ff	Shell, Esbjerg	105
Mildner, Rudolf. SS-		Petersen, Viggo. Formand for		Shellhuset	23, 33, 37
Standartenführer	24ff	DSMF i Esbjerg	83	Sibirien, Esbjerg	96, 101
Modstandsbevægelsen	24	Poulsen, lærer og landstings-		Sikkerhedspolitiet	24
Modstandsbevægelsens		mand, Stenderup	90	Sildebæk	52
Region III	32	Premier Is. Esbjerg	95	Silkeborg Venstreblad	21
Mogensen, Frands	39	Pumpefennen	69	Simony. Politimester i Varde	29

Skjern Å	125	Thorsminde	104	Weimarrepublikken	26
Skolegade, Esbjerg	26	Thorstensen. Vognmand	63	Zions Kirke, Esbjerg	92
Skotland	104	Thorup, Anders. Sognepræst i Gram	55	Zions Sogn, Esbjerg	100
Skov, Frk. Forstanderinde. Hjerting	63, 65	Thue og hans tid	28	Zonen. Redningstjeneste. Esbjerg	98
Skov, Marie. Sygeplejeske	62	Thyborøn	100	Ældre undergravstid	123
Skov, Niels Aage	25	Tiphede. Esbjerg	101ff	Ølgod	3
Skovlyst, Brørup	5	Tiset	56	Øllgaards Manufakturforretning	47
Skærbæk v/ Kolding	87	Tistrup	4ff	Øster Gesten Mose	75
Skøde Donslund, Hans	70	Tistrup Sogn	3	Østerfennen	69
Skøde Donslund, Minna	70	Tivoli, Esbjerg	96	Aabenraa	23, 29
Slesvig-Holsten	25	Tjekkoslovakiet	25	Aakjær, Jeppe. Forfatter.	14, 88
Smed, Jakob	57	Toft Nielsen. Entreprenør. Vemb	76ff	Ålborg	26
Sneum	39, 43ff	Toftlund	24	Ålbæk	44, 47ff
Sneum Å	39, 52	Toftlund Arresthus	80	Ålbæk Mejeri	45
Sneumgård	39	Tradsborg	43, 48, 52	Århus	23, 26, 87, 104
Socialdemokratisk Ungdoms Forbund (SUF)	79	Trafikhavnen, Esbjerg	87, 94, 96, 99ff	Aastrup	46
Spangsbjerg Sanatorium	61	Trafikhavnskaj, Esbjerg	94		
Spangsbjerg Sanatorium ved Esbjerg	59	Trans. Barber. Esbjerg.	95, 101		
SS	26	Troldhede	76		
Staldgården, Kolding	23, 28ff	Troldhede-Kolding-Vejen jernbane	76		
Starup	79	Tuberkuloseloven	60		
Statsbankerotten i 1813	3	Twea, E 719. Kutter. Esbjerg	99, 102ff		
Statsskolen, Esbjerg	53, 102	Tyskland	64, 79		
Statsskolen, Svendsgade	96	Tømmerby	39		
Steensen. Byfoged i Ribe	56	Tønder	24		
Stefan Josefsens Skibsforsretning	96	Tørring	104		
Stega	5	Udesen Haahr, Jørgen	3		
Stenbjerg	104	Udesen, Peder. Pantefoged	75		
Stormgades Skole	96, 105	Union. Fiskefartøjsforsikringen	100		
Strandby Plads, Esbjerg	96, 102	Ussing, Erritsø.	70		
Strellev	3	Vadehavet	98, 125		
Stridsøketid	107ff	Vandtårn. Esbjerg.	105		
Svarrer, Lærerinde. Esbjerg	95	Varde	34, 79, 83		
Svenning, Fabrikant. Vejen	79	Vedersø	29		
Sydvestjysk Andels Elektricitets Forsyning S.A.E.F.	78	Vejgård, Ejnar. Dynd Ejnar	74		
Sædding	101	Vendsyssel Venstreblad	21		
Søbylejren	76, 78	Vestehavsgade, Esbjerg	96		
Söhnlein, Wolfgang. SD-leder	29	Vesterbro, København	31		
Sømandshjemmet »Gl. Havn«, Esbjerg	87, 105	Vesterbyen, Esbjerg	89, 92, 102ff		
Sømandshjemmet »Ny Havn«, Esbjerg	87ff	Vestergård	67, 77		
Sømandsmissionen, Esbjerg	93	Vestergaard, Niels	3		
Sømandsmissionens KFUM	100	Vesterhavet	98		
Sømandsstrejken, Esbjerg	79	Vesterhavet. Redningsskib. Esbjerg	98		
Sønderhede	71	Vestjyden. Illegalt blad.	30		
Søren Kjeldsen, Værft. Esbjerg	95	Vestjydske Skoleordning, Den	48		
Sørensen, Else Cathrine	3	Vestkysten, dagblad.	13, 21, 34		
Sørensen, Hans. Tjenestekarl. Lustrup	56ff	Vestre Fængsel	31, 82ff		
Sørensen, Karl	3	Vestre Skole, Esbjerg	95ff		
Sørensen, Maren	3	Viborg	83		
Tanderup	3, 6ff	Vinter, Jesper	69		
Tanderupgård	6	Vinterfennen	69		
Therkelsen	47	Vorbasse Sønderhede	75		
Thomsen, Lars Ulrik	79	Værnemagten	29		
Thorlundgaard	3	Vøllund. Esbjerg	96		

Historisk Samfund for Ribe Amt

Historisk Samfund for Ribe Amt et landets ældste af sin art. Omkring århundredskiftet 1899 – 1900 var der stor interesse for historie i Danmark og på Askov højskole sad en kreds af lærere og mænd med stor interesse for historie. Dette især måske omkring den kendsgerning at grænsen mod syd der siden 1864 havde trukket en linie mellem landsdelene Syd- og Nørrejylland, var til stadig diskussion.

Grænsen afstedkom store vanskeligheder, den havde adskilt familier og gjort en dansk landsdel, Sønderjylland, til tysk område.

Noget sådant vil altid vække nationale følelser og måske derfor opstod en bølge af historisk interesse.

Et af resultaterne af denne »bølge« var Historisk Samfund for Ribe Amt, der på initiativ fra højskoleforstander Ludvig Schrøder stiftedes i Askov i 1902.

Formålet med foreningen var »at virke til oplivelse af den historiske sans ved at fremdrage den stedlige historie, idet man vil søge at samle oplysninger om folks liv og færd i tidligere tider her i amtet«.

Historisk Samfunds årbog, der er udkommet siden 1903, var vejen til at ”samle oplysninger om folks liv og færd i ældre tider”, og sådan er det stadigvæk.

Årbogen Fra Ribe Amt har i årenes løb rummet en lang række artikler, der har kunnet fortælle amtets historie. Mange er kommet til orde, mange har sendt deres erindringer, ople-

velser, har skildret livet i landsbyer, fællesskabet, udskiftningen og meget meget mere. Årbogen for Historisk Samfund er en guldgrube af lokalhistorisk viden.

At være medlem af Historisk Samfund har altså gennem mere end hundrede år været adgangstegn til historisk viden og interesse. Meget er kommet til, der findes i dag lokalhistoriske foreninger i mange lokalsamfund, men Historisk Samfund er stadig en levende forening med medlemmer over hele amtet.

Formand:

Olga Pedersen

Vestergade 6, 6670 Holsted

Tlf. 75 19 82 80

E-mail: Olga.pedersen@stofanet.dk

Kasserer:

Edel Overgaard Byagervej 41 6650 Brørup

Tlf. 75 38 30 24

Giro 6 04 31 94

Skaf nye medlemmer

- og få et rabatkort til bogkøb

Den 1. januar 2007 lukkes der ned for Ribe Amt og administrativt går vi ind i en ny tid.

Medlemmer af Historisk Samfund for Ribe Amt er med til at bevare de kulturhistoriske minder i det »gamle« Ribe Amt.

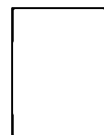
Derfor er det vigtigt at bevare Historisk Samfund også for fremtiden.

Vær med til at skaffe nye medlemmer, tal med venner og bekendte om Danmarks ældste amtshistoriske samfund, præsenter dine naboer og venner for Fra Ribe Amt.

For hver nyt medlem du indmelder sender kassereren dig et rabatkort på 25 kr. til brug ved indkøb af bøger fra Historisk Samfund.

Du skal blot skrive både dit og det nye medlems navn og adresse på indmeldelsesblanketten og du vil modtage rabatkortet når indmeldelsen er registreret.

Indmeldelse sker til: Historisk Samfund for Ribe Amt, Byagervej 41, 6650 Brørup

Historisk Samfund for Ribe Amt

Edel Overgaard,

Byagervej 41

6650 Brørup

Indmeldelsesblanket

- ja tak, jeg vil gerne være medlem af Historisk Samfund for Ribe Amt

Navn: _____

Adresse: _____

Indmelderens navn: _____

Adresse: _____

Fra Lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt 2005

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 2005

Fra Lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt 2005

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Bestyrelsens beretning

Beretningen for 2005 skal desværre indledes med minder. De vedrører Hans Otto Kristensen, som var én af drivkræfterne bag Jernved Sognearkiv, men som arkiverne i Ribe Amt også havde glæde af i bestyrelsen fra 1986-1992. Hans Otto Kristensen satte sig mange spor, ikke mindst i Jernved Sognearkiv, hvis ve og vel optog ham meget. Han var en ordensmand og hurtig til at erkende, at registreringen skulle ske efter SLAs principper. Og modsat mange andre, der har gjort den erkendelse, ja så sørgede han også for at få teorien omsat i praksis, for »når nu reglerne er sådan, så ...«. Tro mod regler og retningslinjer var han. I amtskredsen interesserede han sig bl.a. for uddannelsesspørgsmålet og gik endvidere op i tværgående opgaver mellem arkiverne. Foreningskampagnen var det store projekt i hans tid, han fulgte det med interesse og sørgede for at have sin andel på plads og i orden til det aftalte tidspunkt. Ivrig fotograf var han også, og mange husker nok billedet af Ribe Domkirke set igennem broen over åen, som i mange år prydede RAL-Nyts forside. Det var ét af hans mange fotografier, som RALs daværende bestyrelse kårede som vinder af en konkurrence om en ny forside til RAL-Nyt.

Mest har Ribe og Ribe Byhistoriske Arkiv dog nok Hans Otto Kristensen at takke for, idet han som byrådsmedlem og medlem af kulturudvalget sørgede for, at Danmarks ældste by Ribe tilgodeså arkivarbejdet med løntimer på arkivet – en 1/2-stilling på Ribe Byhistoriske Arkiv blev det til. Det varlede nye tider for Ribe-arkivet, og efter sin udræden af byrådet holdt han vågent øje med, at timerne nu også blev brugt efter hensigten. Han har været lokalarkiverne en god mand. Jeg vil bede forsamlingen om sammen med mig at minde Hans Otto Kristensen ved at rejse sig.

Arbejdsåret i Ribe Amts Lokalarkiver begyndte efter generalforsamlingen sidste år med bestyrelsens konstituering – ganske nemt var det, for vi konstituerede os uændret. Var der ikke de store problemer på det felt, ja

så måtte vi nok erkende, at nogle af det forestående års arbejdsopgaver ville blive en hel del anderledes end sædvanligt, ikke mindst med hensyn til den forestående strukturreform. Mange ting er i spil for de enkelte lokalarkiver og ikke mindre for vores amtsammenslutning og de mange aktiviteter, der afvikles derigennem.

Lad os begynde med Ribe Amts Lokalarkiver. Som bekendt nedlægges amterne den 31. december 2006. Man kunne derfor hævde, at lokalarkivernes amtskreds skulle nedlægge sig selv fra samme dato. Det anser RALs bestyrelse dog ikke for nogen god idé. Gennem mere end 25 år er der blevet bygget et godt og tæt samarbejde op mellem de mange lokalarkiver her i amtet, og mange fælles projekter er blevet realiseret ad den vej. Det gælder udgivelse af arkivernes årsberetninger, foreningsarkivregistratur, arkivvejviser, bøger, hjemmeside m.m. – alt sammen noget som markedsfører det enkelte arkiv lokalt, regionalt og nationalt. Endnu mere betydningsfuldt er det dog, at det ad den vej og via forståelse i Ribe Amtsråd for opgavens vigtighed er lykkedes at skaffe penge til ansættelse af en amtskonsulent på 1/2 tid. Ikke mindst muligheden for gratis konsulenthjælp gennem snart mange år har været vigtigt, og dertil kommer så de mange og meget forskellige kurser, det har været muligt at udbyde takket være konsulenten. Hvad vi her i Ribe Amt betragter som en selvfølgelighed, det misunder man os virkelige rundt omkring i landet. Hvad er så fremtiden for amtskonsulenten, når den finansierende myndighed nedlægges? Det har været 100-kroners spørgsmålet til mig det sidste års tid – og med beklagelse har jeg måttet træde vande, når nogen har spurgt mig. Der skal stadig svares med forsigtighed, men det er overvejende sandsynligt, at alle de nuværende medlemmer af RAL har en konsulent de næste fire år – tilskuddet fra Ribe Amt til opgaven vil øremærket blive udbetalt fra Kulturministeriet til Esbjerg Kommune. Hvad der så vil ske derefter, kan der kun gisnes om, men det vil næppe være urealistisk at forestille sig en øget lokal betaling.

Fremtiden for SLAs kredse kendes ikke, for midt i alle sine andre problemer har SLA ikke forholdt sig til sin fremtidige struktur på det punkt. RALs bestyrelse har vurderet mulighederne og mener ikke at kunne se en fremtid i en regionsstruktur. Dog kan vi godt se nogle muligheder i et tættere samarbejde med nærtliggende amtskredse, og i den forbindelse har vi kontaktet ARVE, Arkiverne i Vejle Amt, angående et samarbejde. Der har været afholdt et par møder om sagen og senest i dag med ARVEs formand Birgitte Dedenroth-Schou fra Kolding Stadsarkiv, og vi er foreløbig landet på et samarbejde på uddannelsesområdet. Derfra kan det måske udvikle sig til mere – det må tiden vise. Dog giver samarbejdet ikke mulighed for at udvide antallet af konsulenttimer her og nu.

Hvad angår de enkelte lokalarkiver og strukturreformen, ja der har RAL ikke meget at sige. Det skal besluttes lokalt. RALs muligheder har været at gøre medlemmerne opmærksom på, at nu kører toget og antyde forskellige løsningsmodeller. Af den grund blev lokalarkiverne indbudt til en heldagskonference i Grindsted tirsdag den 23. august 2005. Med indlæg fra såvel SLAs daværende formand Asbjørn Hellum, kulturudvalgsformand Knud Jager Andersen, Esbjerg, m.fl. kom man rundt om en række forskellige udfordringer og løsninger, og til sidst havde deltagerne mulighed for at luften lokale problemer i en række workshops. Efter min vurdering har konferencen været med til at aktivere lokalarkiverne i strukturreformarbejdet. Om resultaterne så bliver de ønskede, ja det kan RAL ikke rigtig tage ansvaret for. Imidlertid vil jeg gerne benytte lejligheden til på dette sted at sende en tak til Ribe Amts Kulturfond for støtten til konferencen – og faktisk også for dens afholdelse. Forslaget kom nemlig fra kultur-udvalgsformand Harry Hansen i forlængelse af RALs generalforsamling sidste år.

Som bekendt er RAL en kreds under SLA, og nogle af jer undrer jer måske over, hvorfor SLAs fremtid ikke indgår i aftenens arrangement – ikke mindst i lyset af den megen uro, der har været at læse om siden landssammenslutningens generalforsamling i september 2005. Dertil er flere ting at sige. For det første har vi de to sidste år haft besøg af SLAs daværende formand Asbjørn Hellum, så vi har hørt meget om SLA i RAL-sammenhæng. For det andet besluttede RALs bestyrelse allerede i november at tage Jacob A. Riis som emne på generalforsamlingen og traf hurtigt aftale med Tom Buk-Swienty med et foredrag derom. Først ved udgangen af december henvendte SLA sig om at komme i kontakt med kredsenes medlemmer – det er så det møde, der er indkaldt til i Esbjerg den 18. april 2006.

Meget er nået i løbet af 2005 – amtskonsulent Richard Bøllund vil i sin beretning fortælle om afholdte kurser og udgivelsen af bogen *De kom og de blev* – som sikrede Ribe Amts Lokalarkiver omtale i TV2s prime-time nyheder torsdag den 29. december 2005. Det sker ikke ret tit, lokalarkiverne får så fornem omtale, men her lykkedes det, ikke mindst takket være jeres alle sammens og ikke mindst Richard Bøllunds indsats.

Nogen vil måske spørge, om ikke vi har et nyt, stort projekt á lá *De kom og de blev* i støbeskeen. Ja og nej må svaret blive, for er vores nye fælles projekt ikke at sikre lokalarkiverne fremtid og fortsatte virksomhed i de nye storkommuner? Der sker ting og sager i den forbindelse – bl.a. dukker der flere og flere arkivsammenslutninger op. Man fornemmer, at nogle af disse sammenslutninger laves af økonomiske grunde. Inden lokalarkiverne ændrer deres organisation alt for radikalt, skal de måske lige vente udmeldingerne fra SLA, for hvis landsorganisationen ændrer kontingent- eller licensstrukturen, kan den valgte lokale løsning måske vise sig ikke at være den bedste i fremtiden.

Lad det være alt om endnu et godt og aktivt år i RAL. Bestyrelsen vil gerne runde beretningen for 2005 af med at bringe en tak til vore samarbejdspartnere. Det gælder bl.a. Ribe Amt, som støtter os med tilskud til amtskonsulenten og trykning af årsberetninger og som i det forgangne år også betalte konferencen om lokalarkiverne og fremtiden. Det gælder Ribe Amts Museumsråd og amtets museer samt Historisk Samfund for Ribe Amt. Endelig vil bestyrelsen gerne bringe en tak til amtskonsulent Richard Bøllund for hans fortsat utrættelige indsats for amtets lokalarkiver og store imødekommenhed over for store og små problemer i deres daglige arbejde.

Amtskonsulentens beretning

2005 har været et år med nye spændende opgaver og udfordringer. Den største var færdiggørelsen af bogen *De kom og de blev* – indvandrere i Ribe Amt 1850-2005. Bogen er uden tvivl det bedste og, set i lyset af emnets aktualitet, det mest opsigtsvækkende værk fra arkivernes side i min tid som konsulent. Jeg vender tilbage til bogen, men vil indledningsvis slå fast, at 2005 også har været godt i andre henseender. Der har været god aktivitet på mange arkiver, og vi har afholdt mange medlemsarrangementer, hvor der som vanligt har været pænt fremmøde.

Året kom i høj grad til at stå i lyset af kommunalreformen. Det er noget, der påvirker os alle sammen, og som arkiv er man naturligvis også nødt til at forholde sig til

den nye situation. Oven på vores konference om lokalarkivernes situation og stilling under strukturreformen i august måned er man flere steder kommet i gang med at diskutere fremtiden for arkiverne på tværs af de nuværende kommunegrænser. Det er nu engang i kommunerne, arkiverne skal hente de største tilskud fremover, og man bliver uden tvivl bedre hørt, hvis man står sammen i flok. Konferencen havde nogle indlæg med nogle bud på fremtiden, arkiverne kunne diskutere og tage med hjem. Nogle havde måske forventet en færdig opskrift på, hvordan lokalarkiverne skal tackle situationen efter kommunalreformen, men der findes ingen standardløsning på udformningen af fremtidens lokalarkivlandskab.

RAL – det amtslige arkivfællesskab vi har i dag – er der heller ingen afklaring på. På konferencen blev der talt om at udvide samarbejdet med andre kredse eller at fastholde den nuværende afgrænsning. Selvom amtet nedlægges, og arkiverne centrerer omkring kommunerne, er det ikke ensbetydende med RALs nedlæggelse. Der skal dog findes en måde at finansiere en fremtidig konsulentordning, hvis denne ønskes bevaret, og her må man til at tænke kreativt, når det skal gå på tværs af kommuner.

Hvis man ønsker gode forhold for arkiverne i fremtiden, må man på banen og meddele beslutningstagerne, hvad lokalarkiverne står for. Det kan synliggøres på mange måder, eksempelvis ved at være aktive på formidlingsfronten. I 2005 fik vi med bogen *De kom og de blev* – indvandrere i Ribe Amt 1850-2005 vist, hvad Ribe Amts Lokalarkiver formår at lave ved fælles hjælp.

I en ophedet tid er bogen særdeles aktuel og kan forhåbentlig medvirke til at nuancere indvanderdebatten ved at tilføre den baggrund og dybde. Bogen er først og fremmest et historisk værk, der skal kaste lys over indvandringen til Ribe Amt fra 1850 til i dag. Ved periodens begyndelse var det et relativt tyndbefolket område, men ved hjælp af tilflytning såvel indefra som udefra er der sket en stor befolkningstilvækst. Bogen handler om en lang række personer og befolkningsgrupper udefra, som har bosat sig i Ribe Amt og sat hver deres personlige præg på området. Bogen er blevet overvældende godt modtaget – såvel af medvirkende, forfattere, medier, foreninger som af andre, som synes emnet er interessant. Det er sjældent, en af de landsdækkende nyhedskanaler tager til Vestjylland for at lave et indslag på baggrund af en bog udgivet af lokalarkiverne, men det blev faktisk tilfældet med denne bog. De regionale kanaler, TV-Syd og Radio Syd, har også været på banen med længere indslag. Den eksponering dette har givet lokalarkiverne, kan vise sig at være meget værdifuld på længere sigt.

Jeg vil gerne takke alle de, der har bakket op om og deltaget i projektet. Først og fremmest bogens hovedpersoner, som modigt har stillet sig frem og fortalt deres historie, både i bogen og efterfølgende i medierne for manges vedkommende. Arkiver og forfattere til de forskellige artikler har endvidere ydet en stor indsats med at finde frem til kilder og personer og bearbejde oplysningerne til interessante historier. Esbjerg Byhistoriske Arkiv skal også have en tak for at have stillet kapital til rådighed og båret bogens udgivelse igennem. Vi må heller ikke glemme Ribe Amt, som har givet god økonomiske støtte til projektet i indsamlingsfasen samt de øvrige tilskudsgivere til bogen.

Bogen har optaget meget af min tid i 2005, men det har heldigvis ikke medført fald i mine øvrige opgaver i RAL. Min kerneydelse er at servicere arkiverne, og jeg oplever en stigning i antallet af henvendelser og besøg ude på arkiverne. Vi fik gennemført fem kurser i 2005, alle med et pænt deltagerantal. Med kurserne i pressekontakt og »Hvor får vi pengene fra« fik vi afsluttet kursusrækken »Arkiverne frem i lyset«, der blev påbegyndt i 2004. Efteråret bød på tre kurser – et grundlæggende registreringskursus samt Arkibas-kurser for henholdsvis begyndere og øvede. Foruden kurserne var der generalforsamlingen og konferencen, så alt i alt har 2005 aktivt mæssigt ligget på et højt niveau. RALs uddannelsesudvalg vil i den kommende tid planlægge nye kurser, og her er vi som altid modtagelige over for input og forslag udefra.

Det samme gælder RALs hjemmeside og RAL-Nyt, som også har beskæftiget mig igennem året. Hvis jeg skal komme med et lille suk, må det være her. Jeg savner i høj grad billeder, artikler og andet at publicere de pågældende steder. Jeg har tidligere udlovet en dusør for at modtage materiale, men desværre uden større effekt. Nye tiltag på hjemmesiden er måske det, der skal til for at fremme opmærksomheden om den. Det er i hvert fald noget af det, jeg vil overveje i det nye år.

Hvad det nye år ellers vil bringe, ved vi ikke, men det er heller ikke noget, jeg skal beskæftige mig med i en årsberetning. Jeg håber dog at kunne fortsætte det gode samarbejde med såvel bestyrelse som de mange engagerede arkivmedarbejder, jeg møder rundt omkring, idet jeg takker for dette i det forgange år.

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv

Billund Centret, Hans Jensensvej 6, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 24 72

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Hanne Gosvig, Kærvej 421, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 17 46

E-mail: hegosvig@stofanet.dk

Der bruges stadig mange timer på at registrere alle de arkivalier og billeder, arkivet har, og da arkivet er oprettet, ti år før man fik EDB, mangler vi endnu at få en del registreringer lagt ind i Arkibas.

I forbindelse med Billund-Natten havde vi lavet en udstilling om de huse, der er forsvundet fra bymidten. Udstillingen vakte stor opmærksom og tiltrak en masse interesserede. Udstillingen viste også årgangsbilleder fra en af vores nedlagte børnehaver, hvor vi manglede oplysninger om børnene. En del oplysninger fik vi, men mangler fortsat at få sat navn på mange.

I 2005 fandt man ved en udgravning i byen noget tømmer fra en gammel bro, der efter dendrokronologiske undersøgelser viste sig at være bygget i 1830erne og muligvis repareret i 1860erne. Det er spændende at finde sådan noget, og på arkivet har vi været i gang med at finde oplysninger om broen.

Vi havde flere besøgende i 2005 end året før og flere henvendelser via telefon og e-mail, så vi har haft et ganske godt og travlt år.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

Tlf.: 75 33 31 39

Arkivets postadresse: Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

E-mail: sven-tygesen@vorbasse.dk

Arkivet har i 2005 modtaget 16 afleveringer. Der har ikke været afholdt særlige arrangementer. Arbejdet med at fotografere al bebyggelse i det åbne land er blevet fortsat.

Arkivlederen har været med til at udarbejde fælles retningslinier og arbejdsgrundlag for arkiverne i Ny Billund Kommune. Pt. er der syv arkiver inden for området. De er meget forskellige med hensyn til størrelse, organisation, økonomi og funktion. På trods af forskelligartetheden lykkedes det repræsentanter for de syv arkiver at opstille et forslag til fælles retningslinier og arbejdsgrundlag, som forhåbentlig kan bære ind i fremtiden. Forslaget afventer nu Sammenlægningsudvalgets godkendelse.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18

Åbningstid: Mandag kl. 8.30-11.30 og onsdag kl. 14.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Inga Mulbjerg, Parkvej 3, Kvong, 6800 Varde

Tlf.: 75 25 40 01

E-mail: lha@blaabjergweb.dk

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv har i det forløbne år haft 157 besøgende og været i forbindelse med 35 personer enten via telefon, brev eller e-mail.

Arkivet har været til dialogmøde med Ny Varde Kommune i Hodde-Tistrup Hallen i maj måned, hvor museer, biblioteker og arkiver var indbudt. Vi har desuden deltaget i et par møder med lokalarkiverne i Ny Varde Kommune for at drøfte den fremtidige situation. Arkivet havde åbent hus den 12. november i forbindelse med Arkivernes Dag, og vi viste en udstilling med temaet »Hvem er jeg?«. På dagen var der ca. 30 besøgende. Vi har også haft besøg af to 4. klasser, som vi viste billeder, vi mente kunne interessere dem. Det var nogle meget lydhøre og interesserede børn. Sidst i november havde vi besøg af to skolepiger fra 9. klasse, som havde til opgave

at indsamle oplysninger om Blåbjerg Kommune og deres hjembyer Outrup og Nr. Nebel. De fik hjælp til at finde oplysningerne og en del kopier af fotos af gamle bygninger. Vi fik til gengæld et eksemplar af deres færdige opgave, som var et flot og imponerende arbejde.

Med hensyn til det daglige arbejde og registreringen arbejder arkivet for at anskaffe Arkibas 4. Desuden har vi besluttet at udvide vores åbningstid, så vi foruden mandag formiddag nu også holder åbent onsdag eftermiddag. Vi synes at have erfaring med, at en del gerne vil komme om eftermiddagen.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48

Åbningstid: Efter aftale med lederen, dog er arkivet almindeligvis bemandet mandag-fredag kl. 9.00-12.00

Leder: Thomas Nielsen, Vestparken 24, 6840 Oksbøl

Tlf.: 75 27 20 95.

E-mail: blaoks@mail.dk.

Hjemmeside: www.vardebib.dk/arkiv/blhuk.asp

Der har i årets løb været afholdt møder angående arkivernes stilling, når kommunesammenlægningen er fuldført. På møderne har der været mange spørgsmål, som desværre ikke kunne besvares, fordi der endnu ikke var taget stilling eller truffet bestemmelser herom af de respektive politikere i de nuværende kommuner eller i Sammenlægningsudvalget for storkommunen.

Arkivet har skrevet til Blåvandshuk Kommune og gjort opmærksom på de nuværende ikke særligt hensigtsmæssige adgangsforhold til arkivet. De er ikke handicapvenlige, og lokalerne på loftet er kun tilgængelige for rimeligt adrætte personer. Kommunen har ikke svaret, så problemet er der stadig.

Arbejdsomt har det været et meget travlt år med ca. 200 besøgende. Der har været 20 indkomster i varierende størrelse og ca. 150 forespørgsler på e-mail eller telefon. Yderligere har tilpasningsarbejdet til Arkibas 4, som vi håber at komme med på, været ret tidskrævende.

Bramming Kommune

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming

Åbningstid: Onsdag kl. 15.00-17.00 (i perioden 1. april-30. september dog kun 1. onsdag hver måned. Juli lukket) samt efter aftale med lederen

Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 90 11
Arkivets postadresse: Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming

Arkivet har i 2005 modtaget 11 afleveringer med bl.a. skøder, fotos og private breve. Der har også været mange henvendelser fra slægtsforskere og lokale beboere med spørgsmål vedrørende lokalhistorie. Henvendelserne skete for en mindre dels vedkommende i arkivets åbningstid. De fleste henvendelser fik arkivets medarbejdere personligt, pr. post eller telefonisk.

Den 11. september havde en initiativgruppe fra de tre vadehavssogne Vilslev, Darum og Tjæreborg arrangeret forskellige aktiviteter langs diget mellem Roborg og Kongeå Sluse. Der var mange kunstnere, der udstillede deres værker, jægere og fiskere fortalte om deres hobby, og ornitologer fortalte om fuglelivet ved diget. Darum Sognearkivs bidrag var en udstilling i en container, der var opstillet til formålet ved Darum Sønderby dige. Temaet for vores udstilling var »Hav, dige og marsk«, og den viste billeder og kort fra området gennem de seneste hundrede år. Udstillingen var velbesøgt, og billederne blev studeret med stor interesse.

Den 11. september 2005 havde Darum Sognearkiv en velbesøgt udstilling om hav, dige og marsk i en container opstillet langs diget. Foto: Darum Sognearkiv.

Den tidligere leder af arkivet, nu afdøde Jens Hedegård Rasmussen, arbejdede gennem mange år med ejendoms historie. Ved sin død efterlod han sig et omfattende materiale om de fleste af de gamle ejendomme i Darum Sogn. To af arkivets medarbejdere, Thomas Helle og Birgit Kryger, har indtastet oplysningerne på EDB og

lagt dem ud på Internettet. De kan ses via et link på www.darum.dk. Når Darum Sognearkiv får sin egen hjemmeside, vil oplysningerne blive placeret der. Arkivets lokalesituation er stadig uafklaret.

Endrup/Vester Nykirke Sognearkiv

Vibækvej 2, Endrup, 6740 Bramming

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 16.00-17.00

Lukket i juli

Leder: Otto Christoffersen, Ommevej 2, 6740 Bramming

Tlf.: 75 19 12 59

Arkivets postadresse: Ommevej 2, 6740 Bramming

Det har været et forholdsvis stille år for arkivet. Vi har haft et par henvendelser om en skolemester fra Vong Skole og en forpagter på Endrupholm.

Vi er gået i gang med at registrere billeder. Af indleveringer har arkivet bl.a. modtaget noget materiale fra Fiskergården, som vi skal have set igennem og registreret.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken 23

6690 Gørding

Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen. Lukket i juli måned

Leder: Nora Olesen, Birkevænget 9, 6690 Gørding

Tlf.: 75 17 88 75

Arkivets postadresse: Birkevænget 9, 6690 Gørding

I januar måned havde vi vores traditionelle lokalhistoriske aften. I år fortalte forhenværende overlærer Kristian Holst, Gørding om »Tanker på min skolevej«. Kristian Holst cyklede i 1940'erne vejen fra Stenderup Fællesmark til Gørding Realskole, og han har altid været en god iagttagere og fortæller. Aftenen bød også på musikalsk underholdning med bl.a. Aksel Tækker.

Arkivet har modtaget ti indleveringer og tre indtalte lydband. Lærere fra Gørding Skole har brugt arkivet i undervisningssammenhæng, og arkivet har leveret materiale til Lokalhistorisk Årbog for Bramming Kommune.

Vi oplever en stigning i antallet af skriftlige og telefoniske henvendelser. Hvis opgaven er stor, beder vi i nogle tilfælde folk om selv at komme på arkivet. Vi har fået hjælp til Arkibas-registreringen af Jeffrey Andersen, og arkivudvalgets medlemmer har i årets løb også deltaget i kurser arrangeret af RAL.

I september fortalte Johanne Marie Ravn og Nora Olesen om arkivet i forbindelse med sæsonstarten på vort lokale mødested for pensionister og efterlønnere. Vi medbragte fotografier, som vi viste på overhead.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming

Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. mandag hver måned kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen. Juli og august lukket.

Leder: Niels Hansen, Birke Allé 8, 6740 Bramming

Tlf.: 75 17 34 06

Arkivets postadresse: Birke Allé 8, 6740 Bramming

Det har været et turbulent år for arkivet, idet lederen Kjeld Pedersen pludselig afgik ved døden i sommeren 2005. Kjeld har været med fra arkivets begyndelse og besad en enorm viden om lokalsamfundets historie. Det er et stort tab for arkivet, at den viden nu er gået bort.

Der har i årets løb været en del afleveringer, men registreringen af det indkomne materiale halter lidt, da vi forventer at gå over på Arkibas i løbet af 2006. Arkivet har fået mange henvendelser med spørgsmål om slægts- og gårdhistorie. En af de sjove var en mand fra Amerika, der søgte sine rødder. Han var godt forberedt, bl.a. havde han selv en tolk med, og de brugte to dage i sognet.

Vejrup Sognearkiv

Vejrup-Endrup Friidscenter, Skolevænget 5, Vejrup

6740 Bramming

Åbningstid: Tirsdag kl. 14.00-16.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Johannes Holm, Vibevej 11, Vejrup

6740 Bramming

Tlf.: 75 19 03 35. E-mail: johannes.holm@12move.dk

Arkivets postadresse: Vibevej 11, Vejrup, 6740 Bramming

Arkivet har haft et meget succesrigt år, hvis vi selv skal sige det! Vi har afholdt en »billeddag« med et meget rimeligt besøgstal på ca. 40 personer, som gik højt op i at hjælpe med at identificere billeder. Vi kvitterede med en kop kaffe og havde ved samme lejlighed arrangeret amerikansk lotteri, der gav et mindre overskud. Medlemskaren er forøget til mere end 80 husstande, og det er et rigtigt godt bidrag til økonomien.

Den store begivenhed i 2005 var udgivelsen af Vejrup Bogen – en bog på godt 200 sider, der beretter lidt om livet i gamle dage helt tilbage til stenalderen, idet der i området er påvist et hedensk offersted, som er beskrevet i bogen. Bogen er udgivet af arkivet, og ideen var at få så mange som overhovedet muligt til at skrive en lille historie, hvilket flere gjorde endda rigtigt godt. Bogen blev suppleret med andre historier og optegnelser fra arkivets gemmer, som man finder mange af, hvis man går tingene igennem.

Økonomisk er det et tungt projekt at lave en bog, og vi opgav faktisk på forhånd at søge penge ved diverse fonde, dels fordi det tager meget lang tid, dels fordi det er meget svært at få del i midlerne. Vi gik i stedet til den lokale befolkning, og meget hurtigt havde vi så mange penge, at vi godt turde slippe projektet løs. Prisen var også rigtig, idet bogen kunne sælges for 150 kr. For at opnå den billigst mulige eksemplarpris fik vi trykt 600 bøger, og på de tre måneder op til jul fik vi solgt 400.

Arkivet har desuden haft den store fornøjelse at blive spurgt, om vi kunne være behjælpelige med udgivelse af jubilæumsskrifter. Dels var det den lokale foderstofferforening, dels idrætsforeningen, der begge med måneders mellemrum kunne fejre 100 års jubilæum. Det blev to vellykkede projekter, som også gav en pæn sum penge til arkivets kasse.

I det daglige arbejdes der meget med registreringen og klargøre til Arkibas, der på et tidspunkt skal investeres i. Arkivet har modtaget adskillige afleveringer, som vi er meget glade for. Vi har ført en liste over alle besøgende, og dem vi har været i kontakt med. I alt 220 mennesker er det blevet til i løbet af 2005, så arkivet må siges at have en betydelig berøringsflade.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 16 70
Åbningstid: Torsdag kl. 15.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Peter Christensen, Rahbæks Allé 24, 6650 Brørup
Tlf.: 75 38 42 81

Hjemmeside: www.broerup-lokalahistorie.dk

E-mail: arkivet@broerup-lokalahistorie.dk

Ved forrige årsskifte vedtog vi indtil videre at udgive et årsskrift hvert år mod hidtil kun hvert andet år. Det var måske en lidt letsindig vedtagelse, idet vi netop i år også er i gang med at skrive en bog om Folding, som vi håber kan komme på markedet allerede i 2006. Der er imidlertid emner nok at skrive om, så det er igen lykkedes os at få et skrift færdigt til uddeling blandt medlemmerne her i foråret. Vi er blevet gjort opmærksom på, at vi ikke kan fortsætte fortsat at få skriften trykt på rådhuset, når Brørup Kommune ikke eksisterer længere, så vi begynder allerede nu at indstille os på at få det lavet ude i byen.

Situationen omkring vores stadigt voksende problem med pladsmangel er desværre stadig den samme. Vi har ansøgt kommunen om hjælp til møbling af den på-

tænkte udvidelse af arkivet med det halve af bibliotekets mødelokale. Ansøgningen er blevet vel modtaget, og et beløb er påført investeringsoversigten i 2008. Der er dog ingen, der har lovet os noget, men man har dog givet os medhold i, at det vil være en god og billig løsning på vores pladsproblem.

Det almindelige arbejde på arkivet fortsætter som hidtil. Vi får en mængde henvendelser om alt muligt fra nær og fjern, og vi synes selv, vi efterhånden er blevet rimeligt gode til at hjælpe vore medlemmer og gæster med at finde frem til det, de eftersøger. Vi ændrer nu i registreringsprogrammet Arkibas, så registreringerne umiddelbart kan konverteres til den nye Windows-baserede version af programmet, hvis vi bestemmer os til at abonnere på den. Det er dog endnu ikke aktuelt, idet det nuværende system fungerer udmærket.

Der er nu fire hænder involveret i arkiveringen. Hidtil har Ellen Sørensen været alene om arbejdet, men nu har Inge Allesø Nielsen også været på de relevante kurser og deltager i det daglige arbejde. Karen Knudsen har også deltaget i et enkelt kursus og har derigennem fået tilstrækkeligt kendskab til Arkibas-registreringen til at kunne anvende systemet.

Den 1. november 2005 havde arkivet i Brørup en succesfuld mødeaften i Tirslund, som tiltrak mange og resulterede i nye medlemmer til arkivet. Foto: Historisk Arkiv for Brørup og Omegn.

Arkivet afviklede i efteråret et meget velbesøgt arrangement, hvor vi viste gamle fotografier fra Tirslund. Ideen opstod i forbindelse med afleveringen til arkivet af alle Frida Rehns billeder og Marianne Nielsens gode artikel om Frida Rehn. Det viste sig, at man for 30 år siden havde samlet og vist billeder i Tirslund Forsamlingshus med meget stor lokal opbakning, så vi bestemte os til at forsøge at gentage succesen. Vi havde til lejligheden medtaget en serie nye billeder af de samme ejendomme, som

fandtes på den gamle lysbilledserie. Der var fuldt hus i mødelokalet, og det var efter vores opfattelse et godt arrangement. Vi havde den glæde, at arrangementet tiltrak interesserede fra både Føvling og Holsted, og flere af de tilstedeværende tegnede sig som medlemmer fra området, hvor vi ikke tidligere har været særligt godt repræsenteret.

I år er det så Foldings tur til at komme lidt i fokus. I forbindelse med den kommende udgivelse, hvis titel bliver »Folding Sogn i fortid og nutid«, skal vi have fat i en masse billeder fra Folding. Af disse billeder vil vi vise en god del ved generalforsamlingen på biblioteket. Det overvejes også at lave en billedaften i forbindelse med bogudgivelsen til efteråret.

Vores hjemmeside bliver mere og mere omfattende, og vi glæder os over, at flere og flere finder den. Der er nu bl.a. indlagt afskrift af Sogneforstanderskabets protokol for Folding. For tiden anvendes hjemmesiden flittigt, idet den kommende Foldingbog brudstyksvis lægges ind. Denne del er dog kun tilgængelig for redaktionsudvalgets medlemmer.

En anden idé går på at lægge alle Folding billederne på en Cd-rom og sælge den til særligt interesserede i forbindelse med bogudgivelsen. Vi har haft en henvendelse om et samarbejde med Brørup Posten, som har planer om at fremstille en kalender med gamle billeder fra området, som vi kan levere mod at få del i overskuddet. Set fra vort synspunkt er det en udmærket løsning på vore egne planer om at lave en kalender, idet vi vanskeligt selv kan påtage os flere opgaver for tiden.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg

Tlf.: 76 16 39 00. Fax: 76 16 39 10

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10.00-16.00, torsdag tillige kl. 16.00-18.00

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen

E-mail: byhistoriskarkiv@esbjergkommune.dk

Hjemmeside: www.esbjergbyhistoriskearkiv.dk

»Aldrig et kedeligt øjeblik« er en passende beskrivelse på Esbjerg Byhistoriske Arkiv for 2005. Der skete noget hele tiden, og mængden af arbejdsopgaver steg, bl.a. på grund af den forestående strukturreform.

Året blev indledt nærmest med udsalgsstemning foran arkivets skranke. Mange af vore formidlingstilbud er blevet så populære, at de røde lygter må hænges ud ganske

kort tid efter tilmeldingen åbner. Blandt de populære aktiviteter har været kursusrækken På opdagelse i din by Esbjerg, som fhv. skolebibliotekar Hanna Fogtmann Iversen har stået for, samt de kulturhistoriske hverdagsture. En af disse ture var nu flyttet til en søndag og gik til Sprogø. Selv om det var fjerde afgang til Sprogø, var interessen for turen stadig stor, så det endte med endnu en venteliste og flere, der gerne ville have været med. Dertil kom billedaftener og arrangementer i samarbejde med Sydjysk Folkeuniversitet om bl.a. slægtsforskning, dansk udenrigspolitik historie, værksted for personal- og lokalhistorie o.s.v. Der brænder lys mange aftener i Byhistorisk Arkiv på grund af disse formidlingsaktiviteter – arkivet har mange »kulturnetter« i løbet af et år.

Året 2005 blev indledt med en lang »udsalgsskø« på arkivets læsesal, da billetterne til de populære udflugter blev sat til salg. Foto: Torben Meyer, Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Ingen formidling kan dog finde sted uden et stort bagvedliggende arbejde. Esbjerg Byhistoriske Arkiv har igennem mange år arbejdet på at komme gennem bunkerne af indleveret materiale, som har hobet sig op, og med tilskud fra Kultur- og Fritidsafdelingen har det foreløbig i et år været muligt at ansætte Morten Skriver Olesen til at arbejde på denne opgave under ledelse af arkivar Else-Marie Poulsen. Det er lykkedes dem at gennemgå 279 indleveringer samtidig med, at der kom 137 nye til. Det gennemgåede materiale endte i 37 A-fonds, der fylder 12 hyldemeter. Også på billedfronten er der blevet arbejdet intensivt – 3.677 billeder er blevet registreret og godkendt i Arkibas, så de er elektronisk søgbare. En stor indsats på dette område, som arkivar Else-Marie Poulsen også stod for, har bragt dette arbejdet med billeder langt videre.

Foruden det traditionelle arbejde med fotografier vinder digital billedbehandling og arbejde mere og mere

indpas. Arkivet har som politik ikke at skanne et billede til en bog eller lignende uden at lade skanningen indgå i arkivets elektroniske fotoarkiv Fotostation. I 2005 er der skannet 1.078 fotografier og 423 negativark fra et pressefotografarkiv, så den elektroniske billeddatabase, som også er tilgængelig på Internettet, indeholdt 4.575 billeder omkring årsskiftet 2005/2006. At råde over digitale billeder er utroligt praktisk i det daglige, og omverdenen har også fået øje på mulighederne, hvad man tydeligt mærker i antallet af billedbestillinger langvejs fra.

Arbejdet med strukturreformen gik også for alvor i gang. På arkivområdet udpegede Den Administrative Styregruppe Esbjerg Byhistoriske Arkiv som kommende §7-arkiv for Ny Esbjerg Kommune. Det betød nye og store arbejdsopgaver, ikke blot m.h.t. den kommende opgaveløsning, men også hvad angår styring/håndtering af arkivdannelsen i de tre kommuner fra 1970-2006. Arbejdet førte bl.a. til oprettelse af en projektleadersulling på halv tid, som kunne oplås ved udgangen af året. Arkivets område er såvel papir- som e-arkivalier. Inden for IT-området blev 2005 et begivenhedsfuldt år med mange nye lanceringer, så også e-arkivar Nicolai Dupont Heidemann har haft rigeligt at se til.

Arkivets store satsning på billedpublicering på Internettet blev endelig efter flere års forarbejde lanceret den 26. maj 2005 under titlen Esbjerg Billedarkiv. Allerede ved lanceringen var der mere end 4.000 registrerede billeder tilgængelige. Esbjerg Billedarkiv, der delvist er integreret med arkivets hjemmeside, er siden lanceringen blevet stedet, hvor Esbjerg Byhistoriske Arkiv præsenterer sine digitale billeder for omverdenen.

Esbjerg Byhistoriske Arkiv markerede 60-årsdagen for Danmarks befrielse den 5. maj med at åbne hjemmesiden Esbjerg-Aviser. Hjemmesiden er et resultat af et samarbejde mellem arkivet og Dansk Skanning. På hjemmesiden kan man elektronisk bladre i Esbjergs fire lokal-aviser fra befrielseskvartalet i 1945 – i alt i mere end 2.500 indskannede avissider. Et enestående materiale, der belyser befrielsesiden fra forskellige politiske vinkler. Hjemmesiden er siden hen bl.a. blevet brugt meget i undervisningssammenhænge, f.eks. af Syddansk Universitet.

Den 24. juni blev rakker- og natmandsdatabase lanceret. Database, som er baseret på slægtsforsker Willy Søndergaards indtastninger, er siden blevet godt besøgt. Rakker.dk, som hjemmesiden hedder, indeholder oplysninger om mere end 2.200 rakkere og natmandsfolk. Oplysningerne vedrører deres familieforhold og de officielle begivenheder, der har været i deres liv, som f.eks. fødsel, konfirmation, vielse, forhør, retssager og begravelser. Samarbejdet mellem Willy Søndergaard og arkivets

e-arkivar betød også, at der blev udviklet en ny model for internetpublicering af slægtsforskningsoplysninger, der ellers ikke er placeret i umiddelbare internetpubliserbare programmer.

På det kommunale elektroniske arkivområde fik Esbjerg Byhistoriske Arkiv/Esbjerg Kommune som den første myndighed i landet den 12. april godkendt en arkiveringsversion af et ESDH-system hos Statens Arkiver. Erfaringen med dette projekt betød, at Esbjerg Byhistoriske Arkivs e-arkivar sammen med repræsentanter for Aalborg og Københavns stadsarkiver bistået af KL var med til at udforme afleveringsbestemmelserne for de KMD-systemer, som de danske kommuner skal bevare. Arbejdet blev påbegyndt i maj 2005 og fortsætter ind i 2006.

Sideløbende igangsatte Esbjerg Byhistoriske Arkiv også arbejdet med at sikre, at der blev taget arkivmæssige hensyn til de bevaringsværdige e-arkivalier ved kommunesammenlægningen. I 2005 blev der derfor indgået en aftale med Esbjerg Kommunes IT-afdeling om, at Esbjerg Byhistoriske Arkiv gennemgår alle IT-kontrakter, inden de underskrives med henblik på at vurdere bevaringsfaciliteterne i systemerne.

Esbjerg Kommunes IT-afdeling og Esbjerg Byhistoriske Arkiv indgik endvidere en aftale om at igangsætte et tilgængeliggørelsesprojekt til at genrejse og muliggøre søgninger i elektroniske arkivalier. Projektet blev igangsat i oktober 2005.

Ved afslutningen af året blev projekt Digital Lokalhistorie sat i gang. Projektet er et samarbejde mellem Amtscentralen for Undervisningsmidler, Pædagogisk Udvikling, skolerne i Esbjerg Kommune og Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Projektets formål var at skabe en hjemmeside, hvor skolebørn kunne arbejde med historie og bl.a. lægge tekster, billeder, lyd og film ud på Internettet. Projektet har særligt fokus på 1950'erne. Ved udgangen af året var en 8. klasse fra Ådalskolen i gang med at lægge materiale ud på Internettet.

Rent formidlingsmæssigt har der været en mindre nedgang i antallet af foredrag m.m. Det skyldes bl.a., at arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen var i jobrotation på Esbjerg Ungdomsskole fra 1. oktober til 31. december og derfor ingen foredrag holdt i den periode. Alligevel er vi nået op på 40 arrangementer spændende fra byvandring til lysbilledforedrag, og mere end 3.000 borgere har deltaget i disse aktiviteter. Med over 5.000 besøgende på arkivets læsesal om året er Esbjerg Byhistoriske Arkiv i forbindelse med rigtig mange borgere i løbet af et år.

Foruden at arbejde med registrering har arkivar Else-Marie Poulsen også arbejdet med udstillinger. En ny stor

udstilling i arkivets udstillingslokale blev det ikke til, men arkivet medvirkede med en udstilling i Musikhuset lørdag den 19. marts 2005 i forbindelse med Børne-kulturdagen. Udstillingen handlede om børn i perioden 1943-1948. Til Det Radikale Venstres 100-års jubilæum den 21. maj var Esbjerg Byhistoriske Arkiv blevet bedt om at lave en udstilling om partiets historie. Udstillingen, der blev lavet i samarbejde med nogle af partiets medlemmer, blev vist på arkivets læsesal. Til Gymnastikforeningen Hermod's jubilæum i september bidrog Esbjerg Byhistoriske Arkiv også med en udstilling, og som det efterhånden er tradition åbnede udstillingen Fra alle jer til os 2005 i forbindelse med arkivets nytårskur den 29. december og viste et udpluk fra de mange afleveringer til Esbjerg Byhistoriske Arkiv i årets løb.

Som sædvanlig udkom der en Esbjerg-kalender – i år blev det den 24. november. Forinden var den første af årets bøger udkommet, nemlig Verner Bruhns bog om Esbjerg Idræts Historie. Den blev præsenteret den 14. oktober ved en reception på Esbjerg Vandrerhjem. November forløb uden bogudgivelser, men i begyndelsen af december gik det for alvor løs igen med udgivelsen af ikke mindre end to bøger inden for 24 timer. Den første af de to var Ribe Amts Lokalarkeivers projekt De kom og de blev. Bogen blev præsenteret på Grindsted Bibliotek torsdag den 8. december med Henrik Dam Kristensen som hovedtaler og over 70 deltagere. Det var en god eftermiddag og et spændende kulturmøde. Næste eftermiddag, den 9. december, gjaldt det præsentationen af Aja Høy-Nielsens biografi om Emil Cold. Præsentationen fandt sted på hovedtrappen på den gamle afdeling af sygehuset, hvor Cold havde sin gang og virke, og som i mange år virkede som sygehusets centrale samlingssted. Over 40 personer deltog i denne reception, og efterfølgende har mange købt bogen om manden, der byggede byens sygehusvæsen op.

Et meget arbejdsintensivt år blev rundet af torsdag den 29. december med en »nytårskur« for venner af huset, samarbejdspartnere m.m. Som sædvanlig var der et pænt fremmøde og nogle timer med hyggelig snak. Det var også ved samme lejlighed, ungdomsskoleleder Anders Munksgaard sluttede sin jobrotation på arkivet og gav arkivlederjobbet tilbage til Jørgen Dieckmann Rasmussen, som de foregående tre måneder havde slået sine folder på Esbjerg Ungdomsskole. Samme aften bragte TV2-nyhederne i primetime et fem minutter langt indslag om arkivets udgivelse, De kom og de blev. Bedre »nytårskur« som afslutning på et godt og aktivt år kunne man ikke ønske sig.

Esbjerg Idrætsarkiv

Gl. Vardevej 62, 6700 Esbjerg

Tlf.: 75 45 60 57

Åbningstid: Onsdag kl. 9.00-12.00 samt efter aftale

Leder: Erik Smedegård, Hobrovej 11, 6700 Esbjerg

Tlf.: 75 12 98 56

E-mail: esbjergidraetsarkiv@esenet.dk

Ved årets begyndelse blev vi gjort opmærksom på, at idrætsarkivet ikke helt levede op til det, som de nuværende vedtægter for arkivet foreskriver. Et arkiv er en samling arkivalier og altså ikke genstande, som vi i høj grad har modtaget. Vi har bl.a. genstande, som har været benyttet i sport og idræt, eller som aktive sportsudøvere har modtaget som præmier.

Hvis vi fortsat ønsker at modtage offentligt tilskud gennem Arkivudvalget for Esbjerg Kommune, skal vi udarbejde specielle vedtægter for den afdeling, som vedrører arkivalier, og andre vedtægter for resten, altså genstandene. Angående sidstnævnte vil vi tage kontakt til Esbjerg Museum, da nogle af vore opbevarede genstande muligvis kan have kulturhistorisk interesse, og i henhold til lov herom har vi som ansvarlige ledere af en samling, der modtager offentlig støtte, pligt til at lade museet udsøge genstandenes kulturhistoriske værdi. Sådanne genstande vil fortsat have hjemsted på Esbjerg Idrætsarkiv, men under museets tilsyn i henhold til museumsloven.

En stor del af 2005 er gået med at forberede overførslen af tidligere registreringer til arkivernes registrerings-system Arkibas. For at nå en tilfredsstillende afvikling af registreringsarbejdet har det været nødvendigt at indføre ekstra arbejdsdage. Arkibas 4 er nu installeret på begge vore computere.

Som foregående år har vi også haft besøg af skoleelever, som i forbindelse med udarbejdelse af skriftlige projekter har ønsket hjælp til at finde svar på spørgsmål. Også folk udenbys fra har i flere tilfælde henvendt sig til arkivet om enkeltheder i tidligere afviklede sportsskammer, bl.a. vedrørende en fodboldkamp mellem Danmark og Malta. Fra San Francisco blev arkivet kontakttet af en 3. generations dansker, som bad om oplysninger i anledningen af udarbejdelse af en slægtsbog.

Medlemmer af Esbjerg Typografiske Laug, der som idrætsarkivets medlemmer arbejder under frivillighedens princip, har aflagt arkivet et besøg og drøftet arbejdsforhold og synspunkter, ligesom medlemmer fra den jubilerende gymnastikforening Hermod (100 år) har søgt stof til udarbejdelse af et jubilæumsskrift. Arkivet har også assisteret ved udarbejdelse af to bøger om sporten i Esbjerg – dels bogen Idræt i Esbjerg af Verner Bruhn,

dels Brandholt – en esbjergensisk sportsfamilie af Ahlmann Nielsen. Medlemmer af arkivet har efter invitation deltaget i festlighederne ved Hermod's jubilæum og ligeledes været til stede ved udgivelsen af førromtalt bøger om idrætten i Esbjerg. Som tidligere har der på Esbjerg Byhistoriske Arkiv været afholdt kurser og møder, bl.a. om opbevaring/registrering af aviser og avisudklip, hvor medlemmer af idrætsarkivet også har deltaget.

Guldager Sognearkiv

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V. Tlf.: 75 11 60 24

I december 2004 kontaktede TV-Syd områdets arkiver for at få kontakt med personer, der har oplevet besættelsen 1940-1945 og kunne fortælle om det. Fra Guldager Sognearkiv formidlede vi kontakt til Hansigne Christensen, der fortalte om husmoderens hverdag under besættelsen. Udsendelsen blev bragt i TV-Syd i ugen op til 5. maj 2005.

I februar måned arrangerede sognearkivet en foredragsaften i Guldager Forsamlingshus med arkitekt Helene Plet som foredragsholder. Hun satte bl.a. fokus på bevaringsværdige kulturelementer i landsbyerne. Det var en både spændende og hyggelig aften med pænt fremmøde.

Ved byfesten lavede sognearkivet en lille gættekonkurrence med fotos af nutidige huse, som de så ud tidligere. Deltagerne skulle så finde ud af, hvilke huse der var tale om. Desuden var der en udstilling af luftfotos fra 1964.

I lighed med tidligere år har arkivet indleveret artikler til det lokale blad NordvestNyt. Senest uddrag af et foredrag, skrevet af tidligere kæmner i Guldager Kommune Bonvig Christensen i 1970 umiddelbart før kommunesammenlægningen. Året igennem har vi deltaget i møder med Arkivudvalget i Esbjerg Kommune, været på RAL-kurser og deltaget i en fortsættelse af kursusrækken fra 2003 på Esbjerg Byhistoriske Arkiv med arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen som underviser.

Sognearkivet har løbende modtaget afleveringer. Af de lidt større kan nævnes papirer fra nu afdøde Robert Christensen, førstelærer C. M. Svendsen og gårdejer Chr. Rhod. Der har været nogle skriftlige henvendelser, som vi har besvaret så godt, det lod sig gøre. Først på året havde vi den glæde at kunne hjælpe Charlotte Lindhardt fra Esbjerg Museum med materiale om Marbæk Plantage, som hun efterfølgende skrev en bog om.

Indtastningen i Arkibas er begyndt, men der er lang vej til mål, og i mellemtiden er en windowsbaseret udgave af programmet lige på trapperne. Den nye version af Arkibas samt opkobling på Internettet bliver næste trin.

Sidst på året havde vi en mindre renovering af vore lokaler, så det er blevet lidt mere overskueligt for os og nemmere at holde orden.

Besøgstallet har ikke været særligt stort, men dog alligevel en anelse stigende i forhold til 2004, og sædvanen tro har de fleste fundet sted uden for åbningstiden efter aftale med arkivleder Christian Jacobsen.

Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45

Niels Bohrs Vej 9, 6700 Esbjerg

Tlf.: 65 50 42 50. Fax: 65 50 42 51

E-mail: hsb@hsb.dk

Hjemmeside: www.hsb.dk

Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-12.00 og torsdag kl. 10.00-12.00 samt kl. 13.00-18.00

Leder: Henrik Lundtofte

Tiden omkring 60-års jubilæet for befrielsen i maj bød på en ophedet debat om besættelsesiden. Samlingen mærkede den enorme interesse og var aktiv i debat og landsdækkende medier og gjorde sit til at kvalificere diskussionen med åbningen af årets store nyhed, nemlig et internetbaseret leksikon om besættelsesiden. Derudover har Samlingen i 2005 modtaget mange arkivafleveringer fra hele landet, herunder et omfattende materiale til den britiske sabotageorganisation SOEs historie i Danmark.

Op til den 4. maj var Samlingens studentermehjælpere fra Historiestudiet på Syddansk Universitet Esbjerg travlt beskæftiget med at tilrettelægge Internetleksikonet og skrive artikler under vejledning af arkivleder Henrik Lundtofte. I alt seks tidligere og nuværende historiestuderende gjorde en stor og flot indsats med www.besaettelse-befrielse.dk. Det var Christina Christensen, Lulu Hansen, Helle Hestbech, Mona Jensen, Lars Schmidt og Helle Sejersen. De har alle fået værdifulde erfaringer med artikelskrivning og formidling på Internettet. Efter åbningen af leksikonet den 4. maj om aftenen er der kommet nye artikler og nyt billedmateriale til, så der nu er mere end 100 leksikonopslag. Fondsmidler fra Esbjerg Seminariums Uddannelsesfond gjorde projektet muligt. Ambitionen var og er at skabe et lettilgængeligt og spændende, men seriøst og lædigt internetleksikon om besættelsesiden, der kan få både ung og gammel i tale. Med mere end 2.000 gæster om måneden i gennemsnit i årets sidste kvartal er leksikonet blevet en gedigen succes, som Samlingen frem over vil styrke yderligere. Internetleksi-

konet fik bl.a. omtale i FV-bladets majnummer, ligesom Radio Syd interviewede Lulu Hansen om projektet. Lulu Hansen og Mona Jensen har desuden skrevet anmeldelser og sammen med Christina Christensen gennemført undervisning af skoleelever og studerende.

I perioden fra den 1. februar til den 31. juli var Palle Andersen i ansættelse med løntilskud, hvor han var beskæftiget med ordning og elektronisk registrering af Samlingens arkivalier. Hans indsats muliggjorde, at Samlingen i sensommeren kunne præsentere en oversigt over arkivmaterialet på hjemmesiden. Der er, endnu ikke, tale om en fuldstændig registrant, men om en kronologisk og tematisk introduktion til væsentlige sider af Samlingens arkivaliebeholdning. Palle Andersen har derudover skrevet anmeldelser og kommentarer samt arbejdet videre på et manuskript om Holocaust. Samlingen havde også i 2005 glæde af Anni Sønderborg, Dorthe Petersen og Hilda Pedersens indsats som frivillige. De har registreret avismateriale, og Anni Sønderborg har desuden skabt grundlaget for en elektronisk udgivelse på HSBs hjemmeside af et personregister til de kalenderoptegnelser fra Werner Bests hånd, som Samlingen udgav på tryk i 1990.

Arkivleder Henrik Lundtofte var med 32 biografiske opslag blandt de største bidragsydere til Gads leksikon Hvem var Hvem 1940-45, der udkom den 26. maj. Samtidig færdiggjorde han den første større artikel i sin undersøgelse af kampen om opinionen 1940-45 og påbegyndte endvidere nye studier inden for samme temafelt med fokus på den danske antisabotage-agitator Ejnar Krenchel.

I 2005 udkom der to numre af Samlingens nyhedsbrev. Det første blev udsendt i januar og omtalte arbejdet med internet-leksikonet og omhandlede desuden dagbogsmateriale fra besættelsen. Årets andet nyhedsbrev beskæftigede sig bl.a. med Samlingens kerne, nemlig den illegale presse og dens mange facetter, heriblandt falske illegale blade. Hvert nummer blev trykt i 750 eksemplarer og udsendt til godt 660 abonnenter i ind- og udland. Opmærksomheden om Samlingen har været god. Arkivlederen blev interviewet af Radio Syd om befrielsen og til DRs radioavis den 4. maj, ligesom der var korte interviews og kommentarer i bl.a. Berlingske Tidende og Jyllands-Posten. Samlingen bidrog desuden til sidste afsnit i DR2-serien »Flødeskumsfronten«. Endelig har medarbejderne i 2005 været beskæftiget med mange elektroniske og telefoniske henvendelser – sågar fra Kina – om snart sagt enhver tænkelig facet af besættelsestiden og Anden Verdenskrig. Henvendelserne er kommet fra såvel almindeligt interesserede som fra skoleelever.

Den store fokus på besættelsestiden og mangfoldigheden af bogudgivelser prægede årets to foredragsrækker.

Samlingen bød i samarbejde med Sydvestjysk Folkeuniversitet på i alt seks spændende foredrag. I foråret fortalte historikeren Mikkel Kirkebæk om den dansk-nazistiske ungdomsorganisation NSU, mens den tidligere modstandsmand Jørgen Kieler berettede om sin vej ind i illegalt arbejde og om konsekvenserne, et ophold i koncentrationslejr. Internet-leksikonet blev lanceret den 4. maj om aftenen ved et arrangement, der i dagens anledning var flyttet til SDU-Es store auditorium. Der var et godt fremmøde med omkring 80 tilhørere til foredrag ved museumsleder Henrik Skov Kristensen og åbning af leksikonet. Også efterårets foredrag var velbesøgte. Tidligere chefredaktør Sven Ove Gade fortalte om Frode Jakobsen, forskningschef fra Det Kongelige Bibliotek, John T. Lauridsen, præsenterede sit nye syn på Werner Best, og Henrik Lundtofte rundede året af med et foredrag om agitatoren Ejnar Krenchel.

På undervisningssiden har tre grupper af skoleelever og studerende været igennem Samlingens undervisningsforløb »Esbjergs sorteste nat«. Hertil kommer, at syv grupper af studerende, højskolekursister og interesserede er blevet præsenteret for Samlingen. Arkivlederen bidrog desuden til planlægningen og den undervisningsmæssige forberedelse af en gruppe SDU-studerendes ekskursion til den tyske hovedstad i februar og fungerede som guide til det nazistiske Berlin. Henrik Lundtofte har i årets løb i alt holdt ti foredrag, heraf tre uden for huset. Hjemmesiden har været frekventeret af lidt over 17.000 i løbet af 2005, mens internet-leksikonet fra åbningen i maj har haft godt 12.000 gæster.

Den elektroniske registrering af Samlingen har været højt prioriteret, og arbejdet er nået langt i 2005. Palle Andersen har registreret Samlingens nye arkivalier foruden hidtil uregistreret materiale, ligesom han som nævnt har været beskæftiget med at udarbejde en introduktion til en del af Samlingens arkivalier. Det betyder, at man nu via HSBs hjemmeside kan få et overblik over Samlingens indhold. I majjuni havde vi en ledig i én måneds virksomhedspraktik. Han var beskæftiget med registrering af billedsamlingen og er pt. stadig tilknyttet Samlingen, men nu som frivillig, hvor han fremdeles ordner og registrerer billedsamlingen. I løbet af det kommende efterår vil der således komme en elektronisk billedregistrant ud på hjemmesiden, hvor den supplerer arkivregistranten. Sammen udgør de et godt udstillingsvindue for Samlingens potentielle. En af målsætningerne for 2005 var også at afslutte registreringen af Samlingens bogbestand i Syddansk Universitetsbiblioteks database, Odin. Det er sket, men naturligvis kun for den eksisterende bogsamling vedkommende. Registreringen fortsættes i takt med anskaffelsen af nye

bøger og vil på grund af en betydelig tilvækst sidst på året i kraft af et par større bogafleveringer også være en betydelig opgave i 2006. Registreringsarbejdet har været udført af Helle Hestbech og Christina Christensen i samarbejde med Syddansk Universitetsbibliotek.

Cand. mag. Mona Jensen, der også efter færdiggørelsen af sit studie er tilknyttet Samlingen, blev sidst på året udvalgt som deltager i et projekt, der skal undersøge og belyse den danske krigsindsats på britisk side i årene umiddelbart efter befrielsen. Projektet, Den glemte Hær, finder sted i regi af Dansk Institut for Internationale Studier og er finansieret af Forsvarsministeriet. Projektet vil munde ud i en antologi i 2006, hvor Mona Jensen bidrager med en artikel om den politiske beslutningsproces på dansk side. Deltagelsen i projektet er en anerkendelse af Samlingens fine position og af Mona Jensens faglige kompetence.

I forbindelse med kommunesammenlægningen har Samlingen deltaget i arbejdsgruppen vedr. arkiverne i Ny Esbjerg Kommune. I det nye arkivudvalg i Ny Esbjerg Kommune vil Samlingen formentlig få status af associeret medlem og ser frem til at deltage i nogle af de kommende, spændende fælles lokal arkivtiltag.

Endelig har Samlingen arbejdet tæt sammen med Det Kongelige Biblioteks Forskningschef, John T. Lauridsen, om udarbejdelsen af et leksikon over illegale blade. Det er et meget ambitiøst projekt, der har til formål at kortlægge og beskrive hele underskoven af blade og bladgrupper fra de største landsdækkende til de mindste lokale blade. De illegale blade (flere end 630 forskellige titler) har vi i årets løb i fællesskab kategoriseret og prioriteret, og med dette arbejde gødet jorden for projektets egentlige igangsættelse i 2006. Sammen med Det Kongelige Bibliotek har Samlingen allerede påbegyndt arbejdet med at søge fondsmidler.

På forskningsfronten har året været præget af opstarten af flere nye projekter. Mona Jensens arbejde med forskningsprojektet under DIIS blev begyndt i efteråret, hvor Samlingen samtidig så småt tog hul på et stort kildeudgivelsesprojekt om den britiske sabotage- og faldskærmsorganisation SOEs aktiviteter og politik i det besatte Danmark. Samlingen har overtaget projektet fra to af dansk besættelsesforsknings hovedfigurer, nemlig Hans Kirchhoff og Aage Trommer. Det er lidt af en ære og vil munde ud i en stor udgivelse, der optrykker hundrevis af SOE-dokumenter. I den anledning har Samlingen modtaget et SOE-materiale på flere hylde meter, der er enestående, og som ikke findes på nogen anden dansk arkivinstituition. Materialet stammer primært fra britiske arkiver og er indsamlet af historikeren Knud J. V.

Jespersen. Hele dette materiale skal »sigtes«, redigeres og kommenteres. SOE-kildeudgivelsesprojektet har efter ansøgninger opnået fondsmidler fra BOPA-fonden og Frihedsmuseets Venners Fond på godt 57.000 til medhjælpertimer samt til et par hårdt tiltrængte nye PC'er. Arkivlederens forskningsprojekt »Opinionskampen« blev for alvor skudt i gang i foråret og har udover snart to artikler og foredrag resulteret i et arbejdslegat på 100.000 kr. fra Kulturministeriets »10 mio. kr. pulje« til et bogprojekt 2006-2007 om danske populærmedier og Hitler-Tyskland. Det hele er et led i den forskningsmæssige satsning på opinionen under besættelsen, hvori også kortlægningen af undergrundspresen indgår.

Foruden det store SOE-materiale har Samlingen især fået nogle fine bogafleveringer i løbet af det sene forår og henover sommeren, herunder en stor bogsamling fra nu afdøde tidligere modstandsmand Chr. Algreen-Petersen, Nordsjælland. Desuden har Samlingen ikke mindst fra cand. mag. Matthias Bjørnlund, København, modtaget betydelige mængder illegalt materiale.

Der har i årets løb været afholdt ét bestyrelsesmøde. Bestyrelsen retter en varm tak til Samlingens medarbejdere, både lønnede og frivillige. En særlig tak sender bestyrelsen til Dorthe Petersen, der i en årrække har været en skattet medarbejder på Samlingen, men som nu har valgt at indstille sit frivillige arbejde. Der skal desuden lyde en tak til vores samarbejdspartnere, ikke mindst Syddansk Universitetsbibliotek, professor Flemming Just og adjunkt Mogens Nissen, Syddansk Universitet, forskningschef John T. Lauridsen, Det Kongelige Bibliotek, adjunkt Niels Wium Olesen, Aarhus Universitet, Sydvestjysk Folkeuniversitet og Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Desuden takker bestyrelsen KPMG og statsautoriseret revisor Kim Junk samt Lotte Rask for revisionen af Samlingens regnskaber. Bestyrelsen glæder sig også over Esbjerg Kommunes imødekomende indstilling til Samlingen. Endelig takker bestyrelsen alle interesserede brugere og de mange, der i årets løb har skænket Samlingen arkiv- og bogmateriale.

Hjerting Lokalarliv

Jon & Dittes Hus, Gl. Guldagervej 12, 6710 Esbjerg V
 Åbningstid: 2. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00
 Leder: Grete Gregersen, Klipperen 10, 6710 Esbjerg V
 Tlf.: 75 11 57 87
 E-mail: hjertinglokalarkiv@esenet.dk
 Hjemmeside: www.hjertinglokalarkiv.dk

2005 har været et utroligt spændende år for arkivet. Der er sket rigtig mange positive ting. Vi har været på besøg

hos to brødre i Tobøl, den ene født i 1928 og den anden i 1932. Et af spørgsmålene til de to var, hvad de har lavet i deres voksenalder. De har begge været ude at tjene, men har ellers været på gården. I dag bor de fortsat på gården, som er særdeles flot vedligeholdt både inde og ude. Den ene sørger for maden og samler gerne til forråd af bær og kartofler fra egen have. Den anden passer alt det udvendige. De har ofte besøg af børnehavebørn, som får en tur med traktor og vogn. Ligeledes er der flere heste i stalden, som unge piger har opstaldet.

Gården i Tobøl som Hjerting Lokalarkiv besøgte for at tale med beboerne: To brødre som har boet der det meste af livet. Billedet er taget ca. 1930. Foto: Hjerting Lokalarkiv.

Vi aflagde også et besøg hos en dame født i 1914, som har haft sin barndom og ungdom på Hjerting Badehotel, som hendes forældre ejede. Familien kom til Hjerting i 1919 fra Henne Stationsby, og hun fortalte levende om dengang, de kom kørende i charabanc, som var et meget forment køretøj, og om hvordan børnene stod og kiggede, ligesom den flotte kyse hun havde på, tiltræk sig megen opmærksomhed. Hun fortalte endvidere om sin skoletid i Hjerting. De første år på privatskole på Strandvejen hos en lærerinde, frk. Freisleben, som var meget skrap. De sidste år gik hun på Vestre Skole hos lærer Eriksen. Interviewene med hende og de to brødre er optaget på bånd.

Vi har haft mange besøg på arkivet med forskellige spørgsmål om bl.a. slægtsforskning. Henvendelserne har været såvel telefoniske, personlige som pr. e-mail. Der har også været flere henvendelser om sanatorierne i Hjerting fra kvinder, der boede der som børn i 1940'erne. Vi har fået en beretning fra en dame, der var på Københavns Kommunes Lærerindeforenings Sanatorium i 1948, og det er en ganske barsk beretning.

Vi havde åbent hus på arkivet den 14. november med en juleudstilling (»Jul i Hjerting«). Der var rigtig mange besøgende, ca. 150. I denne anledning havde vi lavet en folder med et billede af Jon & Dittes Hus på forsiden, og på bagsiden var der et billede af »vort sogns fader«, Hans Wolff Øllgård Nielsen, som var sognerådsformand i 34 år. Han blev født i 1852 i Jegsmark, Guldager, og gift i Ho Kirke i 1879 med Mette Henriette. Han døde den 27. februar 1927 i Hjerting og ejede Hjertinggården, hvor der i dag er børnehave.

På vores hjemmeside har vi haft 550 besøgende. Året har også budt på mange kurser i RAL-regi samt kurser afviklet på Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Vi har tydeligt mærket, at 2005 har været præget af stramme økonomiske betingelser for arkivet. Uden midler fra privat fonde ville årets regnskab have givet et kæmpe underskud!

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54, 6710 Esbjerg V
Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Elna Vogt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 26 91 65

Arkivets postadresse: Kokspang Hedevej 5,
6710 Esbjerg V

2005 er gået stille og roligt. Vi har igen i år haft flere fra arkivet på kursus. Vi har fået arkivalier fra Hostrup Jagtforening med billeder og mange sange fra foreningens jagtfester.

Igen i år har der været henvendelser fra folk, der søger oplysninger om deres familie – det har været spændende. På Myrthuegård har vi bidraget med materiale om en udstilling vedr. Sjelborg. Det blev en hyggelig dag med mange besøgende.

Vi har haft besøg af museumsinspektør Holger Wilumsen fra Grindsted-Vorbasse Museum, der skriver om engvanding langs Varde Å.

Vi er næsten færdige med registrering af alle gravsten på Hostrup Kirkegård. Vi arbejder stadig på at indsamle oplysninger til sognehistorien ved hjælp af billeder og folketællinger. I lighed med de foregående ti år har vi igen fotograferet ved afholdelsen af sportsfesten. Til arkivet har vi købt en del nyt inventar, bl.a. nye hæve/sænkeborde.

Skads Sognearkiv

Pensionisthuset, Sdr. Skadsvej 23, 6705 Esbjerg Ø
Åbningstid: Mandag kl. 14.00-16.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Finn Ryneld, Majgårdsparken 23, Andrup,
6705 Esbjerg Ø. Tlf.: 75 16 00 48

E-mail: skads-kerke.ryneld@post.tele.dk

Arkivets postadresse: Majgårdsparken 23, Andrup,
6705 Esbjerg Ø

Som omtalt i årsberetningen for 2004 var én af de største udfordringer for Skads Sognearkiv at skulle finde nye lokaler inden for en overskuelig fremtid. Den udfordring blev til virkelighed, kort tid efter beretningen var skrevet, da vores husvært og engagerede »medlever« i det lokalhistoriske arbejde samt den mest ihærdige »afleverer« af arkivalier, Henning Hundebøl, afgik ved døden i slutningen af april 2005. Dermed mistede lokalområdet et engageret menneske, der gennem en menneskealder havde ydet en stor indsats for det folkelige liv i sognet. Og arkivet mistede sit lokale. Et lokale der velvilligt blev stillet til rådighed i en privat bolig gennem knapt ni år, og uden hvilket Skads Sognearkiv aldrig var blevet en realitet, fordi alle andre muligheder på tidspunktet for arkivets oprettelse var opbrugt.

Skads Sognearkiv skylder således Henning Hundebøl en stor tak for hans gæstfrihed samt hans store interesse i arkivets arbejde. Han er savnet. Ligeledes takker vi hans familie for den nænsomme aftale om fraflytning.

At det var en vanskelig opgave at finde nye lokaler skal ikke være nogen hemmelighed, men efter en del »benarbejde« og hjælp fra kompetent hold lykkedes det langt om længe at erhverve nye lokaler i Pensionisthuset, Sdr. Skadsvej 23 i Skads. Lokaler der fuldt og helt opfylder vore behov og ønsker med hensyn til beliggenhed og indretning. Det sene efterår gik således med indflytning og indretning af de nye lokaler, og vi er selv efterhånden ved at finde os godt til rette i de nye omgivelser.

Vi takker alle, der har hjulpet os på den ene eller anden måde i processen med at finde et nyt lokale og dermed at bevare Skads Sognearkiv.

Vester Nebel Sognearkiv

Sognehuset, Stokbrovej 18, 6715 Esbjerg N
Tlf.: 75 16 99 89

Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30
samt efter aftale med lederen

Leder: Henning Jørgensen, Lifstrup Hovedvej 54,
6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 92 46

Arkivets postadresse: Lifstrup Hovedvej 54,
6715 Esbjerg N

E-mail: hj@vnsa.dk

Hjemmeside: www.vnsa.dk

Vester Nebel Sognearkiv har i 2005 ført 12 indkomstjournaler. Blandt afleveringerne var en stor del af sogneforeningens arkiv samt dele af den nedlagte brugsforenings arkiv. Nævnes skal også lån/afleveringer af flere billedsamlinger.

Formidlingsmæssigt har vi stået for en filmfremvisning i forbindelse med den lokale byfest, og i Landdistrikternes Uge holdt vi åbent hus med en lille billedudstilling af samtlige skolebilleder i arkivet fra Ølufvad Skole, filmfremvisning og en »Hvornår var det nu det var?-quiz«. Desuden fortsætter vi med at lægge billeder med en lille historie ind på Vester Nebels Hjemmeside. I slutningen af året har vi oprettet en ny hjemmeside for sognearkivet, og vi vil i 2006 stadig forbedre den, så sognets kirkebøger og folketællinger kommer på siden i indtastet form. Derudover indeholder hjemmesiden forskelligt fra arkivet.

Igennem året har arkivet haft 36 besøgende og derudover ca. 15 telefoniske og skriftlige henvendelser. Henvendelserne har som sædvanligt ofte drejet sig om slægtsforskning, men i år har arkivet desuden været involveret i forskellige jubilæer. Vi har således bidraget med en del til den lokale idrætsforenings 100 års jubilæum (i 2006), til forsamlingshusets 100 års jubilæum (også 2006) samt Ølufvad Skoles 100 års jubilæum i 2005.

Som hvert år deltager vi i Arkivudvalget i Esbjerg Kommune, og i de kurser udvalget arrangerer. Til slut vil vi takke Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond samt Esbjerg Kommune for deres trofaste økonomiske tilskud til arkivet. Ligeså takker vi Vester Nebel Idrætsforening for logi i Sognehuset og naturligvis alle, som har afleveret materiale til arkivet.

Fanø Kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60

Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-12.00 samt

onsdag kl. 19.00-21.00

Leder: Linda Vesterbæk, Bavnebjerg 53, Nordby,
6720 Fanø. Tlf.: 75 16 35 95

Året har været præget af godt samarbejde og høj produktivitet. Vi har fået indhentet mængden af indkomstjournaliseringer og registreringer. Vi har fået indskannet halvdelen af arkivets billedsamling på ca. 6.000 billeder,

som nu er muligt at finde og vise på vores PC, som venligst er stillet til rådighed af en af arkivets medarbejdere.

Vi er gået i gang med at lave en scrapbog med avisudklip om Nordby. En af medarbejderne har lavet et indeks til lokalavisen Fanø Ugeblad indeholdende data fra 1898-2004. Vi har haft en del henvendelser såvel personlige, skriftlige som telefoniske, og der er ingen tvivl om, at databasen med oplysninger om personer, bygninger og jorder, som Hanne og Villy Nielsen har udarbejdet, er en kolossal gevinst for arkivet. Bl.a. kunne vi hjælpe en englænder med at spore hans fars familie på Fanø, og vi har senere korresponderet en del med ham via e-mail.

Vi har leveret en del billedmateriale til brochurer for Fanø Turistbureau, som har forårsaget flere publikumshenvendelser fra folk, som gerne ville vide mere om billederne. Arkivet har fået en kopi af et manuskript af N. M. Kromann, som han kalder »Gammelmandssnak«. Ideen er at publicere det i anledning af arkivets 25 års jubilæum næste år. Endnu flere skolebilleder er kommet på plads med navne. Vi har også kontaktet ejendoms-mæglere og får fremover billeder fra salgsopstillingerne på huse. Arkivet modtager flere og flere billedsamlinger i digital form, bl.a. en meget stor samling postkort. En stor tak til alle der har vist arkivet interesse.

Sønderho-arkivet

Søgnegården, Landevejen 41, 1., Sønderho, 6720 Fanø
Tlf.: 75 16 40 38

Åbningstid: Mandag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Anker Jensen, Fregatvej 3, Nordby, 6720 Fanø
Tlf.: 75 16 24 41

Arkivets postadresse: Fregatvej 3, Nordby, 6720 Fanø

Året 2005 har været præget af, at der er »ansat« to nye medarbejdere, først Gertrud Nærø, Sønderho, og senere er Anker Jensen fra Nordby, hvis slægt er fra Sønderho, blevet inddraget i arbejdet.

Igen er der kommet mange forskellige afleveringer. Som noget nyt er der afleveret Cd-rom'er med en hel dilettantforestilling i Sønderho Forsamlingshus og flere andre af årets betydelige hændelser i Sønderho. Fra en slægtsforsker, der for år tilbage udgav en bog om slægten Meinertz, har vi modtaget alt baggrundsmaterialet, herunder en mængde originale skøder, obligationer, pantebreve, skifter og lignende. Fra Fritidsklubben Hønen, der nu er en gruppe under Sønderho Borgerforening, er der indkommet protokoller, udklip, billeder m.v. Fra andre arkiver er der f.eks. modtaget et meget fint kort over Sønderho og Mandø, som vi har dateret til tiden før Første Verdenskrig.

Til formentlig undren for eftertiden har vi gemt alt udsendt propaganda i forbindelse med kommunalvalget i november 2005. Foreningen OPAD, der driver Odense Kommunes Ferie-koloni ude ved stranden, har holdt 100-års jubilæum – i Sønderho dog kun knapt 60 år. Foreningen har udgivet en fin bog, som vi dog ikke har medvirket til. Derimod viste arkivet noget af vores diasserie om »Mennesker og huse i Sønderho« ved en festlighed på kolonien og medvirkede i en byvandring. Til Niels Duus bog, En hovmester går i land, om Axel Hakon Pedersen har arkivet leveret nogle fotos og modtaget et eksemplar af bogen som tak.

Arkivet har atter medvirket i Landsby-ugen i Sønderho i efterårsferien med en byvandring med stor deltagelse af interesserede. En stor tak til alle, som også i 2005 har støttet og vist arkivet interesse.

Grindsted Kommune

Grindsted Lokalhistoriske Arkiv

Grindsted Bibliotek, Tinghusgade 16, 7200 Grindsted
Tlf. 75 32 09 00. Fax: 75 32 32 94

Åbningstid: 1. og 3. onsdag hver måned kl. 15.00-18.00 (juli måned undtaget) samt efter aftale. Læsestuen er åbent i bibliotekets åbningstid

Leder: Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted
Tlf.: 75 32 23 53

E-mail: Jens.Starup@post2.tele.dk

Hjemmeside: www.lokalhistoriebillund.dk

Det daglige arbejde i arkivet har stort set været af samme omfang som sidste år. Arbejdet med skanning af arkivets billedsamling er tilendebragt i årets løb, og der er lavet en brugbar, foreløbig registratur på EDB. Dette arbejde har gjort det meget mindre arbejdskrævende at finde billeder frem til brug for lokale udgivelser. Arkivet har i år bl.a. leveret materiale til JydskeVestkystens udgivelse om den nye Billund Kommune. Ligeledes er der leveret materiale til Grindsted Vandværks jubilæumsavis.

Den forestående kommunesammenlægning har været på dagsordenen i det forløbne år. Der har været afholdt en række møde med de øvrige arkiver i den kommende storkommune. Møderne har været præget af vilje til samarbejde imellem arkiverne. Der har været enighed om, at betegnelsen lokalarkiv betyder, at alle eksisterende arkiver i kommunen har en selvstændig rolle at spille i fremtiden, ikke mindst set i lyset af, at den lokale dimension i arbejdet vejer meget tungt. Det er vort mål, at ingen arki-

ver stilles økonomisk ringere i fremtiden. Samarbejdet imellem arkiverne har medført oprettelsen af et arkivudvalg, hvor alle arkiver i den kommende Billund Kommune er repræsenteret. Udvalgets hovedopgave vil være at koordinere samarbejdet med de kommunale myndigheder. Arkivet har også i år været med i Kulturattens aktiviteter. Vi havde en velbesøgt udstilling med billeder fra Grindsteds storhedstid som jernbaneknudepunkt.

Ribe Amts Lokalarhiver har gennemført et projekt om indvandrere i Ribe Amt 1850-2005. Projektet resulterede i en bog, som Ribe Amts Lokalarhiver valgte at præsentere i Grindsted med EU-parlamentsmedlem Henrik Dam Kristensen som hovedtaler. Præsentationen af bogen samlede omkring 70 mennesker fra det meste af Ribe Amt. Grindsted Lokalhistoriske Arkiv har medvirket med en artikel til bogen. Historien handler om en herboende srilankaner og har titlen »Fra frihedskamp til byrådsarbejde«.

Kartoffelavlens har altid spillet en stor rolle på Grindstedegnen. Billedet viser, hvordan kartoffeloftagning foregik i 1950'erne. Foto: Grindsted Lokalhistoriske Arkiv.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig
Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14.00-16.00 og
3. onsdag hver måned kl. 18.00-20.00

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig
Tlf.: 75 33 58 57

Arkivets postadresse: Højene 1, 7250 Hejnsvig
E-mail: hejnsvig.sognearkiv@privat.dk
Hjemmeside: www.hejnsvigbynet.dk

Vi har igen i år oplevet stor interesse for vores arkiv. Løbende modtager vi e-mails, breve, besøg og indleveringer samt henvendelser og spørgsmål om bl.a. bygninger og slægtsforhold.

Arkivet har i den begrænsede åbningstid haft besøg af ca. 75 personer og modtaget ca. 35 afleveringer med ca. 60 forskellige arkivalier.

Arkivernes Dag i november måned var særdeles godt besøgt. Vi havde lavet en udstilling med over 50 billeder under emnet »Butikker og forretninger i Hejnsvig de sidste 100 år«. Det var meget interessant at opleve de mange kommentarer til udstillingen, og ikke mindst at høre, hvem der kunne huske hvad. Udstillingen havde åbent i fire timer, og det var en stor oplevelse.

Fællesbestyrelsen for arkiverne i Grindsted Kommune har planer om at afholde kursus i gotisk skriftlæsning for alle interesserede og har taget initiativ til samarbejde mellem de syv lokalarkiver, der findes i den nye Billund Kommune, ligesom man har valgt at stå sammen for at få flere offentlige midler.

Hans Vinter Sørensen ønskede ikke at fortsætte som formand for arkivet. I stedet blev næstformanden, Lauritz Heick, valgt, så der blev kun byttet om på stillingerne. De øvrige blev genvalgt, og medarbejderne blev takket for deres indsats.

Sdr. Omme Egnarkiv

Sdr. Omme Bibliotek, Skole Allé 3-5, 7260 Sdr. Omme
Tlf.: 75 34 14 46

Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17.00

Leder: Hans Møbjerg, Stakrogevej 75, 7260 Sdr. Omme
Tlf.: 75 34 72 18

E-mail: Soarkiv@grindsted.bynet.dk

2005 har været et stille år for egnsarkivet, men der er modtaget forskellige arkivalier fra private, forretninger og foreninger. Der er i årets løb ikke blevet arrangeret udstillinger, og arkivet deltog heller ikke i Arkivernes Dag. Tiden på arkivet er gået med arkivering – der er altid noget at gå i gang med. Der har været pænt med besøgende på arkivet. Henvendelserne drejer sig om en bred vifte af spørgsmål, bl.a. slægtsforskning og oplysninger om gårde og bygninger i sognet.

Ribe Amts Lokalarhiver (RAL) afholdte den 23. august en konference om arkivernes fremtid i de nye storkommuner. Der var indlæg fra både arkivfolk og politikere. Der blev sat fokus på de forhold, som arkiverne ønsker at kunne opnå i de nye kommuner, både hvad angår lokaler, økonomi og andre forhold.

Arkiverne i den nye Billund Kommune har holdt møde for at lave et samlet oplæg til den fremtidige struktur for lokalarkiverne i den kommende kommune. I den nuværende Grindsted Kommune er der fem foreningsdrevne arkiver, mens der i Billund er to. Oplægget er ble-

vet sendt til kommunen. Amtskonsulentordningen ser ud til at være sikret indtil 2009. Derefter er det op til kommunerne at finde penge, hvis ordningen skal fortsætte. Det kan her oplyses, at der er stor forskel på, hvad de enkelte kommuner giver i tilskud til de lokale arkiver. I Grindsted gives der 1,37 kr. pr. indbygger, mens Billund giver 3,72 kr. pr. indbygger til arkivdrift. Beløbet svinger meget mellem kommunerne, men Grindsted ligger i den lave ende.

Angående arkiveringsprogrammet Arkibas har arkivet foreløbig ingen planer om at opgradere systemet til windowsversionen. Efter Rudolf Skovhus' død er der opstået et stort hul i arkivet, men vi håber at kunne finde nogle personer, der vil gå ind i arbejdet med arkivet, så vi også fremover har et arkiv i Sdr. Omme. Vi ved, at det betyder meget for de lokale borgere og foreninger, at de kan aflevere deres papirer i Sdr. Omme, og at arkivalierne bliver her.

Det kan til sidst meddeles, at lokalarkiverne i Ny Billund Kommune har åbnet en hjemmeside. Adressen er www.lokalhistoriebillund.dk, og her vil man bl.a. kunne læse, hvad de enkelte arkiver har af materiale.

Helle Kommune

Helle Kommunes Lokalarkiv

Afdelinger i Agerbæk, Fåborg, Grimstrup, Næsbjerg, Starup, Nordenskov og Årre

Åbningstid: Forskelligt i afdelingerne

Leder: Leo Mathiasen, Pile Allé 3, 6753 Agerbæk

Tlf.: 75 19 61 66

E-mail: mathiasen@os.dk

Arkivets Postadresse: Pile Allé 3. 6753 Agerbæk

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

2005 var et meget turbulent år for arkivet. Sidste år flyttede vi ned på skolen, hvor vi fik et lille rum at arbejde i. Resten af vores ting var stuvet sammen i kælderen i skolen. Sådan var forholdene indtil sommerferien, hvor vi fik at vide, at vi kunne få nogle bedre lokaler på skolen. Vi har fået en tidligere lærerbolig og et sløjdlokale. Kommunen ville bekoste et gulvtæppe samt malingen, men vi skulle selv udføre arbejdet. Hen på sommeren gik bestyrelsen – med påhæng – i gang med at save, tømre, vælte mure, spartle, slibe og male. Efter dette har vi fået nogle dejlige lokaler, som vi er meget glade for.

Ribe Amts Lokalarkiver har udgivet en bog med titlen *De kom og de blev – indvandrere i Ribe Amt 1850-2005*. Bogen fortæller om mange forskellige mennesker, der er kommet hertil, og som er blevet her. Bogen indeholder

historier om finnebørn, wienerbørn og mange andre eksempler. Vi blev også bedt om at bidrage med en artikel til bogen. Sammen med RALs konsulent lavede vi et interview med to kurdiske flygtninge fra Agerbæk, og på baggrund af dette lavede vi en artikel til bogen. Efterfølgende var vi i Grindsted, da bogen blev præsenteret, og vi fik et par eksemplarer af bogen med hjem.

Den 11. juni deltog vi et par stykker på et kursus i det nye Arkibas 4. Det er et krav at gennemgå kurset for at få den endelige licens til programmet. Det er ikke så meget, vi har registreret endnu, idet renoveringen og flytningen til vores nye arkivlokale har taget det meste af vores tid, men fremover skulle der gerne blive mere tid til det egentlige arkivarbejde.

Der har ikke været så mange afleveringer det forgangne år, kun 12-14 stykker. Af henvendelser har der været fire-fem stykker, som har ønsket at få oplysninger om personer og steder.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

2005 har været et forholdsvist roligt år på arkivet. Sidst på året gik vi så småt i gang med at registrere billeder i det nye Arkibas-program. Selve registreringen af billederne kom vi hurtigt efter, men vi løb ind i problemer, da der skulle søges efter dem i systemet. Når der har været problemer, og noget vi har været usikker på, har vi fået en god vejledning fra SLA i Vejle, så vi kunne komme videre. Vi er efterhånden to-tre stykker på arkivet, som kan registrere i Arkibas og regner med, at flere på længere sigt vil få det lært.

Sommerudflugten, som også i år var arrangeret i fællesskab med arkivet i Agerbæk, gik til Sønderjylland. Først til Årup Hede hvor en ældre herre, Åge Knudsen, levede og frisk fortalte om naturen på enen. Derefter var vi på hjemstavnsgården i Sønder-Hygom – det var også en stor oplevelse. På turen så vi også en fin have i Kalvslund. Det var meget afslappende at gå i de smukke omgivelser i det smukke sommervejr. Vi sluttede af med at spise aftensmad på Lintrup Kro. Det var en rigtigt god dag, hvor 54 personer deltog.

Der har i løbet af året været 16 afleveringer, deriblandt tre billeder: To af den gamle præstegård og et af Fåborg Kirke indefra. Det var pastor Schmidts svigerdatter, Inger Schmidt, som var på besøg i maj måned for at aflevere billederne. Vi blev meget glade for dem og tog dem med på udstilling ved byfesten i Fåborg, hvor mange studerede dem.

Arkivet har et videobånd vedr. gårde og huse på enen, som den tidligere arkivleder Anne Nielsen har indtalt. Det er blevet overspillet til DVD.

Grimstrup Sognearkiv

I 2005 undgik vi flytterod. Vi befinder os godt i det nye lokale ved skolen. Det nye EDB-program, Arkibas, er blevet installeret, og nu skal vi så lære at bruge det.

Af afleveringer har der ikke været så mange, men i forbindelse med præsteskiftet er der kommet en meget stor aflevering, som vi nu er ved at kigge på. Noget af materialet skal til landsarkivet i Viborg. Der har været flere forespørgsler, mest i forbindelse med slægtsforskning. Der har også været en henvendelse helt fra USA.

I forbindelse med projektet om drivevejen har vi bidraget med gode historier fra arkivet. Vintermødet med lektor Johannes Frandsen havde god tilslutning. Sommerturen bestod af en byvandring i Varde med Orla Duedal som guide. Vi så nogle af de ældre bygninger udefra og hørte deres historie. Eftermiddagen havde en god tilslutning.

Næsbjerg Sognearkiv

Det blev et år, hvor vi tog hul på én af de helt store forandringer, hvad arbejdet på arkivet angår, idet vi kom i gang med Arkibas 4, det internetbaserede registrerings-system. Starten har været præget af de forventede indkørvanskeligheder, og forude ligger nu et kæmpearbejde, da mange tusinde arkivalier skal registreres på en ny måde. Men samtidig er det også en spændende opgave, da vi nu ikke kun skal have kikket alle vore arkivalierne igennem, men også iagttagelse og vurderede dem ud fra de muligheder, som den elektroniske registrering giver os.

I årets løb har vi oplevet et stigende antal henvendelser fra folk, der kunne ønske sig den ene eller anden form for hjælp fra arkivet. Der er ikke kun en stigende interesse for slægts- og lokalhistorie, men den enkelte udviser også et større gå-på-mod for at søge oplysninger om de spørgsmål, der har forbindelse til ens personlige rødder. Vi har fået ganske mange indleveringer. Ikke de store af slagsen, men mange små og yderst værdifulde billeder og dokumenter.

Den digitale fotograferingsteknik gør det forholdsvist let og billigt at affotografere billeder i høj kvalitet. Man behøver blot den rette mand med den rette energi. Det er nu let for arkivet at låne billeder, som vi derefter selv skanner.

Også i år har vi udsendt mindre historiske skrifter, bl.a. om Klynegravning i Næsbjerg Sogn. Skrifterne vil vi fortsætte med at udsende til vore mange medlemmer. Sommerudflugten gik til området ved Karlsgårde Sø. De mange små ting og begivenheder udgjorde samlet set, at det blev et godt år for arkivet. Også i 2006 vil vi suse på det lokale.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Arbejdet på arkivet i Starup har ligget stille i det forløbne år. Årsagen er, at vi afventer overgangen til EDB-registrering. Dog havde arkivet en vellykket udflugt til Sdr. Hylum Hjemstavngård. Turen havde god tilslutning.

Øse Sognearkiv

Øse Sognearkiv har i årets løb modtaget en del billeder, udklip samt foreningsprotokoller. Vi har haft besøg af skoleklasser, som fik indblik i, hvordan et arkiv fungerer, og hvad det indeholder. Særligt viste eleverne stor interesse for Nordenskovs historie.

Arkivet har også arrangeret en byvandring. De sidste gader samt byens lystanlæg blev gennemgået. Der deltog 40 personer i byvandringen.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Efter en del møder med de øvrige seks arkiver i Helle Kommune, blev vi enige om at slutte os sammen til ét arkiv under navnet Helle Kommunes Lokalarliv med det formål at gøre investeringen i Arkibas 4 økonomisk mulig.

Indtil videre har forløbet været efter hensigten, og da seks af de syv arkiver har til huse i kommunale bygninger, har Helle Kommune bekostet opkoblingen til Internet samt indvilget i at betale de fremtidige driftsomkostninger. Arkiverne er koblet op i en fælles database, og her på arkivet er vi så småt gået i gang med at registrere billeder i systemet. Vi er dog allerede løbet ind i begyndervanskeligheder, som dels skyldes, at programmet ikke er tilfredsstillende opdateret, dels at der endnu ikke er mulighed for kurser og konsulentbistand. Der foreligger ikke en entydig registreringsvejledning til programmet, så vi har for vores syv arkivers vedkommende lavet nogle fælles retningslinier, som gerne skulle stemme overens med den vejledning, SLA måtte komme med. Hvorom alting er, har det optaget meget af vores tid, og registreringsarbejdet hober sig op, selvom vi er så heldigt stillet, at alle i bestyrelsen arbejder en eftermiddag om ugen, og dertil har vi fået en ekstra EDB-kyndig assistance.

Ud over registreringen har vi arbejdet med flere opgaver. Sognets største plantage havde 100 års jubilæum i 2005, og i den forbindelse har to af bestyrelsens medlemmer lagt et stort arbejde dels i et foredrag og lysbilledeshow ved jubilæumsfesten og ved vores egen generalforsamling, dels ved frembringelsen af et gennearbejdet historisk materiale om plantagen, som nu indgår i arkivets samling.

Et bestyrelsesmedlem har med assistance fra sin ægtefælle foretaget en fotografering af samtlige gravsten på

Årre Kirkegård, som nu foreligger såvel på fotos som på CD. Menighedsrådet i Årre har støttet dette projekt økonomisk. Vi har efterhånden tradition for at arrangere en aktuel udstilling og en historisk vandre/cykeltur i forbindelse med byfesten, og således også i 2005.

Af billeder har vi modtaget en samling sjove håndtegnede billeder fra Årre Kro samt mange fotos fra Helle Kommunes beskyttede boliger »Hybenbo«. Afleveringer af skriftligt materiale har det været småt med. Vi overvejer at foretage en kampagne med opfordring til sognets beboere om at komme med historisk materiale. Besøgstallet i åbningstiden er ikke overvældende, men et par skriftlige henvendelser angående slægtsforskning har vi været behjælpelige med. Vi mærker dog en interesse for vores arbejde, bl.a. ved en medlemstilgang på 15 personer så vi nu er oppe på 145 medlemmer, og vores bog Årre Sogn samt bogen Historier fra Ribe Amt, udgivet af RAL, har vi haft et pænt salg af.

Holsted Kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 85 69

Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15.00-19.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Olga Pedersen, Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf.: 75 19 82 80

E-mail: Olga@stofanet.dk

Arkivets postadresse: Vestergade 6, 6670 Holsted

Aastrup Sognearkiv har haft et rigtigt godt år i 2005. For det første var det året, hvor arkivet kunne fejre sit 25 års jubilæum som Aastrup Sognearkiv. Arkivet er dog langt ældre, idet det daterer sig tilbage til 1913, men da under navnet Historisk Udvalg.

Jubilæet blev markeret ved en reception i Glejbjerg Forsamlingshus, og rigtig mange mødte op for at fejre os. Samtidigt kunne formand og kasserer, henholdsvis Olga Pedersen og Niels Jørgen Pedersen, fejre, at de havde været med i arkivets arbejde i de 25 år. Der lød mange rosende ord og blev givet mange blomster, flasker osv.

Samtidigt med jubilæet udgav arkivet bogen Aastrup Sogn i det Tyvende Århundrede. Bogen, der er en beskrivelse af alle ejendomme i sognet, er blevet til i samarbejde med Klaus Wentzel og Glejbjerg2000. Klaus Wentzel er fotografen, der gennem flere år har gået rundt i sognet og fotograferet alle gårde og huse, mens foreningen Glejbjerg2000 har været medvirkende ved udarbejdelsen af manuskriptet og ved ansøgning af penge til formålet.

Bestyrelsen for Aastrup Sognearkiv samlet i anledningen af arkivets 25 års jubilæum. Fra venstre er det Olga Pedersen, Inge Holtum, Hans Thomsen, Birthe Cramon og Niels Jørgen Pedersen. Foto: Aastrup Sognearkiv.

Arkivets formand har endvidere medvirket i et samarbejde mellem arkiverne i Rødding, Brørup, Vejen og Holsted Kommuner i forbindelse med kommunesammenlægningen. Fremtiden i forbindelse med denne er endnu uafklaret.

Besøg på arkivets læsesal og indkomne arkivalier har været ret givtige. Der kommer stadig ting for dagen både af ældre og nyere dato. På arkivet glæder vi os hver gang over, at man tænker på os, før tingene kasseres.

Lokalarkivet for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. og telefax: 75 39 20 10
E-mail: holsted-lokalarkiv@mail.dk

Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-18.00, i perioden 1. oktober – 1. april tillige tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Klaus Hansen, Foldingbrovej 13, 6670 Holsted
Tlf.: 75 39 33 61

I de forgangne år har der i lighed med tidligere år været travlhed på arkivet, selvom antallet af besøgende har været mindre en sidste år. Antallet af afleveringer er også faldet noget til i alt 38 registrerede afleveringer. Arkivet har i 2005 modtaget hele Tobøl Egnarkiv med 15 flyttekasser arkivalier samt en større aflevering med flere hundrede billeder fra ugeavisen.

Ved udgangen af 2005 er vi kun lige begyndt at registrere materialet, da der har ligget et stort arbejde forud med at sortere det. Vi har desuden været plaget af nedbrud i registrerings-databasen og i andre hjælpemidler, hvilket har gjort det nødvendigt at opgradere til Arkibas 4.

På grund af opgraderingen af registreringsprogrammet var vi også nødt til at foretage en opgradering af programmets systematik. Vi mente, det måtte være en forholdsvis enkel opgave, hvorfor vi bestilte en ny systematik til manuel indtastning. Opgaven var dog meget større, end vi havde forestillet os, men i løbet af sommeren kom vi igennem det. Efter meget besvær og stor tålmodig er vores EDB, Internetadgang og nye Arkibas-version først kommet til at fungere i slutningen af året.

Som sædvanlig har arkivet overtaget udklip fra Lydavisen, ca. 800, som der er til og med 3. kvartal 2004 er lavet register over. Fra 4. kvartal 2004 bliver udklippene registreret i Arkibas. Det er meningen, vi vil registrere de øvrige udklip i Arkibas på et senere tidspunkt, men det er en større opgave, da der er tale om mange år.

Arkivets arbejdsgruppe har i 2005 afholdt syv møder mod normalt otte, idet et enkelt møde måtte aflyses på grund af sygdom. Arkivet har gennem året været repræsenteret i en arbejdsgruppe vedr. en lokalplan om bevarelsesværdige bygninger i Holsted Kommune. Planen endte med i sidste ende ikke at blive godkendt.

Arkivet har også deltaget i møder om den fremtidige arkivsituation i den nye storkommune. I marts afholdte vi et fællesmøde med arkiverne i Aastrup og Hovborg med henblik på udarbejdelse af hvidbøger vedr. arkivernes forhold, og der blev senere afholdt et møde med alle arkiver i Brørup, Holsted, Rødding og Vejen Kommune, som nedsatte et fællesudvalg. Arkivet har haft to personer på kurset »Hvor får vi pengene fra?« I efteråret deltog Arne Sørensen fra arkivet i SLAs generalforsamling i Vingsted Centret.

Udover ovenstående aktiviteter har året budt på indretningen af et nyt lokale, som primært skal anvendes til mødevirksomhed, men som også har været godt at have i forbindelse med den store aflevering fra Tøbel Egnarkiv. I forbindelse med den store indkomst havde vi problemer med at skaffe hyldedeplads i vores magasin, men firmaet BC-Inventar i Holsted donerede et antal hylder og knægte dertil. Ved en til tider tung ommøblering er det lykket at skaffe nogle flere hyldemetre.

Vi har i 2005 også været udsat for indbrud, hvor døre er blevet slået ind. Der var sjældent udelukkende tale om nogen, der søgt efter penge eller lignende. Kommunen har repareret dørene, så vores egen arkiv er forsvarligt aflåst. I forbindelse med indbruddet kom vi til at

tænke på, hvad der ville være sket, hvis indbrudstyvene havde tømt arkivbeskrerne på gulvet eller rodet det hele igennem. Derfor sluttede vi, at arkivfundsnummeret skulle anføres på hvert enkelt arkivalie. Denne opgave er vi godt i gang med og har brugt den som en adspredelse, når vi på grund af diverse nedbrud ikke har kunnet registrere

I forbindelse med den omtalte aflevering fra ugeavisen udnyttede vi kontakten til at få bragt et ældre billede i avisen af et ukendt ægtepar, arkivet ikke havde nogle oplysninger på. Dagen efter billedet var blevet bragt i avisen, fik vi oplyst, hvem der var på billedet og med en rimelig præcis tidsangivelse.

Til sidst skal det nævnes, at lokalarkiv-arbejdet ikke kunne lade sig gøre uden en flok af gode entusiastiske hjælpere, hvad vi er så heldige at have i arkivets arbejdsgruppe. Vi skal heller ikke glemme at sende en stor tak til Holsted Kommunes Børne- og Kulturudvalg for deres opbakning til lokalarkivets arbejde.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg

Tlf.: 75 39 62 29

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00

Leder: Henry Pedersen, Sandagervej 5, 6682 Hovborg

Tlf.: 75 39 62 57

Besøgstallet i det forløbne år var lidt mindre end året før, men som de senere år, har der været en del flere henvendelser telefonisk end tidligere. Ved at benytte telefonnummer 75396229 er det nu muligt at rette henvendelse til arkivet i åbningsstunden.

Vi er ved at have afsluttet indsamlingen af billeder med bygninger i Hovborg-området. Det betyder ikke, at arkivet ikke er interesseret i flere billeder, men kun, at så godt som alle bygninger – i og uden for Hovborg – nu er at finde på fotografi i arkivet. Arkivet nyder stadig godt af det store arbejde, der blev gjort i forbindelse med Hovborg Skoles 100-års jubilæum, idet listen over alle nulevende tidligere elever på Hovborg Skole er et godt redskab i forsøget på at rekonstruere fortiden i lokalområdet.

Arkivet har det forløbne år indkøbt helt nyt computerudstyr, som skal være med til at gøre arkivet tidssvarende. Det er også indkøbt et registreringsprogram, og et af medlemmerne har været på flere kurser i den forbindelse. Vi er gået i gang med det store arbejde med at registrere arkivalier elektronisk.

Vi er i gang med at fikse arkivets lokaler lidt op. Arkivet har også fået helt ny belysning i det forløbne år,

så besøgende nu kan få meget mere glæde af at besøge arkivet.

I det forløbne år er Kristian Jakobsen, en af arkivets drivkræfter, afgået ved døden. Han lavede et utrætteligt arbejde i hele perioden fra arkivets start til hans død, og har i høj grad været med til at sørge for, at fortiden huskes. Vi trækker stadig på Henry Søholsms viden, selv om han nu bor på plejehjem i Holsted. Han har ligeledes været med i arkivets arbejde fra starten i 1995.

Ribe Kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Farup Forsamlingshus, Farup Kirkevej 33, 6760 Ribe

Åbningstid: Tirsdage i ulige uger fra kl. 16.00-18.00

Leder: Erik Knudsen, Nørre Farupvej 10, 6760 Ribe

Tlf.: 75 41 07 18

Arkivets postadresse: Nørre Farupvej 10, 6760 Ribe

Beretningen må indledes med at nævne, at Agnete Toft ikke er blandt os længere. Hun døde lige inden jul, 79 år gammel. Agnete og hendes mand Hans Toft oprettede arkivet – af arkivets vedtægter ses, at det formelt blev oprettet i 1989. Agnete og Hans Toft har stor ære af arkivet, og vi skylder dem en stor tak for deres indsats.

Ellers er året hengået meget stille – næsten alt for stille. Vi har fået lavet meget lidt arkiveringsarbejde, der har været meget få henvendelser, og der er åbenbart meget lidt interesse for arkivets arbejde. Vi kan berette, at Ivan Jørgensen i løbet af året har registreret alle arkiver i sognebladet Marsk & Muld. Desuden har arkivet købt en ny printer/skanner/kopimaskine til erstatning for den, der blev stjålet for lidt over et år siden. Vi har fortsat en fast plads på hjemmesiden www.farupsogn.dk, men vi hører ikke, om der er folk, der læser hjemmesiden. Vi har ikke købt et fotografiapparat med henblik på at gennemfotografere sognet, da vi endnu ikke har fundet nogen, som ønsker at arbejde med opgaven.

For at få medlemskabet fornyet og genoptaget i Sammenslutningen af Lokalkarkiver (SLA) er vi blevet bedt om at lave en tilføjelse til vores vedtægt. Det gjorde vi den 25. oktober 2005, men uden at vi har hørt fra SLA endnu. Farup Lokalkarkiv er også medlem af RAL, Ribe Amts Lokalkarkiver, som er en sammenslutning af lokalkarkiverne i Ribe Amt.

Lokalkarkiverne inden for Ribe Kommune har været samlet i december, hvor fremtiden for arkiverne blev diskuteret i forhold til, at Ribe Kommune fra 1. januar 2007 sammenlægges med Bramming og Esbjerg. På mødet blev mulighederne for et samlet indkøb af registrerings-

programmet Arkibas, driftsudgifterne, og i den forbindelse især finansieringen af programmet diskuteret.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevej 2 B, Egebæk, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 15.00-17.00

Leder: Anne Lorenzen, Hviding Kirkevej 22, 6760 Ribe

Tlf.: 75 44 51 27

Arkivets postadresse: Martin Jensen, Højvej 5, 6760 Ribe

E-mail: martin.bolmerod@mail.tele.dk

Der har i årets løb været 15 afleveringer, deraf én rigtig stor. Vi har indrettet os i det nye lokale, som vi fik ved sidste årsskifte. Vi har malet væggene, sat reoler op og fyldt ind med møbler og skabe og maskiner – bl.a. en computer, som Ribe Folkebibliotek gav os. Vi føler os godt tilpas hernede, og samtidig har vi fået lov at beholde rummene i loftetagen, så vi er godt kørende med plads.

Ingrid Andersen i Varde og Ellen Warming i Bramming har været meget virksomme ved deres computere. De har også i år indskrevet en række tekster, bl.a. den gamle tyske kommuneprotokol (oversat til dansk), folketællingen 1921 og en indholdsfortegnelse til arkivets indkomstprotokol, så vi nu har en grov skriftlig oversigt over arkivets indhold. Ingrid er for tiden i gang med Hvidingbogen fra 1934 af Thøste Thøstesen. En anden flittig deltager i arbejdet er Ellen Margrete Klinge, som i al stilfærdighed vedligeholder vores mere og mere værdifulde udklippssamling.

Martin Jensen deltog med billedplancher om stationsbyen i en lokal fællesudstilling i marts hos H. C. Automobile på Egebækvej. Det var ret godt besøgt.

I foråret havde vi et udmærket samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn om at lave et stort lokalhistorisk landkort over Vester Vedsted og Hviding sogne med tilhørende hæfter. Det blev udstillet i et telt ved sommerfesten i juni og senere vist i Andelskassen i en måned. Vi håber at kunne interessere skolen i dette materiale. De to sogne dækker netop skolens opland.

Vi er godt i gang med at låne private billeder til skanning til vores billedsamling. Men det går lidt langsomt. Arkivet har ingen skanner, og det legat, som vi håbede skulle skaffe os en scanner, fik vi desværre ikke, men vi har fået skannet en del alligevel.

Vi har fået kopieret et par gamle kirkebøger (1881-1926) fra præstens boks, så de nu indgår i vores samling. Vi har hængt et par små plancher med billeder og tekst bag glas og ramme op i et gammelt stuehus i Råhede, som lejes ud til feriegæster. Plancherne fortæller om gårdens

historie. Tanken er, at de skal hænge der, så længe ejerne bryder sig om det, og informere gæsterne. Ideen kan bruges i andre huse – f.eks. i den gamle præstegård, kroen, skolen, fabrikken Primus osv. – alt efter om ejerne bryder sig om det.

I foråret deltog vi i et fællesmøde for alle lokalhistoriske arkiver i Ribe kommune, en halv snes stykker. Emnet var især, hvad kommunesammenlægningen betyder for arkiverne. Amtskonsulent Richard Bøllund deltog også, og der var en livlig diskussion.

Antikvarisk Selskabs årlige bustur gik i år til Hviding Sogn, og Martin Jensen var med som guide. I årets løb viste der sig mulighed for at låne arkivalier hjem til Ribe Folkebibliotek fra landsarkiverne. Vi har for tiden materiale fra 1880 lånt fra Aabenraa, som beskriver alle sognets bygninger meget grundigt til brug for den dengang nyindførte bygningsbeskatning.

Vi fik som gave en bog: Søren Knudsen Sørensen Midtgård »Minder og optegnelser«, som vi selv havde tænkt på at skrive, men så viste det sig, at Gunnar Midtgård Krag, Hejls har udgivet den. Han sendte os den også som CD.

Endelig har vi deltaget i et møde i konfirmandstuen om kirkegårdens gravstene. Hvilke skal fredes, og hvad skal vi gøre med resten? Antikvar Jakob Kieffer Olsen fra Antikvarisk Samling har tilsyn med dem, men ville gerne høre, hvad vi mente.

Jernved Sognearkiv

Jernved Skole, Aktivitetshuset, Kirkebakken 33, Jernved, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Ole Steinmeier, Valmuemarken 3,

6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 12 78

Arkivets postadresse: Valmuemarken 3,

6771 Gredstedbro

E-mail: ole@steinmeier.dk

Der har i år været en del henvendelser af meget forskellig art, lige fra oplysninger om gamle kort fra Kort- og Matrikelstyrelsen til brug for registrering af bronzealderhøje og til oplysninger om slægtsforhold rækkende helt til USA. Vi har kunnet hjælpe i et vist omfang, og det er selvfølgelig altid rart. I andre tilfælde har vi kunnet anviser, hvor hjælp kunne hentes, hvilket også giver en vis tilfredsstillelse og om ikke andet en god indsigt i egen base.

Arkivet har også fået en del indleveringer, hvoraf et par stykker er ret omfattende, bl.a. fra møbelfabrikken Trekanten. Det er vi nu ved at få sorteret og registreret.

Desuden har vi fra USA modtaget en CD-rom med en helt saga vedr. familien Hagen Jørgensen, som kommer her fra området.

Årets store begivenhed var en lokal træindustri- virksomheds 75 års jubilæum. Da denne virksomhed, møbelfabrikken Trekanten, er nabo til arkivet, var det naturligt at arbejde sammen om fejringen. Det foregik på den måde, at sognearkivet lavede en udstilling om virksomheden gennem 75 år. Udstillingen var baseret på dokumenter, fotos, andre billeder, tegninger og avisudklip godt suppleret af genstande, som møbelfabrikken leverede. Der blev så holdt åbent hus, hvor man dels kunne se udstillingen, dels høre taler af en politiker, en forhenværende direktør og en nuværende direktør samt få sig en forfriskning. Udstillingen var godt besøgt, og med en fin pressedækning både i dagspressen og Radio Syd har det nok alt i alt været en god reklame også for arkivet.

For yderligere at skabe opmærksomhed om arkivarbejdet har vi i et lokalt nyhedsorgan, Kongeånyt, som udkommer seks gange årligt, bragt gamle billeder og små historier fra lokalsamfundet. Vi tror, det er noget, folk bemærker og derigennem bliver opmærksomme på, at der eksisterer en lokal hukommelse, som er systematiseret og brugbar for almindelige mennesker.

Her sidst på året mistede arkivet en trofast medarbejder gennem mange år. Det var vores formand Andreas Aagaard, som desværre måtte bukke under for en alvorlig sygdom. Det gik så stærkt, at vi næsten ikke kunne forstå det, og endnu forstår vi ikke helt, at han ikke er mere. Med Andreas mistede arkivet også en del af sin hukommelse. Han havde en uvurderlig viden om det gamle sogn, og han øste gerne af den. Vi vil komme til at savne ham ikke bare for hans viden, men også for hans gode humør og evne til at få tingene til at glide. Æret være hans minde.

Vi har i årets løb haft mange drøftelser om IT. Det førte til køb af en ny computer, men det skal ikke være nogen hemmelighed, at et stort ønske er at komme på Internettet. De mange drøftelser førte dog ikke til nogen løsning. Det skyldes udelukkende manglende økonomi, så vi ser frem til, at der måske kan findes en løsning for alle arkiverne i den nye storkommune.

Kalvslund Sognearkiv

Kalvslund Skole, Koldingvej 115, Kalvslund, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Jørgen Jørgensen, Østervej 26, Kalvslund,

6760 Ribe. Tlf.: 75 43 70 07

Arkivets postadresse: Østervej 26, Kalvslund, 6760 Ribe

I det forløbne år har arkivet modtaget et stor aflevering fra Villebøl Kro indeholdende skøder og andre dokumenter, hvilket har været en stor hjælp til vores gårdhistorie. Vi har haft en del besøg og været behjælpelige med at finde slægtsoplysninger. Endvidere har vi været rundt og fotografere alle gårde og huse i sognet og indsamlet oplysninger om bygningernes opførelsesår og bygherre.

Ribe Byhistoriske Arkiv

Ribe Folkebibliotek, Giørtz Plads, 6760 Ribe

Tlf.: 75 42 17 00. Fax: 75 42 28 43

E-mail: arkivet@ribekom.dk

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 13.00-16.00, 1. mandag hver måned tillige kl. 16.00-18.00 (oktober-marts)

Leder: Karen Margrethe Melbye

I 2005 var der to 150-års jubilæer i Ribe, og arkivet var involveret i udstillinger omkring begge. Nordea jubilerede i oktober, og banken lavede en fin lille udstilling med egne materialer kombineret med fotos og en enkelt lov fra 1897, som var udlånt herfra. I december måned fejrede Den antikvariske Samling sin 150 års fødselsdag. Museet har opbygget en flot tidscirkel, som illustrerer museets virke i Ribe i de 150 år, der er tilbagelagt. Til denne udstilling leverede vi en del oplysninger vedr. årtal for etablering af firmaer og forretninger, og hvem iværksætterne var.

I dagene 4.-7. maj viste vi to film fra og om besættelsen 1940-1945. Det lokale årsskrift: By, marsk og geest, som er udgivet af Den antikvariske Samling og Ribe Byhistoriske Arkiv har i sit 2005-nummer otte artikler, hvoraf vores arkiv har leveret materiale til to af artiklerne: Ribe Købstads eksistenskrise omkring 1900 og indlemmelsen af Lustrup-Tved-Tange Kommune, og Af familien Keldorffs krønike – et industrieventyr i Tange 1947-1973. Begge artikler er skrevet af Uwe Dall, Ribe.

Arkivet har været involveret i to bogudgivelser i 2005. Sidst i oktober blev bogen Den ideelle amerikaner, skrevet af forfatteren Tom Buk-Swienty, udgivet her i Ribe. Den handler om den berømte amerikanske fotograf Jacob A. Riis, der er født i Ribe. Forlaget Gyldendal havde indvilget i, at udgivelsen skulle foregå på Ribe Kunstmuseum, hvor Riis's hustru Elisabeth, var vokset op hos den rige købmand Giørtz, som havde ladet bygningen opføre til privat beboelse. Forfatteren havde stor ros til overs for alle de arkiver, han har haft samarbejde med i forbindelse med udfærdigelsen af bogen. Alle sejl var sat til i forbindelse med bogudgivelsen, og det var en festdag, som man sent glemmer i Ribe!

Den anden udgivelse var RAL-projektet, De kom og de blev – indvandrere i Ribe Amt 1850-2005. Bogen blev præsenteret ved en fin reception i Grindsted først i december måned. Vort bidrag til bogen er en i Ribe boddende kvinde, der fortæller om opvæksten i Tyskland under Anden Verdenskrig.

Fra Ribe Byhistoriske Arkivs billedsamling er fundet dette billede af en stork i Ribe omkring 1950. Foto: Ribe Byhistoriske Arkiv (B 2806)

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.30-11.30, dog med enkelte undtagelser

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

Tlf.: 75 44 11 77

Arkivets postadresse: Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

E-mail: sergeiradonetskij@yahoo.com

Der har kun været to små afleveringer i årets løb med fotos og ejendomsoplysninger. Seks personer har besøgt arkivet, alle i slægtsforskningsøjemed. Arkivet har sendt to fotos til Holland pr. e-mail, leveret billeder til borgerforeningens hjemmeside og et foto til bogen De kom og de blev samt en artikel til samme publikation om de mange gendamer og andet grænsepersonale, som var udstationeret i sognet 1864-1920. Arkivlederen har også skrevet en artikel om en utugtig frue, gift med birkedommer Outzen, som bringes i årets udgave af Fra Ribe Amt.

Spandet Sognearkiv

Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19.00-20.00

Leder: Jesper Olsen, Skolevænge 6 A, Spandet,

6760 Ribe. Tlf.: 74 86 71 96

Arkivets postadresse: Skolevænge 6 A, Spandet, 6760 Ribe

E-mail: jo-mo@mail.tele.dk

Vi har i det forgangne år ikke brugt meget tid på registrering i Arkibas. Vi har for tiden ikke nogen, der kender nok til systemet, men det problem arbejder vi på at få løst.

Vi har haft et par afleveringer og besøg af nogle, der søgte oplysninger om familie på gårde her i sognet. I år gik sognevandringen til Spandet Mose, hvor vi så på tørveggravningen, og hvordan de forskellige lodder er fordelt. Turen afsluttedes med en kop kaffe i skolen. Her var der en god snak og fremvisning af billeder fra mosen.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vester Vedsted Byvej 55, Vester Vedsted, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 19.30-21.30

Leder: Peter Billund, Vester Vedstedvej 38, 6760 Ribe

Tlf.: 75 44 51 79

Arkivets postadresse: Vester Vedstedvej 38, 6760 Ribe

2005 har været et stille år, hvad udadvendte aktiviteter angår. Sammen med Hviding Sognearkiv har vi udarbejdet et fælles landkort for de to sogne. I tilknytning hertil har vi lavet et mindre katalog over de mest kendte historiske steder med korte kommentarer. Materialet blev udstillet ved den lokale byfest i juni måned. Meningen er, at kort og katalog senere overdrages til den lokale skole til bl.a. brug i undervisningen.

I årets løb har vi haft fire forespørgsler om slægtsforhold. Da vores PC-udstyr stadig ikke fungerer, har vi fortsat den manuelle registrering af indkomne afleveringer.

I vores betrængte økonomiske situation har vi sendt to ansøgninger om økonomisk støtte til henholdsvis Ribe Kommune og Ribe Amt uden resultat. Som et plaster på såret har vi dog fået tildelt 7.300 kr. fra det nedlagte Vester Vedsted Vandværk. Vi har henvendt os til et par institutioner og bedt om at komme i betragtning ved udskiftning af kontorinventar.

I årets løb har vi deltaget i en række møder. Følgende kan nævnes: Fællesmøde for sognearkiver i Ribe Kommune den 12. maj, hvor amtskonsulenten var til stede, RAL møde i Grindsted den 23. august og endnu et fællesmøde for sognearkiverne i Ribe Kommune den 14. november i Vilslev. I april 2006 har vi planlagt en kirkegårdsvandring på Vester Vedsted Kirkegård.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal Skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Christian Nielsen, Vævsvej 6, 6771 Gredstedbro

Tlf.: 75 43 11 53

Arkivets postadresse: Vævsvej 6, 6771 Gredstedbro

Det har været et stille år med kun et par mindre afleveringer. Dog får vi en del digitale billeder fra en mand, der fotograferer alle større begivenheder i området, hvilket giver noget registreringsarbejde.

Arkivet har haft besøg af nogle jubilerende, tidligere elever på skolen. Vi har også fået genoplivet en gammel tradition med at samle arkivmedlemmer fra arkiverne i Ribe Kommune. Vi afholdt en aften, hvor vi prøvede at diskutere, hvad vi kan forvente i Ny Esbjerg Kommune.

Varde Kommune

Alslev Sognearkiv

Bredgade 39, 1., Alslev, 6800 Varde

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Carsten Carstensen, Toftnæsvej 11, Toftnæs,

6800 Varde. Tlf.: 75 26 91 83

Arkivets postadresse: Toftnæsvej 11, Toftnæs, 6800 Varde

E-mail: folmerskilde@wanadoo.dk

2005 har været et roligt år. Vi har i årets løb haft besøg af Charlotte Lindhardt fra Esbjerg Museum angående eventuelle bevarede engvandingsanlæg, og John V. Jensen fra Varde Museum har været i arkivet for at finde oplysninger om forbindelsen mellem Fiil Sø og Alslev Møllegård.

Der har ikke været så mange afleveringer, 14 i alt, men der har været ca. 70 besøgende på arkivet. Vi konstaterer en stigning i antallet af henvendelser udefra på e-mail, bl.a. vedr. slægtsforskning. En enkelt henvendelse har vi fået fra udlandet, og vi har været så heldige, at vi har kunnet besvare et par af henvendelserne positivt.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Station, Kastanjevej 6, 6852 Billum

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 10.00-12.00

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Tlf.: 75 25 82 41

Arkivets postadresse: Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Den største begivenhed i 2005 var i november måned, hvor arbejdet med at indrette arkivets nye lokaler kunne

påbegyndes. Efter flere års anstrengelser er det endeligt lykkes arkivet at få bedre lokaleforhold. Det er den nedlagte stationsbygning, der fremover skal huse arkivet. I skrivende stund er arbejdet med at indrette arkivet i fuld gang, og vi håber at kunne flytte ind sidst på foråret 2006.

Arkivet har i årets løb modtaget flere afleveringer og som sædvanligt fået nogle henvendelser fra folk, der havde brug for oplysninger. Glædeligt er det, at arkivet har kunnet besvare de stillede spørgsmål.

Horne Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Horne Skole, Mælkevejen 1, Horne, 6800 Varde

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14.00-17.00. Juli lukket

Leder: Svend Aage Jensen, Klokkedøj 1, Horne, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 03 20

Arkivets postadresse: Klokkedøj 1, Horne, 6800 Varde

Der er som sædvanligt blevet arbejdet hver anden onsdag i måneden med adgang for besøgende den første onsdag i måneden.

Der har ikke været den store travlhed, idet der ikke har været mange afleveringer. Der kom dog en del fra en nedlagt transformatorforening, hvorimod resten af det indleverede var mindre afleveringer. I 2004 var vi behjælpelige med oplysninger om elever fra de tidligere skoler i Bounum-området i forbindelse med skolens 100-års jubilæum, der blev afholdt i august måned 2005. Der var rigtig mange deltagere til festen, og en af de gamle elever havde lånt billeder m.m. til en udstilling. Den blev ivrigt diskuteret og fik rosende omtale.

Endvidere er det 35 år siden, der på initiativ af den daværende husholdningsforening blev oprettet en legestue. Det blev fejret, og arkivet kunne bidrage med billeder og andet materiale fra perioden. Vi har også en del videøer i arkivet, som folk er meget interesserede i. Vi har som sædvanligt haft en del besøgende på aftenen, hvor der holdes skolefest. Det er blevet en god tradition for arkivet at holde åbent denne aften. Der har også været besøgende på andre tidspunkter, og vi har som vanligt ydet assistance til slægtsforskning.

Vi har haft nogle udskiftninger i medarbejderstaben og er for tiden fem, der hjælper til efter bedste evne. Arkivet har fået en ny leder, men Anna Schmidt fortsætter dog arbejdet i arkivet fremover.

I skrivende stund går vi i seriøse overvejelser om at anskaffe EDB-udstyr og dermed bane vejen for Arkibas. Vi har en stærk tro på, at det lykkes for os. Vi tror på lokalarkivernes fortsatte muligheder i den kommende stor-kommune og forventer fortsat økonomisk støtte til arbej-

det, gerne i øget størrelse. Hvis vi skal følge udviklingen, kræver det også de fornødne ressourcer.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Aktivitetshuset, Nybrovej 32, 6851 Janderup

Tlf.: 75 25 85 45

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 9.00-12.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Viggo Mikkelsen, Engtoften 8, 6851 Janderup

Tlf.: 75 25 80 92

Arkivets postadresse: Engtoften 8, 6851 Janderup

Hjemmeside: www.janderup.dk/historie

I årets løb har der været vist stor interesse for arkivets arbejde, hvilket udmøntede sig i 101 besøgende og 35 afleveringer.

Arkivet har fået en ny medarbejder, Gregers Grau, som afløser Willy Laursen, der holder på arkivet ved årsskiftet 2006-2007. Gregers Grau skal registrere i det nye program Arkibas 4, som er bestilt til levering i april-maj 2006. Ligeledes har vi indkøbt en ny PC.

Arkivet har i vinteren 2005 haft en medarbejder beskæftiget med indsamling af materiale til en udstilling om Jegum. Udstillingen blev vist på Folk og Kulturdagene den 1.-9. juli 2005 på Janderup Skole. Jegum hørte til Janderup Sogn indtil 1950, hvor den daværende Janderup-Billum Kommune solgte det til Aal Kommune.

Jenny og David Fisher fra Sydney i Australien var på arkivet for at søge oplysninger om hans oldefar Hans Frandsen Joensen, der udvandrede til Australien og endte som landmåler. Med arkivlederens datter Laila Mikkelsen som tolk, tog vi dem på arkivet og senere rundt i området for at se, hvor hans forfædre havde levet.

Lederen af Myrthuegård, Jens Futtrup, søgte og fik skannet 28 billeder af vanding, høbjergning, sejlads, fiskeri og færgeri ved Varde Å i Janderup Sogn. Billederne skulle bruges til en permanent udstilling på Myrthuegård. Museumsinspektøren ved Grindsted-Vorbasse Museum, Holger Willumsen, søgte oplysninger om vanding af Janderup, Hyllerslev og Øve Enge til en bog om emnet.

Fra Aadum Sogns Arkiv kom syv medlemmer for at se vores nye arkiv, da de påtænker at få bygget et nyt arkiv i Aadum. I anledning af Varde Sejlkubs 100 års jubilæum kom de og søgte oplysninger og billeder af den gamle kro samt sejlkubbens anløbsbro og de mange lystige fester der blev afholdt hos »Kræ River« (Kristian Sørensen Riber, Åkirkevej 47).

Vi var inviteret til Århus Universitet for at overvære Agnete Birger Madsens forsvar af hendes afhandling om ugifte mødre og deres børn født uden for ægteskab i

Hyllerslev Enge ca. 1910. I baggrunden til venstre ses ejendommen Adelengvej 17. Siddende på såmaskinen er det Klaus Johansen Klausen, og stående med piben er det Carsten Clausen. Foto: Janderup Lokalhistoriske Arkiv.

Janderup og Skt. Hans Sogne. Hun bestod prøvelsen, og det var en oplevelse for os at være tilhørere. Agnete Birger Madsen havde været på arkivet i Janderup for tre år siden for at samle materiale, og hendes afhandling er nu udgivet som bog, som vi har fået tilsendt et eksemplar af.

Atter i år skal der lyde en tak til alle vore donatorer. Skads Herreds Brandkasse, Varde og Omegns Andelsvaskeri Legatfond, Janderup Sogneforening, Folk og Kultur samt alle der har vist interesse for arkivet. Husk at vi er sognets hukommelse!

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej, Sig, 6800 Varde
 Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30
 eller efter aftale med Ellen Rasmussen, Vesterbækvej 6,
 Sig, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 40 31

Leder: Svenning Olesen, Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde
 Tlf.: 75 26 42 90

Arkivets postadresse: Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde

Året 2005 stod i oprydningens tegn. Ophobningen af afleveringer fra 2004, hvor arkivet var lukket i godt et halvt år på grund af Birgittegårdens renovering og ombygning, gav os rigeligt at se til i 2005. Arbejdsbuklen er endnu ikke helt afviklet, da der i årets løb har været usædvanlig stor aktivitet med over 20 nye afleveringer.

Vi er glade for de mange materialer, vi modtager, men da det jo også kræver plads, har vi forhandlet os til et ekstra lokale i Birgittegårdens kælder, som vi nu er ved at gøre klar og vil bruge som magasin.

Til Arkivernes Dag den 12. november med emnet »Hvem er jeg – alle har en historie« gik vi på jagt i vore gemmer og lavede en udstilling over nogle kendte personer, som har virket i sognet inden for de sidste 100 år. Det blev en stor succes, og omkring 50 besøgende gæstede vore lokaler denne lørdag fra kl. 10-12. Samtidigt solgte vi kalendere, som vi har fået fremstillet med flotte arkivbilleder, og over 100 har ved køb af kalenderen valgt at støtte vores arbejde på denne måde.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74

Åbningstid: Tirsdag kl. 9.00-12.00 samt formiddage efter aftale med lederen

Leder: Jens Lindby. Tlf.: 97 37 62 87

E-mail: lokalarkiv@vardebib.dk

Hjemmeside: www.varde.lokalarkiver.dk

Varde Lokalhistoriske Arkiv har atter haft et travlt og virksomt år med mange opgaver og mange udfordringer. Vi kan mærke, at der er brug for arkivet, og at vi opfylder et behov for indsamling, bevaring og formidling af den lokale hukommelse.

Der har i årets løb været 62 afleveringer. Nævnes kan her: Varde Gymnastikforenings første protokol 1921-1922, sange m.v. i anledningen af Varde Kolonialhandlerforenings 50 års jubilæum, bestyrelsens protokol fra Varde Tobakshandlerforening 1947-1972, fotoserier 1950-1960 fra henholdsvis pølsemageriet på svineslagteriet og formerværkstedet på stålværket samt erindringer fra besøttelsen om, at sabotagen lå stille i Varde de sidste uger af april-maj 1945. Vi kan nogenlunde følge med til registreringen af arkivalier, billeder, CD'er osv. Derimod har vi fortsat mangel på plads. Vi søger med lys og lygte efter et sted, hvor vi kan have et fjernmagasin til de mindst brugte arkivalier.

Vor åbningsdag tirsdag formiddag er normalt godt besøgt, og interessen for arkivet og dets samlinger er stigende. Det hænger formentlig sammen med, at arkivet ofte omtales i pressen, og dermed bliver vi en del af folks bevidsthed. I forbindelse med Arkivernes Dag den 12. november holdt vi åbent hus fra kl. 10-12 med et rigtig pænt besøgstal. Vi agter derfor at deltage efter samme koncept en anden gang.

Varde Sejlklub henvendte sig til arkivet med henblik på et samarbejde om at markere klubbens 100 års jubilæum. Foreningen havde endog en skrivegruppe klar. Bogen »Varde Å gennem 100 år« blev en rigtig flot bog, der ikke blot er en foreningshistorie, men også en beskrivelse af åen og livet omkring den gennem de sidste hundrede år. En stor tak skal lyde herfra til forfatterne og sejlklubben for et godt samarbejde i hele forløbet fra idé til færdigt resultat samt til sponsorerne, der gjorde bogudgivelsen mulig.

Et kommunalt tilskud på 35.000 kr. suppleres af egne indtægter på næsten 9.000 kr. Det er således en meget stor del af vort budget, som vi selv skaffer. Det er tankevækkende, at egenfinansieringen af vore aktiviteter nu er omkring 25%.

Arkivets dygtige personale gør et fantastisk stykke arbejde til glæde for Varde og for både nutidige og fremtidige

brugere. Fini Redder har valgt at stoppe efter mange års ihærdig indsats, ligesom Ole Feilberg er holdt op. Ny medarbejder er Kurt Kristiansen, der allerede er ved at være godt inde i Arkibas mysterier. Vi har fået nyt gulvtæppe i et af rummene og fået mulighed for at indrette en ekstra arbejdsplads i et tilstødende lokale. I forbindelse med kommunesammenlægningen rokeres der rundt på funktioner og arbejdspladser, så måske kan der findes en mere permanent placering til et fjernmagasin et eller andet sted i den forbindelse. Arkibas 4 kører nu på omkring 20 arkiver i landet, og vi regner med, at det snart bliver vores tur til at komme med. Tilretningen til den nye programversion var en meget stor opgave, men den er for længst overstået, så vi venter spændt på at komme i gang.

Vi mener, det er meget vigtigt at sørge for en ordentlig uddannelse af medarbejderne. Derfor er det godt, at SLA har oprettet en grunduddannelse. Vi har to deltagere på dette kursus, der er delt op i flere moduler. Modul 1 blev afholdt i foråret og modul 2 i efteråret. Hvert modul varer to dage. Der kommer flere moduler i det nye år. En medarbejder har gået på og deltager fortsat i et kursus i gotisk skriftlæsning, og yderligere en medarbejder er begyndt på dette kursus. Endelig har vi deltaget i nogle seminarer og konferencer, bl.a. på Nørholm om herregårde og for nylig i Kolding om datering af fotografier.

Arkivet har et godt samarbejde med mange mennesker og instanser i Varde og omegn. Og vi møder altid stor imødekommenhed overalt i byen. Det er en position, vi skal være uhyre stolte af samt ærbødige over for, da det er noget, der er opbygget gennem mange år og helst ikke skal sættes overstyr. I begyndelsen af året vedtog Varde Kommune en Fritids-, Idræts- og Kulturpolitik, hvor arkiverne blev kanoniseret som værdifulde bidrag til det lokale kulturliv.

I forbindelse med kommunesammenlægningen er der blevet arbejdet på mange fronter. Først skulle der udarbejdes en statusrapport over arkiverne, deres omfang, økonomi, struktur osv. Her fra Varde sendte vi fire sider, og rapporten viser, at der er stor forskel på de enkelte arkiver i Ny Varde Kommune. Arkiverne har derefter været samlet nogle gange for om muligt at finde et fælles fodslag, hvilket har resulteret i en henvendelse til den nye kommune. De 18 arkiver anbefaler Ny Varde Kommune at oprette et egentligt kommunearkiv. Kommunearkivets opgave skal dels være at løse Ny Varde Kommunes arkivfunktioner, dels at have en koordinerende og rådgivende rolle i forhold til de øvrige lokalhistoriske arkiver i kommunen. Den decentrale struktur med arkiver i de enkelte lokalsamfund prioriteres meget højt.

Alt i alt er der altså nok at tage fat på i Varde Lokalhistoriske Arkiv, og der bliver ydet en kæmpestor indsats af alle medarbejdere med det formål at servicere borgerne og gøre arkivet endnu bedre. Fjernmagasinet arbejder vi fortsat på, men der er vist ved at komme en løsning. Bogen »Billeder og Historier 2« af Thyge Clausen blev udsat på grund af sejlklubens jubilæum, og bogen forventes derfor udgivet i år i stedet for. Spørgsmålet om ergonomiske stole og borde til personalet nåede vi ikke i 2005, men mon så ikke det lykkes i 2006?

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, Postboks 186, 6600 Vejen. Tlf.: 79 96 52 75

Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-16.00 og

onsdag kl. 10.00-17.00

Leder: Linda Klitmøller

E-mail: benteh@vejenkommune.dk

2005 kom til at stå i forandringernes tegn. Arkivet havde i snart mange år delt Vejens gamle kommunekontor med Skolepsykologisk Kontor, men i 2005 fik vi nye naboer. Skolepsykologisk Kontor flyttede ud, og de ledige lokaler blev overtaget af Huset for Frivilligt Arbejde. Inden de flyttede ind, fik hele huset en større »ansigtsløftning«. Renoveringen havde den positive effekt, at arkivet blev udvidet med endnu et magasin, som udstyret med kompaktreoler betød mere end en fordobling af vores magasinareal. Arkivet råder nu over omkring 250 hyldemeter i henholdsvis brandboks og kompaktmagasin.

I løbet af forsommeren og sommeren 2005 blev ejendommen Østergade 2 så renoveret og ombygget. Arkivet lå i flere måneder midt i en byggeplads med de problemer, som det nu medfører – støj, snavs og fugt. Vi havde magasin og depot i kælderen, og det gav alvorlige problemer. Materialerne fik fugt og måtte gennem en frysetørring. I næsten en måned havde vi en frysecontainer stående på Museumspladsen, hvor den arbejdede for fuld styrke. En frysecontainer larmer en hel del, men arkivets naboer tog det pænt, hvilket vi er dem dybt taknemmelige for.

Ombygningen betød, at vi i nogle perioder måtte holde lukket, mens vi i andre perioder kun har været i stand til at fungere i begrænset omfang. Det gav færre besøgende end normalt. Vi nåede i 2005 op på godt 400 besøgende, hvilket er et ganske pænt besøgstal, de dårlige arbejdsforhold taget i betragtning.

Efteråret og vintermånederne er gået med rengøring og nyopsstilling af arkivet. Det har til tider været hårdt arbejde, men resultatet er til gengæld blevet godt.

Arbejdsforholdene er blevet væsentligt forbedrede for såvel medarbejdere som besøgende.

Ombygningen har betydet, at der ikke har været det store overskud til de mere udadvendte aktiviteter. Det blev kun til et enkelt skolearrangement og to foredrag i 2005. Derudover har arkivet modtaget 45 indleveringer, deriblandt en del menighedsrådsarkiver i deponering, samt besvaret lidt over 100 skriftlige eller telefoniske forespørgsler.

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecentret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager

Tlf.: 75 29 62 29

Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-16.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Ove Nørager-Nielsen, Rødsandvej 2, 6823 Ansager. Tlf.: 75 29 71 88

Arkivets postadresse: Rødsandvej 2, 6823 Ansager

E-mail: ala@users.lgo.dk

Hjemmeside: www.ala.lgo.dk

Den 5. marts kunne vi holde arkivets 25-års jubilæum. Vi havde i den anledning inviteret medarbejderne på de andre arkiver i kommunen, personalet på Ølgod Museum samt repræsentanter fra kommunen. Vi havde en dejlig formiddag i Omsorgscentrets mødesal med morgenbrød, kaffe og Gammel Dansk, og arkivet blev begavet med mange gaver.

I det forløbne år har vi haft 121 besøgende, 54 henvendelser og 19 afleveringer. Blandt de besøgende var to klasser fra Ansager Skole, der kom uden for den normale åbningstid. Det er dejligt, at de kan bruge os.

Der er en tendens til, at vores gæster kommer lige når vi skal have eftermiddagskaffe, men det er en billig investering. De kommer for at få noget at vide, og vi får en masse viden af dem. Det er mange spændende mennesker, vi har haft besøg af, og vi sætter en ære i at give dem en god betjening.

Vi har renoveret vores model af Ansager 1906 – uden dog at være blevet færdige. Sidste år fik vi skannet nogle negativer, og vi fik lavet billeder af dem. Nu har vi selv fået en skanner, så vi kan få bundt i alle vore negativer og se, hvad der er på dem. Inspireret af andre arkiver er vi begyndt at affotografere gravstenene på kirkegården.

Medarbejdergruppen på arkivet er uændret, men Ruth Schlein Jensen har overgivet lederposten til Ove Nørager-Nielsen.

Skovlund Sognearkiv

Vesterled, Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager
 Åbningstid: Mandag kl. 14.00-17.00
 Leder: Niels Winter Christensen, Bjælkager 8, Skovlund,
 6823 Ansager. Tlf.: 75 98 00 15
 Arkivets postadresse: Bjælkager 8, Skovlund,
 6823 Ansager
 E-mail: sognearkivet@skovlundnet.dk
 Hjemmeside: www.skovlundsognearkiv.dk

I det forløbne år har medarbejderne på Skovlund Sognearkiv især beskæftiget sig med istandsættelse af lokaler, oprydning og opstart af egentligt arkiveringsarbejde. Tre af arkivets medarbejdere har været på kursus i almen registrering og arkivering.

Der har desuden været meget arbejde og mødeaktivitet vedrørende sammenlægning af de fire lokalhistoriske arkiver i Ølgod Kommune i en paraplyorganisation, hvorunder arkiverne skal samarbejde om registreringsprogrammet Arkibas. I efteråret indsendte arkiverne en fælles ansøgning til Ølgod Kommune om penge til indkøb af programmet, da de enkelte arkiver ikke kan klare sådan en udgift alene. Kommunen gav tilsagn om at støtte projektet, og på nuværende tidspunkt er arkiverne blevet enige om en foreningsmodel med love og vedtægter, som blot mangler godkendelse fra RAL og SLA. Denne godkendelse forventes klar i 2006.

Lørdag den 10. december var der indbudt til reception i anledning af arkivets 25 års jubilæum. Skovlund Sognearkiv blev stiftet efter en »historisk weekend« i oktober 1980.

Skovlund Sognearkiv har fået nye åbningstider, nemlig hver mandag fra kl. 14.00-17.00. Det er også muligt at aftale anden tid med arkivlederen. Arkivets hjemmeside er etableret og under opbygning. Den er tilgængelig på ovenstående web-adresse.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38, 6862 Tistrup
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00 samt efter aftale med lederen
 Leder: Svend Svendsen, Elmevej 10, 6862 Tistrup
 Tlf.: 75 29 92 80

Året 2005 har været et normalt år, hvad angår vores arbejde på arkivet. Vi er godt i gang med at rydde op i vores udklipssamling.

Vi har i løbet af året modtaget 20 afleveringer med en blanding af person-, erhvervs- og foreningsarkivalier samt en del billeder. Der har været en del besøgende og tele-

foniske henvendelser, mest i forbindelse med slægtsforskning. I den forbindelse har vi fået en del materialer (kopier) af de besøgende. Der har også været nye tilflyttere, der har vist interesse for Tistrup bys historie og især i billeder fra byen. Tak til alle, der har afleveret materiale til arkivet og til de, der har aflagt os besøg. Det viser, at de lokalhistoriske arkiver har deres berettigelse.

I løbet af året har vi ved et arrangement i en lokal forening vist en billedserie ledsaget af foredrag om Storegade i Tistrup. Samme serie blev også vist på Tistruplund. I forbindelse med Tistruplunds julemesse holdt vi som sædvanligt åbent hus, hvor der var en del besøgende.

I foråret deltog vi i et orienterende møde med de øvrige lokalarkiver i Ny Varde Kommune. Sammen med de øvrige lokalarkiver i Ølgod Kommune har vi fået en bevilling af Ølgod Kommune til indkøb af Arkibas. Planen er derfor, at vi skal på Internettet i 2006. Derefter vil forestå et stort arbejde med at få vores arkivalier og billeder registreret på Arkibas, selvom vi har en hel del af vores arkivalier registreret manuelt.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod
 Tlf.: 75 24 50 11, lok. 5
 Åbningstid: Tirsdag kl. 14.00-17.00
 Leder: Frede Møller Kristensen, Storegade 18, 1,
 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 43 00
 E-mail: lokalarkiv@oelgodemuseum.dk

Umiddelbart kan man ikke pege på noget helt skelsættende, der er sket i året 2005. Med omhu og stort engagement varetager medarbejdergruppen opgaverne. Således er det sket i en lang årrække, og det er helt sikkert, at interessen først og fremmest samler sig om det egentlige arkivarbejde i bred forstand. Ønsket for medarbejderne er, at man fortsat kan blive ved med tage sig af det frivillige arbejde – trods økonomiske og andre besværligheder.

I en vis forstand er alt som det plejer at være – og dog! Efter at Nich. Riis i en årrække har stået i spidsen for Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv, har han ønsket at trække sig tilbage som arkivleder. Riis har været leder af arkivet fra omkring 1985, da han i en glidende overgang afløste Niels Harkes Mikkelsen. Efter de mange år som en absolut kompetent og meget vidende leder vil han nu føre en mere tilbagetrukket tilværelse på arkivet. De frivillige medarbejdere glæder sig dog over, at Riis også i fremtiden vil være at finde på arkivet, hvor han tager sin tørn med at stå til rådighed for publikum i åbningstiden. Både for medarbejderne og publikum har det altid været

– og er fortsat – en stor fornøjelse at være sammen med Riis og opleve hans lune og rammende bemærkninger. Frede Møller Kristensen er tiltrådt som ny arkivleder.

For tiden sker registreringen af vore arkivalier ikke på en fuldt tilfredsstillende måde. SLAs officielle registreringsprogram Arkibas har det af økonomiske årsager ikke været muligt at anskaffe for de enkelte arkiver i kommunen – det vil sige arkiverne i Ølgod, Ansager, Skovlund og Tistrup, der alle sorterer under Ølgod Museum. Derfor samarbejder arkiverne nu med Ølgod Museum om en ny struktur, der gør, at arkiverne slås sammen for at anskaffe én Arkibaslicens. Det betyder, at arkivernes vedtægter skal harmoniseres. I arkiverne glæder man sig over, at kommunen har bevilget et økonomisk tilskud til anskaffelse af programmet. Denne konstruktion betyder dog samtidig, at Ølgod Museum skal have sine vedtægter tilpasset. Det er arkivets håb, at vi i løbet af det kommende halve år kan have disse formelle ting bragt på plads, så vi kan komme i gang med den egentlige elektroniske registrering. I den forbindelse bør det nævnes, at der ikke skal herske tvivl om, at vort arkiv meget gerne ser vort tilhørsforhold til museet opretholdt.

På arkivet har vi i årets løb været meget optaget af, hvorledes arkivets fremtid kommer til at se ud. Tanker om fremtiden er naturligvis altid fyldt med en række ukendte faktorer, og for vores vedkommende har vi et stort ønske om, der vil findes en løsning på vore akutte pladsproblemer, hvilket også omfatter de dårlige adgangsforhold til arkivet og de meget mangelfulde forhold for publikum i det hele taget. Som bekendt har arkivet til huse i Kulturhuset på førstesalen over Erhvervskontoret. Vort lokalarkiv har altid måttet tage til takke med beskedne forhold til opbevaring af de store mængder arkivalier. Tidligere tiders dygtige frivillige medarbejdere i arkivet har bevirket, at arkivet efterhånden rummer en ganske betragtelig antal arkivalier af enhver slags, og løbende modtager vi heldigvis stadig meget til opbevaring og sikring for eftertiden. Vi takker for alt, hvad vi modtager, og vi er meget glade for enhver aflevering, men det vil være katastrofalt, hvis vi skulle blive nødsaget til at sige nej tak på grund af manglende plads. Allerede nu kan man overveje, om arkivet i det hele taget er i stand til at opbevare arkivalierne på forsvarlig måde! Jo, fremtiden er altid spændende for alle, og det er den så sandelig også for vores arkiv og den frivillige medarbejdergruppe.

I løbet af året 2005 har vi modtaget en del billednegativer og andet materiale fra tidligere fotograf i Ølgod, Palle Hestbech, dækkende perioden september 1983 til december 1995. Ligeledes har vi modtaget fotos og negativer fra Holger Sørensen, der fra 1997-2002 fotografere-

de til Ølgod Ugeblad. Disse afleveringer indgår sammen med samlingen af glaspladenegativerne og billederne fra fotograf Kjeld Graversen og fotograf William Jensen i arkivets i forvejen ganske betydelige billedsamling.

I øvrigt har vi i årets løb haft et antal besøgende på nogenlunde det sædvanlige niveau, dog var der et par besøg, der skilte sig ud. En dag i maj måned havde vi aftalt at mødes med journalist Birgitte Marfelt på arkivet. Hun var ved at lave bogen »Omveje til nutiden«, der fortæller om historien bag DSB. Hun begyndte sin beskrivelse med udviklingen i Ølgod og omegn efter jernbanens anlæggelse 1870-1875. Senere på året modtog vi den færdige bog, hvori vort arkiv fik en meget positiv omtale. Den fra radioen kendte Lene Gammelgaard besøgte arkivet i sin søgen efter egne aner og oplysninger om, hvorfra navnet Gammelgaard stammer. Med hjælp af Møller Bargisen blev hun hjulpet godt på vej i sin søgen. Vi afventer nu med spænding på resultatet, der munder ud i en radioudsendelse engang i maj eller juni måned 2006. Arkivernes dag lørdag den 12. november markerede vi ved at holde åbent hus nogle formiddagstimer for interesserede.

Det er med stor glæde, at vi har kunnet byde velkommen til Herluf Pedersen, der træder ind i staben af frivillige medarbejdere. Foruden et stort lokalt kendskab på mange felter interesserer han sig også for slægtsforskning og er f.eks. i sin søgen efter egne aner tilbage i 1700-tallet. Lokalarkivets frivillige medarbejdere står altid til rådighed for publikum og er gerne hjælpsomme med at finde frem til de relevante arkivalier.

**Af Historisk Samfund For Ribe Amts
tidligere udgivelser kan følgende stadig leveres:**

- Lille vejledning i læsning af gotisk skrift. Af H. K. Kristensen. 16 s. Kr. 20,00
- Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565-1614, bd. I-II. Af Bue Kaae. 1.080 s. Kr. 225,00
- Fra kommis til museumsleder. Søren Manøes erindringer. 97 s. Kr. 70,00
- De drog ud og kæmpede for friheden. To udvandrerhistorier fra Den spanske borgerkrig og Anden Verdenskrig. Grete Jæger og Søren Manøe. 154 s. 165 kr. For medlemmer 125 kr.
- Stavnsbånd og Vestjylland – blev bonden fri? Af Jørgen Dieckmann Rasmussen. 33 s. Kr. 20,00
- Ribe Domkirke, hæfte I-II og hæfte III-IV. Danmarks Kirker. Nationalmuseet. Kr. 50,00 pr. dobbelthæfte.
- En landsbydreng blev læge. J. P. Karkovs erindringer. 66 s. Kr. 48,00
- Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt. Redigeret af Jørgen Dieckmann Rasmussen og Birgitte Herreborg Thomsen på grundlag af oplæg fra lokalarkiverne. Kr. 138,00
- Bondegårde i Skads Herred 1636-1760 – deres byggemåde og indretning, af Henrik Vensild. 196 s. Udgivet i samarbejde med Landbohistorisk Selskab. Pris 249 kr. For medlemmer af Historisk Samfund 199 kr.
- En Esbjergdreng fortæller – om løse typer og aviser. Af Sigurd Broch. 68 s. Kr. 60,00
- Seem Sogns Historie. Af Søren Mulvad. Kr. 150,00
- Register til Fra Ribe Amt 1902-2002. Kr. 100,00.
- Bidrag til landbrugets historie i Varde-egnen. Af Chr. Mathiesen 1881. Ny udgave 1982. 94 s. Kr. 50,00
- Oluf Niensens herredsbeskrivelser:
Slavs Herred 1868. Fotografisk optryk 1981. 62 s. Kr. 45,00
Vester Horne Herred 1865-67. Fotografisk optryk 1984. 66 s. Kr. 75,00
Skads Herred 1862. Fotografisk optryk 1985. 176 s. Kr. 100,00
- Tilbud.**
De store skibe – deres ø og mennesker. Videofilm. Fanø omkring 1900. Af Hrolf Thorulf m. fl. Kr. 50,00
Kjære Broder, breve fra Terkel Kristensen 1866-1918. Ved Flemming Just. 188 s. Kr. 50,00
Breve fra Niels Kristensen 1865-1913 – et tidsbillede fra Aal sogn. Ved Frode Sørensen. 176 s. Kr. 50,00.
Folk og Folkestyre i 150 år. Udg. Af Ribe Amts Lokalarkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt. 116 s. Kr. 50,00.
Alle tre bøger for Kr. 100,00.
- Ældre årgange af Fra Ribe Amt. Forespørg på ekspeditionen: Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75383024.
Historisk Samfund modtager gerne ældre årgange af Fra Ribe Amt.

INDHOLD

Dall, Uwe:	
Husmandskonen og digterinden Petra Bech Bjerrum, Tanderup	3
Lundtofte, Henrik:	
Gestapokæft i Esbjerg	23
Laugesen, Inge Nybro:	
Barndomserindringer fra Sneum	39
Mulvad, Søren:	
Birkedommerens livlige Elisabeth	55
Høj-Nielsen, Aja:	
Hvstsanatoriet i Hjerding børn gennem 90 år	59
Jul Kristensen, Anders:	
Erindringer fra Bække mose	67
Thomsen, Lars Ulrik, :	
Rosendahl en ildsjæl i fangenskab	79
Gorridsen, Verner:	
Barndom på Esbjerg Havn 1930 1948	87
Ebbesen, Klaus:	
En højgruppe på Askov Mark Enkeltgravskulturen opstod i Ribe amt	73
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt	126
Generalforsamling og årsmøde	133
Regnskab	134
Nye medlemmer	137
Register	138
Fra lokalarkiveernes arbejdsmark	146
Beretning fra amternes lokalarkiver	149

Laurids Rosendahl – en ildsjæl i fangenskab

Af Lars Ulrik Thomsen

Otto Gelsted har i digtet »Den 9. april«, sammenfattet nogle af de følelser, som har præget besættelsestidens generation:

*De mørke fugle fløj
ved gry med motorstøj
i eskadriller over byens tage.
Da så vi og forstod,
det gik til hjertets rod,
at vi fik trældoms bitre brød at smage.*

De første år var præget af lammelse og forbitrelse over Tysklands overfald, men efterhånden vågnede modstandsviljen og den senere dannelse af Frihedsrådet betød, at mange fik troen og selvrespekten igen.

Allerede på et tidligt tidspunkt, havde besættelsesmagten forsøgt at lamme de kræfter, som man vidste, ville yde den hårdeste modstand.

Den 22.juni 1941 blev ledende tillidsmænd i Danmarks kommunistiske Parti arresteret, og uden grundlovsforhør holdt indespærret i månedsvis.

Dette er beretningen om en af dem, Laurids Rosendahl fra Esbjerg og hvordan han gennemlevede fire års indespærring. Laurids Theodor Rosendahl var en af de store skikkelser, i den esbjergensiske arbejderbevægelse.

Han blev født i 1879 i nærheden af Randers, og familien flyttede først til Fredericia og senere til Esbjerg. Her arbejdede Rosendahls far, som fyrbøder ved englandsbådene, indtil han

fik stillingen som kører af en postrute mellem Varde og Starup.

Faderen fik det ordnet så Laurids kom i lære som maskinarbejder hos fabrikant Svenning i Vejen, hvor han også blev udlært.

Allerede som lærling var han fagligt og politisk interesseret og han blev medlem af Socialdemokratisk Ungdoms Forbund (SUF).

Under indtryk af de revolutionære begivenheder i Rusland i 1917, var Laurids i 1918 med til at stifte forløberer for Danmarks kommunistiske Parti (DKP), bl.a. sammen med Martin Andersen Nexø.

I 1923 valgtes Rosendahl som formand for Dansk Smede og Maskinarbejder Forbund (DSMF) i Esbjerg, og samme år var han primus motor i oprettelsen af det lokale DKP.¹

Fagligt og politisk var han i sidste halvdel af 30'erne med til at præge udviklingen i Esbjerg, især Sømandsstrejken i 1934 medførte en kraftig venstredrejning af byens arbejderbefolkning, noget der stadig præger de faglige og politiske traditioner i Esbjerg. Laurids Rosendahl blev medlem af Esbjerg Byråd i 1937, og sad der til han blev arresteret i 1941.

En af hans mærkesager i byrådet, var en omfordeling af udgifterne til gas og elektricitet. Rosendahl kunne fra sit arbejde som gasaf-læser dokumentere, hvordan småkårsfolk der kun brugte lidt gas, betalte målerafgift.

De rige der brugte meget strøm, betalte ingen afgift. Altså en indirekte skat på de dårligst

Dagligstuen i familien Rosendahls hjem, Kirkegade 66 i Esbjerg ca. 1926. Fra venstre: Laurids, Else, Hansigne, Knud og Annine.

stillede. Rosendahl stillede forslag i Byrådet og fik forholdene ændret. Det tog han kegler på, og hvis ikke partiet var blevet forbudt i 1941, ville det have oplevet en markant fremgang, ved de følgende kommunalvalg.

Det følgende er en beskrivelse af Laurids Rosendahls skæbne under besættelsen, som han delte med mange andre kommunister og andre som var uretmæssigt interneret.

Den 22. juni 1941

Det er søndag, og Laurids Rosendahl havde været til gudstjeneste i metodistmenigheden.

Der var arrangeret et større stævne, hvor bl.a. Laurids' broder Søren Rosendahl skulle prædike. Mens familien sad ved søndagsbordet, kom naboen frk. Bjørn og ringede på. Hun var oprevet og opfordrede Laurids Rosendahl til omgående, at fjerne alt hvad han havde stående af kommunistisk og russisk litteratur.

»Nej frk. Bjørn. Jeg har intet at skjule, og min samvittighed er ren«!

I det samme ringede det igen på døren, og udenfor stod to statsbetjente. Det var et par læseinteresserede herrer, for da de var færdige, havde de næsten fyldt en bil med bøger og pje-

cer. Rosendahl måtte følge med i arresten. Her mødte han sine to partikammerater, Søren Hansen og Einer Hansen, sidstnævnte var på det tidspunkt, formand for DKP i Esbjerg.²

I et lukket salatsfad, førtes arrestanterne mod et ukendt mål.

Bejente ville ikke svare på fangernes spørgsmål, men gennem et lille hul i de malede vinduer, kunne Rosendahl se, at de var på vej gennem Ribe. Det gjorde ham urolig. Skulle de mon udleveres til de tyske myndigheder ved grænsen?

Til deres overraskelse blev de bragt til Toftlund arresthus. Overraskelsen var også stor hos den lokale politimester, der forbløffet spurgte Rosendahl:

»Hvad vil De dog her hr. Rosendahl«?

»Jeg er, sammen med mine to kammerater Deres fange«.

Nu startede en længere procedure, med hør og rapporter til Rigspolitichefen og Justitsministeriet. Mest bemærkelsesværdigt er, at fangerne opholdt sig fra juni til august i arresten, uden at der afholdtes et grundlovsforhør.³

I slutningen af august 1941, overførtes de til Københavns Politigård, sammen med andre

Kommunisternes Valgavis

Proletarerne har kun deres Lænker at tabe. De har en Verden at vinde. Skal de vinde den? Jai!

Proletariatet kan ikke hæve sig, ikke rette sig i sin fulde Højde, uden at hele Overbygningen flyver i Luften. Skal det holdes nede? Nej!

► Kommunistisk Partis Liste E. ◀

NUMMER 1 paa vor Liste er Gasaf læser Laurids Rosendahl. Hvornår i Byen kender ikke vor Partikammerat? Overalt er han kendt som Kommunist, som Talsmand for Arbejderne's Interesser. Det kan sikkert nu kun siges, at han i højere Grad end nogen anden Person i Byen er respekteret af alle, rigt og arvt af Arbejderne og elsket og afholdt af de fattige, der lever paa Livets Skyggeside. I nogle Aar havde vor Kammerat det utvilsomt Hverv som Kommune-funktionær at skulle lukke for Gæsen hos de fattige Mennesker, som ikke kunde betale deres Skat. Særlig ved denne Bestilling vandt Rosendahl sig mange Venner. Ja, det lyder underligt, men er ikke desto mindre sandt. Vi har mange Udtaleser fra disse Mennesker, der beviser det. Han fortsat de fattiges Stilling, føler med dem, og vil gøre alt muligt for at hjælpe dem.

Rosendahl er Formand for Esbjergs største fag-

1. Gasaf læser L. Rosendahl.
2. Arb. Einar Hansen.
3. Matros Einar Nielsen.
4. Arb. E. Skatholm.

Laurids E. ROSENDALH
Kommunisternes Ordfører og Arbejdernes
Talsmand.
Stem X ved Liste E og Rosendahl kommune
i Byrådet

lige Organisation, Smøbe- og Maskinarb. Fagforen. Det er ikke i Kraft af et Flertal der er Kommunist, at han er Formand. Nej. Hvad er det da? Ja, vi kunde godt sige det, men nøg et andet ket som helst Medlem af Fagforeningen, og man vil faa Svaret.

Medlem af Forretningsudvalget for Arbejderne's Fællesorganisation er Rosendahl ogsaa. Det er sikkert heller ikke fordi han er Kommunist, han er valgt der. Der maaske være andre Aarsager. Vi vil undlade at nævne dem, for alle ved det.

Smøbeaarfolk, Kvinder som Mænd! Naar I ikke kender vor Kammerats Dygtighed og store Interesse for Eders Vel og Vel, hvorfor saa ikke være med til at sætte ham ind i Byrådet? Har I nogen bedre Repræsentant?

Stem Rosendahl ind i Byrådet.

**Stem paa
Liste E.**

fanger, der var arresteret i det syd- og sønderjyske område.

Her kom de omsider i »grundlovsforhør«, d.v.s. alt var tilrettelagt på forhånd, og fangerens protester toges ikke til følge, forsvareren forholder sig tavs.

Grundlovsbruddet, der var ensbetydende med landsforræderi, begået af danske politikere og den højeste juridiske sagkundskab, var en realitet.

Nu overførtes fangerne til Horserødelejren, hvor de indkvarteredes fire og fire på hvert kammer. For den 62-årige Rosendahl betød det søvnproblemer, og han talte med sine kammerater om at blive overført til Vestre Fængsel. De forsøgte at få ham fra det, men Rosendahl stod fast på sit. Med lægens godkendelse, overførtes han til sygeafdelingen på Vestre Fængsel, sandsynligvis i løbet af oktober 1941.

Udefra arbejdede familien ihærdigt på, at få Laurids Rosendahl løsladt.

Det fremgår af et notat i sagsmappen, at bogtrykker Kristian Rosendahl, Esbjerg den 17.12. 1941, har anmodet om at få udvidet besøgstid hos broderen.

I første omgang førte det ikke til noget. Derfor henvender Kristian Rosendahl, sig til en nær ven af familien, bibliotekskonsulent Jørgen Banke, og bad ham om, at besøge justitsminister Thune Jacobsen.

Hvordan samtalen har forment sig, kan vi kun gisne om:

»Hr. justitsminister, jeg anmoder Dem om, at løslade Laurids Rosendahl. Hans helbred er ikke godt«.

»Som De ved, har Folketinget vedtaget loven om forbud mod kommunistiske foreninger og deres virksomhed, derfor kan jeg som justitsminister, ikke sætte mig ud over gældende lov«.

»De ved vel at Rosendahls helbred er dårligt, og hans alder taget i betragtning, burde man her gøre en undtagelse«.

»Der er tale om personer, som er interneret på grund af samarbejde med fremmede magter, og som derfor er en trussel mod statens sikkerhed«.

»Er det Deres alvor«?

»Jeg ser ingen mulighed for, at imødekomme Deres anmodning«.

På vej ud af døren, vendte Jørgen Banke sig om og sagde med henvisning til den barmhjertige samaritaner:

»En levit gik forbi. Farvel hr. Justitsminister«!

Der gik flere måneder uden nogen udsigt til forandring. Først den 6. juni 1942, hentedes Laurids Rosendahl ind på Politigården, til en afhøring af to kriminalbetjente fra Københavns Opdagelsespoliti. Dette forhør var meget betydningsfuldt, fordi Rosendahl blev tilbudt løsladelse, på baggrund af en lægeundersøgelse. Betingelsen var, at han skulle afsvære sig sin politiske tro og overbevisning.

»Men ser De, det vil jeg ikke«! svarede Laurids Rosendahl og fortsatte: »Hvis jeg kommer til Esbjerg sætter jeg mig op i Byrådsalen, og jeg forlanger, at mine to kammerater, Søren Hansen og Einer Hansen, løslades sammen med mig«!

Betjentene: »Så kører vi Dem tilbage til Vestre Fængsel hr. Rosendahl«.

»Kør væk«!

Af en notits fra den 6. juni 1942, fremstiller kriminalbetjentene det således:

»På forespørgsel oplyste han, at han ikke vil nedlægge sit mandat som byrådsmedlem i Esbjerg, lige som han heller ikke ønsker at blive løsladt, uden at han er lige så fri en mand som før han blev interneret«.

Nu begyndte der en livlig sagsbehandling, i justitsministeriets 3. kontor. Rosendahls stejle holdning, ser ud til at have voldt embedsmæn-

Det kommunistiske byrådsmedlem Laurids Theodor Rosendahl taler ved Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds 50 års jubilæum i 1940. Foto: Esbjerg byhistoriske arkiv

dene besvær. Ifølge sagsmappen var der modstridende opfattelser af, hvad man skulle stille op med fangen.

Endelig den 18. august, hentedes han til afhøring af de samme kriminalbetjente, denne gang på Vestre Fængsel. Her blev han tilbudt at blive løsladt til Folkekuren i Hald, med henvisning til overlæge Bangs lægejournal fra Rigshospitalet. Denne undersøgelse gjorde bevidst Rosendahl ringere end han var. Rosendahl havde inden afhøringen, fået en godkendelse af den illegale partiledelse på Vestre Fængsel, der opfordrede ham til at tage imod tilbuddet.

Folkekuren Hald

Det må have været en forunderlig oplevelse, efter mere end et års indespærring, at rejse

gennem landet og komme til det naturskønne Hald ved Viborg. Her modtoges han af overlægen, der efter at have undersøgt ham, stilfærdigt bemærker:

»Gør en rask mand af ham, men gør det langsomt«!

Rosendahl har beskrevet, hvordan Kuren blev hans andet hjem, og hvordan han lærte personalet og de øvrige beboere at kende.

Efterhånden som han kom i behandling fik han det bedre, og i det omfang han kunne magte det, deltog han i det illegale arbejde.

Det skete fortrinsvis ved fremstilling af illegale blade, der så fordeltes ved hjælp af kurerer. Det må have krævet et vist mod, for en del af Kurstedet, var beslaglagt af den tyske besættelsesmagt. Et panserjægerkompagni, havde nedgravet anti-luftskytskanoner, i ly af Kuranstalten hvoraf en afdeling blev anvendt som lazaret for den tyske værnemagt.

Alligevel kunne Rosendahl færdes rimeligt frit, og han rejste bl.a. til Varde. Her mødtes han med skrædder Arne Laursen fra Esbjerg, der var forbindelsesled, til den esbjergensiske modstandsbevægelse.⁴

Den daværende formand for DSMF i Esbjerg, Viggo Petersen, har fortalt mig, hvordan han førte en livlig korrespondance med Laurids Rosendahl.

Når denne brevsamling en dag, bliver offentlig tilgængelig, kan den fortælle, i hvilket omfang Rosendahl havde indflydelse på de bevægede begivenheder i Esbjerg i august 1943.

Efter kapitulationen, vendte Rosendahl hjem til Esbjerg og genoptog sit arbejde, som formand for Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening.⁵

Ved folketingsvalget i 1945, indvalgte han som DKP's repræsentant, med et meget flot stemmetal. Efter valget udtalte Rosendahl til DKP's lokale blad, Folkets Røst:

»Valget fortæller os, at arbejderne klart har gennemskuet hele Socialdemokratiets tågetale, at det var os, der ikke ville samling. Ja, det var os der ville, og det var den danske arbejderklasse der ville.

Den var vi i kontakt med under valgkampen, som vi var det før. Og det tør jeg sige, at Kommunistisk Parti efter valget, med hele vor forøgede kraft vil sætte alt ind på at være i den nøjeste kontakt med hvad der rører sig i folket til gavn for arbejderne og småkårsfolk«.

Men folketingsarbejdet lå ikke for Rosendahl. Han savnede sine venner i Esbjerg, og debatterne i byrådssalen. Sandsynligvis har den træge form på Christiansborg, ikke lige været hans kop te. Han beskrev daværende statsminister, venstremanden Knud Kristensen, med følgende ord:

»Det mest trekantede menneske jeg har kendt, og stædig som en karriolhest«!

Det var derfor en lettelse da Folketinget blev opløst ved valget i 1947, og Rosendahl kunne hellige sig arbejdet i fagforeningen.

Laurids Rosendahl var formand for smedene i 31 år, fra 1923 til 1954.

Han var en respekteret formand langt uden for sin egen kreds. I sine erindringer skriver tidligere forbundsformand Hans Rasmussen:

»Han var en ilter og brændende sjæl, der blev Esbjergsmedenes centrale skikkelse. Han kæmpede for sine kammerater med en fantastisk ildhu. Rosendahl er en af dem, der afgørende har været med til, at forbedre smedenes vilkår«.

Sluttelig kan man sige at regeringen den 22. juni 1941 forsøgte, at sætte DKP ud af spillet. Det skete, som i Esbjerg, ved at arrestere de mest fremtrædende faglige og politiske tillidsmænd for partiet. Det lykkedes ikke og DKP blev, i forbund med andre, til den væsentligste

kraft i modstandsbevægelsen. Det førte senere til bruddet med samarbejdspolitikken, den 29. august 1943.

Laurids Rosendahl var en af de mange internerede kommunister, der ikke lod sig kue. Selvom han var sygdomsmærket, optrådte han værdigt over for sine fangevogtere, og afviste den afpresning han reelt blev udsat for.

Det må vække til eftertanke, at baggrunden for kommunisternes internering den 22. juni, var en registrering foretaget af det danske politi, der udleverede en kopi til tyskerne.

I 1970'erne blev DKP igen registreret, bl.a. ved hjælp af Arbejderbevægelsens Informations Central, for derefter at blive udleveret til den amerikanske efterretningstjeneste, CIA. Der er åbenbart nogen, som intet har lært af historien.

Epilog

Denne artikel udsprang af arbejdet med DKP-Esbjergs jubilæumsbog, der udkom i 1998. På grund af det meget omstændelige arbejde, med at finde og få adgang til kilderne, omkring de kommunister der blev interneret i Esbjerg den 22. juni 1941, måtte jeg udsætte den endelige udgivelse af dette materiale til en senere lejlighed.

Når jeg har valgt at beskrive Laurids Rosendahl skyldes det, at han var en kendt personlighed, både i den lokale fagbevægelse og det politiske liv. Men Rosendahl deler skæbne, med flere hundrede andre kommunister, der måtte kæmpe en hård kamp, mod retsløse tilstande og ydmygende behandling.

Måske burde de også være omfattet af den undskyldning, som Danmarks statsminister i 60-året for befrielsen, gav de danske jøder for uretmæssig behandling.

Forfattere og journalister, der har søgt om adgang til Statens Arkiver, både i Rigsarkivet og

Bestyrelsen i Smede og Maskinarbejdernes Fagforening, Esbjerg Afdeling. Fra venstre: Viggo Pedersen, Carlo Andersen, Laurids Rosendahl, Sigfred Jessen. E. Gadeberg. ? Peder Due. Foto ca. 1950. Esbjerg Byhistoriske arkiv.

Landsarkiverne, har måttet overvinde uforudsete vanskeligheder. Arkiverne bevogtes, som de skatte soldaten i eventyret »Fyrtøjet« fik adgang til, og vi har sandsynligvis endnu ikke set »Gulds-katten«.

Det tog mig mere end et år, at få adgang til seks navngivne sager i Justitsministeriets 6. kontor og som soldaten med fyrtøjet, måtte jeg bruge list, for at overvinde de forhindringer, der blev lagt mig i vejen fra Arkivernes side.

Det er en hård anklage at rette mod en offentlig myndighed, der skulle være borgerne behjælpelig, men jeg kan dokumentere hver eneste påstand, gennem den årelange brevveksling med Statens Arkiver. Det er mit håb, at vi ved stadig opmærksomhed, omkring Statens forvaltning af Besættelsestidens Arkiver, kan få lagt det fornødne pres på de folkevalgte og lempet arkivloven.

Noter:

1. Laurids Rosendahls indsats er mere udførligt belyst i jubilæumsbogen *Folkets træ – Kampens træ*, der udkom på Knuths Forlag i 1998. Den omhandler DKP-Esbjergs historie fra stiftelsen i 1923 til 25-jubilæet i 1948. Den blev bl.a. anmeldt af Verner Bruhn, i *Arbejderhistorie* nr. 1 – 1999.
2. Einer Hansen blev efter krigen formand for Jord & Beton/Anlæg og Bygge, der nu var blevet en selvstændig afdeling under Arbejdsmændenes Fagforening i Esbjerg.
3. Første arrestationsbølge mod kommunisterne var den 22. juni 1941. anden bølge november 1942, og tredje bølge oktober/november 1943.
4. Arne og Marie Laursen er nærmest legendariske i Esbjergs arbejderbevægelse. Skræddermester Arne Laursen var medstifter af DKP i Esbjerg. Arne og Marie Laursen blev arresteret den 21. november 1944 af tyskerne.
5. Laurids Rosendahl var formand for DSMF i Esbjerg fra 1923-59, kun afbrudt af interneringen fra 1941-45.

Kilder:

Seks navngivne sager i Justitsministeriets 3. kontor, heriblandt Laurids Rosendahls sag. Journalist Leif Larsen, har været behjælpelig med at finde frem til Laurids Rosendahls sag, nr. 1941-1959 i Justitsministeriets 3. kontor, udlånt af Rigsarkivet.

Interview med Laurids Rosendahl fra 1964, med stemmearkivet, i privateje.

Pedersen, Olga. Slægten Rosendahl. Esbjerg 1997.

Folkekuranstalt ved Hald 1922-47, udgivet af Dansk Røde Kors.

Interview med Viggo Petersen i maj 1990, optaget af Søren Federspiel, Esbjerg Byhistoriske Arkiv (EBA).

Jydske-Vestkysten den 28. juni 1998, Forskerne advarer mod åbne arkiver, Teddy Gehrke.

Lars Ulrik Thomsen, født 1946. Maskinarbejder. Østergade 19, 3th. 6700 Esbjerg. Tidligere udgivelser se WWW.biblioteket.dk under Lars Ulrik Thomsen.